

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

POST-KEYNESYEN İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE
BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

BETÜL MUTLUGÜN

2502130113

İ.Ü. BAP PROJE NO: 21801

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET İNCEKARA

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BETÜL MUTLUGÜN Numarası : 2502130113
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İKTİSAT Danışmanı : PROF. DR. AHMET İNCEKARA
Tez Savunma Tarihi : 05.09.2019 Saati : 12.00
Tez Başlığı : POST-KEYNESYEN İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET İNCEKARA		Kabul
2- PROF. DR. ÜNAL ÇAĞLAR		Kabul
3- PROF. DR. HALİL TUNALI		Kabul
4- PROF. DR. YUSUF TUNA		KABUL
5- DOÇ. DR. MURAT USTAOĞLU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. FERDA HALICIOĞLU		
2- DOÇ. DR. SELMAN YILMAZ		

ÖZ

POST-KEYNESYEN İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

BETÜL MUTLUGÜN

Arz yanlı iktisadın yükselişinin ardından ana akım iktisadın yatırımlar, büyüme ve verimlilik artışlarının ön koşulu olarak gördüğü reel ücretlerin baskılanması yoluyla kârların restore edilmesi konusunda uzlaşmaya varmasını takiben, neredeyse tüm gelişmekte olan ülkelerde ücret payı 1980'lerden bu yana büyük bir düşüş göstermiştir. Son birkaç on yıl içinde ücret payında çarpıcı bir düşüş trendinin yaşanmasına ve artan bireysel gelir eşitsizliğine rağmen, sermaye lehine gelir dağılımı politikaları büyüme, birikim ve verimliliği arttırmada tatmin edici bir etki yaratamamıştır. Hâkim Ortodoks iktisat anlayışı ücretlerin hem firmaların maliyet unsuru hem de tüketim ve iç talebin temel kaynağı olarak iki yönlü rolünü görmezden gelen zayıf temellere dayanmaktadır. Bu tez; efektif talep, gelir dağılımı ve emek verimliliği arasındaki ilişkiyi hem teorik hem de ampirik yönden, Post-Keynesyen/Kaleckiye teori çerçevesinde araştırmayı amaçlamaktadır. Daha önce çokça üzerinde durulan ve dışsal kâr payı varsayımına dayanan Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modellerinin aksine, bu çalışmada gelir dağılımı ve emek verimliliğinin sırasıyla Rowthorn (1977) tarafından geliştirilen enflasyonun çatışan bölüşüm talepleri yaklaşımı ve Kaldor-Verdoorn Yasası yardımıyla içselleştirildiği Kaleckiye temellere dayanan dinamik bir birikim, büyüme ve bölüşüm modeli ele alınacaktır. Bu Kaleckiye makro model yapısal vektör otoregresyon (SVAR) modeli yardımıyla, Türkiye için 1970-2006 dönemini kapsayan yıllık veri seti kullanılarak, dört değişkenden oluşan sistem çerçevesinde test edilecektir: yatırımlar, kapasite kullanım oranı, düzeltilmiş ücret payı ve emek verimliliği artış oranı. Analiz sonuçlarına göre ücret payındaki artışlar, yatırım, büyüme ve kapasite kullanım oranında canlanmaya neden olmaktadır. Ücret-yönlü talep rejimi bulgularının yanı sıra ekonomi, kâr sıkışması yönünde özellikler göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Efektif Talep, İçsel Büyüme, Ücret Yönlü Büyüme, Kaleckiye Modeller

ABSTRACT

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN DISTRIBUTION AND GROWTH IN THE CONTEXT OF POST-KEYNESIAN ECONOMICS:

THE CASE OF TURKEY

BETÜL MUTLUGÜN

Following the rise of supply-side economics and the mainstream consensus on the real wage growth restraint to restore profitability as a necessary condition for promoting investment, growth, and productivity since the 1980s, wage share has substantially declined in almost all developing countries. Whereas the last few decades have seen a remarkable downward trend in wage share and rise in personal income inequality, pro-capital redistribution of income has failed to stimulate growth, accumulation, and productivity. Current economic orthodoxy has based on a weak assumption that neglects the dual role of wages as a cost to firms as well as the main source of consumption and demand. This dissertation aims to investigate the relationship between effective demand, income distribution, and labor productivity both theoretically and empirically in the context of Post-Keynesian/Kaleckian theory. In contrast to previous Kaleckian distribution and growth models that mostly based on the assumption of exogenous profit share, we deal with a Kaleckian dynamic model of accumulation, growth, and distribution in which the distribution of income and labor productivity are endogenized by Rowthorn's conflicting claims over distribution by workers and firms and the Kaldor-Verdoon law, respectively. This Kaleckian macro model is tested by using a structural vector autoregression (SVAR) model using annual time series data for Turkey for the period 1970-2006 in a system of four variables: investment, capacity utilization rate, adjusted wage share, and labor productivity growth. In the empirical part of the study, we have shown that an increase in wage share stimulates investment, growth and capacity utilization. Besides wage-led demand regime findings, the economy also shows the profit-squeeze pattern.

Keywords: Income Distribution, Effective Demand, Endogenous Growth, wage-led growth, Kaleckian models

ÖNSÖZ

2007'nin yazında başlayan Küresel finansal krizin etkilerinin hızla reel ekonomiye sıçramasının ardından yaşanan büyük çöküş, ancak politika yapıcılarının devreye girmesiyle aşılabilmisti. Yaşanan kriz bir yandan düzenlenmemiş finansal piyasaların etkinlik ve istikrarlılığının sorgulanmasına neden olurken, diğer yandan azalan ücret payları ve artan bireysel gelir eşitsizliğinin önemine dikkat çeken çalışmalar ön plana çıkmaya başladı.

2013 yılında doktora tez araştırmalarımaya başladığımda gelir eşitsizliği problemine duyduğum büyük ilgi, beni sorgusuzca sadece ana akım iktisat literatüründe yapılmış olan çalışmaları araştırmaya itti. Ancak danışmanım ile gerçekleştirdiğim tartışmalar sırasında, 2015 yılına kadar ana akım iktisat çerçevesinde odaklandığım gelir eşitsizliği çalışmalarının, gelir dağılımının makroekonomik performans ve büyüme ile nasıl ilişkili olduğu sorusunu açıklamada yetersiz kaldığını gördüm. Ortodoks iktisadi, savunduğu emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve sermaye yanlısı gelir bölüşümü politikalarının makroekonomik performansı iyileştirmede başarısız olması nedeniyle eleştiren ve alternatif kanaldan ilerleyen Post-Keynesyen iktisat dikkatimi çekmeye başladı. Bu ilgimi fark eden ve o dönemde tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın'ın özellikle Michał Kalecki'nin çalışmalarını okumamı önermesiyle, talep yönlü büyüme modelleri üzerinde çalışmaya başladım. Böylelikle daha adil gelir bölüşümünün makroekonomik performansı iyileştirebileceğine dair inancım arttı.

Kaleckiye gelenekten ilerleyen talep yönlü içsel büyüme modeli çerçevesinde hem teorik hem de ampirik olarak incelediğim gelir bölüşümü ve büyüme ilişkisini inceleyen bu tezin gerçekleştirilmesi sürecinde bana gösterdiği anlayış ve desteği sebebiyle en başta danışmanım Prof. Dr. Ahmet İncekara'ya teşekkür ederim. Tezin farklı aşamalarında bana yol gösteren Prof. Dr. Halil Tunalı'ya ve tez savunma jüri üyelerim Prof. Dr. Yusuf Tuna ve Doç. Dr. Murat Ustaoglu'na teşekkürlerimi sunarım. Özellikle teorik çalışmalarım sırasında yaşadığım zorlu süreçte bana fikirleriyle ışık tutan ve tezimi büyük bir titizlikle inceleyen Prof. Dr. Ünal Çağlar'a minnettarım.

Tezin ampirik kısmında sabırla bana destek veren ve analizlerimi kontrol eden Doç. Dr. Aycan Hepsağ'a ve çalıştığım alanda hâkim olduğu geniş akademik birikimi ile teorik tartışmalarda bana yol gösteren Doç. Dr. Murat Birdal'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tez çalışmalarım süresinde 2 yıl araştırmacı olarak bulunduğum University of Southern California'da beraber çalıştığım danışmanım Prof. Dr. Vincenzo Quadrini'nin toplantılarımız sırasında bana cömertçe ayırdığı zaman ve aktardığı birikim nedeniyle akademik gelişimimde rolü büyüktür. Bu süre zarfında 2214-A araştırma bursu kapsamında sağladığı finansal destek ile çalışmalarımı devam ettirebilmeme olanak sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) minnettarım. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne (BAP) bu çalışmaya sundukları destekten dolayı teşekkür ederim.

Son olarak, tez çalışmam sırasında bana en büyük desteği veren, bana duydukları güveni her zaman hissettiren, araştırma amacıyla yurtdışında kaldığım 2 yıl boyunca gösterdikleri derin sevgiyle yalnızlığımı bir an olsun bana hissettirmeyen anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Betül Mutlugün
İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜŞÜM VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİNE TEORİK VE TARİHSEL YÖNDEN BİR BAKIŞ

1.1.	Keynesyen Politikalar Sonrası Dönem ve Genel Makroekonomik Görünüm	9
1.2.	Keynes Öncesi Dönemde Bölüşüm ve Büyüme Üzerine Tartışmalar	17
1.2.1.	Klasik İktisatçılar ve Say Yasası	17
1.2.2.	Say Karşıtı Cephe: Eksik Tüketim Teorileri ve Eleştirisi	18
1.3.	Talep Yönlü İktisat Teorisi: Keynes	19
1.4.	Keynes Sonrası Dönem: Modern Ücret Yönlü ve Kâr Yönlü Rejim Tartışmaları	22
1.5.	Ortodoks İktisada Alternatif Bir Yaklaşım: Post-Keynesyen İktisat.....	26
1.5.1.	Temel Metodolojik Eğilimler.....	27
1.5.2.	Mikro İktisat: Piyasa Yapısı, Fiyat Mekanizması ve Tüketici Davranışları ..	29
1.5.3.	Makro İktisat: Mal Piyasası, İstihdam ve Üretim	31

İKİNCİ BÖLÜM

POST-KEYNESYEN BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME TEORİSİ

2.1.	Kaleckiye Yaklaşım ve Temel Prensipleri	36
2.1.1.	Kalecki'nin Fiyat Teorisi: Mikro Temeller.....	40
2.1.2.	Kalecki'nin Bölüşüm Teorisi.....	43
2.2.	Kaleckiye Bölüşüm ve Büyüme Modelleri: Kısa Dönem Analizler	46
2.2.1.	Referans Model: Neo-Kaleckiye Bölüşüm Modeli	48

2.2.2.	Model II: Referans Modelin Bhaduri/Marglin (1990) Yatırım Fonksiyonu Uzantıları.....	54
2.2.3.	Model III: Referans Modelin Açık Ekonomi Uzantıları.....	57
2.2.4.	Model III: Açık Ekonomi için Bölüşüm ve Büyüme Analizleri.....	60
2.3.	Post-Keynesyen Bölüşüm ve Büyüme Analizinde Ampirik Yaklaşımlar	64
2.4.	Post-Keynesyen İktisatta Bölüşüm ve Büyüme İlişkisi: Literatür İncelemesi	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇSEL GELİR DAĞILIMI VE TOPLAM TALEP: TÜRKİYE İÇİN DİNAMİK BİR MODELLEME

3.1.	Teorik Motivasyon.....	81
3.2.	Büyüme, Bölüşüm ve Verimlilik İlişkisi Üzerine Teorik Argümanlar	85
3.2.1.	Emek Verimliliği, Kâr Sıkışması Literatürü ve Ücret Yönlü Büyüme Stratejileri	87
3.2.2.	Verimliliğin Konjonktür ile Aynı Yönde Hareketi ile İlgili Tartışmalar	92
3.2.3.	Dolaylı İşgücü, Emek Verimliliği, Bölüşüm ve Toplam Talep.....	96
3.3.	Post-Keynesyen İktisatta Büyüme, Bölüşüm ve Verimlilik: Ampirik Literatür ..	99
3.4.	Teorik Model	109
3.4.1.	Temel Varsayımlar	111
3.4.2.	Yatırım, Tasarruf ve Kapasite Kullanım Oranının Dinamikleri	112
3.4.3.	Çatışan Bölüşüm Talepleri Teorisi ve Kâr Payının Dinamikleri.....	114
3.4.4.	Modelin Dinamikleri	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALECKİYEN MODEL ÇERÇEVESİNDE BÖLÜŞÜM, BÜYÜME VE VERİMLİLİK İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK UYGULAMASI

4.1.	Ampirik Motivasyon.....	122
4.2.	Ekonometrik Yöntem	123
4.2.1.	Vektör Otoregresif (VAR) Model	123
4.2.2.	Belirlenim Problemi	128
4.2.3.	Etki-Tepki Fonksiyonu	131
4.2.4.	Varyans Ayırıştırması.....	133

4.3.	Veri Seti ve Değişkenler	136
4.3.1.	Bölüşümün Gösterge Değişkeni: Ücret Payı ve Ölçümü	137
4.3.2.	Kapasite Kullanım Oranının Ölçümlenmesi ve Alternatif Göstergeler	140
4.3.3.	Sermaye Birikimi, Emek Verimliliği ve Reel Ücret Göstergeleri	143
4.4.	Ampirik Strateji: SVAR Modeli	145
4.4.1.	Durağanlık Analizi	145
4.4.2.	SVAR Modelinin Belirlenimi	147
4.4.3.	SVAR Modelinin Spesifikasyonu	148
4.5.	Ampirik Bulgular	151
4.5.1.	SVAR Model 1 Eşanlı Etkiler Tahmin Sonuçları	151
4.5.2.	SVAR Model 1 Etki-Tepki Fonksiyonu Tahmin Sonuçları	153
4.5.3.	SVAR Model 1 Tahmin Hatası Varyans Ayrıştırması Sonuçları	160
4.6.	Ücret Payının Ayrıştırılması: Reel Ücretler, Emek Verimliliği, Yatırımlar ve Kapasite Kullanım Oranı	164
SONUÇ		169
EKLER		175
KAYNAKÇA		190
ÖZGEÇMİŞ		213

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1-1: Seçili Ekonomilerde Ortalama GSYH Büyüme Oranı (1960-2018)	15
Tablo 3-1: Verimlilik Artışı, Talep ve Bölüşüm İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar ..	102
Tablo 4-1: Değişkenlere Ait Durağanlık Sınaması	147
Tablo 4-2: Yatırımlar, Bölüşüm, Kapasite Kullanım Oranı ve Emek Verimliliği için Tahmin Edilen Eşanlı Etkiler	152
Tablo 4-3: Yatırım Oranı Varyans Ayırıştırması	161
Tablo 4-4: Kapasite Kullanım Oranı Varyans Ayırıştırması	162
Tablo 4-5: Ücret Payı Varyans Ayırıştırması	162
Tablo 4-6: Emek Verimliliği Varyans Ayırıştırması	163

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1-1: Seçili Gelişmiş Ülkelerde 1960-2018 yılları arası Ücret Payının Seyri	12
Şekil 1-2: Kore, Meksika ve Türkiye’de Ücret Payı (1970-2017).....	12
Şekil 1-3: ABD’de Verimlilik Artışları ve Saatlik Ücretler Büyüme Oranı, 1948-2014.....	13
Şekil 1-4: A.B.D. Tarım Dışı Özel Sektör Ücret Payı Endeksi (1948-2018) ve GINI Katsayısı.....	14
Şekil 4-1: Türkiye’de Düzeltilmiş Ücret Payının GSYH’ya Oranı (1970-2006)	140
Şekil 4-2: Türkiye’de GSYH Büyüme Oranı ve Kapasite Kullanım Oranı (HP Filtresi, Yumuşatma Parametreleri: 6.25, 100 ve 400)	142
Şekil 4-3: Türkiye’de Sermaye Stoku ve Özel Yatırımların GSMH’ya Oranı (1970-2006)	143
Şekil 4-4: Türkiye’de Emek Verimliliği Artış Oranı ve Reel Ücretler Büyüme Oranı (1970-2006)	145
Şekil 4-5: Model 1: Özel Yatırımların Ücret Payına Tepkisi.....	154
Şekil 4-6: Kapasite Kullanım Oranı ve Büyümenin Ücret Payına Tepkisi	156
Şekil 4-7: Ücret Payı-Kapasite Kullanım Oranı-Emek Verimliliği Etki-Tepki Fonksiyonları.....	157
Şekil 4-8: Ücret Payının Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi	158
Şekil 4-9: Kapasite Kullanım Oranı- Özel Yatırımlar Etki-Tepki Fonksiyonları	159
Şekil 4-10: Yatırımlar ve Kapasite Kullanım Oranının Emek Verimliliğine Tepkisi.....	160
Şekil 4-11: SVAR Model 2 Etki-Tepki Fonksiyonları	165
Şekil 4-12: Sıralama Kısıtlamasıyla SVAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları	167

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	: Geniştirilmiş Dickey Fuller
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
AMECO	: Avrupa Komisyonu Makroekonomik Veri Tabanı
AR	: Otoregresif model
BTY	: Birikimin Toplumsal Yapısı
DSGD	: Dinamik stokastik genel denge modelleri
FEVD	: Tahmin Hatası Varyans Ayrıştırması
FPE	: Nihai Tahmin Hatası
GLS	: Genelleştirilmiş en küçük kareler
GMM	: Genelleştirilmiş momentler metodu
GSMH	: Gayrisafi milli hasıla
GSYH	: Gayrisafi yurtiçi hasıla
HP	: Hodrick-Prescott
HQIC	: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
IV	: Araç Değişken
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PP	: Phillips-Perron
SBIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
SVAR	: Yapısal vektör otoregresyon
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vektör otoregresyon

VECM : Vektör hata düzeltme modeli

VMA : Vektör Hareketli Ortalama

2SLS : 2 aşamalı en küçük kareler

GİRİŞ

Keynesyen ekonomi politikalarının terk edilmesinin ardından yükselişe geçen arz yanlı iktisat, ekonomik etkinliği sağlamak maksadıyla uluslararası rekabeti arttırmak için maliyetlerin azaltılmasına odaklanmaktadır. Bu tartışmalar reel ücretlerin baskılanması yönünde politikaları gündeme getirmekte ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesinin uzun dönemli makroekonomik performans için gerekli koşul olduğunu vurgulamaktadır. Kârlılığın artması ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi yatırımların ve büyümenin canlanması için temel koşul olarak görülürken, reel ücretlerin arttırılması yoluyla gerçekleşecek olan daha eşitlikçi bir bölüşüm politikası bu amaçla çalışmaktadır. Bunun sonucunda, etkinlik-eşitlik çelişkisi bağlamında bir tercih problemi ortaya çıkmaktadır.

Bahsedilen politikaların gelişmekte olan ekonomilerde ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyesi ülkelerde uygulanmasıyla birlikte reel ücretlerin büyüme oranı önemli ölçüde azalma göstermiştir. Emegın gelirden aldığı pay 1980'li yıllardan itibaren ciddi bir düşüş trendi sergilerken, bu trende artan bireysel gelir eşitsizliği eşlik etmiştir. Aynı dönemde en çok göze çarpan makroekonomik olgular; düşük büyüme performansı, artan sürekli işsizlik problemi ve düşük yatırım oranlarıdır. Ortalama ücretler ve işgücü ödemeleri verimlilik artışlarına ayak uyduramazken, finansal krizler daha sık yaşanır hale gelmiş ve hane halkı borçluluk oranları hızlı yükselişler göstermiştir.

Uygulanan politikaların uzun dönem makroekonomik performansı iyileştirmede başarısız olması, kârlar lehine yeniden bölüşüm politikalarının sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu durum, bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkinin ve bu ilişkiye etki etmesi muhtemel mekanizmaların ortaya çıkarılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Temel unsurları mikro iktisattan türetilen, ancak tüketici ve firma davranışları üzerine mikro düzeyde yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarıyla tutarsız olan ajan bazlı dinamik stokastik genel denge modelleri (DSGD) makro iktisada son birkaç on yıldır hâkimdir. Bu modeller büyümeyi ön plana çıkarırken bölüşüm sorununu görmezden gelmekte ve analiz yöntemlerinin doğal sonucu olarak 'aşağı damlama ekonomisini' (**trickle-down economics**) savunmaktadırlar. Buna göre, ılımlı ücret politikası, büyümenin arttırılması ve yoksullukla mücadelede gerekli koşulu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ne rekabetçi piyasalar varsayımı altında kaynak dağılımı ile marjinal verimlilik

teorisinden yola çıkan neoklasik iktisada, ne de rasyonel ekonomik birimlerin optimize edici davranışlarına ve mikro-temellere dayanan DSGD modellerine yapı olarak bölüşüm sorunlarını dâhil etmek mümkün değildir. Bu nedenle, son dönemlerde gözlenen fonksiyonel gelir bölüşümündeki değişim ve bölüşüm sorunlarının açıklanabilmesi ve makro modellere dâhil edilebilmesi, ampirik mikro bulgularla tutarlı, mikro temellere dayanan ve mikro-makro çıkarımını mümkün hale getiren bir makro teorinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmeye öncülük eden temel problem, yukarıda bahsedilen ve literatürde makro iktisadi teoriye hâkim neoklasik iktisat anlayışının “temsili piyasa oyuncusu” çözümlemelerinin gelir bölüşümü ve büyüme arasındaki ilişkinin anlaşılmasına imkân vermemesidir. Bu iddia çerçevesinde, farklı sosyal sınıflar temelinde gerçekleşen bölüşüm ilişkilerinin ortaya çıkardığı gelir eşitsizliklerinin büyümeye olan etkisinin analiz edilmesinin, gerçek hayatın somut olgularını açıklamakta daha başarılı sonuçlar yaratacağı düşünülmektedir. Hâkim iktisat anlayışının ücretleri sadece bir maliyet unsuru olarak görmesi sonucu, ücretlerdeki artışın ekonomide olumsuz etkilere yol açacağı kabul edilirken, ücretlerin aynı zamanda toplam talebin temel unsuru olarak olumlu makroiktisadi etkileri olduğu göz ardı edilmektedir. Çünkü temel ilkeleri neoklasik ekole dayanan teorik çalışmalar eşitsizlik ve büyüme ilişkisini arz yönlü kanaldan ele almakta; iktisadi dinamikler üretim faktörlerindeki büyüme ve teknolojik gelişmelerle açıklanmakta; tasarruflar yatırımları belirlemekte ve iktisadi büyüme modellerinde talep pasif bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, gelir eşitsizliğinin büyüme üzerine etkisinin analizinde arz yönlü kanaldan ilerleyen ve talep dinamiklerini göz ardı eden neoklasik iktisat yaklaşımına karşı farklı bir teorik çerçeveden ilerlemeyi amaçlamaktadır.

Ana akım iktisada alternatif bir yaklaşım olan heterodoks iktisat; ücretler, bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için gerekli olan teorik çerçeveyi sağlamaktadır. Özellikle Post-Keynesyen iktisat; bölüşüm ve toplam talep arasındaki ilişkiyi güçlü teorik temellere dayandırmakta ve iktisadi büyümeyi talep yönlü kanaldan ele almaktadır. Buna göre, gelir dağılımında ücret payının düşmesi iç tüketimi ve talebi daraltacaktır; çünkü ücretlilerin marjinal tüketim eğilimi yüksektir. Dolayısıyla, ücretler hem bir maliyet unsuru hem de toplam talebin bir kaynağı olarak ikili bir rol oynayacak ve ücret-yönlü büyüme olgusu mümkün olabilecektir. Bu model formülasyonlarında büyüme ve gelir dağılımı

ilişkisi bir arada ele alınmakta ve neoklasik iktisadın göz ardı ettiği fonksiyonel gelir bölüşümü büyüme teorileri çerçevesinde analiz edilebilmektedir.

Genel denge teorisi makro teorinin bağımsız bir yapısı olduğunu reddetmekte ve makro iktisadın mikro ilişkilerin toplulaştırılmış şekli olduğunu ifade etmektedir. Post-Keynesyen teori bu görüşe karşı çıkmaktadır (Kriesler, 1996: 58). Post-Keynesyen iktisat ve bu çalışmada temel alınacak Kaleckiye yaklaşım, neoklasik teorinin aksine ekonominin mikro iktisadi ve makro iktisadi yönlerini bir arada sunmaktadır (Asimakopulos, 1975: 314). Buna göre, fiyat ve bölüşüm teorisi mikro iktisadi çerçeveden incelenirken, ücret, kâr ve milli gelir düzeyi makro iktisadi açıdan belirlenmektedir. Daha açıkça belirtirsek, fonksiyonel gelir dağılımı ve kâr payı, firmanın monopol derecesi ve mark-up (kâr marjı) fiyatlama davranışı çerçevesinde temsili firma davranışları temelinde belirlenmekte; kâr, ücret ve milli gelir düzeyi ise firma ve hane halklarının harcama kararları çerçevesinde incelenmektedir. Dolayısıyla, bölüşüm ile kâr teorisi düalist bir yapı sergilemektedir. Bu gelenekten ilerleyen teorik çalışmalar, genellikle ekonomilerin büyüme veya toplam talep rejimini kâr yönlü veya ücret yönlü olmak nitelendirmeye çalışmaktadırlar. Diğer bir deyişle, gelirin kârlardan ücretlere doğru yeniden dağılımı toplam talebi arttırıyorsa ekonominin talep rejimi ücret yönlü, düşürüyorsa kâr yönlüdür. Dolayısıyla, arz yanlı iktisadın aksine, Post-Keynesyen modellerde düşük işgücü maliyetleri ve artan kâr oranları kesin olarak büyümeyi arttırmamaktadır.

Kalecki'nin (1954) teorik çerçevesi, bu ayrımın yapılabilmesine imkân vermektedir. Kalecki'nin çalışmalarına dayanan bölüşüm ve büyüme modelleri kısa ve uzun dönem arasında ayrım yapmamakta, değişken kapasite kullanım oranı varsayımına dayanmakta ve gelir dağılımının temel olarak eksik rekabet piyasası varsayımı altında mark-up fiyatlama stratejisi tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Bu modellerde ele alınan yatırım fonksiyonunun belirleyicilerine bağlı olarak, gelir dağılımındaki değişimler büyümeyi farklı şekillerde etkileyebilir. Örneğin, neo-Kaleckiye yaklaşım olarak nitelendirilen ve ilk olarak Rowthorn (1981), Dutt (1984, 1987, 1990) ve Amadeo (1986a, 1986b, 1987) tarafından geliştirilen ücret yönlü (stagnasyonist) modeller yatırım üzerinde güçlü hızlandıran etkisine yer vermekte ve ücret payındaki artışın tüketim üzerinde yarattığı genişlemeci etkiler sayesinde kapasite kullanımı, sermaye birikimi ve büyüme artış göstermektedir. Öte yandan, Bhaduri ve Marglin (1990) yatırım fonksiyonunda kâr payının etkisine yer vererek

kapalı bir ekonomi için hem ücret yönlü hem de kâr yönlü (genişlemeci veya **exhilarationist**) etkilerin ortaya çıkabileceğinden bahsetmişlerdir. Kaleckiye modelin açık ekonomi versiyonunu geliştiren Blecker (1989) ise birim işgücü maliyetlerinin net ihracat üzerindeki etkilerinin dikkate alınmasının daha çok kâr yönlü talep rejimi yönünde bulgulara yol açacağını iddia etmiştir. Esnek teorik yapısı sebebiyle Kalecki'nin orijinal modeli günümüze kadar birçok yönden genişletilmiştir ve hâlâ farklı varyasyonlarla genişletilmeye devam edilmektedir.

Bhaduri ve Marglin'in (1990) teorik çalışmasının ekonomilerin ücret veya kâr yönlü büyüyebileceğini ifade etmesi Bowles ve Boyer'in (1995) öncülüğünde ampirik literatüre esin kaynağı olmuş ve birçok ampirik çalışma bireysel ekonomilerin veya ülke gruplarının talep rejimini ücret veya kâr yönlü olarak tanımlamayı amaçlamıştır. Bu alanda birçok çalışma gerçekleştirilmesine rağmen, aynı ekonomileri ele alan çalışmaların birbirinden oldukça farklı ve tutarsız sonuçlara ulaşması dikkat çekicidir. Blecker'ın (2016) ifade ettiği üzere, değişen sonuçların bir sebebi, çalışmaların izlediği metodolojik yaklaşımdır. Blecker (2016), gelir dağılımının talep üzerindeki etkilerini tahmin eden çalışmaları yöntemsel açıdan 'yapısal' (**structural**) ve 'toplu' (**aggregative**) yaklaşımlar olmak üzere ikiye ayırmakta ve kullanılan metodolojik yaklaşıma göre ampirik çalışmaların sonucunun farklılık gösterdiğini iddia etmektedir.

Buna göre, yapısal modeller ücret payını dışsal kabul ederek sadece ücret payının toplam talebin farklı bileşenleri üzerindeki etkisini ayrı ayrı ele alıp genellikle ücret yönlü talebe dair bulgulara ulaşırken (Bkz. Hein ve Vogel, 2008; Onaran ve Obst, 2016; Onaran vd., 2011; Onaran ve Galanis, 2012; Stockhammer vd., 2011; Stockhammer vd., 2009; Stockhammer ve Wildauer, 2016; Tomio, 2016), toplu modeller ücret payını içselleştirerek ücret payı ve toplam talep arasındaki çift yönlü ilişkiyi tahmin etmeye çalışmakta ve daha çok kâr yönlü toplam talebi işaret eden sonuçlara ulaşmaktadır (Bkz. Carvalho ve Rezai, 2016; Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Diallo vd., 2011; Jesus vd., 2018; Kiefer ve Rada, 2015). Yapısal modeller genel olarak, ücret payının toplam talebin her bir bileşeni üzerinde ayrı ayrı etkisini ölçebilmek için sıradan en küçük kareler (OLS) yöntemini kullanarak tek denklemlilik tahmin yapmaktadır. Diğer bir deyişle, tüketim, yatırım ve net ihracat bileşenlerinin ücret payına göre ayrı ayrı kısmi türevleri hesaplanmakta ve en sonunda bu türevler toplanarak ücret payının toplam talep üzerindeki etkisinin yönü ortaya

konulmaktadır. Dolayısıyla, bu yöntem yardımıyla, ücret payının toplam talebin farklı bileşenleri üzerindeki etkisinin yönü ve büyüklüğü ayrı ayrı görülebilmektedir.

Ancak bu modeller, ne gelir dağılımının içsel olması ihtimalini, ne de bu iki değişken arasındaki önemli dinamik etkileşimleri göz önünde bulundurmaktadır. İleriki bölümlerde detaylıca değinileceği gibi, her iki yaklaşımın da avantaj ve dezavantajları bulunmasına rağmen, bu çalışmanın ampirik kısmında toplu yaklaşıma benzer bir yöntem izlenecektir. Çünkü yapısal yaklaşımın aksine, toplu modeller araç değişken (IV), vektör otoregresyon (VAR), yapısal VAR (SVAR) ve vektör hata düzeltme modeli (VECM) yöntemlerini kullanarak bölüşüm ve toplam talebin eşanlı olarak belirlenmesini test edebilmekte ve içsellik sapmasının (**endogeneity bias**) üstesinden daha kolay gelebilmektedir. Ayrıca bahsedilen bu yöntemlerle bu iki değişken arasındaki dinamik ilişkinin ortaya çıkarılması mümkün olabilmektedir (Blecker, 2016: 6).

Yukarıda bahsedilen durumdan yola çıkarak, çalışmada iki temel noktaya dikkat çekilmektedir. Öncelikle, bölüşüm-büyüme ilişkisinin analiz sonuçları ele alınan farklı mekanizmalara göre farklılaşabilir. Veri zaman periyodu için, bazı şoklar altında bölüşüm ve büyüme arasındaki etkileşim pozitif iken, farklı şoklar dikkate alındığında bu etkileşim negatif olabilir. Bu düşünceden hareket ederek, bölüşüm ve büyüme ilişkisinin emek verimliliği ile etkileşimlerinin göz önüne alınarak incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Talep artışları ve yüksek reel ücretlerin verimliliği arttırıcı etkisi göz önünde bulundurulduğunda, emek verimliliği değişkeninin Kaleckiye büyüme modeline dâhil edilmesi, potansiyel yanlış sonuçların üstesinden gelinmesine yardımcı olacaktır. Literatürde bu konuda temel alınan teorik argümanlar genellikle Kaldor-Verdoorn yasası (1966) ile Marx (1867) ve Hicks'in (1932) öne sürdüğü ücret itici etkilerdir. Ayrıca, literatürde bölüşüm ve büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmalarda genellikle kâr payı değişkeni dışsal olarak ele alınmaktadır. Bu durumda ücret payı ve toplam talebin karşılıklı etkileşimini incelemek mümkün olmamakta ve eşanlılık sapması ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle bu tezde Kaleckiye modeller çerçevesinde bölüşüm değişkeninin içselleştirildiği bölüşüm ve büyüme modeli temel alınmaktadır. Kâr payı değişkeni Rowthorn'un (1981; 1977) geliştirdiği enflasyonun çatışan bölüşüm talepleri çerçevesi yardımıyla içselleştirilmektedir.

Bu bağlamda, bu tezin iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi, teorik olarak Post Keynesyen/Kaleckiye modeller çerçevesinde gelir dağılımı ve emek verimliliğinin içselleştirildiği talep yönlü dinamik bir büyüme modelinden yola çıkarak bölüşüm ve büyüme ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Daha spesifik olarak bahsetmek gerekirse,

(i) Kaleckiye modelde kâr payı değişkeni içselleştirilerek büyümenin bölüşüm üzerindeki geri besleme etkisine izin verilmesiyle model dinamik hale gelmiş olacaktır.

(ii) Kaleckiye modelde büyümenin emek verimliliği üzerindeki etkisi pozitif etkisinin dikkate alınması ile verimlilik artışları içsel olarak ele alınacaktır.

İkincisi, ampirik olarak bölüşümün toplam talep¹ (veya büyüme) ile olan ilişkisinin, Türkiye için, 1970-2006 döneminde, yatırımlar, kapasite kullanım oranı, ücret payı ve emek verimliliği değişkenleri yardımıyla ve yapısal VAR yöntemiyle ekonometrik olarak test edilmesi amaçlanmaktadır. Seçilen bu yöntem, teorik modele uygun olarak bölüşüm ve toplam talep arasındaki karşılıklı etkileşimin görülmesine ve içsellik yanlılığının üstesinden gelinmesine izin vermektedir. Çalışmanın sonuçlarının sağlamlığını test etmek açısından, aynı SVAR sistemi ücret payını bileşenlerine ayrıştırarak elde edilen reel ücretler değişkeni ile de tahmin edilecektir. Bu tahmin sonucunda, Türkiye’de toplam talebin ücret yönlü mü yoksa kâr yönlü mü büyüdüğü belirlenebilecek ve buna uygun yeniden bölüşüm politikaları önerilebilecektir. Bunun yanı sıra, yaklaşık son 30 yıldır birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de uygulanan sermaye yanlı gelir politikalarının vaat ettiği yüksek büyüme oranlarının beklendiği yönde gerçekleşmemesinin kısmen de olsa fonksiyonel gelir bölüşümündeki bu değişimle açıklanıp açıklanamayacağı görülebilecektir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde karşılaşılan bazı zorluklar ve kısıtlamalar bulunmaktadır. Ampirik analizde temsili değişkenlerin belirlenmesi ve bu değişkenlere ait verilerin seçilmesi süreci analizlerde potansiyel yanlı sonuçların kaynağı olabilmektedir. Bu noktada öne çıkan problemlerden biri, bölüşümün göstergesi olarak ele alınan ücret

¹ Post-Keynesyen modeller büyümeyi talep yönlü çerçeveden ele almaktadırlar. Bu nedenle bölüşümdeki değişimin toplam talebin farklı bileşenleri üzerindeki etkisini göz önüne almakta ve talebin büyümede temel rolü üstlendiğini iddia etmektedirler. Bu bağlamda, Post-Keynesyen literatürde bölüşüm ve büyüme ilişkisinin analizinde gelir payları ve toplam talep arasındaki etkileşim ön plana çıkmaktadır.

veya kâr payı değişkenlerinin hesaplanma yöntemidir. Milli gelir hesaplarındaki toplulaştırılmış veriler (**aggregate data**) yardımıyla hesaplanan gelir payları emek ve sermaye geliri olmak üzere 2 kategoride incelenmekte, Gayrisafi yurt içi hasılda (GSYH) kendi hesabına çalışanların gelirinin tümü sermayenin gelirden aldığı payı gösteren işletme artığı kategorisinde yer almaktadır. Bu gelirin bir kısmı emek sınıfına ait olduğundan, emeğin milli gelirden aldığı pay olduğundan düşük tahmin edilmektedir. Bu nedenle bu tezde diğer çalışmalardan farklı olarak OECD'den elde edilen ve toplam ekonomi için kendi hesabına çalışanlara göre düzeltilmiş ücret payı serisi kullanılacaktır. Ancak bu durum, zaman boyutu ile ilgili problemleri beraberinde getirmektedir. Milli gelir hesaplarından elde edilen kendi hesabına göre çalışanlara göre düzeltilmemiş ücret payı serileri çeyrek dönemlik aralıklarla daha uzun bir veri setine ulaşmayı mümkün kılarken, düzeltilmiş ücret payı serisi yıllık olarak hesaplanmakta ve 2006 yılına kadar olan dönem için elde edilebilmektedir. Yine de bir ekonomide bölüşüm ilişkilerinin hızla değişen bir karakteri olmadığı ve 2006 yılı sonrası dönemin 2008 Küresel finansal kriz döneminin etkilerini taşıdığı göz önüne alınırsa, ampirik analizin 1970-2006 yılları arasında gerçekleştirilmesinin bölüşüm ve büyüme ilişkisinin incelenmesinde engel teşkil etmediği düşünülmektedir.

Çalışmanın bulguları, ana akım iktisadın temel argümanı olan üretim ve verimlilik artışlarının uzun dönemde sürdürülebilirliğinin ön koşulunun reel ücretlerin baskılanması ve kârlılığın artması görüşü ile uyuşmamaktadır. Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modelinde bölüşümü içselleştiren ve verimlilik artışlarını modele entegre eden bu çalışma, reel ücretlerin baskılanması politikalarının üretim ve verimliliği arttırmada başarısız olduğunu ve ücret payındaki artışların yatırımlar ve büyümeyi canlandırdığını vurgulamaktadır.

Bu bölümün geri kalanı şu şekilde ilerleyecektir: Bölüm 1'de ücret payında düşüş trendine vurgu yapılarak genel makroekonomik görünümünden bahsedilecektir. Bölüşüm ve büyüme ilişkisi teorik ve tarihsel yönden ele alınacaktır. Gelir bölüşümü ve büyüme ilişkisini açıklamak için Ortodoks yaklaşıma alternatif olarak tezin temel dayanak noktasını oluşturan Post-Keynesyen iktisadın seçilmesinin sebepleri, Ortodoks ve özellikle neoklasik iktisada eleştirel bağlamda açıklanacaktır. Bölüm 2'de Post-Keynesyen/Kaleckiye bölüşüm ve büyüme teorisi incelenecektir. Bölüm 3'te çalışmanın amaçlarına uygun olarak

önerilen teorik modelden bahsedilecek ve bir önceki bölümde bahsedilen teorik literatüre uygun olarak gerçekleştirilebilecek olan ampirik uygulamalar tartışılacaktır. Bu bölümde, hem Post-Keynesyen/Kaleckiye teorik literatürdeki gelişmeler incelenecek, hem de teorik literatürü takiben gerçekleştirilen ampirik literatür araştırması sunulacaktır. Son olarak, 4. Bölümde, Türkiye için 1970-2006 yılları arası SVAR analizi yardımıyla bölüşüm, toplam talep (ve büyüme), birikim ve verimlilik arasındaki ilişki incelenecektir. Sonuç bölümü, çalışmanın amacını, yöntemini, bulgularını ve politika önerilerini ana hatlarıyla açıklayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜŞÜM VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİNE TEORİK VE TARİHSEL YÖNDEN BİR BAKIŞ

1.1. Keynesyen Politikalar Sonrası Dönem ve Genel Makroekonomik Görünüm

Bölüşüm ilişkileri politik iktisadın çalışma alanının özünü oluşturmaktadır. Bölüşüm ve gelir eşitsizliği Klasik iktisatçılar tarafından iktisadi analizlerin odak noktasına konulmuş ve “bölüşümü belirleyen yasaları ortaya koymanın ekonomi politiğin temel problemi” olduğu ifade edilmiştir (Ricardo, 1817: 5). Ancak, gelir eşitsizliği ve bölüşüm konusunun ana akım iktisat literatüründe araştırma alanı dışında kaldığı zamanlar olmuştur. Bölüşümün diğer iktisadi parametrelerin belirlenmesinde önemli bir rolü olmasına rağmen; bölüşüm ve eşitsizlik konuları diğer konulardan bağımsız olarak ele alınmıştır. Lucas, eşitsizlik ve bölüşüm ile ilgilenen çalışmaların lüzumsuzluğuna aşağıdaki ifadesiyle vurgu yapmıştır:

“Sağlıklı bir iktisat bilimine zararlı eğilimler arasında en ayartıcı ve şahsi görüşüme göre en zehirli olanı bölüşüm sorunlarına odaklanmaktır. Üretim olanaklarını arttırmanın sınırsız potansiyeli ile kıyasladığımız zaman, mevcut üretimi farklı şekillerde dağıtarak yoksul insanların hayatlarını iyileştirme potansiyeli, sadece bir hiçtir” (Lucas, 2004: 8).

Öte yandan, gelir dağılımı salt teorik ve pozitivist yöntemlerle incelenen bir konu olmayıp, eşitlik ve adalet konusunda normatif yargılar da içermektedir. İktisatçıların problemleri teorik yönden ele alma ve pozitif ilimlere yaklaşma gayreti, değer yargısı içeren ifadeler kullanmaktan ve normatif değerlendirmeler yapmaktan çekinmelerine neden olmuştur. Pratikte ise dönemin kendine has ekonomik koşullarından ötürü, özellikle İkinci dünya savaşından sonra, 1950’li ve 1960’lı yıllarda ve 1980’lerde, gelir dağılımı ve eşitsizlik sorunları gündeme gelmemiştir (Atkinson ve Bourguignon, 2000: 2). İşsizlik oranının doğal işsizlik oranına yaklaştığı ve yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği bu dönemlerde büyüme ve istihdam politikalarından düşük gelirli kesimin daha fazla fayda sağlayacağı ifade edilmiştir. 1930’lu yıllardan itibaren hüküm sürmeye başlayan refah devletine getirilen eleştiriler doğrultusunda 1980’lere doğru uygulamaya geçen arz yanlı politikalar

ise eşitlikten ziyade iktisadi etkinliğin arttırılması yönünde çaba göstermiştir. Bu nedenle, bahsedilen dönemlerde sosyal alandaki problemler tartışma konusu olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yılların ortalarına kadar, gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesyen politikalar eşliğinde uygulanan refah devleti ekonomi politikası reçeteleri sayesinde kapitalizmin altın çağı yaşanmıştır. Bir yandan yüksek büyüme oranları, yüksek istihdam seviyesi ve düşük enflasyon oranları sağlanırken, diğer yandan uygulanan sosyal politikalar ile sendikal örgütler güçlenmiş, verimlilik artışlarını yakalayan reel ücretler sayesinde emeğin gelirden aldığı pay artmıştır. Tüm bu politikalar emek ve sermaye arasındaki asimetrik güç ilişkisinin dengelenmesine yardımcı olurken; bahsedilen dönemde gelir dağılımı düzelme göstermiştir.

Büyümenin altın çağını yaşadığı savaş sonrası dönemde, reel ücretler, emek verimliliği ve kârlarda görülen eşzamanlı artış hem çalışanlar hem de kapitalistler için elverişli bir ortam yaratırken; bu süreç 1970'lerde yaşanan petrol şokuyla sekteye uğramıştır. 1973 yılında ortaya çıkan stagflasyon ve durgunluk sonucu Keynesyen politikalarından hızla vazgeçilmiştir. Refah devletine yöneltilen eleştiriler genel olarak piyasa etkinliğinin bozulması ve sosyal devlet desteklerinin yatırım ve tasarruf yapma güdülerini kısıtlaması etrafında şekillenirken, bu dönemde temellerini arz yanlı iktisada oturtan neoliberal reçeteler ön plana çıkmıştır.

Özellikle 1990'lardan itibaren, ABD, İngiltere ve çok sayıda gelişmekte olan ekonomide bir dizi muhafazakâr prensiplere dayanan iktisat politikaları uygulanırken; dönemin Ortodoks makroekonomi anlayışında üç temel doktrin göze çarpmaktadır. İlk olarak, bütçe açıkları ve eşitlikçi yeniden bölüşüm politikaları gibi tasarrufları azaltan politikaların özel yatırımları frenlediği ifade edilmiştir. İkincisi, mal, finans ve işgücü piyasalarına müdahalelerin etkin kaynak dağılımı ve verimliliği olumsuz etkileyeceği, bu nedenle hükümetin işsizliğe yol açabilecek olan emeği ve toplu sözleşmeleri destekleyici politikalarından kaçınması gerektiği öne sürülmüştür. Son olarak, sermayenin uluslararası hareketi üzerindeki tüm engellerin kaldırılması önerilmiştir. Tüm bu imalara göre, dönemin hâkim politikası olan neoliberal yaklaşım gelirin yeniden dağıtım politikalarının maliyetinin iktisadi etkinliği azaltacağını ve büyüme politikalarından düşük gelirli kesimlerin fayda sağlayabileceğini savunmaktadır (Epstein ve Gintis, 1995: 3).

Esasında, bahsedilen dönemde benimsenen bu politikaların etkin olacağı varsayımı herhangi bir ampirik gözleme dayanmamaktadır. Bu argümanlar daha çok 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon olgusunun sorumlusu olarak görülen Keynesyen ekonomi politikalarına bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır. Bir yandan dönemin düşük işsizlik oranları ve gelir politikaları kârların kısılmasına yol açarken, diğer yandan petrol fiyatlarındaki artışlar yatırımların daralmasına neden olmaktaydı. Bunun sonucunda, Keynesyen iktisadın önerdiği talebi yönetmeye dayanan politikalardan vazgeçildi. Arz yanlı politikalar, 1950'lerdeki yüksek büyüme oranlarını yeniden yakalamayı, verimlilik, yatırımlar ve istihdamı arttırmayı, enflasyonu tekrar kontrol altına almayı vaat etmekteydi.

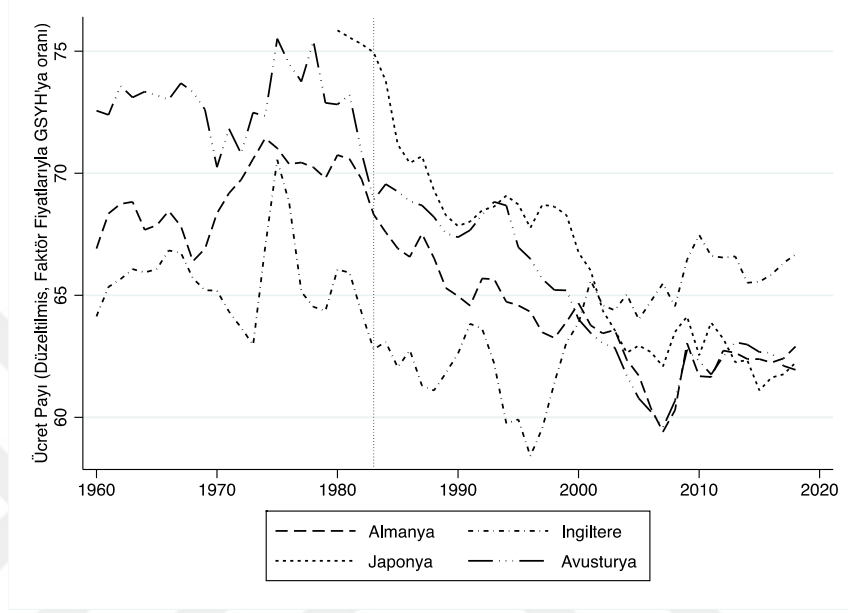
1973 yılı sonrasında artan üretim maliyetleri ve tırmanan enflasyon oranları karşısında çözüm reel ücretlerin baskılanmasında bulundu. Reel ücretlerdeki düşüşle birlikte gerçekleşen ücret payındaki azalış ve dolayısıyla kâr payındaki artış trendi, sırasıyla seçilen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düzeltilmiş ücret payının seyrini ifade eden Şekil 1-1 ve Şekil 1-2'de gösterilmektedir.² Euro Bölgesinde yer alan seçili ülkeler Almanya, İngiltere ve Avusturya'da 1980'lerden günümüze ücret payında yaklaşık %12, Japonya'da yaklaşık %15 civarında bir düşüş gerçekleşirken, Türkiye, Meksika ile Kore'de de benzer trende rastlanmakta ve ücret payında belirgin ve sürekli bir düşüş gözlenmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar emeğin gelirden aldığı payın görece sabit kalması şaşırtıcı bir olgu olarak iktisatçılar arasında genel kabul görürken, faktör gelirlerinin görece değişmezliği 'stilize olgu' (Kaldor, 1961) ve Bowley Yasası şeklinde kavramsallaştırılmış; Keynes bu durumu, ufak bir mucize olarak nitelendirmiştir (Keynes, 1939: 49). Ancak, uzun yıllar boyunca görece durağanlığı ampirik olarak gözlemlenen ücret payının 1980'lerden sonra gözle görülür bir düşüş göstermeye başlamasının ardından, 1973-1979 yılları arasında görülen kâr sıkışması (**profit-squeeze**) süreci 1980'lerden itibaren tersine çevrilmiş, hem OECD hem de birçok Avrupa ülkesinde kârlarda toparlanmalar görülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hem siyasal ortamın hem de teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle daha da büyük bir değişim sürecine girilirken, gelişmiş ekonomilerde üretimin işgücü

² Milli gelirden elde edilen ücret payı, kendi hesabına çalışanların elde ettiği geliri kapsamamakta, bu gelir işletme artığı veya karma gelir olarak kâr payına dâhil edilmektedir. Bu nedenle, ücretin milli gelir içerisindeki payı eksik değerlendirilmektedir. Bu durumun üstesinden gelebilmek için, OECD ve Avrupa Komisyonu Makroekonomik Veri Tabanı (AMECO) tarafından kullanılan metodolojiye göre, her bir kendi hesabına çalışan kişi için, işverene bağlı çalışanlara yapılan ortalama ödemeye eşdeğer bir ödeme tahsis edilerek düzeltilmiş ücret payı hesaplanmakta ve daha gerçekçi ücret payı verilerine ulaşmak mümkün olmaktadır.

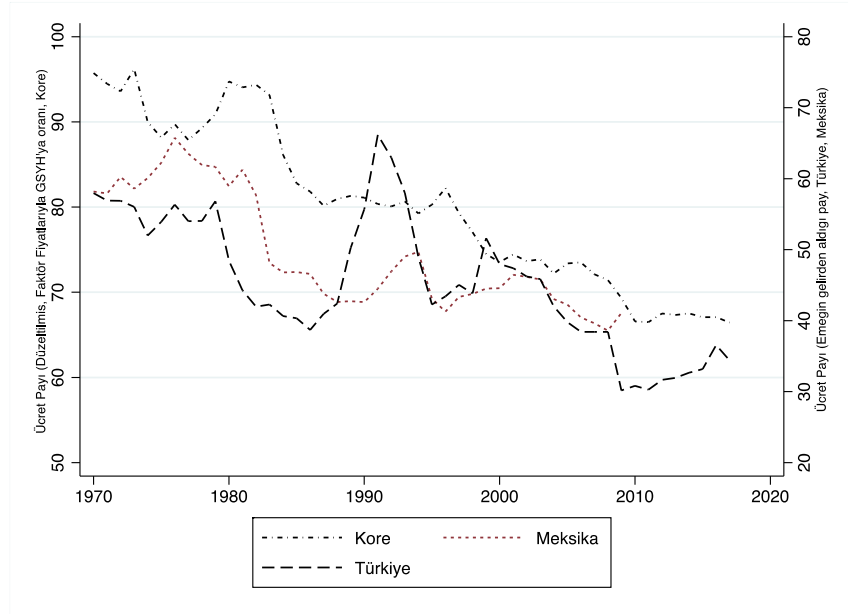
maliyetlerinin avantajlı olduğu ülkelere kayması ve emek verimliliğinin arttırılması yolu ile kâr oranlarında toparlanmalar sağlanmıştır.

Şekil 1-1 Seçili Gelişmiş Ülkelerde 1960-2018 yılları arası Ücret Payının Seyri

Kaynak: AMECO, Düzeltilmiş, faktör fiyatlarıyla ücretlerin GSYH'ye oranı verileri kullanılarak hazırlanmıştır.
Not: Tüm ülkeler için, toplam ekonomide işçi başına ödemenin istihdam edilen işçi başına faktör fiyatlarıyla GSYH'ya oranı olarak ifade edilen düzeltilmiş ücret payı serisi kullanılmıştır. Almanya için 1993 yılına kadar Batı Almanya verileri kullanılmıştır.

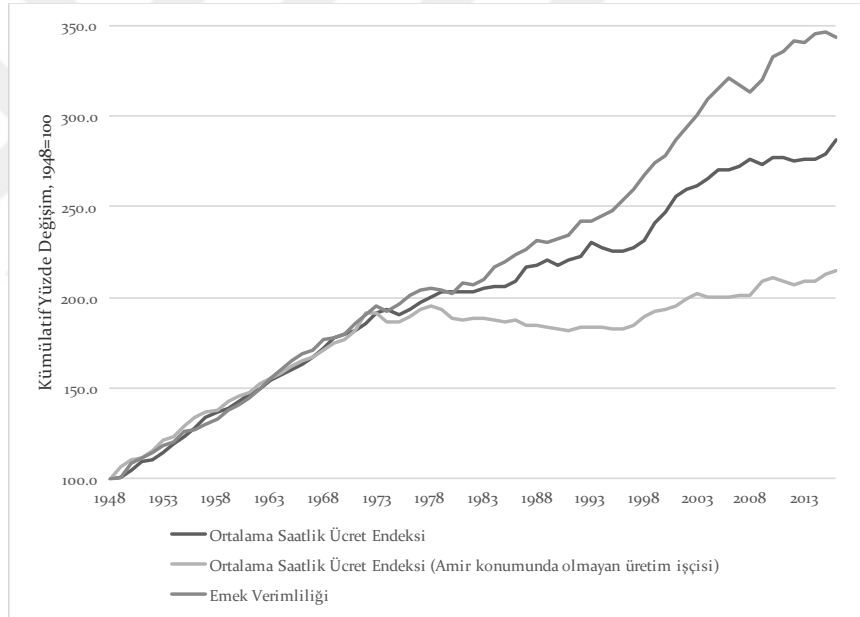
Şekil 1-2 Kore, Meksika ve Türkiye'de Ücret Payı (1970-2017)

Kaynak: AMECO, düzeltilmiş ücret payı serisi (Kore); OECD, emek payının gelire oranı (Meksika ve Türkiye); Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) emek payı verileri (Türkiye için, 2009 yılı sonrası) kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu dönemde kâr payındaki artışın temel açıklayıcı faktörünün verimlilik artışlarından ziyade reel ücretlerdeki düşüş olduğu söylenebilir. Şekil 1-3'e göre, 1973 yılına kadar verimlilik artışıyla neredeyse aynı hızda, hatta 1950-1960'lı yıllarda verimlilik artış oranından biraz daha hızlı büyüyen saatlik işçi ücretleri, 1973'ten bu yana verimlilik artışlarını yakalayamamaktadır. 1948-1973 yılları arasında verimlilik artışları %95.7 civarında gerçekleşirken, amir konumunda olmayan üretim işçilerinin³ saatlik ücreti %90.9 büyümekteydi. Ancak 'aşağı damlama ekonomisi' politikaları sonucunda 1973-2013 yılları arasında %64.9 büyüyen verimliliğe karşın, yine aynı gruptaki işçilerin saatlik ücretlerindeki büyüme oranı sadece %8.2'dir (Bivens vd. 2014: 10).⁴

Şekil 1-3 ABD'de Verimlilik Artışları ve Saatlik Ücretler Büyüme Oranı, 1948-2014

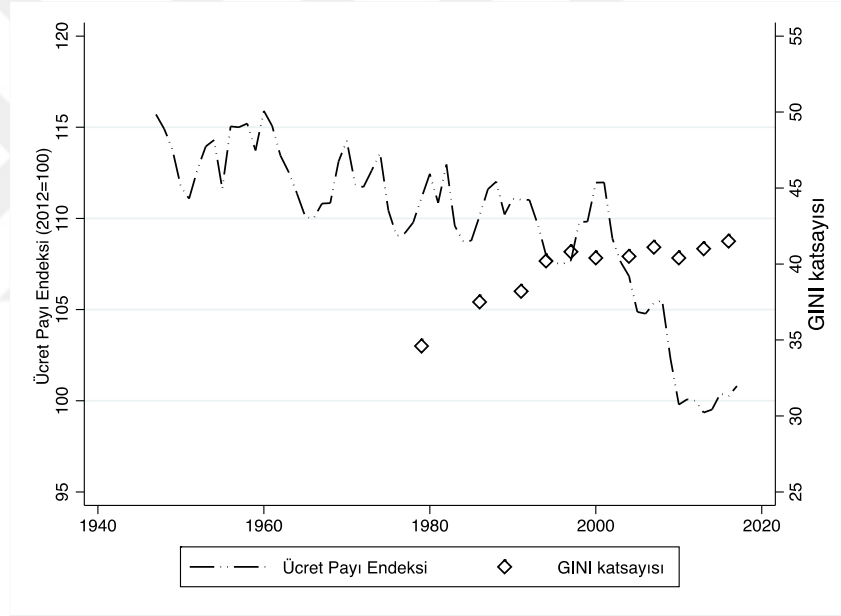
Kaynak: Bivens vd.'nin (2014) çalışmasından esinlenilerek, ABD İşgücü İstatistikleri Bürosu (BLS), işgücü verimliliği verileri işgücü verimliliği ve maliyetleri (LPC) programı, 2.3.4, 6.2, 6.3, 6.9, 6.10 ve 6.11 tabloları kullanılarak hazırlanmıştır.

³ Shaikh ve Tonak (2012: 365) İngilizce literatürde '**nonsupervisory workers**' olarak ifade edilen ve Kaleckiye literatürde dolaysız işgücüne karşılık gelen emek 'amir konumunda olmayan işçi', '**production worker**' ise 'üretim işçisi' olarak Türkçeleştirmiştir. Bu anlamda Shaikh ve Tonak'ın terminolojisine sadık kalınacaktır.

⁴ Bazı iktisatçılar bu durumu artan teknik gelişmelerin etkisini dikkate alan argümanlarla açıklamaktadır. Buna göre, teknolojik gelişmeler sonucu sermayenin yıpranma haddinin hızlanması, otomasyonun artması ve işgücü verimliliğini arttırıcı teknolojilerin uygulanması gibi sebeplerle firmaların pazarlık gücü işçilere nazaran daha fazla güçlenmektedir (Acemoğlu ve Restrepo, 2016). Öte yandan, uygulanan neoliberal politikalarla ücret payının düşürülmesi için kasti olarak sendikal faaliyetlerin zayıflatılması sonucu, işgücü piyasası kurumlarının (Bivens ve Mishel, 2015), artan monopol gücün ve artan bireysel gelir ve servet eşitsizliğinin bu durumu açıklamadaki önemine dikkat çekilmiştir.

Göze çarpan bir diğer durum ise amir konumunda olan işçi ücretlerini de dikkate alan ortalama saatlik işçi ücretleri ile sadece üretim işçisi ücretlerinin 1973'ten sonra ıraksamasıdır. Bu durum, yukarıdaki açıklamalara ek olarak, ortalama ve medyan ücretler arasında gittikçe açılan farkın azalan ücret payını açıklamada daha başarılı olabileceğini düşündürmektedir. Zira, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık yüz yıllık azalan bir trend sergileyen gelir ve servet eşitsizliğinin tekrar dikkat çekici ölçüde artış gösterdiği ve bu artışın azalan ücret paylarıyla eş zamanlı olarak gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 1-4).

Şekil 1-4 A.B.D. Tarım Dışı Özel Sektör Ücret Payı Endeksi (1948-2018) ve GINI Katsayısı

Kaynak: A.B.D. İşgücü İstatistikleri Bürosu (BLS), mevsimsel olarak düzeltilmiş tarımdışı özel kesim ücret payı serisi kullanılarak hazırlanmıştır. Bu seriye Federal Reserve Bank of St. Louis, FRED'dan erişilmiştir: <https://fred.stlouisfed.org/series/PRS85006173>.

Tüm bu gelişmelere rağmen, 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, sosyal refahın artmadığı ve ekonominin genel performansında iyileşme yaşanmadığı göze çarpmaktadır. Öncelikle, vaat edildiği gibi, 1980'li yıllardan sonra büyüme tatmin edici bir performans sergilememiş; özellikle stagflasyondan sonraki genişleme döneminde, gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH) artışı 1960'lı yıllara göre düşük seviyelerde seyretmiştir (Tablo 1-1). İşçilerin genel pazarlık gücünün azalmasına sebep olan artan işsizlik oranları ise dönemin en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde sendikal hareketler zayıflarken, 1980'li yılların ortasında tekrar toparlanmaya başlayan verimlilik artışları karşısında reel

ücret seviyesi düşüş göstermeye devam etmiştir. Buna karşın, artan kâr oranlarıyla birlikte sermaye birikimi oranları ılımlı düzeyde gerçekleşmiştir.

Tablo 1-1 Seçili Ekonomilerde Ortalama GSYH Büyüme Oranı (1960-2018)

	1961-72	1973-79	1980-89	1990-99	2000-07	2008-10	2011-18
ABD	4.29	3.38	3.14	3.23	2.69	-0.18	2.08
İngiltere	3.21	2.27	2.68	2.10	2.74	-1.01	1.80
Japonya	9.53	4.15	4.37	1.63	1.43	-0.77	1.03
Avusturya	5.11	3.45	2.14	2.78	2.01	0.38	1.37
Avrupa Birliği	-	-	-	1.93	1.96	-0.71	1.12
OECD	5.09	3.52	3.03	2.70	2.61	-0.09	1.90
Kore	9.62	10.99	8.78	7.13	4.97	3.34	2.90
Meksika	6.46	6.46	2.24	3.51	2.94	0.61	2.54
Türkiye	6.50	4.40	4.08	4.02	7.14	1.62	5.66

Kaynak: OECD, Economic Outlook No 101, Haziran 2017.

İşgücü piyasasında yukarıda bahsedilen gelişmelere karşılık; 1980'lerden itibaren imalat sanayii hızlı bir çöküş sürecine girerken, gelişmiş ekonomilerde hizmet sektörünün hâkimiyetinin sağlanmasına çalışılmıştır. Aynı dönemde finansallaşma eğilimi artarken, kredi olanaklarına erişimin kolaylaşması ve yerinde sayan reel ücretler borçlanmayı teşvik etmiş ve hanehalkı borçluluk oranları hızlı bir tırmanış göstermiştir (bkz. Ek.1) (İncekara, 2011). Artan kâr marjının ve kâr payının güçlü bir büyüme patikası sağlayacağı öngörülürken, neoliberal politikalar sonucu büyüme; finansal balonlar, artan borçluluk oranları veya ihracat fazlalarına bağımlı hale gelmiştir.

Tüm bu makroekonomik gelişmeler ve özellikle süregelen finansal deregülasyon politikaları ile yeni bir krizin tohumları atılmıştır (İncekara, 2014). 1929 ekonomik bunalımından sonra yaşanan en büyük iktisadi kriz olarak nitelendirilebilecek 2008 küresel finansal krizinin etkileri reel ekonomiye hızla sıçramıştır. Potansiyel üretim düzeyinin oldukça altına inen milli gelir düzeyi ve neredeyse ikiye katlanan işsizlik oranları ile birlikte birçok ülkede hanehalkları ve hükümetler yüksek borç yükü altına girmiştir. Krize kamunun müdahalesi para piyasalarına ve finans tekellerine kaynak aktarımıyla sınırlı

kalırken, sosyal politikaların yeniden uygulanması yönünde bir karar alınmamıştır (Birdal, 2018: 23).

Neoliberal politikaların büyük başarısızlığına rağmen, krizin ardından alınan kararlar yine aynı mekanizmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre, yatırımların artması için hem özel tasarrufların hem de kamu tasarruflarının artması gerekmektedir. Bunun için yine gelirin kârlara doğru yeniden dağıtılarak özel tasarrufların, kemer sıkma politikaları ile de kamu tasarruflarının arttırılması temel koşul olarak belirlenmiştir. Yatırım ve tasarrufların teşviki için de iyi işleyen finansal piyasalar ve asgari kamu müdahalesi çözüm olarak görülmüştür. Krizden çıkış stratejilerinin en başta başarısızlığı yaratan dinamiklerle aynı eksende devam etmesi sebebiyle ekonomi politikalarında gereken dönüşüm gerçekleşmemiştir.

Öte yandan, kötüleşen ekonomik performans ve krizlerin daha sık yaşanır hale gelmesi, iktisadi politikalara yön veren hâkim iktisat teorisinin makro alanda yetersizliklerini de ortaya çıkarmıştır. Bir yandan 1970'lerin sonlarından itibaren ılımlı ücret politikalarıyla birlikte uygulanan, borca ve ihracata dayalı büyüme stratejilerinin, finansallaşmanın ve küreselleşmenin ekonomik istikrarsızlığa katkı yapmakta olduğunun altı çizilirken; diğer yandan literatür tarafından uzunca bir süre araştırma alanı olarak dışlanan ve marjinalize edilen gelir eşitsizliği krizle ilişkilendirilmeye başlamıştır.

Peki 2008 krizi sonrası arz yanlı politikalara odaklı egemen iktisat teorisinin eksikliklerine vurgu yapılıyorsa ve daha önce başarısız olduğu ilan edilen ve tam istihdam ve büyümeyi sağlamak için talep yönetimine odaklanan Keynesyen politikalara da alternatif aranılıyorsa, o halde teoride hangi görüşler ön plana çıkacaktır? Çeşitli iktisatçıların oluşturduğu okullar, bu arayışa geliştirdikleri özgün makroekonomik çerçeveler ile önerilerde bulunmaktadır. Yaşanan kriz sonrası iktisat teorisi bir yandan yeni görüşlere daha açık hale gelirken, diğer yandan kapitalist sistemin dinamiklerini açıklamaya çalışan Marx ve Keynes ile Keynesyen görüşlerden yola çıkan iktisatçıların düşüncelerine tekrar ılımlı yaklaşılmaya başlandığı söylenebilir. Aşağıdaki bölümde teorik arka planın oluşturulmasının ilk adımı olan kapitalizmin işleyişini anlamaya yönelik bu çerçeveler sunulacak ve bölüşüm ve büyüme ilişkisine dair temel teorik tartışmalar ele alınacaktır. Elbette bu tezde yer kısıtları sebebiyle konuyla ilgili geniş kapsamlı bir tartışma ortaya koymak oldukça zordur. Tartışmanın sınırlarını çizebilmek açısından, ekonomiye

geleneksel yaklaşımların, yani ana akım iktisadın son yaşanan krizin ardından tatmin edici açıklamalar yapamamasına daha fazla değinilmeyecektir. Bir sonraki bölümde, ‘yapısal yaklaşım’ olarak da nitelendirilen heterodoks iktisatçıların, temellerini ağırlıklı olarak Keynes, Kalecki, Marx’a ve eksik tüketim tartışmalarına dayandıran çalışmalarından bahsedilecektir. Böylece tezin teorik çerçevesinin seçilme sebepleri de bir nebze açıklanmış olacaktır.

1.2. Keynes Öncesi Dönemde Bölüşüm ve Büyüme Üzerine Tartışmalar

Gelir dağılımı ve büyüme ilişkisinin genelleştirilmiş bir teorisi bulunmamaktadır. Gelir dağılımının belirlenmesi, genelde, emek piyasasında ücretin, mal piyasasında fiyat ve kârların oluşumu ile sermaye birikimi, faktör payları ve özellikle bölüşüm gibi temel ilkelere yola çıkılarak incelenmektedir. Bölüşüm ve büyüme ilişkisi arasındaki dinamikleri anlayabilmek için iktisat düşüncesinde kapitalist üretim sürecine dair tartışmaların temeline odaklanmak gerekmektedir. Bu tartışmalar iktisat okulları arasındaki görüş farklılıklarını ortaya koyarak, çalışmada temel alınan teorik çerçevenin diğer yaklaşımlara göre avantaj ve dezavantajlarının eleştirel yönden ortaya konulmasına zemin hazırlayacaktır.

1.2.1. Klasik İktisatçılar ve Say Yasası

İktisat biliminde tartışmaların odak noktasını, genellikle, ekonominin dışarıdan bir müdahale olmaksızın kendi kendine dengeye gelip gelemeyeceği ve ekonomilerin istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme oranlarını yakalayıp yakalayamayacağı oluşturmaktadır. Denge veya dengesizlik etrafında gerçekleşen tartışmalar iktisat okulları arasındaki farklılıkların sınırını da çizmektedir. Say Yasası ise bu tartışmalara öncülük etmektedir. Buna göre, ekonomide üretilen her mal ve hizmet kendisine eşit derecede talebi doğuracağından ekonomide genel arz veya talep fazlasının ortaya çıkması mümkün değildir. Bu durumda ekonomi, istikrarlı büyüme oranlarını tutturabilecek ve dalgalanmaların ortaya çıkma ihtimali de ortadan kalkacaktır. Aslında bu durum, kapitalizmin istikrarlı bir sistem olduğu ve iktisadi faaliyetteki dalgalanmaların ancak dışsal şoklar sonucu meydana gelebileceği anlamına gelmektedir.

Klasik iktisatçıların yaşadıkları dönem olan 18. ve 19. yüzyıllar, kapitalizmin ticari ve sınai evresinin geçiş dönemlerini yansıtmakta ve toplumun sosyal sınıfları bu dönemin özelliklerini gözler önüne sermektedir. Smith'in deyişiyle, 'ticari toplumun' temeli, emek ve mübadeleye dayanmaktadır:

"...sahibi oldukları yeteneklerin türlü ürünleri, hepsinde bulunan... mübadele etme isteği sayesinde, denebilir ki ortaklaşa bir yığın halinde ortaya konmuş olur. Her insan, oradan, başka insanlardaki yeteneklerin ürünlerinden gereksindiği parçayı satın alabilir" (Smith, 2006: 18-19).

Böylece, emek değer teorisinin özünü oluşturan eşdeğer malların mübadelesi toplumda gerçekleşir. Böyle bir ortamda, Smith ve Ricardo dâhil Klasik iktisadın temsilcileri büyük oranda Say Yasasını kabul etmiş, piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini savunmuş ve modellerini de bu çizgide oluşturmuşlardır. 1929 krizi yaşanana kadar da Klasik iktisat hâkim ekol olarak kalmıştır.

1.2.2. Say Karşıtı Cephe: Eksik Tüketim Teorileri ve Eleştirisi

Klasik iktisatçılar arasında Say Yasasını eleştiren ve genel arz fazlasının gerçekleşebileceğine dikkat çeken iki iktisatçı Malthus ve Sismondi'dir. Malthus toprak sahiplerinin gelirlerinin tamamını tüketmediğine değinirken, Sismondi üretimdeki toplumsal ilişkiler sonucu sermaye ve emeğin gelirden aldığı pay ile üretim ve talebin arasındaki farkın büyüyeceğini ve tüketimin üretim artışına nazaran sınırlı kalacağını ifade etmiştir. Görüldüğü gibi Say yasasının işlemesi yatırım-tasarruf eşitliğinin gerçekleşmesine bağlıdır. Üretim fazlası direnç gösterirse tüketim mallarının fiyatları aşağı çekilecek, bu mekanizma sonucu piyasa temizlenmezse üretim duracak ve yatırım talebinde azalma gerçekleşecektir. Bunu takiben işçi ve toprak sahiplerinin gelirlerinde yaşanacak düşüşlerle ekonomi gerileme safhasına girecektir. Dolayısıyla, yatırım ve tüketimin birbirlerine verdikleri tepkilerle gerileme ve durgunluk safhaları yaşanacaktır (Demiröz, 2004: 32).

Eksik tüketim hipoteziyle daha sonra Keynes'in ilgisini çekecek olan ve çağdaşlarından farklı bir gelir dağılımı teorisi geliştiren Hobson (1938), kapitalistlerin gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf ettiklerini, buna karşın marjinal tüketim eğilimlerinin işçilerden daha düşük olduğunu vurgulamıştır. Ekonominin genişleme dönemlerinde banka kredilerindeki artış sayesinde artan sermaye yatırımları fiyatları

arttıracak ve ekonominin üretici gücü tüketimden daha hızlı büyüyecektir. Böyle bir durum yaklaşan depresyonun da habercisidir. Bu durumda önce fiyatlar düşecek, daha sonra kötümser beklentilerle banka iflasları yaşanacak ve finansal kurumlar çökecektir. Gelirleri düşen kapitalistler, tüketim ve tasarruflar tekrar dengeye gelene kadar tasarruf oranlarını düşürmek zorunda kalacaklardır (Hobson, 1910: 301–303). Marx eksik tüketim yaklaşımına katılmakla birlikte, bunun, kapitalizmin kriz yaratan niteliğini oluşturduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır (Shaikh, 1978: 227):

“Kapitalist üretim tarzında çelişki: Meta alıcıları olarak işçiler piyasa için önemlidir. Oysa kapitalist toplum, onları kendi metalarının (emek gücünün) satıcıları olarak en düşük fiyat düzeyinde tutma eğilimindedir. –Başka bir çelişki: Kapitalist üretimin tüm güçlerini harekete geçirdiği dönemler, her seferinde aşırı üretim dönemleri olup çıkar: çünkü üretim güçleri, hiçbir zaman, daha fazla değer üretmekle kalınmayıp aynı zamanda bu değerlerin gerçekleştirileceği şekilde kullanılamaz; ama metaların satışı, meta-sermayenin ve dolayısıyla aynı zamanda artık değer gerçekleştirilmesi, yalnızca genel olarak toplumun tüketim gereksinimleriyle değil, aynı zamanda büyük çoğunluğu hep yoksul olan ve hep yoksul kalmak zorunda olan bir toplumun tüketim gereksinimleriyle sınırlanır.” (Marx, 2013: 303 -dipnot)

Marx, Say yasasını parasal ekonomi koşulları yerine basit mübadele sürecini dikkate alması nedeniyle eleştirmektedir.⁵ Mallar tüketim ve mübadele için değil, satış için üretilmektedir (Demiröz, 2004: 32). Kapitalist üretim biçiminde para bir meta olarak sermaye birikiminin temel amacıdır. Marx’ın modeline göre bir yandan paranın mübadele aracı olarak kullanılması sonucu malların alım ve satımı aynı anda gerçekleşmeyebilmekte, öte yandan kapitalistler tarafından paranın gömüleme eğiliminin artması ekonomide efektif talep yetersizliklerine neden olurken krizlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

1.3. Talep Yönlü İktisat Teorisi: Keynes

Ana akım iktisat teorisi, 1930’larda tüm dünyada büyük bir ekonomik çöküşe yol açan Büyük Depresyonun sebeplerini açıklamakta başarısız olurken, üretim ve istihdamı tekrar canlandırmak için gereken politika reçetesini sunmakta da yetersiz kalmaktaydı. Ardından John Maynard Keynes’in ana akım iktisadın yönünü değiştiren devrimsel nitelikteki ‘İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi’ adlı eseri 1936 yılında yayınlandı

⁵ Marx’ın Say yasası ile ilgili eleştirileri için geliştirdiği çevrim süreçleri modeline bkz. Marx, 2011: 146–169.

(Keynes, 1936). Kitabın yayınlandığı yıldan da anlaşılacağı üzere, Keynes dönemin işsizlik ve durgunluk problemine çözüm önerileri getirmeyi planlamıştır. Her ne kadar 1929 yılına kadar hâkim olan iktisadi düşünce ve Keynes öncesi dönemde geliştirilen teoriler Keynes'in Genel Teorisine kaynaklık eden ve birtakım fikirleri sağlayan düşünceleri barındırsa da, Keynes genel olarak dönemin ana akım iktisat analiz yönteminden ve teorik çerçevesinden farklı bir yol izlemiştir.

Öncelikle, Keynes Neo-Klasik iktisadın mikro prensiplere dayanan homo economicus, optimizasyon ve genel denge analizlerini reddeder. Malthus (1820) ve Hobson'ın (1938) eksik tüketim tartışmalarından beslenen Keynes, bir yandan Say yasasını reddederken, öte yandan Marshall'ın öğrencisi olmanın verdiği arka plana dayanarak geliştirdiği likidite tercihi teorisiyle, yatırımlar ve tasarruflar arasında her zaman eşitlik olacağı varsayımına karşı çıkar. Bilindiği gibi Klasikler hem yatırımların hem de tasarrufların faiz oranının bir fonksiyonu olduğunu ve faiz oranının esnek olması nedeniyle yatırım-tasarruf dengesinin sağlandığını varsaymaktaydılar. Keynes'in Say yasasını reddetmesi, onun tasarruflardan bağımsız bir yatırım fonksiyonu tanımlamasını gerektirdi.

Sermayenin marjinal etkinliği kavramını geliştiren Keynes, firmaların piyasa faiz haddi ile sermayenin marjinal etkinliğini karşılaştırarak yatırım kararı verdiğini, otonom yatırımların ise girişimci veya kapitalistlerin beklentilerine göre şekilleneceğini savunur. Buna göre, yatırımlar tasarruf seviyesine göre belirlenmek zorunda değildir. Yatırım ve tasarruf eşitliğini sağlayan asıl unsur, milli gelirdir. Kapalı bir ekonomide tüketim, yatırım ve kamu harcamaları toplam harcamaları, yani 'efektif talebi' temsil etmektedir. Ekonominin dengeye gelmesi için milli gelir ve toplam harcamalar denkliğinin gerçekleşmesi gerekir. Diğer bir deyişle, belli bir gelir seviyesinde toplam harcamalar milli gelir düzeyine eşit olmalıdır. Ancak kapitalist sistem, özellikle yatırım harcamalarının beklentilere bağlı olarak dalgalanması sebebiyle yapısal olarak istikrarsız olduğundan; sistem eksik kapasitede ve işsizliğin doğal işsizlik oranından yüksek olduğu bir noktada dengeye gelebilir. Bu nedenle, devlet bir yandan faiz politikası araçlarıyla yatırımları canlandırırken, diğer yandan vergi ve kamu harcamalarıyla tüketimi canlandırmaya ve efektif talebi kontrol etmeye çalışmalıdır.

Keynes Genel Teorisinde gelir dağılımı sorununu açıkça ele almamış, ancak gelir dağılımının istihdama ve toplam talebin bileşimine olan etkilerine değinmiştir.

Hobson'dan esinlenen Keynes, yeniden bölüşüm politikaları ile gelirin refah seviyesi yüksek olan kesimden marjinal tüketim eğilimi daha fazla olan düşük gelirli kesime doğru aktarılmasının toplam tüketimi arttıracığının bilincindeydi: "...ücret geliri elde edenlerden (düşük gelirli)ler) diğer faktörlere yapılacak gelir transferi, tüketim eğilimini muhtemelen azaltacaktır" (Keynes, 1973: 262). Keynes bu noktada özellikle vergi politikalarının daha eşit gelir dağılımı için kullanılmasını savunmuş, daha yüksek gelirli kesime daha fazla vergi oranları uygulanmasını önermiştir: "Gelirin daha adil bölüşümü amacıyla maliye politikasının tedbirli bir araç olarak kullanılmasının tüketim eğilimindeki artışa etkisi, elbette çok daha isabetli olacaktır" (Keynes 1973: 95).

Keynes faiz teorisine dayanak oluşturmak için gerekli olan toplam sermaye stokunun marjinal fiziki verimliliğine dayanan faktör fiyatlandırması yaklaşımını elimine etmiş, bunun yerine likidite tercihinine dayanan bir faiz teorisi geliştirmiştir. Bu durumda, toplam üretimin ücretler ve kârlar arasındaki bölüşümünü sermayenin marjinal verimliliğinden başka bir mekanizmayla açıklamak zorunluluğu doğmuştur. Bunun için Keynes (aynı zamanda Kaldor ve Kalecki) Eski Ahit'e atıf yaparak⁶ tükenmez kaynak anlamına gelen dul küpü (**widow's cruse**) analojisinden faydalanmış ve Kaldor'un ifade ettiği 'işçiler kazandığını harcar, kapitalistler harcadığını kazanır' (Kaldor, 1955: 96) ifadesine benzer bir argüman ileri sürmüştür. Buna göre,

"Girişimciler kârlarının ne kadarını tüketirse tüketsin, servetlerindeki artış öncekiyle aynı olacaktır. Bu nedenle girişimcilerin servetindeki çoğalmanın kaynağı olan kârların ne kadarı sefahate harcanırsa harcanırsın, bitip tükenmeyen dul küpüne benzer" (Keynes, 1936: 139).

Toplam kârlar kapitalist sınıfın harcama kararları çerçevesinde belirlenmektedir. Hayvani güdülerle yatırım kararı alan girişimciler, sermaye yatırımı ve lüks tüketim yaptığı ölçüde kâr geliri elde edecektir. Toplam ücretler ise tamamen üretilen tüketim malları stoku tarafından belirlenecektir. Tüketim mallarının üretimi ise efektif talebin bir fonksiyonudur (Galbraith, 2001).

Tam istihdam denge düzeyine ulaşmak için sadece yatırımları arttırmaya yönelik politikaların uygulanması, üretim-tüketim arasındaki dengesizlikleri ortaya çıkarabileceğinden, Keynes'in işaret ettiği efektif talep yetersizliğini gidermek için uygun

⁶ Keynes, burada Eski Ahit'in 1. Krallar 17. kısmında bahsedilen küpünden un, çömleğinden yağ eksilmeyen dul hikayesine atıfta bulunmuştur.

değildir. Yatırımların istikrarlı bir yapıya kavuşması, aynı zamanda, tüketicilerin gelir seviyesiyle doğru orantılı olan gelecekteki satış beklentilerine bağlıdır. Bu anlamda Keynes, 1929 Büyük Bunalımı öncesinde hüküm süren yüksek gelir eşitsizliği dönemini gözlemleme fırsatı bulmuş, ekonomilerin istikrarlı büyümesi için doğrudan vergiler yoluyla gelir eşitsizliğinin giderilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Birdal, 2018: 29).

1.4. Keynes Sonrası Dönem: Modern Ücret Yönlü ve Kâr Yönlü Rejim Tartışmaları

Ana akım iktisatta yer bulmasa da 1980'lerden itibaren, gelir dağılımı, iktisadi durgunluk ve iş çevrimi ile ilgili çalışmalar önem kazanmaya başlamış ve kâr ve ücretler arasındaki bölüşümün iktisadi durgunluk ve genişleme dönemlerine etkisi incelenmeye başlamıştır. Glyn ve Sutcliffe'in (1972: 54) kâr oranlarındaki uzun vadeli düşüşün İngiltere'de sermaye birikiminde durgunluğa sebep olduğunu ileri süren ampirik çalışmasının kâr ve ücret yönlü büyüme çalışmalarına kaynaklık ettiği söylenebilir. Glyn ve Sutcliffe kâr payındaki düşüşlerin, yani emek payındaki artışın sömürü oranındaki düşüşe eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. Bu durum ise reel ücretlerin uzun dönemler boyunca emek verimliliğindeki artışlarından daha hızlı gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu açıklamalar, Goodwin'in izinden ilerleyen çalışmaların işaret ettiği kâr sıkışması bulgularıyla paralellik göstermektedir, ancak tek bir farkla: Glyn ve Sutcliffe uzun dönemli bir analiz gerçekleştirmiştir. Boddy ve Crotty (1975) ise bu çalışmadan esinlenerek kısa dönemli, çevrimsel analize odaklanarak benzer teorik argümanları ABD için uygulamış, kâr oranındaki çevrimsel dalgalanmaları sömürü oranında ortaya çıkan dalgalanmalarla açıklamışlardır: "emek payı genellikle genişleme safhasının ikinci yarısında artar. Marx'ın ele aldığı kâr sıkışması durumu gerçekleşir"⁷ (1975: 5). Genişleme safhasının ilk yarısında ise mal fiyatlarına nazaran birim işgücü maliyetleri düşer (1975: 7). Çünkü genişlemenin ilk safhasında işsizlik oranları yüksek, işgücünün pazarlık gücü düşüktür. Boddy ve Crotty, bu anlamda Marx'ın yedek işgücü ordusu yaklaşımına sadık kalmıştır.

Sherman (1986), bahsedilen çalışmaların kâr sıkışması yönünde ulaştığı bulgulara

⁷ Boddy ve Crotty (1975), çevrimsel dalgalanmaları çöküş ve genişleme aşaması olarak ikiye ayırmak yerine, genişleme aşamasını ikiye ayırarak bir çevrimsel dalgayı toplam üç safhada inceler. Genişleme safhasında orta noktaya kadarki süreç ilk genişleme safhasını, zirve noktası ulaşılana kadarki süreç ise ikinci genişleme safhasını ifade eder.

katılmakla birlikte, kâr oranındaki çevrimsel dalgalanmaların sadece ‘Marksist arz yönlü’ etkilerle açıklanamayacağını ifade etmektedir (Shaikh ve Tonak, 2012: 178). Sherman, kâr oranındaki değişimleri iki yönlü değerlendirmekte, bir yandan artan işgücü maliyetlerinin kâr sıkışması yönünde yarattığı etkilere odaklanırken, diğer yandan tüketim talebindeki düşüşlerin daraltıcı etkisini dikkate almaktadır. Her iş çevriminde talep ve maliyet etkileri bir arada görünmekle beraber, farklı iş çevrimlerinde talep ve maliyetin kâr oranı üzerinde yarattığı etkilerin farklılaşabileceğini belirtmektedir (1986: 192).

Glyn ve Sutcliffe (1972) ile Boddy ve Crotty’nin (1975) çalışmaları sermaye birikimi ve kriz konularına alternatif yaklaşımlar sunan Birikimin Toplumsal Yapısı (BTY) teorisinin ana çerçevesini oluşturan ögeler içermektedir.⁸ BTY teorisi literatürüne katkılar, temel olarak, Gordon (1978, 1980), Gordon vd. (1982), Bowles vd. (1984b), Weisskopf (1979) ve Kotz vd. (1994) tarafından yapılmıştır. Bahsedilen çalışmalar, kapitalizmin 1970’lerde yaşadığı krizi arz yönlü etkilerle, daha spesifik olarak belirtmek gerekirse, kâr oranlarındaki düşmeler ve uzun dönemli reel ücret artışlarının verimlilik artışlarından yüksek seyretmesiyle ilişkilendirmişlerdir. Bu anlamda modern ücret yönlü büyüme stratejilerine eleştirel yaklaşmakta olduklarından, çalışmanın bu kısmında BTY teorisinin konuyla ilgili çalışmalarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Weisskopf’un 1949-1975 yılları arası ABD’de kâr oranlarının hem çevrimsel hem de uzun dönemli davranışına odaklanan ve kâr oranlarının konjonktür ile aynı yönde hareket ettiğine dair kanıtlara ulaşan çalışması oldukça önemlidir. Çalışmaya göre, kâr oranı (r) üç bileşene ayrılmaktadır: kâr payı (π), kapasite kullanım oranı (u) ve tam kapasite üretim düzeyinin sermayeye oranı (v) (1979: 252):

$$r = u\pi v \quad (1.1)$$

Bir sonraki bölümde kullanılacak olan terminolojiye uygun olması açısından, bu ilişki aşağıdaki şekilde de ifade edilebilir:

$$r = \frac{P}{K} = \frac{P}{Y} \frac{Y}{Y_p} \frac{Y_p}{K} = \frac{\pi u}{v} \quad (1.2)$$

⁸ BTY teorisi literatürde ‘The Social Structure of Accumulation School-(SSA)’ olarak geçmektedir.

P fiyat seviyesi, K sermaye stoku, Y üretim düzeyi ve Y_p potansiyel üretim düzeyini simgelemektedir.

Weisskopf, analizlerinde verimliliği emek başına düşen reel net ürün olarak tanımlarken, işgücünün üretken emek olduğunu (Kalecki'nin deyimiyle dolaysız işgücü) varsaydığını ifade etmektedir (1979: 354).⁹ Weisskopf kâr payının durgunluk döneminde azaldığını, genişleme safhasının ilk aşamasında artış gösterdiğini, ikinci aşamasında ise tekrar düştüğünü ifade etmekte ve kâr sıkışması yönünde sonuçlara ulaşmaktadır. Kâr oranındaki düşüşlerin sebebini kâr payındaki düşüşlerle açıklayan Weisskopf, '...(ABD) kâr oranında 1949'dan 1975'e görülen uzun vadeli düşüş, neredeyse tek başına ücretlerin gerçek payında yükselişe atfedilebilir ki bu, işçi sınıfının gücündeki artışa işaret eder' (Weisskopftan (1979: 370) aktaran Shaikh ve Tonak, 2012: 178) demiştir. Özellikle kapitalizmin altın çağının sonlarına gelindiği 1960'lı yılların sonlarında ABD işçilerinin bu güçlü pozisyonu verimlilik artışlarını olumsuz etkilemiş ve kârları iyice sıkıştırmıştır (Bowles vd., 1984a). Marglin ise (1984: 142);

"Verimlilik ücretleri sınırlandırmaktadır,...Kârlılık yatırımların esas sebebi olduğu sürece, ücret payını kısıtlayan iktisadi limitler olacaktır. Kapitalizmde kârlar gerçekten de altın yumurtlayan tavuktur.... Bu nedenle Sol program reel ücretler üzerindeki kısıtlamaları kabul etmelidir."

demiştir. Bu anlamda Taylor (2004) ve Skott (2016) Marglin'in görüşüne katılırken, kâr yönlü rejime sahip ülkelerde uygulanacak olan ücret yönlü politikaların toplam talebi canlandırmada başarısız olacağını vurgulamaktadırlar. Taylor (2004) iş çevrimlerini Goodwin'in modelinden esinlenerek modellerken ücret payı ve kapasite kullanım oranı verilerini kullanmış ve Amerikan ekonomisinin saat yönünün tersine negatif eğimli döngüsel hareketler gösterdiği sonucuna varmıştır. Taylor talep ve bölüşüm şemalarını tahmin etme stratejisine benzer bir yöntem izlemekte ve kâr yönlü talep sonuçlarına ulaşmaktadır. Öte yandan, ücret payı kullanılarak oluşturulan bölüşüm şeması pozitif eğimlidir: ücret payı kapasite kullanım oranı ile aynı yönde hareket etmektedir. Taylor'ın (2004) bu yöntemini takip eden diğer ampirik çalışmalar, büyük çoğunlukla kâr yönlü talep

⁹ Böyle bir açıklama yapmasının sebebi, amir konumunda olan ve olmayan emek arasında ayırma gitmesi ve bu ayırımın iş çevrimlerini açıklamada farklı etkiler yaratacağını düşünmesidir. Bu duruma bir sonraki bölümde daha detaylıca değinilecek olup, verimlilik, büyüme ve bölüşüm ilişkisinde çalışmamızın gidişatı açısından bu ayırımın yapılması oldukça önemlidir.

ile kâr sıkışması yönünde bulgulara işaret etmektedir (Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Barrales ve von Arnim, 2017; Diallo vd., 2011; Kiefer ve Rada, 2015).

Bowles ve Boyer (1995) Post-Keynesyen gelenekten ilerleyen çalışmaların daha çok mal piyasasına odaklandığını, öte yandan Marksist etkilerin ağır bastığı Goodwin modellerinde sınıf çatışması ve emek piyasalarına büyük önem verildiğini ifade etmektedir. Bowles ve Boyer (1990) önceki çalışmalarında istihdam rejimini tanımlamayı amaçlamış ve yüksek istihdam seviyesinin her zaman düşük ücretlere yol açtığını, istihdamdaki artışın ücret yönlü istihdam rejimini olanaksız kıldığını iddia etmiştir. Emek verimliliğinin istihdam arttıkça azaldığını öne süren Bowles ve Boyer'e (1990) göre, yüksek reel ücretler ilk başta toplam talepte artışa sebep olsa da daha sonraki aşamalarda kârlılık olumsuz etkilendiği için üretim düşecektir. Kârlılığın tekrar artabilmesi için istihdamın azalması gerekir.

Ancak BTY iktisatçıları sadece kâr oranlarındaki değişmelerin kriz yaratan niteliğine değinmekteydiler. 1980'lerde uygulamaya konulan neoliberal politikalardan sonraki dönemde ise toplam talebin de yatırımlar açısından olumlu etkilerini kabul etmeye başlamışlardır. Bowles vd. (1984a) çalışmasında ücret yönlü stratejileri savunmuş ve "Aşağı sızma, (yani şirketlerin vergi yükündeki azalmayla yatırımlarda meydana gelen artışın ekonominin diğer kesimlerine de yansıtacağı görüşüne) alternatif olan uygulanabilir ilerici bir görüş mevcuttur" demiştir. Bu noktada, artan reel ücretlerin kâr oranlarını düşürerek yatırımları sekteye uğrattığı düşüncesinin yanı sıra, toplam talebi canlandırarak emek verimliliğini arttırdığı gerçeği de kabul görmeye başlamıştır. Bu anlamda BTY yaklaşımından hareket eden iktisatçılar ön plana çıkmaktadır. Weisskopf vd. (1985) ve Bowles vd. (1984a) ücret artışları sebebiyle kâr oranlarında yaşanan düşüşün, canlanan tüketim harcamaları ve toplam talep karşısında artış gösteren kapasite kullanım oranının gerçekleşen ve beklenen kâr oranları üzerinde yarattığı olumlu etkiyle aşılabileceğini kabul etmektedirler. Bhaduri ve Marglin'in (1990) kâr oranını kâr payı ve kapasite kullanım oranı değişkeniyle genişletmesi ve yatırım fonksiyonuna kapasite kullanım oranını dahil etmesiyle bu argümanlar formüle edilebilmiş ve ampirik araştırmalara temel oluşturabilmiştir. Bu anlamda, talep yönlü etkilere odaklanan Keynesyen iktisat ile yüksek kârlılık ve düşük reel ücretlerin yatırımların temel kaynağı olduğunu ifade eden ve arz yanlı etkilere odaklanan Marksist kâr sıkışması modelleri arasında bir uzlaşa sağlanabilmiştir.

1.5. Ortodoks İktisada Alternatif Bir Yaklaşım: Post-Keynesyen İktisat

İktisadi büyümenin modern ve formel biçimde kuramlaştırılmasının başlangıç noktasını Harrod (1939) ve Domar (1946) modeli oluşturmaktadır. Ancak büyüme konusuna olan ilgi literatürde Klasik iktisatçılar Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus ve Karl Marx ile başlamıştır. 1950’li yıllardan sonra Keynesyen prensiplere dayanan bir takım büyüme teorileri ortaya atılmıştır.¹⁰ Adı geçen iktisatçıların analizlerinde bölüşüm ve büyüme temelde birbiriyle ilişkili kavramlar olarak nitelendirildiğinden, bu modeller bölüşüm ve büyüme teorileri başlığı altında incelenebilmektedirler.

Solow (1956) ve Swan’ın (1956) Ramsey (1928) modelinden yola çıkarak geliştirdiği neoklasik büyüme modellerinin ortaya çıkışıyla neoklasik büyüme teorisi ana akım büyüme teorisi haline gelmiştir. 1980’lerde, özellikle Romer (1986), Lucas (1988) ve Barro’nun (1988) katkılarıyla geliştirilen endojen büyüme modelleri ile neoklasik büyüme teorisi günümüzde hâkim teori olma özelliğini korumaktadır. Neoklasik iktisat kuramı iktisat bilimini “kıt kaynakların etkin dağılımı” olarak tanımladığından, yukarıda sözü edilen büyüme modellerinin aksine, neoklasik büyüme modellerinin temel özelliği kaynak dağılımına odaklanması ve analizlerini iktisadi birimlerin piyasadaki etkileşimine dayandırmasıdır. Bunun sonucunda büyüme teorisinde bölüşüm sorunları gündem dışı kalmaktadır.

Neoklasik iktisat teorisinin hâkimiyetine karşı, Ortodoks/neoklasik ana akım iktisada alternatif sağlayan ve heterodoks iktisat olarak nitelendirilen büyüme teorileri tekrar gündeme gelmeye başlamaktadır. Bu model formülasyonlarında büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi bir arada ele alınmakta ve neoklasik iktisadın göz ardı ettiği fonksiyonel gelir bölüşümü büyüme teorileri çerçevesinde analiz edilebilmektedir. Bu çalışmanın teorik çerçevesinde temel alınacak yaklaşım olan Post-Keynesyen iktisat, literatürde Ortodoks/ana akım iktisada alternatif sağlayan iktisat okullarını içeren heterodoks iktisat başlığı altında incelenmekte ve heterodoks iktisadı Ortodoks iktisattan epistemolojik ve ontolojik olarak ayıran özellikleri taşımaktadır.

¹⁰ Bu modeller daha sonradan Post-Keynesyen iktisadın farklı akımları çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır.

Heterodoks iktisat okulları arasında yer alan Post-Keynesyen iktisadın ortaya çıkışı, Ortodoks iktisadın dayandığı metodolojik temeller ile kullandığı analiz yöntemini reddetmesi ve bu analizlere alternatif üretmeye çalışması ile başlar. Bu bağlamda, Ortodoks iktisadın göz ardı etmekte olduğu, ancak Post-Keynesyen iktisadın teorik çerçevesinde belirleyici bir öneme sahip olan bölüşüm ve büyüme ilişkisini Ortodoks iktisada i) metodolojik, ii) mikro iktisadi ve iii) makro iktisadi kapsamda getirilen eleştiriler ışığında incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Dönem dönem farklı paradigmaların hâkim olduğu, birtakım dönüşümler geçiren ve 1950'lere kadar neoklasik ilkelerin¹¹ ve genel denge analizlerinin hâkim olduğu Ortodoks iktisatta özellikle son dönemlerde çoğulcu yaklaşımların gelişmekte olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin davranışsal iktisatta bireylerin rasyonel olduğu varsayımından uzaklaşılması, patika bağımlılığını esas alan yaklaşımların ortaya çıkması, genel denge analizlerine uymayan oyun teorisi bu değişimlerden birkaçıdır. Ancak çalışmanın kapsamı açısından, Post-Keynesyen iktisadın özellikle neoklasik iktisat ile ayrılan yönleri üzerinde durulacaktır.

1.5.1. Temel Metodolojik Eğilimler

Temel metodolojik eğilimler açısından Post-Keynesyen iktisadın ortodoks iktisada getirdiği en önemli eleştiri, neo-klasik iktisadın karşılaştırmalı statik denge analizini mümkün kılan **mantıksal zaman** kavramına dayanmasıdır (Hart ve Kriesler, 2015). Buna göre, ekonomi zaman ilerledikçe denge noktasına hareket etme eğilimi gösterir ve denge noktasında değişkenlerin değeri değişme göstermez. Ekonomiyi mantıksal zamanı esas alan ergodiklik¹² aksiyomu temelinde analiz eden Ortodoks iktisat, geleceğe yönelik tahminler yapabilmek için geçmişe ilişkin bilgileri kullanır. Ergodik yaklaşıma dayanarak, neo-klasik iktisatta bireylerin optimizasyon odaklı ve **rasyonel** olduğu varsayılır. Rasyonel bireyler piyasanın işleyişi ile ekonominin cari ve gelecek durumu hakkında neredeyse **tam bilgiye** sahiptirler.

Oysa Post-Keynesyen iktisat, iktisadi süreçlerin anlaşılmasında geçmişin süreklilik gösteren değişmez ve geri döndürülemez bir yapısı olduğu **tarihsel zaman** bakış açısını

¹¹ Özellikle rasyonel bireylerin dengeye götüren koordineli davranışlarından bahsedilmektedir.

¹² Ergodiklik, kısaca sistemin yapısının zaman içinde değişmediğini ifade eder (Kutlu ve Horváth, 2017: 102).

savunur. Robinson (1974), neo-klasik iktisadın uzun dönemde dengeye ulaşma ve istikrarlı denge analizlerini eleştirmektedir. Ona göre, uzun dönem gelecekte bir tarih değildir. Tarih değiştirilemez geçmişten gelip belirsiz geleceğe doğru giden dengeye ulaşamadığı bir süreçtir. Bu yöntemsel yaklaşım sonucu Post-Keynesyen iktisat, ekonominin gelişimini tarihsel süreç içinde açıklar ve patika bağımlılığını esas alır: Ekonominin gelecek durumunu açıklayabilmek için, geçmişini bilmek gerekmektedir (Hart ve Kriesler, 2015: 322).

Tarihsel zaman varsayımının Post-Keynesyen analize dinamik bir boyut kazandırdığı ve karşılaştırmalı dinamik analize izin verdiği söylenebilir (Mihçı, 1995: 157). İktisadi analizlerde, tarihsel zaman kabulünün doğal bir sonucu olarak gelecek belirsizdir. “İnsan hayatı geçmişten bağımsız değildir ve ekonomideki tüm bireyler bir yana, tek bir kişi bile gelecekteki davranışı ile ilgili doğru öngörüler yapamaz.” (Hein, 2017: 132). Keynes’in de vurguladığı üzere, gelecek hakkında ilke olarak belirsizliklerin hâkim olduğu ortam, bireylerin karar alma davranışlarına yansımakta, bireyler bilgiye erişme ve bilgiyi kullanmada kısıtlarla karşılaşmaktadırlar. Belirsizlik sonucu geliştirilen heterojen davranışlar ve kurumlar toplumdan topluma farklılık göstereceğinden, Ortodoks iktisadın amaçladığı gibi genel geçer teorilerin geliştirilmeye çalışılması yersizdir.

Metodolojik açıdan öne çıkan bir diğer farklılık ise Ortodoks iktisadın **araçsallık** yöntemini benimserken, diğerinin **gerçekçilik** yaklaşımını kullanmasıdır. Araçsallık yaklaşımına göre, iktisat teorilerinin amacı gerçekliğe uygun modeller geliştirmek değildir. Bunun yerine, gözlenen veri veya gerçeklerden bağımsız olarak, denge durumlarını hesaplamaya ve doğru ampirik tahminler yapmaya olanak tanıyan iktisadi varsayımlar geliştirmektir (Hein, 2017: 132).¹³ Dolayısıyla, doğru veya yanlış teori yoktur, sadece belli bir problemi çözmek için elverişli veya daha az elverişli teoriler söz konusudur (Caldwell, 1980: 367). Aksine, Post-Keynesyen iktisat, olgu ve gözlemlerden yola çıkarak ekonominin gerçek işleyişini açıklamaya çalışan **gerçekçiliğe** (realizm) dayanmaktadır. Post-Keynesyen iktisadın temsilcilerinden Kaldor’un (1961) geliştirdiği büyümenin “stilize olguları” bunun bir örneğidir.

¹³ Araçsallık yöntemini savunan Friedman’ın bahsedilen metodoloji ile ilgili açıklaması için bkz. Friedman (1953).

Neoklasik prensiplere dayanan Ortodoks iktisat yaklaşımı¹⁴ insan doğasını bir takım tartışmasız aksiyomlar üzerine oturtmakta ve iktisadi olayları rasyonel ve çıkarıcı bireylerin koordineli davranışları sonucu dengeye götüren prensipler çerçevesinde açıklamaktadır. İnsan doğasını ve sosyal yapıyı açıklamayı amaçlayan teoriler geliştirmek yerine **bireyciliği** ve **atomizmi** temel alan Ortodoks iktisat, toplumdan önce gelen bireyin bağımsız davranışlarının toplumu şekillendirdiğini iddia eder. Belirli kısıtlar altında fayda veya kâr maksimizasyonuna yönelik temsili bireylerin davranışları mikro iktisadi analizde açıkça görülmekte iken, makro iktisadi analizleri de mikro temellere dayandırma çabası göze çarpmaktadır. Tersine, **organiklik** görüşünü benimseyen Post-Keynesyen iktisada göre insan doğasının bireysel yanı sıra bir tarafa, sosyal çevre, kültür, normlar, kurumsal yapı ve toplum sınıfları gibi sosyal faktörler de bireyin davranışlarını etkiler. Bu nedenle Post-Keynesyen iktisat mikro/makro ayırımına gitmez. Hein'a (2017: 132) göre, bireysel eylemlerin karşılıklı etkileşimi dikkate alındığında, bireylerin mikro düzeyde makul davranışları makro düzeyde istenen sonuçları üretmeyebilir, mikro-makro paradoksu ortaya çıkabilir.¹⁵ Gelir dağılımı ile büyümenin bir arada ele alındığı, yatırımların tasarruflar ile fiyat teorisinin gelir dağılımı ile ilişkilendirildiği hem mikro hem makro analizleri bir arada içeren teorik analizler bu yaklaşımın bir örneğidir.

1.5.2. Mikro İktisat: Piyasa Yapısı, Fiyat Mekanizması ve Tüketici Davranışları

Son yıllarda iktisatta çoğulcu yaklaşımların giderek artmasıyla mikro iktisadın alt dallarında gelişmeler olarak nitelendirebileceğimiz bireycilikten uzaklaşan farklı psikolojik yaklaşımlar göz önünde bulundurulmakta ve çeşitli patika bağımlılıkları modellerde uyarlanmaktadır. Davranışsal anomaliler, tercih ve karar verme süreçleri üzerine neoklasik prensiplerle benzerlik göstermeyen sahiplik etkisi (**endowment effect**) ve sınırlı rasyonellik (**bounded rationality**) bu gelişmelerden en önemlileridir. Yine de ana

¹⁴ Son birkaç on yılda gelişen deneysel ve davranışsal iktisat, evrimsel iktisat, nöroekonomi gibi yeni yaklaşımlar, burada bahsedilenin aksine iktisadi davranışların prensiplerini neoklasik temeller üzerine oturtmayı reddederler. Bu nedenle bahsedilen yeni yaklaşımlar katı anlamda neoklasik yaklaşımlar olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla bahsedilen döneme kadar Ortodoks iktisada neoklasik iktisat prensipleri hâkim iken, daha sonra ana akım iktisatta çoğulcu yaklaşımların hâkim olmaya başladığı görülmektedir.

¹⁵ Keynes'in tutumluluk paradoksu, Steindl'in borç paradoksu, Minsky'nin Sükûnet Paradoksu ve bu çalışmada teorik temel esas alınan Kalecki'nin Maliyet paradoksu bahsedilen paradokslara örnektir.

unsurları açısından neoklasik iktisadın mikro iktisatta hâkim paradigma olma özelliğini sürdürdüğü söylenebilir.

Neoklasik yaklaşıma göre, belli kısıtlar altında optimizasyona yönelen iktisadi birimlerin, tam rekabet koşulunun geçerli olduğu piyasalarda etkileşimi optimal sonuçları ve dengeye ulaşılmasını garanti edecektir. Post-Keynesyen iktisat, Walrasyan genel denge teorisini tamamen reddederek neoklasik iktisat teorisinin iktisadi birimlere yönelik davranışsal varsayımlarını, piyasa yapısını ve dengeye dayanan analizlerini eleştirmektedir. Bunun yerine, gerçek hayata ve ampirik gözlemlere daha uygun varsayımlarda bulunmaktadırlar. Post-Keynesyen iktisat, tam rekabet piyasası varsayımı yerine eksik rekabet ve oligopol piyasaların varlığını kabul ettiğinden, fiyatı arz-talep koşulları değil, oligopol firmaların piyasada görece payı dikkate alınarak belirlenen mark-up fiyatlandırması belirlemektedir. Öte yandan, fiyatların belirlenmesi sektörlerin yapısına göre farklılık gösterebilir.¹⁶ Minsky'ye göre (1986: 105) işçi sendikaları, hükümet, karteller ve büyük firmalar gibi piyasada fiyatı etkileme gücüne sahip her grup veya kuruluş piyasada optimal sonuçlara ulaşılmasını engelleyecektir. Bu kurumlar fiyat mekanizmasına etki güçleri çerçevesinde bölüşüm ve dağıtımın belirlenmesinde rol oynayabileceklerdir.

Rekabetçi koşullar altında faaliyet gösteren firmalarda denge koşulunun gerçekleşmesi için ortalama değişken maliyetlerin önce artan, sonra azalan (U şeklinde) bir yapıya sahip olduğu varsayımı, neoklasik yaklaşımda, farklı kavramlar arasında bağlantı kurulmasını sağlayan kullanışlı bir araç niteliğindedir. Buna karşılık, Post-Keynesyen iktisatta firma teorisi ve maliyetlerle ilgili aksiyomatik yaklaşımlara rastlanmaz. Kalecki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde eksik kapasitenin varlığından bahsederek, maliyetlerin tam kapasiteye ulaşıncaya kadar sabit olduğunu varsaymıştır. Firmaların kapasitelerinin altında üretim yapmasını optimum altı kapasite kullanımı olarak kabul eden neoklasik yaklaşımın aksine, Post-Keynesyen'lere göre eksik kapasite varsayımı belirsizlik altında karar alma sürecini yansıtır (Hart ve Kriesler, 2015: 323).

¹⁶ Bölüm 2.1.1'de Kalecki'nin farklı sektörleri göz önünde bulundurarak geliştirdiği fiyat teorisinden detaylıca bahsedilmektedir.

1.5.3. Makro İktisat: Mal Piyasası, İstihdam ve Üretim

Ana akım iktisatta her dönemde makro iktisat teorisi kavramlarının neoklasik prensiplere ve mikro temellere oturtulma çabası göze çarpmaktadır. 1950'li yıllarda makro iktisada bir çerçeve sunmayı amaçlayarak Keynes'in analizlerini genel denge analizleri çerçevesinde tadil eden başta Hicks (1937) ve Hansen'in (1949) geliştirdiği IS-LM modeli olmak üzere, Modigliani (1944), Metzler (1951) ve Patinkin (1956) gibi neoklasik sentezciler makro modeller geliştirmişlerdir. 1980'li yıllarda, ağırlıklı olarak mikro temellere dayanan Yeni Klasik okulun Keynes'e getirdiği eleştirilere, Yeni Keynesyen okul, analizlerinde Keynesyen modeli ücret ve fiyat katılıkları konusunda yeni varsayımlar yardımıyla uyarlayarak cevap vermiştir. Post-Keynesyen iktisat hem neoklasik sentezi hem de Yeni Keynesyen iktisadı Keynes'i doğru anlamamaları gerekçesiyle eleştirmektedir.

Neoklasik sentez Keynes'in kapitalist ekonominin her zaman tam istihdam noktasında dengeye gelemeyeceği ve sürekli işsizliğin yaşanabileceği görüşünü kabul etmiş, ancak para ve maliye politikalarıyla işsizlik probleminin üstesinden gelinebileceğini iddia etmişlerdir. Keynes'in paranın içsel olduğu görüşünü göz ardı eden Neoklasik sentezciler, para arzının Merkez Bankası tarafından dışsal olarak belirlendiğini ifade etmektedirler. Reel ankes etkisi yoluyla sistemin iç dinamikleri ve piyasa mekanizması emek arzı ve talebinin tam istihdam noktasında kesişmesini ve dengeyi garanti edeceğinden; dengeden sapmalar ancak dışsal faktörler ve şoklar nedeniyle gerçekleşebilir. Bu haliyle neoklasik sentez, finansal istikrarsızlıkları ve ekonominin içsel süreçleri çerçevesinde gerçekleşen iş çevrimlerini açıklamakta başarısız olmaktadır.

Hicks (1937) geliştirdiği IS-LM analizleri ile Keynes'in görüşlerini formüle etmiş ve IS-LM eğrilerinin kesiştiği noktada para ve mal piyasalarının dengeye geleceğini ifade etmiştir. Bu denge tam istihdam seviyesini garanti etmeyeceğinden, hükümet müdahalesi gerekebilir. Ekonomiyi tam istihdam denge noktasına getiren sürece ise Patinkin tarafından açıklama getirilmiş, para arzının fazla olduğu durumlarda, mal ve hizmetlere talep fazlası gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Ancak Patinkin'in bu açıklaması ekonominin tam istihdam denge seviyesinden nasıl saptığını açıklamamakta, sadece dengenin tekrar nasıl oluşabileceğinden bahsetmektedir (Minsky, 1986: 138).

Post-Keynesyen iktisat kapitalist sistemin istikrarsız olduğunu ve içsel dinamiklerinin sistemi dengeye getirmekte yetersiz olduğunu savunmaktadır. Özellikle finansal ve parasal sistemin istikrarsızlığı yatırım kararlarını etkileyerek istihdam ve üretimde kısa dönemli dalgalanmalar yaratabilir. Post-Keynesyen iktisatçılar temel belirleyicileri yatırım olan büyüme ve gelir dağılımının birbirine bağlı olduğu bir teori öne sürerler. Keynes'in efektif talep kavramını analizlerinin merkezine alırlar. Neoklasik önerinin aksine, talepteki değişimler, görece, fiyatlardaki değişimlerden ziyade gelirdeki değişimlerden etkilenir (Eichner, 1978: 8). Reel üretimin ve istihdamın belirleyicisi olan efektif talep, belirsizlik ortamı sonucunda hayvani güdülerle hareket eden birimlerin kararlarının etkisinde olan yatırımlar sebebiyle dalgalanmalar gösterir. Bu bakımdan iktisadi faaliyetler arz ve talep koşullarının belirlediği denge fiyat ve miktarının oluşumu çerçevesinde incelenmez; toplam talep, üretim ve istihdam seviyesinde sürekli dalgalanmalar olduğu varsayılır. Dolayısıyla, Post-Keynesyenler dengeden çok dengesizliklerin analizine önem verirler.

Üretim ve büyüme sürecinde kurumların, sosyal ilişkilerin ve sürekli değişen üretim tekniklerinin etkisini göz önünde bulunduran Post-Keynesyen iktisat, oligopol piyasalar, sendikalar, belirsizlik, sürekli işsizlik gibi gerçek hayata dair kavramları ekonomik analizlere dâhil ederler. Para arzının içsel olduğunu kabul ederek bankacılık sistemini ve bankaların para yaratma sürecindeki rolünü önemserler. Parasal otorite sadece faiz oranlarını kontrol edebilir, ancak ekonomideki para miktarını belirleyemez. Bankalar ve kapitalistler faiz oranlarındaki değişimler karşısında tepki gösterirken gelecekle ilgili beklentileri de dikkate alırlar.

Firmaların genelde tam kapasitenin altında üretim yaptığı varsayıldığından, firmalar talepteki artışlara üretimlerini arttırarak cevap verebilirler. Bu nedenle, talepteki artış her zaman enflasyonist baskılara yol açmaz. Enflasyon genellikle üretim maliyetlerindeki ve ücretlerdeki artış sonucu ortaya çıkar. Diğer yandan, reel ücretler ve istihdam, emek arzı ve talebi çerçevesinde emek piyasasında belirlenmez. Post-Keynesyen iktisatçılara göre istihdamın belirleyicisi etkin taleptir. Milli gelirden daha fazla pay alabilmek için mücadele eden ücret ve kâr arasındaki pazarlık süreci ve fiyatlama davranışları reel ücretleri belirleyecektir (Hart ve Kriesler, 2015: 326). Örneğin endüstriyel yoğunlaşmanın yüksek veya sendikalaşmanın güçsüz olduğu bir ekonomide maliyet

artışları ücretlere daha kolay yansıtılabilecek ve fiyatlarda daha yüksek mark-up oranı belirlenebilecektir. Bu yüzden enflasyon, çıkarları uyuşmayan emek ve sermaye arasındaki etkileşim tarafından belirlenecektir.¹⁷

¹⁷ Rowthorn (1977) hedeflenen ve gerçekleşen gelir talepleri arasındaki farka dayanan ve gelir dağılımında ortaya çıkan çatışmaların enflasyona neden olabileceğini iddia etmiş, çıkarları uyuşmayan emek ve sermaye arasındaki etkileşimi formelleştirmiştir. Çalışmanın 3. bölümünde yer verilen teorik modelde bölüşümün içselleştirilmesinde kullanılacak olan bu yaklaşım, bu açıdan önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

POST-KEYNESYEN BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME TEORİSİ

1929 ekonomik bunalımı ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan çelişkili makro iktisadi ilişkiler 1930'lu yıllardan itibaren iktisadi analizde yeni yaklaşımların ve iktisat okullarının gelişmesine imkân tanımıştır. Post-Keynesyen iktisadın ortaya çıkışı bu döneme rastlamakta ve analizlerinin başlangıç noktasını John Maynard Keynes'in geliştirdiği üretim ve istihdam teorisi oluşturmaktadır. Bu alternatif paradigmanın geliştirilmesinde John Maynard Keynes'in geliştirdiği konseptlerin yanı sıra, Karl Marx ve kurumsal iktisadın analizlerinden de faydalanan Post-Keynesyen iktisat teorisinde en çok Kalecki'nin (1899-1970) izlerine rastlanmaktadır. Post-Keynesyen iktisadı diğer iktisat okullarından ayıran en önemli özellik, bölüşüm ilişkilerinin ve büyümenin, analizlerinin odak noktası olmasıdır. Bu nedenle, her ne kadar model formülasyonlarında mikro ve makro iktisat keskin çizgilerle birbirinden ayrılmasa da Post-Keynesyen iktisat daha çok makroiktisadi bir teori olarak nitelendirilebilir.

Her ekonominin farklı kurumsal çerçeveye sahip olması farklı iktisadi davranışların ortaya çıkmasına aracılık edeceğinden, Post-Keynesyen iktisat tüm ekonomiler için geçerli olacağı düşünülen genel teorilerin kullanışsız olduğunu savunmuş ve teorik yapısında gerçek hayata dair iktisadi analizleri yapmaya uygun metodolojik temeller oluşturmaya önem vermiştir. Kurumsal yapılarının farklı olması nedeniyle, Post-Keynesyen iktisat; kapitalist, sosyalist veya gelişen ekonomiler için birbirinden temel olarak tamamen farklı analizler geliştirmiştir. Bu ise Post-Keynesyen iktisadı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri analiz etmekte aynı iktisadi teoriyi kullanan neoklasik iktisattan ayıran önemli özelliklerden biridir.

Post-Keynesyen iktisadın geliştirilmiş bir teorisi bulunmamaktadır. Bunun yerine, farklı iktisatçıların çalışmalarından elde edilen farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar genel olarak aynı prensiplerden yola çıkarsa da birbirine karşıt varsayımlara sahip modellere rastlamak mümkündür. Lavoie (2014: 7) Post-Keynesyen iktisadı beş farklı sınıfa ayırmaktadır. İlk sınıfta, doğrudan Keynes'in çalışmalarında bahsettiği kalıtsal belirsizlik ve finansal istikrarsızlık gibi bazı konseptlerden etkilenen Joan Robinson, Hyman Minsky, G.L.S. Shackle ve Sydney Weintraub bulunmaktadır. İkinci sınıfta, efektif

talep, eksik rekabet piyasaları, mark-up tipi fiyatlama ve bölüşüm ilişkilerinde sınıf çatışmasının önemine vurgu yapan Michał Kalecki'nin ve Josef Steindl'in çalışmalarından etkilenen Kaleckiye yer almaktadır. Üçüncü sınıf, Kaldorîen akım olarak nitelendirilen ve Nicholas Kaldor, Roy F. Harrod, Richard Goodwin, John Cornwall ve Wynne Godley'nin çalışmalarıyla zenginleşen ve özellikle büyüme, verimlilik ve finansal sistem ile ekonominin bağlantısını inceleyen iktisatçılardan oluşmaktadır. Dördüncü sınıf, Piero Sraffa ve neo-Ricardian'ların çalışmalarının oluşturduğu, çok sektörlü üretim sistemlerinde görece fiyatların oluşumu, sermaye teorisi ve üretim tekniği tercihleri gibi konulara ağırlık veren iktisatçıları içermektedir. Son sınıf ise kurumsal iktisatçılar olarak da bilinen ve Thorstein Veblen, Gardiner Means, P.W.S Andrews, John Kenneth Galbraith, Abba Lerner ve Alfred Eichner'in çalışmalarına dayanan, fiyatlama, firma teorisi, parasal kurumlar ve işgücü iktisadi çalışmalarına ağırlık veren grubu kapsamaktadır.

Bölüşüm ve büyüme ilişkisine alternatif geliştiren Post-Keynesyen yaklaşımlardan biri de yukarıda bahsedildiği üzere Michał Kalecki ve Josef Steindl'in çalışmalarına dayanan ve Kaleckiye olarak adlandırılan ikinci sınıf Post-Keynesyen akımdır. Michał Kalecki çalışmalarıyla Post-Keynesyen akımın gelişmesinde öncül bir rol oynamıştır. Esnek yapısı sebebiyle Kaleckiye modeller Post-Keynesyen literatürde üzerinde en çok durulan ve özellikle 1990'lı yıllardan beri sayısız katkılarla geliştirilen ve hâlâ geliştirilmekte olan bir modeldir.

Michał Kalecki Post-Keynesyen iktisadın önemli temsilcilerinden olan Joan Robinson ve Joseph Steindl gibi birçok iktisatçıyı etkilemiştir. Ayrıca, John Maynard Keynes'in, Genel Teori'sinden önce geliştirdiği efektif talep gibi önemli konseptlerin geliştirilmesinde katkısı olduğu düşünülmektedir. Kalecki'nin Post-Keynesyen akıma katkıları arasında oligopol piyasada faaliyet gösteren firmaların mark-up (kâr marjı) fiyatlama davranışı, ekonomide üretim ve istihdam seviyesinin belirlenmesinde toplam arz ile birlikte önemli bir rolü olduğunu ifade ettiği 'efektif talep' kavramı, firma yatırımlarındaki finansal kısıtlar, ücret ve kârlar arasındaki gelir dağılımının büyüme üzerindeki önemli etkisi gibi konseptler bulunmaktadır. Post-Keynesyen iktisadın yanı sıra kalkınma iktisadında yapısalci yaklaşıma ve ana akım neoklasik iktisada da geliştirdiği konseptlerle katkıda bulunmuştur. Örneğin, neoklasik eksik rekabet piyasası modellerinde görülen sabit maliyetler nedeniyle azalan ortalama toplam maliyet ve sabit marjinal maliyetler varsayımı ile firmaların yatırımlarında karşılaştığı finansal kısıtlardan biri olan

‘asimetrik bilgi’ problemi neoklasik literatürde yerini alan ve ilk olarak Kalecki tarafından geliştirilen kavramlardandır (Blecker, 1999).

Kaleckiye paradigma iktisadi sorunlara pratik açıdan yaklaşmakta ve iktisadi kalkınma, bölüşüm ve büyüme konuları ile ilgilenmektedir. Teorik iktisat çalışmalarından ziyade, metodolojik olarak daha çok ekonominin pratik sorunlarına eğilmesi sonucu, Kalecki, modelinin varsayımlarını realist bir çerçeveye oturtmuş ve çalışmalarında kapitalist üretim biçimine odaklanmıştır. Bu üretim biçiminin doğası gereği üretimde sosyal ilişkiler başlıca öneme sahiptir; bu nedenle sosyal sınıfları temsil eden ücret ve kâr payı, modellerde açık bir şekilde formüle edilmiştir. Toplumda üretimi gerçekleştiren ve ücret geliri elde eden sınıf ile üretimi planlayan ve yöneten artık gelir veya kâr geliri elde eden sınıf olmak üzere iki sınıf bulunmaktadır. Buna göre, piyasalar geliri bu iki sınıfın göreceli gücüne göre dağıtmaktadır. Bu güç ilişkisinde sermayenin amacı her zaman işçi sınıfının amacıyla çelişmekte ve sınıf çatışması kaçınılmaz olmaktadır. Kalecki’ye göre “Sosyal sistemin kurumsal çerçevesi iktisadi dinamiklerin temel unsurudur” (Kalecki, 1970: 311). Bu yaklaşım sonucu her toplumun kendine has kurumsal, tarihi ve iktisadi özelliklerinin olduğuna vurgu yapan Kalecki, modellerini kurumsal çerçeveyi dâhil edecek şekilde geliştirmiştir.

Bu çalışmada temel alınacak olan teorik çerçeve, Kaleckiye prensiplerin kullanıldığı ve yukarıda bahsedilen çalışmaların da katkıda bulunduğu Kaleckiye temellere dayalı Post-Keynesyen modellerdir. Aşağıda öncelikle Kaleckiye modellerin temel varsayımları ve prensiplerinden bahsedilecek, daha sonra modelin farklı varyasyonları incelendikten sonra çalışmada temel alınacak olan teorik model ortaya konulacaktır.

2.1. Kaleckiye Yaklaşım ve Temel Prensipleri

Post-Keynesyen teori ve Kaleckiye modelleri ana akım iktisattan ayıran en önemli özelliklerinden biri, mikro iktisat ve makro iktisat teorisi arasındaki ilişkiye yaklaşımındaki farklılıktan ileri gelmektedir. Neoklasik genel denge teorisinde makro teorinin bağımsız bir yapısı olduğu görüşü genellikle reddedilmekte, makro iktisat mikro ilişkilerin toplulaştırılmış şekli olarak algılanmaktadır (Kriesler, 1996: 58). Ancak Kalecki’nin analizleri, neoklasik teorinin aksine, ekonominin mikro iktisadi ve makro iktisadi yönlerini

bir arada sunmaktadır. Buna göre, fiyat ve bölüşüm teorisi mikro iktisadi çerçeveden incelenirken, ücret, kâr ve milli gelir düzeyi makro iktisadi açıdan belirlenmektedir. Daha açıkça belirtirsek, fonksiyonel gelir dağılımı ve kâr payı firmanın monopol derecesi ve mark-up (kâr marjı) fiyatlama davranışı çerçevesinde temsili firma davranışları temelinde belirlenmekte; kâr, ücret ve milli gelir düzeyi ise firma ve hanehalklarının yatırım ve harcama kararları çerçevesinde incelenmektedir. Dolayısıyla, bölüşüm ile kâr teorisi düalist bir yapı sergilemektedir. Kaleckiye yaklaşım neoklasik teoride olduğu gibi ekonomide temsili birimlerin davranışlarının toplulaştırılarak ekonominin geneli için geçerli bir çıkarım yapılabileceğini reddetmektedir. Kapitalist sınıfın bir bütün olarak nasıl davranacağına tek tek tüm bireysel firma davranışlarını toplulaştırarak ulaşmaya çalışmak terkip hatasına düşülmesine neden olacaktır; çünkü kapitalist sınıf için geçerli olan bir önerme, bireysel bir kapitalist için geçerli olmayabilir (Kriesler, 1996: 60).

Kalecki'nin bölüşüm teorisine temel katkıları, **'The determinants of Distribution of National Income'** (1938), **'Class Struggle and Distribution of National Income'** (1971) ve **'Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy'** (1971) adlı eserleri ile gerçekleşmiştir. Kaleckiye teorinin önemli özelliklerinden biri, Post-Keynesyen akımın diğer temsilcileri olan Kaldor (1955) ve Robinson'un geliştirdiği Keynesyen bölüşüm ve büyüme teorisinin aksine, analizlerinde kısa ve uzun dönem ayrımı yapmamasıdır. Kaldor'un geliştirdiği Keynesyen bölüşüm teorisinde ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu varsayımı yapılmıştır. Ancak Kalecki'ye göre, kapitalist ekonomiler uzun dönem de dâhil olmak üzere, genel olarak işsizlik ile karakterize olduğundan, ekonomide kapasite fazlası mevcuttur ve emek arzı büyümenin önünde engel teşkil etmemektedir. Bu nedenle, Kalecki'nin çalışmalarında uzun dönemde tam istihdam büyüme patikasına doğru bir eğilim söz konusu değildir: "Aslında, uzun dönem trendi sadece kısa dönem durumlar zincirinin yavaşça değişen bir parçasıdır; bağımsız bir karakteri yoktur,..." (Kalecki, 1954: 12).

Kaleckiye teorinin öne çıkan özelliklerinden biri de modellerinde eksik rekabet piyasası varsayımının geçerli olmasıdır. Tam rekabet piyasası varsayımının geçerli olduğu Neoklasik teorinin aksine, Kalecki'nin teorisinde ekonomide endüstri sektörü oligopolistik veya monopolistik rekabet piyasasında faaliyet göstermektedir. Eksik rekabet teorisine göre, firmaların belirleyeceği fiyat diğer firmaların kararlarından bağımsız değildir ve tüm firmalar için geçerli tek bir talep eğrisinden söz edilemez. "Fiyat sabitleme sürecinde

karşılaşılan belirsizliklerden dolayı, firmaların, kârlarını kesin olarak maksimize etmeye çalışmak gibi bir yöntem izledikleri varsayılmayacaktır” (Kalecki, 1954: 17-18). Dolayısıyla, Kalecki’nin teorisinde, neoklasik fiyat teorisinde olduğu gibi marjinal maliyet-marjinal gelir eşitliğinde gerçekleşen kâr maksimizasyonu koşulu geçerli değildir.

Kalecki, tam rekabet ile eksik rekabet piyasasının arasındaki önemli farklılıklara dikkat çekmektedir. Buna göre, tam rekabet piyasası koşulları varsayımı altında firmaların üretim faaliyetlerini kısıtlayan faktör, talepten ziyade maliyet ve fiyatlardır. Çünkü firmalar piyasada geçerli olan fiyattan istedikleri miktarda mal satabilmektedirler. Ancak eksik rekabet teorisine göre, firmalar daha fazla mal satmak istediklerinde fiyatları düşürmek zorundadırlar. Bu durumda firmalar talep kısıtı çerçevesinde hareket ederler. Bu nedenle, talepteki değişimler tam rekabet piyasasında fiyatları etkilerken, eksik rekabet piyasasında sadece üretim miktarını değiştirmektedir. Ayrıca, tam rekabet piyasasında, firmalar marjinal maliyet eğrilerinin artan bölümünde faaliyet göstermektedirler. Ancak, Kalecki eksik rekabet piyasasında uzun dönemde kapasite fazlası olduğunu varsaydığından, firmalar marjinal maliyet eğrilerinin sabit olduğu bölümde faaliyet göstermektedirler. Bu nedenle, fiyatlar talepteki değişimler karşısında tam kapasite üretim seviyesine ulaşılan kadar sabit kalabilmektedir. Öte yandan, teorik anlamda talebin eksik rekabet piyasası koşullarında fiyat belirlenmesi sürecinde oldukça önemli bir yeri olmasına karşın, piyasanın rekabet derecesi değişmediği sürece, talepteki değişimler fiyatları ve gelir dağılımını değiştirmemektedir. Bu nedenle, endüstri sektöründe firmalar mark-up fiyatlama esasına göre hareket etmektedir. Firmalar sahip olduğu monopol derecesine bağlı olarak birim değişken maliyetlerin üzerine bir kâr marjı ekleyerek fiyatları belirleyecektir. Birim değişken maliyet ve marjinal maliyetler tam kapasite üretim düzeyine ulaşıncaya kadar kabaca sabittir. Ancak bu seviyeden sonra, marjinal maliyetler ve ortalama değişken maliyetler hızlı bir artış gösterecektir.

Bu noktada Kalecki’nin modelinin fiyat katılıkları içermediğini belirtmek gerekir. Eksik rekabet piyasasında fiyatlar talepteki artışlara hızlıca uyarlanmaktadır. Üreticiler, piyasada kendi çıkarlarına uygun olarak belirlenen fiyat seviyesinde gerçekleşen talepteki artışlara hemen üretimlerini arttırarak cevap verirler. Dolayısıyla, talebin fiyatlar üzerindeki etkisi tam rekabet piyasasında olduğu gibi fiyat katılıkları yoluyla değil, endüstri yapısına ve maliyet koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Endüstri koşulları

değiştikçe fiyatı belirleyen faktörler de farklılaşacaktır. Bu faktörlere bir sonraki bölümde yer verilecektir.

Kaleckiye fiyat teorisinde kâr marjı ve monopol derecesi yaklaşımı önemli bir rol oynamaktadır. Monopol derecesi kâr marjının belirlenmesinde temel işleve sahiptir. Kalecki, monopol derecesini belirleyen faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Kalecki, 1954: 17-18; 1971b: 49-50):

1. **Endüstriyel yoğunlaşmanın derecesi:** Bir sektör veya endüstride yoğunlaşmanın derecesi arttıkça fiyat liderliği daha büyük ve daha az sayıda firma tarafından yapılacak ve firmalar arası birleşmeler daha mümkün hale gelecektir. Bu durumda monopol derecesi ve kâr marjı artacaktır.
2. **Reklamın satışlardaki görece önemi:** Fiyat rekabetinin yerini reklam kampanyaları gibi farklı rekabet şekillerinin alması kâr marjını arttıracaktır.
3. **Dolaylı maliyetlerin düzeyinde gerçekleşen değişimler:** Dolaylı maliyetlerin toplam maliyetlerdeki oranında bir artış 'kârların kısılmasına' sebep olacağından, firmalar kârlarını korumak amacıyla aralarında zımni anlaşmalara gidebilirler. Bu da fiyatların birim maliyetlere oranla artmasına neden olacaktır.
4. **Güçlü işçi sendikalarının etkisi:** Güçlü işçi sendikaları kâr marjını düşürebilir. Yüksek kâr oranlarının varlığı işçi sendikalarının daha yüksek ücret düzeyi talep etmeleri konusundaki pazarlık gücünü arttıracaktır. Çünkü bu durumda yüksek ücretler piyasada mevcut kâr oranları ile uyumlu olacaktır. Eğer sendikaların ücret artışı talebi kabul edildikten sonra firmalar kâr marjlarını korumaya yönelik tekrar fiyatları arttırma yoluna gidiyorsa, yeniden bir ücret artışı talebi gerçekleşecektir. Bu durumun sonucunda enflasyonist sarmalın gelişmesi firmaların rekabetçi pozisyonunu tehlikeye sokabilir. Dolayısıyla, güçlü işçi sendikalarının kâr marjını belirlemedeki bu etkisi, işçi ve kapitalistler arasındaki gelir dağılımında önemli bir rol oynamaktadır.

Aşağıdaki bölümde Kalecki'nin geliştirdiği fiyat ve bölüşüm teorisinden bahsedilecek, daha sonra Kalecki'nin modelinin farklı varyasyonlarından bahsedilecektir.

2.1.1. Kalecki'nin Fiyat Teorisi: Mikro Temeller

Kalecki'nin fiyat ve bölüşüm teorisi mikro iktisadi analize dayanmaktadır. Kalecki fiyat ve bölüşüm analizlerini aralarında farklılıklar olmakla birlikte, **'The Determinants of Distribution of National Income'** (1939), ve **'Class Struggle and Distribution of National Income'** (1971) adlı çalışmalarında gerçekleştirmiştir. Kalecki, ekonomide kısa dönemdeki fiyat değişimlerini 'maliyet-itışli' ve 'talep-çekışli' olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedir. Bu ayrımın sebebi, Kalecki'nin ekonomiyi farklı arz koşullarına sahip olan iki farklı sektör bazında incelemesi ve dolayısıyla bu iki sektörde farklı fiyat oluşum mekanizmasının işlediğini iddia etmesidir. Kalecki bu ayırmadan **'Theory of Economic Dynamics'** (1954) adlı çalışmasında şöyle bahsetmektedir:

"Kısa dönem fiyat değişimleri genellikle iki grup altında sınıflandırılabilir: genel olarak üretim maliyetlerindeki değişimler tarafından belirlenen fiyat değişimleri ve genel olarak talepteki değişimler tarafından belirlenen fiyat değişimleri. Genelde nihai malların fiyatlarındaki değişimler 'maliyet-itışli' iken, temel gıda maddelerini kapsayan ham madde fiyatlarındaki değişimler 'talep-çekışlidir.'" (Kalecki, 1954: 11).

Buna göre, ekonomide birincil sektör ve endüstri sektörü olmak üzere iki sektör vardır ve fiyatların belirlenmesi bu sektörlerle göre farklılık göstermektedir:

"Üretim kapasitesinde hâlihazırda bulunan stoklar sebebiyle nihai malların üretimi esnektir. Talep artışları çoğunlukla üretim hacmindeki artışlarla karşılanırken fiyatlar sabit kalma eğilimi gösterir. Fiyat değişimleri olduğunda bu çoğunlukla üretim maliyetlerindeki değişimin bir sonucudur. ...Ham maddeler söz konusu olduğunda durum farklıdır... Arzın kısa dönemde inelastik olması nedeniyle talepteki bir artış stokların azalmasına yol açacak ve bunun neticesinde fiyatlar artacaktır... Fiyatların artışına sebep olan birincil talep artışına çoğunlukla ikincil spekülâtif talep eşlik edecektir. Bu kısa dönemde üretimin talebi karşılamasını daha da zorlaştıracaktır" (Kalecki, 1971: 43-44).

Bu durumda farklı arz koşullarına sahip olan iki sektörden bahsedilebilir:

1. **Birincil sektör:** Ham madde ve tarımsal ürünlerin üretildiği ekonominin birincil sektöründe kısa dönemde arz esnek değildir. Dolayısıyla, bu sektörde talepteki değişimler fiyatların değişmesine sebep olurken, gelir dağılımı da değişecektir.

2. **Endüstri sektörü:** Nihai malların üretildiği bu sektörde fiyatların belirlenmesinde talep yerine maliyetler ön plana çıkmaktadır. Üretimde eksik kapasite varsayımı söz konusu olduğundan, endüstri sektöründe birim değişken

maliyetler tam kapasite üretim seviyesine ulaşılan kadar sabittir. Bu sebeple, birincil sektörün aksine kısa dönemde üretim esnektir. Talepteki değişimler fiyat üzerinde bir etkisi olmaksızın sadece firmaların üretim miktarını artan talebe göre yeniden ayarlamasına sebep olacak ve sadece kapasite kullanımını etkileyecektir.

Buna göre, Kaleckiye modelde kapasite kullanım oranı içseldir. Bu nedenle, toplam talep, neoklasik teorenin aksine üretim seviyesinin ve bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde önemli rol oynayabilmektedir. Öte yandan, toplam talep bölüşümü doğrudan etkileyememekte, ancak birincil piyasada ham maddelerin fiyatını etkilemek yoluyla endüstri sektöründe birim maliyetleri değiştirerek dolaylı bir rol oynayabilmektedir. Ancak, Kalecki'nin fiyat analizleri ve bölüşüm teorisi nihai mallar piyasasını dikkate almaktadır. Bu nedenle, fonksiyonel gelir bölüşümü esasen eksik rekabet piyasasında faaliyet gösteren farklı monopol güce sahip firmaların kâr marjı fiyatlama stratejisine göre belirlenmektedir.

Ekonominin dışı kapalı olduğu varsayımı altında, birim üretim maliyetleri¹⁸ birim işgücü maliyeti ve birim hammadde maliyetlerinden oluşmaktadır. Firmanın birim üretim maliyetlerinin üzerine ekleyeceği kâr marjı, dolaylı maliyetleri içermelidir. Dolaylı maliyetler ise amortisman, dolaylı işgücü maaş ödemeleri¹⁹ ve firmanın faiz, temettü ve kira ödemeleri gibi farklı kâr türlerinden oluşmaktadır. Böylece tek bir firmanın belirleyeceği fiyat (p) birim doğrudan emek maliyeti (W/Y), birim ham madde maliyetleri (M/Y), ve birim brüt kârların (Π/Y) toplamına eşittir:

$$p = (W/Y) + (M/Y) + (\Pi/Y) \quad (2.1)$$

Kalecki'ye göre kâr marjı, 'eksik rekabet veya oligopolden kaynaklanan... yarı monopolistik etkileri' yansıtmaktadır (Kalecki, 1971b: 160). Firmanın faaliyet gösterdiği piyasada rekabet azaldıkça ve firma endüstrideki diğer firmalar ve potansiyel girişimcilere karşı maliyet ve ürün farklılaştırması gibi alanlarda daha güçlü pozisyon elde ettikçe,

¹⁸ Kalecki'nin (1971) original eserlerinde birim üretim maliyetleri '**unit prime cost**' olarak geçmekte ve birim üretim maliyetleri birim işgücü maliyetleri (**unit wage cost**) ve birim girdi veya hammadde maliyetlerinden (**unit material costs**) oluşmaktadır.

¹⁹ Dolaylı işgücü maaş ödemeleri, amir konumunda olan işçileri ifade etmektedir ve Kalecki'nin çalışmalarında '**overhead labor**' olarak bahsedilmektedir.

firmanın birim maliyetler üzerine ekleyebileceği kâr marjı da artacaktır (Asimakopulos, 1975: 316).

Kalecki, fiyat analizlerini mikro düzeyde tek firma üzerinden yola çıkarak gerçekleştirmekte ve yukarıda bahsedildiği üzere firmanın veri sermaye stoku ile eksik kapasite üretim seviyesinde faaliyet gösterdiğini varsaymaktadır. Kalecki'nin geliştirdiği ilk fiyat denklemi '**Theory of Economic Dynamics**' (1954) adlı çalışmasında aşağıdaki gibi formülleştirilmiştir:

$$p = mu + n\bar{p} \quad (2.2)$$

Bu denklemde p firmanın belirlediği fiyatı, u birim maliyetleri, $\bar{p}$ o endüstride faaliyet gösteren tüm firmalar tarafından belirlenen ortalama fiyatı ifade etmekte, m ve n pozitif katsayıları ise "firmanın konumuna göre monopol derecesini yansıtmaktadır" (Kalecki, 1971: 45). Bu parametrelerin değeri yukarıdaki bölümde bahsedildiği üzere endüstriyel yoğunlaşmanın derecesi, işçi sendikalarının gücü, sabit maliyetlerin değişken maliyetlere görece önemi gibi faktörlere bağlıdır. Kalecki'ye göre,

"...endüstride yer alan her firma işletmenin genel giderlerini²⁰ karşılamak ve kâr elde etmek için, ürettiği malın fiyatı olan p 'yi işgücü ve hammaddenin ortalama maliyetinden oluşan dolaysız maliyetlerin üzerine 'kâr marjı' ekleyerek belirler. Ancak bu kâr marjı 'rekabete', yani bu malın tüm endüstrideki ağırlıklı ortalama fiyatı olan $\bar{p}$ 'yi takip eden fiyat olan p ile ilişkisine bağlıdır" (Kalecki, 1943: 12).

Dolayısıyla, birim maliyetler üzerine eklenen kâr marjı $((p - u)/u)$, aşağıdaki denklem aracılığıyla ifade edilmektedir:

$$(p - u)/u = (m - 1) + n\bar{p}/u \quad (2.3)$$

Tek bir firma düzeyinden tüm endüstri seviyesine hareket eder ve endüstrideki tüm firmalar toplulaştırılırsa, m ve n pozitif katsayıları firmalar arasında farklılık gösterecektir. Kalecki temsili firma için kullandığı denklemi bir arada yeniden düzenleyerek endüstri düzeyinde fiyat denklemini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

$$\bar{p} = m\bar{u}/(1 - n) \quad (2.4)$$

²⁰ Genel giderler, '**Overheads**' olarak ifade edilmektedir.

Burada $\bar{p}$ ve $\bar{u}$ endüstrinin tümü için sırasıyla ortalama fiyat ve ortalama değişken maliyeti, m ve n ise temsili firmaların fiyatlama parametrelerinin ağırlıklı ortalamasını göstermektedir. m ve n parametreleri yeniden ifade edilirse, $k = m/(1 - n)$ ve

$$\bar{p} = k\bar{u} \quad (2.5)$$

Bu denklemde k 'nin değeri ekonominin çevresel ve kurumsal faktörlerini özetleyen monopol derecesi tarafından belirlenmektedir. Kalecki'ye göre firmalar fiyatlarını yukarıdaki denklemi esas alarak belirlemektedir. Endüstrideki her firma için bu parametrelerin değeri ve dolayısıyla belirlediği fiyat farklıdır. Firmalar, belirledikleri fiyat olan p 'nin ortalama endüstri fiyatı olan $\bar{p}$ 'yi etkileyeceğini bilirler. Bu nedenle endüstrideki firmalar fiyatlarını ortalama endüstri fiyatı ile aynı doğrultuda oluşturmak isterler (Kalecki, 1971: 50). Tek bir firmanın fiyat belirleme politikasını Kalecki şu şekilde ifade etmektedir:

“Firmalar fiyat belirlerken kendi ortalama esas maliyetlerini ve benzer ürünleri üreten diğer firmaların fiyatlarını dikkate alır. Firmalar, satışları ciddi ölçüde azaltabileceğinden, fiyatın diğer firmaların fiyatlarına kıyasla çok yüksek olmadığından ve kâr marjını ciddi ölçüde azaltabileceğinden, fiyatın diğer firmaların fiyatlarına kıyasla çok düşük olmadığından emin olmak zorundadır.” (Kalecki, 1954: 12, 1971: 44-45).

2.1.2. Kalecki'nin Bölüşüm Teorisi

Kalecki'nin fiyat teorisinin önemli özelliklerinden biri de bölüşüm teorisi ile bağlantısıdır. Kalecki'nin bölüşüm teorisine fiyat teorisinden ulaşılmaktadır. Gelir dağılımı teorisini kavrayabilmek için, yatay yapılanmış sektör durumunu göz önüne alalım. Bu durumda firmaların üretim maliyetleri, işgücü maliyetlerinin yanı sıra, ham madde maliyetlerini de içerecektir. Belli bir sektör veya endüstride yaratılan katma değerde kâr ve ücretin payını elde edebilmek için, birim fiyatların birim üretim maliyetlerine oranını gösteren ve monopol derecesini ifade eden ' k ' oranından yola çıkılabilir. Endüstri sektöründe üretim maliyetlerinin sabit olduğu varsayılır ve üretilen her malın aynı üretim döneminde satıldığı düşünülürse, k oranı aynı zamanda toplam satışlar (veya toplam brüt gelir) ile toplam üretim maliyetleri arasındaki ilişkiyi de gösterecektir. W ücret ödemelerinin toplamını, M ise toplam hammadde maliyetlerini göstermek üzere, fiyat denklemi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Kalecki, 1971: 62-63):

$$p = (k - 1)(W + M) \quad (2.6)$$

Ulusal gelirin toplam ücretler ve kâr ödemelerinden oluştuğu düşünülürse ($Y = W + \Pi$), ücret payının yaratılan katma değer içerisindeki payı (ψ):

$$\psi = \frac{W}{W + (k - 1)(W + M)} \quad (2.7)$$

Denklemin pay ve paydasını W ile böldüğümüzde,

$$\psi = \frac{1}{1 + (k - 1)(j + 1)}, k > 1 \quad (2.8)$$

Bu denklemde j hammadde maliyetlerinin işgücü maliyetlerine oranını göstermektedir. Dolayısıyla k ve j oranındaki artışlar, ücret payının katma değer içindeki payının düşmesine sebep olacaktır. Örneğin, hammadde maliyetlerinde bir artış (j oranında bir yükselme) olduğunu ve nominal ücret oranı ve monopol derecesinin sabit kaldığını varsayalım. Bu durumda endüstride yaratılan katma değer daha büyük bir kısmı artan hammadde maliyetlerini karşılamak için kullanılmak zorundadır. Firmalar artan hammadde maliyetlerine karşılık mal fiyatlarını arttırabilirler. Ancak kâr ve ücretlere dağıtılacak gelir artan hammadde maliyetlerinden ötürü artık daha az olduğundan ve firmalar kendilerini maliyet artışlarına karşı koruyabildiğinden, ücretin katma değerden aldığı pay azalacaktır. Bu açıdan bakıldığında, gelir dağılımı, çıkarları birbirine karşıt iki sınıfın arasındaki çatışma ve görece güçleri sonucunda belirlenmektedir.

Kâr payının ($\Pi/Y = \pi$) yaratılan katma değer içerisindeki payı ise aşağıdaki gibidir:

$$\pi = \frac{(k - 1)(j + 1)}{1 + (k - 1)(j + 1)} \quad (2.9)$$

Buna göre, “kâr payının katma değer içerisindeki göreceli payı, monopol derecesi ile hammadde maliyetlerinin ücret giderlerine oranı tarafından belirlenmektedir” (Kalecki, 1971: 62).

Yukarıda görüldüğü üzere, Kalecki fiyat ve gelir dağılımı teorisini mikro ekonomik temellere dayandırmaktadır. Ancak ekonomide ulusal gelir ve kâr düzeyinin belirlenmesi

temelde makro iktisadi faktörlere bağlıdır. Bunu anlayabilmek için, kâr teorisinden yola çıkılabilir. Kalecki, analizlerine ulusal gelir özdeşliği ile başlamaktadır:

$$Y = W + \Pi \quad (2.10)$$

Buna göre, ulusal gelir (Y) ücret geliri (W) ve kâr gelirinin (Π) toplamından oluşmaktadır. Analizleri basitleştirmek amacıyla ücret gelirinin tasarruf edilmediği ve tamamının tüketime harcandığı varsayılırsa, ulusal gelir aynı zamanda çalışanların tüketim harcamaları (C_w), kapitalistlerin tüketim harcamaları (C_Π) ve yatırımlardan (I) oluşmaktadır (1971: 1-2, 78-80):

$$Y = C_w + C_\Pi + I \quad (2.11)$$

ve

$$\Pi = C_\Pi + I \quad (2.12)$$

Kapitalistlerin tüketim harcamaları gelirlerine, dolayısıyla elde ettikleri kâra bağlı olduğundan,

$$C_\Pi = \lambda \Pi + A \quad (2.13)$$

Burada λ kapitalistlerin tüketim eğilimini ifade ederken, A otonom harcamaları göstermektedir. Toplam kâr düzeyi, denklem (2.12) ve (2.13) yardımıyla aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\Pi = (I + A)/(1 - \lambda) \quad (2.14)$$

Kalecki'nin kâr teorisi yukarıdaki denklem yardımıyla açıklanabilir. Ekonomide toplam kâr düzeyi kapitalistlerin yatırım ve tüketim harcamaları kararları aracılığıyla belirlenmektedir. Ulusal gelir içerisindeki kâr payı kâr marjının bir fonksiyonu olmasına rağmen, reel anlamda kârların düzeyinin belirlenmesinde kâr marjının bir rolü yoktur.

2.2.Kaleckiye Bölüşüm ve Büyüme Modelleri: Kısa Dönem Analizler

Post-Keynesyen iktisadın ayırt edici özelliği iktisadi analizlerde bölüşüm ilişkilerine verilen birincil önemdir. Özellikle Kalecki, Kaldor ve Sraffa'nın çalışmalarında gelir dağılımının kısa dönem gelir, istihdam ve büyüme üzerindeki etkisi açıkça incelenmektedir. Bu gelenekten ilerleyen ve Kalecki'nin prensiplerini sıkı bir şekilde modellerinde temel alan alımalar; Rowthorn (1981), Dutt (1984, 1987, 1992), Bhaduri ve Marglin (1990) ve Kurz (1990) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu modeller firmaların eksik rekabet piyasalarında faaliyet gösterdiğini, ekonomide hem kısa hem uzun dönemde eksik istihdam seviyesinin ve kapasite fazlasının geçerli olduğunu varsaymılar, kapasite kullanım oranını ise Kalecki'nin teorisinde olduğu üzere toplam talep ve toplam arz ile yatırımlar ve tasarrufların eşitliğini sağlayan bir ayar değişkeni olarak modele dâhil etmişlerdir. Daha sonradan geliştirilen bu modeller, ilk Post-Keynesyen modeller olan Robinson (1956, 1962), Steindl (1952), Kaldor (1955-56, 1957) ve Pasinetti'nin (1962) modellerine alternatif sağlaması açısından da önem taşımaktadırlar.

Kalecki'nin teorisinden yola çıkarak geliştirilen öncül alımalar Hobson ve Sismondi'nin tüketim yetersizliği hipotezine dayanmakta ve 'neo-Kaleckiye' modeller olarak adlandırılmaktadır. Bu modellerin varsayımlarında yatırım fonksiyonunda sadece talebin kapasite kullanımı üzerindeki etkisine yer verilmiştir. Kâr payının yatırımlar üzerindeki etkisi göz ardı edildiğinden, gelirin kârlardan ücretlere doğru yeniden blmnn daha yüksek kapasite kullanımına ve sermaye birikimine yol açmasıyla büyümeye olumlu etkisinin olacağını savunmuşlardır. Çünkü artan ücret paylarıyla yükselen tüketim talebinin yatırımlar üzerinde güçlü bir hızlandıran etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, tüketim yetersizliğine dayanan bu yaklaşımlarda toplam talep, büyüme ve sermaye birikimi talep yönlüdür. Bu tip modeller neo-Kaleckiye bölüşüm modelleri veya durgunlatırıcı veya stagnasyonist modeller olarak adlandırılmakta ve Kalecki'nin (1938, 1962) kendi eserlerinde geliştirdiği varsayımlara oldukça uyum sağlamaktadır (Bu modeller için bkz. Rowthorn 1981; Dutt 1984, 1987, 1990; Taylor, 1985; ve Amadeo 1986a, 1986b, 1987).

Kr yönlü büyüme ise Blecker'ın (1989) da çalışmasında gösterdiği üzere ancak açık ekonomi modellerinde mümkün olabilmektedir. Eğer açık ekonomide talep üzerinde güçlü bir net ihracat etkisi bulunuyorsa, bu durumda artan iç talebin kapasite kullanımı üzerinde

yarattığı hızlandıran etkisi aşılabilmektedir. Bu durumda kâr yönlü büyüme mümkündür. Ancak, daha sonra Bhaduri ve Marglin (1990) ile Kurz (1990) tarafından geliştirilen Kaleckiye modelin Post-Keynesyen versiyonlarında kapalı ekonomi varsayımı için bile kâr yönlü büyüme geçerli olabilmektedir. Çünkü bu modeller yatırım fonksiyonuna kapasite kullanımının yanı sıra kâr payının yatırımlar üzerindeki etkisini de dâhil etmişlerdir. Bazı çalışmalar bu modellerden Post-Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modeli olarak bahsetmektedirler.

Bu bölümde yukarıda bahsedilen çalışmalardan yola çıkarak Kaleckiye modelin farklı varyasyonlarından bahsedilecektir. Kaleckiye teorisinin prensiplerine dayanan ve çalışmanın 3. bölümünde yer alan teorik modelin dayandığı temel unsurlar tanıtılacaktır. Bunun için öncelikle kapalı ekonomi varsayımı altında neo-Kaleckiye model ile Bhaduri ve Marglin'in (1990) çalışmalarından yola çıkarak geliştirilen ücret ve kâr yönlü büyüme olgusuna yer veren modelden bahsedilecektir. Daha sonra açık ekonomi varsayımı altında hem ücret hem kâr yönlü büyüme olgusuna yer veren teorik model tanıtılacaktır. Çalışmanın amacına daha uygun olması açısından Kalecki'nin kullandığı notasyon ve yorumlar değişikliğe uğrattılacaktır. Buna göre, geliştirilen modellerde aşağıda belirtilen simgeler kullanılacaktır:

P	Üretim fiyatı	ψ	Ücret payı
p_m	Birim ham madde fiyatı	a_0	İşgücü-hasıla oranı (L/Y)
μ_i	Birim nihai mal başına düşen ham madde	a_1	Maksimum sermaye-hasıla oranı
w	Nominal ücret oranı	K	Sermaye stoku
ω	Reel ücret oranı	Π	Brüt kâr
L	İstihdam düzeyi	W	Ücret ödemeleri toplamı
u	Kapasite kullanım oranı	Y	Reel gelir
z	Mark-up veya kâr marjı	S	Toplam tasarruflar
r	Kâr oranı	s	Tasarruf oranı
π	Kâr payı	I	Toplam yatırımlar

2.2.1. Referans Model: Neo-Kaleckiyen Bölüşüm Modeli

Referans model, Kalecki (1954,1971) ve Steindl'in (1952) çalışmalarının temel varsayımlarını içermektedir. Kaleckiye büyüme ve bölüşüm modelleri ilk olarak Rowthorn (1981) tarafından geliştirilmiş ve özellikle Dutt'ın (1984, 1987, 1990) çalışmaları kendisinden sonra gelen çalışmalara örnek teşkil etmiştir. Aşağıda ifade edilen model de genel hatları ile bu çalışmalara dayanmaktadır. Geliştirilen bu modeller Taylor (1985) ve Amadeo (1986a, 1986b, 1987) tarafından da tartışılmıştır. Bu modellerin öne çıkan en önemli özelliği firmaların düşük kâr marjı ve dolayısıyla düşük kâr payına sahip olmasının kapasite kullanım oranı, toplam kâr düzeyi ve sermaye birikimini arttırması ve kâr marjındaki düşüşün büyümeyi olumlu etkilemesidir. Bu nedenle bu modelde toplam talep, sermaye birikimi ve büyüme 'ücret yönlü' olarak gerçekleşmektedir.

Modelde devletin ekonomik aktivitede bulunmadığı basit bir kapalı ekonomi ele alınacaktır. Ekonomide ücret geliri elde eden işçi sınıfı ile kâr geliri elde eden kapitalist sınıf olmak üzere iki sınıf bulunmaktadır. İşçiler kapitalistlere emek arz etmekte ve karşılığında tüketim mallarını satın almak üzere ücret geliri kazanmaktadırlar. Kapitalistler ise sermaye stokuna sahiptir, emek talebinde bulunarak üretim sürecini organize eder ve yatırım kararlarını verirler. Ekonomide sermaye ve emek girdileri kullanılarak tek bir mal üretilir ve bu mal hem tüketim hem de yatırım amacı ile kullanılır. Modelde emeğin homojen olduğu ve sermayenin aşınmadığı varsayılmış, hammadde, ara mallar ve dolaylı işgücüne yer verilmemiştir. Dolaylı işgücü göz ardı edildiğinden, firmanın birim üretim maliyetleri birim işgücü maliyetlerine eşittir. Ekonomide istihdam düzeyi (Dutt, 2012: 433):

$$L = a_0 Y \quad (2.15)$$

Post-Keynesyen görüşe uygun olarak, toplam talep; üretim ve istihdam seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Buna göre, kapitalist ekonomiler her zaman işsizlik problemi ile karakterize olduğundan, modelde emek arzının elastik olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle, firmalar emek kısıtı altında hareket etmezler. Ayrıca firmalar, fiyatlarını işgücü maliyetlerinin üzerine belli bir kâr marjı ekleyerek belirlediklerinden ve üretim düzeylerini toplam talebin seviyesine göre ayarladıklarından, ellerinde fazla sermaye bulundurabilirler. Modelde sermaye miktarına getirilen bir koşul bulunmamakta,

firmaların üretimi sermaye stoku ile sınırlanmamaktadır. Teknolojik olarak mümkün olan azami sermaye-hasıla oranı a_1 ise (Dutt, 2012: 433),

$$Y \leq K/a_1 \quad (2.16)$$

Firmalar fazla kapasite ile çalıştıklarından, fiyatlar talep dalgalanmaları karşısında büyük oranda sabittir; bu nedenle toplam talepteki artışlara üretim artışıyla karşılık verirler. Birim değişken maliyetlerin üzerinde kâr marjı fiyatlama stratejisi, fonksiyonel gelir bölüşümünü etkileyen temel unsurdur.

Eksik rekabet piyasalarında faaliyet gösteren birbirine özdeş firmalar birim işgücü maliyetlerinin üzerine belirli bir kâr marjı ekleyerek fiyat düzeyini belirlemektedir. Tek mallı ekonomide firmalar aşağıdaki fiyatlama denklemine göre fiyatları belirleyeceklerdir (Dutt, 1984):

$$P = (1 + z)wa_0 \quad (2.17)$$

ve $z > 0$.

Yukarıda, firmalar tarafından belirlenen fiyatın ortalama birim işgücü maliyetine oranı üretim ve talebin kısa dönemli dalgalanmaları karşısında sabittir. Sabit sermayenin aşınmadığı ve dolaylı işgücünün bulunmadığı varsayıldığından, kâr marjı sadece kârları kapsayacaktır.

Bu modele göre, fiyat seviyesinin belirlenmesinde üç temel unsur ortaya çıkmaktadır: kâr marjı, parasal ücret oranı ve işgücü-hasıla oranı. Kâr marjı, daha önce bahsedildiği gibi monopol derecesine bağlıdır. Monopol derecesini belirleyen faktörler ise endüstriyel yoğunlaşma derecesi, dolaylı maliyetlerin toplam esas maliyetler içindeki payı, reklamın satışlardaki önemi ve işçi sendikalarının gücüdür. Modelde yer alan parasal ücret oranı w , işveren ve işçi sendikaları arasındaki anlaşmalar sonucu belirlenmekte, ancak bu süreç model tarafından açıklanmamaktadır.²¹ Bu nedenle, ücret seviyesi veri olarak alınacaktır. Reel ücretler ise aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

²¹ Tezin 3. bölümünde yer alan teorik modelde parasal ücret oranının belirlenmesi süreci model tarafından açıklanacak şekilde genişletilecek ve bölüşüm değişkeni içselleştirilecektir.

$$\frac{w}{P} = \frac{1}{(1+z)a_0} \quad (2.18)$$

Dolayısıyla, kâr marjında bir artış, daha düşük reel ücret oranına yol açacaktır. Kâr marjının bir anlamda firmaların belli bir kâr oranını endüstride faaliyet gösteren diğer firmalara ve işçilere karşı kabul ettirebilme gücünü ifade ettiği söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen firmaların fiyatlama davranışı, Kalecki'nin geliştirdiği mikro temellere dayanmaktadır ve bölüşüm teorisi fiyat teorisine sıkı sıkıya bağlıdır. Kâr payı ve ücret düzeyi fiyat teorisinden yola çıkılarak bulunmakta ve makroekonomik prensiplere dayanmaktadır. Bu durum Post-Keynesyen modellerdeki mikro-makro bağlantısını göstermesi açısından önemlidir.

Ekonomide kâr ve üretim düzeyinin nasıl belirlendiğini bulabilmek için aşağıdaki ulusal gelir denkleminde faydalanılır:

$$PY = wL + rPK \quad (2.19)$$

Buna göre ulusal gelir, ücret gelirleri ($W = wL$) ve toplam kârlar ($\Pi = rPK$) biçiminde ikiye ayrılır. Hammadde maliyetlerinin olmadığı varsayımı altında fiyat katma değere eşit olacak ve ulusal gelir içindeki kâr payı, kâr marjı düzeyine bağlı olacaktır:

$$\pi = \frac{P - wa_0}{wa_0} = \frac{z}{1+z} \quad (2.20)$$

Bu eşitliğe göre, kâr payı ve kâr marjı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur: $\frac{d\pi}{dz} > 0$.²² Ücret payı ise aşağıdaki gibidir:

$$\psi = 1 - \pi = \frac{1}{1+z} \quad (2.21)$$

Dolayısıyla bu basit modelde fonksiyonel gelir dağılımı mark-up oranı tarafından belirlenmektedir. Bu model Cambridge tasarruf fonksiyonuna benzer şekilde işçilerin tasarrufla bulunmadığı hipotezine dayanmakta ve ekonomide tasarruf düzeyine sadece

²² Kâr payına ulaşmak için ücret payından yola çıkılmıştır. Buna göre, ücret payı reel ücretin verimliliğe oranına eşittir: $\psi = \frac{w/p}{Y/L} = \frac{wa_0}{P}$. Fiyat denkleminde faydalanarak ücret payı mark-up cinsinden ifade edilebilir: $\psi = \frac{1}{1+z}$. Kâr payı ise $\pi = 1 - \psi = 1 - \frac{1}{1+z} = \frac{z}{1+z}$.

kapitalistlerin karar verdiği kabul edilmektedir:

$$S = srK \quad (2.22)$$

Tasarruf fonksiyonu sermaye stokuna göre normalize edilirse:

$$\frac{S}{K} = \sigma = sr \quad (2.23)$$

Ekonomide yatırımlar ise firmaların kararına bağlıdır. Firmalar tarafından gerçekleşen ve sermaye stokunun oranı olarak ifade edilen yatırım talebi ($g = I/K$) aşağıdaki gibidir:

$$g = \gamma_0 + \gamma_1 u \quad (2.24)$$

ve $\gamma_0, \gamma_1 > 0$.

Burada γ_0 ve γ_1 basit lineer yatırım fonksiyonunun pozitif parametreleridir. γ_0 kapasite kullanım oranından bağımsız sermaye birikim oranını veya Keynes'in ifadesiyle yatırım kararlarını etkileyen karmaşık tarihsel, politik ve psikolojik faktörleri temsil eden yatırımcıların doğal güdülerini göstermektedir. γ_1 ise kapasite kullanım oranının yatırımlar üzerindeki etkisidir. Dolayısıyla bu modelde firmaların birikim kararları Keynesyen doğal güdülere ve kapasite kullanım oranına bağlıdır. Ancak doğal güdülerin kısa dönemde değişmediği varsayılırsa, firmaların yatırım kararlarını belirleyen en önemli faktörün, toplam talebi temsil eden kapasite kullanım oranı olduğu görülür.

Kapalı ekonomi varsayımı altında mal piyasasında denge koşulu tasarruf oranının birikim (yatırım) oranına eşit olmasıdır. Bunun sonucu olarak mal piyasasında denge firmaların üretim düzeyinin toplam talebe eşitlendiği durumda gerçekleşir. Bu denklik kapasite kullanım oranındaki değişimlerle sağlanır. Bu nedenle kapasite kullanım oranı, modeli kısa dönemde mal piyasasını dengeye getiren ayarlama değişkenidir:

$$\sigma = g \quad (2.25)$$

Denklem (2.15) ve (2.17), (2.19)'da yerine konursa, $\pi = \frac{z}{1+z}$ kâr payını ifade etmek üzere, kâr oranının değeri aşağıdaki şekilde bulunmaktadır:

$$r = \pi u \quad (2.26)$$

Denklem (2.26)'ya göre, kâr marjının kâr payını arttırması ve kapasite kullanım oranının satışlar ve kâr düzeyini arttırması sebebiyle kâr oranı ile bu iki parametrenin değeri arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Denklem (2.17) ile birlikte $\pi = \frac{z}{1+z}$ kâr payı ve reel ücretler arasındaki bölüşüm çelişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre, reel ücretlerdeki bir artış kâr oranı, kâr payı ve dolayısıyla tasarrufların azalmasına sebep olurken, tüketim düzeyini arttıracaktır:

$$(1 + z)(w/p) = (1 - \pi)^{-1}(w/p) = (1/a_0) \quad (2.27)$$

Denklem (2.23)-(2.26)'yı kullanarak mal piyasasını dengeye getiren kapasite kullanım oranı denge değeri bulunabilir:

$$u^* = \frac{\gamma_0}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.28)$$

Bu eşitlikte denge değeri $u \leq 1/a_1$ koşulunu sağlamalıdır. Ayrıca mal piyasasında istikrarlılık koşulu gereği tasarruflar kapasite kullanımındaki değişimlere yatırımlardan daha duyarlı olmalıdır. Bu nedenle $s\pi > \gamma_1$ olduğu varsayılmıştır. Kapasite kullanım oranı denge değerini denklem (2.24)'te yerine koyarsak, yatırım-sermaye oranı olarak verilen sermaye birikiminin denge değeri:

$$g^* = \frac{s\pi\gamma_0}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.29)$$

Denge kâr oranı ise denklem (2.28)'i denklem (2.26)'nın yerine koyarak bulunabilir:

$$r^* = \frac{\pi\gamma_0}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.30)$$

Modelin yansımalarına göre, otonom yatırım talebindeki (γ_0) artış reel ücretlerde bir değişmeye sebep olmaksızın kapasite kullanım oranı (2.28), büyüme oranı (2.29) ve kâr oranını (2.30) arttırırken, kapitalistlerin tasarruf oranındaki artış (s) bu değerlerde azalmaya sebep olmaktadır. Bunun sonucunda modelde 'tasarruf paradoksu' ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, kâr marjındaki azalışlar modelde ' π ' olarak ifade edilen kâr payını olumsuz etkileyecektir. Kâr payındaki düşüşler ekonomide gelirin kârlardan ücretlere doğru dağılımını sağlayacağından, reel ücretler ve ücret payı artacaktır. Dolayısıyla

kapasite kullanım oranı, büyüme ve kâr oranı, kâr payındaki düşüşten olumlu etkilenecektir.

Kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi (büyüme) ve kâr oranı denge koşullarını bulduktan sonra, kâr marjı ve kâr payındaki değişmelerin bu denge değerleri üzerindeki etkisini denge değerlerinin kâr payına (π) göre türevini alarak elde edebiliriz:

$$\frac{du}{d\pi} = \frac{-s\gamma_0}{(s\pi - \gamma_1)^2} < 0 \quad (2.31)$$

$$\frac{dg}{d\pi} = \frac{-s\gamma_0\gamma_1}{(s\pi - \gamma_1)^2} < 0 \quad (2.32)$$

$$\frac{dr}{d\pi} = \frac{-\gamma_0\gamma_1}{(s\pi - \gamma_1)^2} < 0 \quad (2.33)$$

Kâr payındaki artışların ve dolayısı ile ücret payındaki düşüşlerin denge değerleri üzerinde daraltıcı bir etkisi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, bir yandan yüksek ücret payı daha düşük birim işgücü maliyetleri anlamına gelirken, diğer yandan kapasite kullanım oranı, büyüme ve kâr oranları bu durumdan olumlu etkilenmektedir. Bu durum ‘maliyet paradoksunun’ ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Benzer şekilde, gelirin kârlardan ücretlere doğru dağılımının tüketim talebi üzerinde genişletici bir etkisi vardır. Reel ücretlerin artmasıyla ekonomide tüketim talebi artacak, bu ise kapasite kullanım oranı (u) değişkeni yoluyla firmaların artan talebi karşılamak üzere üretimin düzeyini arttırmak istemelerine yol açacaktır. Böylece artan ücret payı dolaylı olarak firmaların yatırım kararlarını olumlu etkileyecektir.

Artan kâr payının ekonominin denge değerleri üzerinde kesin bir olumsuz etkisinin bulunmasının sebebi, modelde yatırım fonksiyonunda sadece kapasite kullanım oranının etkisine yer verilmesi, kâr payındaki değişimlerin yatırımlar üzerinde yaratacağı etkinin göz ardı edilmesidir. Modelde kapasite kullanımı içsel olduğundan, kâr ve ücret payları arasındaki negatif ilişki geçersiz kılınmaktadır (Hein, 2014: 256). Neo-Kaleckiyeen modele göre ekonomide kapasite kullanımı ve kâr oranlarının düşüş gösterdiği ve büyümenin yavaşladığı stagnasyonist dönemler, ücret payındaki büyük düşüşlerle açıklanmaktadır. Zira ekonomide ücret geliri elde eden sınıfın marjinal tüketim eğilimi en yüksektir. Ücret payındaki düşüşler toplam talebi azaltarak firmaların yatırım kararlarını ve dolayısıyla

sermaye birikimi ve büyümeyi olumsuz etkileyecektir.²³ Rowthorn (1981) ve Dutt'un (1987) öncülüğünü gerçekleştirdiği neo-Kaleckiye modeller 'tüketim yetersizliği' hipotezini doğrulamakta ve 'stagnasyonist' modeller olarak adlandırılmakta, ve bu modellere göre ekonomide sadece 'ücret-yönlü talep' rejimi geçerli olabilmektedir.

2.2.2. Model II: Referans Modelin Bhaduri/Marglin (1990) Yatırım Fonksiyonu Uzantıları

Bu bölümde geliştirilecek olan modelin temel varsayımları Model I ile aynıdır. Bhaduri ve Marglin'in (1990) çalışmalarından yola çıkarak, yukarıda bahsedilen dışa kapalı ve sadece ücret yönlü büyüme olgusuna izin veren neo-Kaleckiye modelin farklı bir varyasyonu ele alınacaktır. Bu iki modelin birbirinden farkı yatırım fonksiyonlarından ileri gelmektedir. Model I'in yatırım fonksiyonunda yatırımın doğrudan belirleyicilerine kâr payı (π) değişkeninin dâhil edilmesiyle, modelin yeni versiyonu kapalı ekonomi varsayımı altında farklı büyüme rejimlerinin ortaya çıkmasına izin verecek ve kâr yönlü büyüme olgusu mümkün olabilecektir. Yatırım fonksiyonunun benzer formülasyonlarına Kurz (1990), Taylor (1991) ve Blecker'in (2002) ve daha birçok ampirik çalışmanın teorik çerçevesinde rastlanabilir. Bhaduri ve Marglin (1990: 378), yatırım fonksiyonunun bahsedilen varyasyonunun geliştirilmesini aşağıda yer verilen pasajla açıklamışlardır:

"Kâr marjı ve kâr payının düşmesine neden olan reel ücret oranındaki artışlar..., eksik tüketim hipotezini geçerli kılmak için tasarrufları azaltıp tüketimi arttırmalıdır... Buna rağmen, düşük kâr marjı/payının yatırım üzerindeki etkisinin gücüne bağlı olarak toplam talep (C+I) artabilir veya düşebilir. Diğer her şey sabitken, düşük kâr marjı/payının yatırım güdülerini zayıflatacağını iddia etmek makul olduğundan, reel ücretteki herhangi bir dışsal değişimin toplam talep düzeyi üzerindeki çelişen etkileri daha belirgin hale gelir. Daha yüksek reel ücretler tüketimi arttırmakta, ancak yatırımların kâr marjına bağlı olması nispetinde yatırımları düşürmektedir."

Kâr payı değişkeninin modele dâhil edilmesiyle neo-Kaleckiye modelde kapasite kullanım oranında bir artışın yatırımlarda ortaya çıkardığı güçlü hızlandıran etkisi aşılabilecektir. Örneğin, yukarıdaki modelde artan kâr marjı kâr payını arttırmakta, reel ücretler ve ücret payını düşürmekte ve bu da kapasite kullanım oranını olumsuz

²³ Marglin ve Bhaduri (1990), ve Bowles ve Boyer (1995) çalışmalarında ele aldıkları ülkeler için ücret gelirinin marjinal tüketim eğilimi ile kâr gelirinin marjinal tüketim eğilimi arasında ortalama 0.40 civarında bir fark olduğunu ifade etmişlerdir. Kaleckiye modelleri temel alan ve son dönemlerde gerçekleştirilmiş olan ampirik analizlerden Onaran ve Galanis (2012) de benzer sonuçlara ulaşmıştır.

etkilemektedir. Modelin yatırım fonksiyonunda sadece kapasite kullanım oranının etkisi göz önüne alındığından, yatırımlar ve sermaye stoku bu durumdan kesin olarak olumsuz etkilenmektedir. Ancak, yatırımın belirleyicileri arasında kâr payının da dikkate alınmasıyla, kâr payındaki artışların yatırımlar üzerinde yarattığı olumlu etki, düşen ücret payının tüketim, kapasite kullanım oranı ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisini telafi edebilecektir.

Model I’de yer alan yatırım denklemi, kâr payının yatırım kararları üzerindeki etkisini içerecek şekilde genişletilirse, yeni yatırım fonksiyonu aşağıdaki gibi olacaktır:

$$g = \gamma_0 + \gamma_1 u + \gamma_2 \pi \quad (2.34)$$

Yeni yatırım fonksiyonunda yer alan γ_0 ve γ_1 değişkenleri yine sırasıyla kapasite kullanım oranından bağımsız sermaye birikim oranını ve kapasite kullanım oranının yatırımlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Modele dâhil edilen kâr payı değişkeninin katsayısı γ_2 ise kâr payındaki değişmelerin yatırım kararları üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Yatırım fonksiyonu (2.34), yatırım üzerinde etkileri birbirine karşıt iki değişkenin etkisini bir arada göstermektedir. Buna göre, yüksek kapasite kullanımının yatırımlar üzerindeki hızlandırıcı etkisini gösteren $\gamma_1 u$ değişkeni ekonomide ‘talep-yönlü’ etkileri temsil ederken, $\gamma_2 \pi$ değişkeni düşük ücret payının yarattığı düşük üretim maliyetleri ve yüksek kâr marjı/kâr payı avantajının yatırımlar üzerindeki olumlu etkisini ifade eden ‘arz-yönlü’ etkileri göstermektedir. γ_1 ve γ_2 katsayıları talep ve maliyet unsurlarının yatırım kararlarındaki göreceli önemini yansıtmaktadırlar. Yatırım fonksiyonundaki bu farklılık, bir ekonomide bölüşüm ve toplam talep ilişkisinin rejiminin nasıl olacağını da belirlemektedir.

Yukarıda yer alan yatırım fonksiyonunun değerlerini tekrar denklem (2.23), (2.25) ve (2.34)’ü kullanarak (2.26)’da yerine yazarsak, mal piyasasını dengeye getiren kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr oranı değerleri sırasıyla aşağıdaki gibi olacaktır:

$$u^* = \frac{\gamma_0 + \gamma_2 \pi}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.35)$$

$$g^* = \frac{s\pi(\gamma_0 + \gamma_2 \pi)}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.36)$$

$$r^* = \frac{\pi(\gamma_0 + \gamma_2\pi)}{s\pi - \gamma_1} \quad (2.37)$$

Durağanlık koşulunun geçerli olduğu varsayımı altında, iktisadi olarak anlamlı ve pozitif denge değerleri elde etmek için $\gamma_0 + \gamma_2\pi > 0$ olması gerekmektedir. Bölüşüm ilişkilerindeki değişmelerin denge değerleri üzerindeki etkisini görmek için denge değerlerinin kâr payına (π) göre türevini alabiliriz:

$$\frac{du}{d\pi} = \frac{-s\gamma_0 - \gamma_1\gamma_2}{(s\pi - \gamma_1)^2} \quad (2.38)$$

Denklem (2.38)'e göre, yukarıdaki modelde kapalı ekonomi için ulaşılan 'tüketim yetersizliği' hipotezi geçerli olmayabilir. Kâr payının kapasite kullanım oranı üzerinde yaratacağı sonuçlar, yatırımın 'talep-yönlü' etkilere mi, yoksa 'arz-yönlü' etkilere mi daha duyarlı olduğuna göre farklılık gösterecektir. Eğer yatırımlar kâr payındaki değişmelere görece daha az duyarlı ise (yani $\gamma_1 > \gamma_2$ ise), bu durumda düşük ücret düzeyi ve yüksek kâr payından ötürü azalan tüketim talebi, artan yatırım talebi tarafından tamamen karşılanamayacaktır. Reel ücretlerde yaşanan düşüşler sonucunda toplam talep azalacak ve artan kâr payı (π) kapasite kullanım oranı (u) üzerinde negatif etki yaratacaktır. Bu durumda ekonomide ücret yönlü talep rejimi geçerli olacaktır. Tersine, ekonomide yatırımlar kâr payındaki değişimlere kapasite kullanım oranındaki değişimlerden daha duyarlı ise ($\gamma_1 < \gamma_2$), düşük reel ücretler dolayısıyla azalan tüketim talebinin yatırımlar üzerinde yarattığı negatif etki, kâr payındaki artışların yatırımlar üzerinde yarattığı pozitif etki ile baskılanabilmektedir. Bu durumda kâr payındaki artışların yatırımları genişletici etkisi daha baskın olduğundan, ekonomi 'kâr yönlü' talebe sahip olacaktır. Bu duruma canlandırıcı (**exhilarationist**) rejim de denmektedir. Ekonomide bu iki etkinin hangisinin daha ağır basacağını analizi gerçekleştirilirken, reel ücretler ve gelirin ekonominin farklı sınıflar arasındaki bölüşümü dikkate alınmaktadır.

Kâr payındaki değişmelerin sermaye birikiminin (büyümenin) denge değeri üzerindeki etkisi denklem (2.39) ile ifade edilmiştir:

$$\frac{dg}{d\pi} = -\gamma_1 \frac{(s\gamma_0 + \gamma_1\gamma_2)}{(s\pi - \gamma_1)^2} + \gamma_2 \quad (2.39)$$

Kâr payındaki değişmelerin büyüme oranı üzerindeki etkisi belirsizdir: Denklem (2.39)'un ilk terimine göre ($-\gamma_1$) kapasite kullanım oranının büyüme oranı üzerinde negatif

etkisi varken, kâr payının yatırım oranı üzerinde (γ_2) pozitif etkisi bulunmaktadır. Bu etkilerin görece büyüklüğüne bağlı olarak ekonomide ücret yönlü veya kâr yönlü büyüme rejimi geçerli olacaktır. Dolayısıyla, yatırımlar üzerinde görece olarak büyük bir kârlılık etkisi bulunuyorsa ekonomide canlandırıcı rejim, kapasite kullanımının yatırım üzerinde görece olarak daha büyük etkisi bulunuyorsa durgunlaştırıcı rejim geçerli olacaktır.

2.2.3. Model III: Referans Modelin Açık Ekonomi Uzantıları

Bu bölümde yer alan modelin teorik çerçevesi ağırlıklı olarak Blecker (1989, 2002, 2011), Hein (2014) ve diğer Post-Keynesyen iktisatçıların gerçekleştirdiği bölüşüm, reel döviz kuru ve büyüme arasındaki ilişkileri içeren açık ekonomi analizlerine dayanarak geliştirilmiştir (Hein, 2008; Taylor, 2004). Modelin ilk bölümünde, fiyat, bölüşüm ve uluslararası rekabet arasındaki ilişki ortaya konulacak, daha sonra bölüşüm ve büyüme ilişkisi analiz edilecektir. Modelin ana çerçevesi yukarıda kapalı ekonomi varsayımı altında geliştirilen modellere benzer olarak Keynes'ten (1936) ziyade Kalecki'nin (1954, 1971) çalışmalarından elde edilmektedir. Dış âlemin modele eklenmesiyle ücret payındaki artışların ulusal ekonomiye olumlu etkisi tersine çevrilebilir.

“Eksik kapasite kullanımı ile karakterize olan gelişmiş bir kapitalist ekonomide kapitalist ve işçi sınıfı arasında uzlaşmazlık olması zorunlu değildir: hem reel ücretleri ve istihdamı hem de gerçekleşen kârları ve büyümeyi aynı anda arttırmak mümkündür. Teselli edici olan bu sonuç, açık ekonomi modeli göz önüne alındığında önemli ölçüde farklılaşmaktadır.... Ücretler lehine yeniden bölüşüm ile uluslararası rekabeti sürdürmek arasındaki olası çelişki, işçilerin çıkarları ile kapitalistlerin çıkarlarının memnun edici bir şekilde uyuşması yönündeki başarı şansını büyük oranda azaltmaktadır” (Blecker, 1989: 406-407).

Bölüşüm ve büyüme ilişkisinin analizinde dış âlemin dikkate alınması analizleri biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Modelde tek mallı ve tek sektörlü, devletin iktisadi faaliyetlerde yer almadığı açık ekonomi varsayımından hareket edilmektedir. Üretimin teknik koşulları sabittir. Kalecki'nin analizlerinde önemli bir rol oynayan dolaylı işgücü, varsayımları basitleştirmek amacıyla bu modelde göz ardı edilmiştir. Dış ticaretin serbest olması dolayısıyla bazı hammaddeler ithal edilecek ve ithal edilen girdiler üretim sürecinde kullanılacaktır. İthal edilen girdilerin ve yabancı nihai malların fiyatları dışsaldır. Nominal

döviz kuru; para politikaları ve uluslararası finansal piyasalar tarafından belirlenmekte ve modelde dışsal olarak alınmaktadır.

Ekonomide ulusal fiyatlar firmaların birim işgücü maliyetleri ve ithal hammadde maliyetlerinden oluşan sabit birim değişken maliyetlerin üzerine belirli bir kâr marjı eklemeleri ile belirlenmektedir. Temsili firmalar tarafından açık ekonomi varsayımı altında belirlenecek olan yeni fiyat denklemi aşağıdaki gibidir (Blecker, 1989):

$$P = (1 + z)(wa_0 + kp_f e) \quad (2.40)$$

wa_0 birim işgücü maliyetlerini ifade etmek üzere, k çıktı başına ithal edilen hammadde miktarını, p_f ithal hammaddenin yabancı para cinsinden fiyatını göstermekte ve her iki değişkenin de kısa dönemde sabit olduğu varsayılmaktadır. e ise nominal döviz kurunu ifade etmektedir. Birim hammadde maliyetleri ile birim işgücü maliyetleri arasındaki ilişki ' m ' ile ifade edilirse,

$$m = \frac{kp_f e}{wa_0} \quad (2.41)$$

olacaktır. Böylece, fiyat denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$P = (1 + z)wa_0(1 + m) \quad (2.42)$$

Yaratılan katma değer içerisinde kâr payı ise kâr marjı ve birim hammadde maliyetleri ile birim işgücü maliyetleri arasındaki ilişki tarafından belirlenmektedir:

$$\pi = \frac{\Pi}{PY} = \frac{P - (wa_0 + kp_f e)}{P} \quad (2.43)$$

e_r uluslararası rekabeti simgeleyen reel döviz kurunu ifade etmek üzere, nominal döviz kuru, yurtdışı fiyat seviyesindeki artışlar ve ulusal fiyat seviyesindeki düşüşler uluslararası rekabet gücünü arttıracaktır:

$$e_r = \frac{ep_f}{P} \quad (2.44)$$

Reel döviz kuru kâr marjı ve kâr payındaki değişimlerden etkilenmektedir, ancak bu etkinin hangi yönde olacağı bölüşümdeki değişimin nedenine bağlıdır (Blecker 1989, 2011). Fiyat denklemine göre, kâr payındaki değişimler kâr marjı ve birim hammadde

maliyetleri ile birim işgücü maliyetleri arasındaki orana ($kp_f e/wa_0$) bağlı ise, bu değişkenlerdeki değişmelerin uluslararası rekabet üzerine etkisi denklem (2.42) ve (2.44) yardımıyla analiz edilebilir (Hein, 2014:288):

1. Eğer bölüşümdeki bir değişme kâr marjındaki bir değişmeden kaynaklanıyorsa, bu durumda kâr payı ile uluslararası rekabet gücü arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Kâr marjı ve dolayısıyla kâr payındaki artışlar ulusal fiyatları ve reel döviz kurunu arttıracığından uluslararası rekabet gücü azalacaktır²⁴:

$$\frac{de_r}{dz} = \frac{-p_f e(wa_0 + kp_f e)}{p^2} < 0$$

2. Eğer bölüşümdeki değişme nominal döviz kurundaki değişmeden kaynaklanıyorsa, kâr payı ile uluslararası rekabet gücü pozitif ilişkilidir. Nominal döviz kurundaki artışlar birim hammadde maliyetlerinin birim işgücü maliyetlerine oranını arttırdığından kâr payı yükselecek ve bu da uluslararası rekabet gücünü arttıracaktır:

$$\frac{de_r}{de} = \frac{p - (1 + z)kp_f e}{p^2/p_f} > 0$$

3. Eğer nominal ücret oranındaki bir değişme bölüşümü birim materyal maliyetler ve birim işgücü maliyetlerini etkilemek suretiyle etkiliyorsa, bu durumda kâr payı ile uluslararası rekabet gücü arasında pozitif ilişki vardır. Nominal ücretlerdeki artış (azalış) kâr payını düşürecek (arttıracak) ve uluslararası rekabet gücü azalacaktır (artacaktır):

$$\frac{de_r}{dw} = \frac{-p_f e(1 + z)}{p^2} < 0$$

Dolayısıyla, kâr payındaki değişmelerin uluslararası rekabet gücü üzerinde yarattığı etki bölüşümdeki değişmelerin kaynağına bağlıdır:

$$e_r = e_r(\pi), \quad de_r/d\pi > 0, \quad \text{eğer } dm > 0 \text{ ve } dz = 0$$

$$de_r/d\pi < 0, \quad \text{eğer } dm = 0 \text{ ve } dz > 0$$

²⁴ Burada Blecker'ın (1989) çalışmasından yola çıkarak Kaleckiyen modelin açık ekonomi varyasyonlarını ele alan Hein'in (2014) açıklamasına küçük bir ekleme yapmak gerekmektedir. Kâr marjı ve kâr payındaki artışların reel döviz kurunu arttırarak uluslararası rekabet gücünü azaltması ifadesinin ancak döviz kurunun ABD sistemindeki tanımına göre geçerli olacağı düşünülmektedir. Avrupa sisteminde ise döviz kurundaki azalışların uluslararası rekabet gücünü azaltacağı söylenebilir.

2.2.4. Model III: Açık Ekonomi için Bölüşüm ve Büyüme Analizleri

Model I ve Model II’de yapılan analizlerde çalışanların tasarruf etmediği ve gelirinin tümünü tüketim harcamalarına ayırdığı varsayılmıştı. Bu modelde çalışanların da gelirlerinin bir kısmını tasarruf ettiği, ancak kâr gelirinden tasarruf oranının ücret gelirinden tasarruf oranından daha büyük olduğu varsayılacaktır (Blecker, 2011). Çünkü kâr geliri firmaların dağıtılmamış kârlarını da içermektedir ve varlıklı bireylerin marjinal tasarruf eğilimi daha yüksektir:

$$0 \leq s_w < s_r < 1$$

Tasarrufların ücretlerden tasarruflar (s_w) ve kârlardan tasarrufların (s_r) toplamına eşit olduğu düşünülürse,

$$S = s_r \pi + s_w (1 - \pi) \quad (2.45)$$

Tasarruf oranları kârlar ve ücretlerin gelir paylarına göre ağırlıklandırılır ve sermaye stokunun bir oranı olarak ifade etmek üzere kapasite kullanım oranı ile çarpılırsa, yeni tasarruf fonksiyonu aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\sigma = [s_r \pi + s_w (1 - \pi)]u \quad (2.46)$$

Öte yandan, yatırım fonksiyonu diğer modellerde olduğu gibi, yatırım ortamının güvenilirliğine (γ_0), kârlılığa (π) ve toplam talebe (u) bağlıdır (2.34). Sermaye birikimi ancak beklenen kâr oranının belli bir asgari değeri aşması sonucunda pozitif olacaktır.

Devletin ekonomik faaliyetlerde yer almadığı bir ekonomide dış ticaret dengesi veya net ihracat (NX) oranı b (reel anlamda, reel sermaye stoku normalize edilmiş) ile ifade edilirse, net ihracat aşağıdaki kapalı fonksiyon formunda yazılabilir:

$$b = NX/K ; b = f(e_r, u, u_f) \quad (2.47)$$

$$\text{ve } NX = X - e_r M$$

X ve M sırasıyla ihracat ve ithalat hacmini verirken, $e_r = ep_f/p$ reel döviz kurunu simgelemektedir. Buna göre, net ihracatın değeri üç faktöre bağlıdır. Reel döviz kuru

yabancı malların göreceli fiyatını temsil ettiğinden, artan e_r net ihracat üzerinde olumlu etki yaratacak ve ulusal malların uluslararası rekabet gücü artacaktır: $b_{e_r} > 0$.²⁵ Net ihracatın değeri iç (u) ve dış (u_f) talepteki göreceli değişmelere de bağlıdır. Diğer yandan, net ihracat oranı iç kapasite kullanım oranı ile negatif ($b_u < 0$), dış kapasite kullanım oranı ile pozitif ($b_{u_f} > 0$) ilişkilidir. Dış kapasite kullanım oranı bu modelde dışsal olarak alınacaktır. Buna göre net ihracatın açık formda ifade edilen fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$b = \varphi_1 e_r(\pi) - \varphi_2 u + \varphi_3 u_f ; \varphi_1, \varphi_2, \varphi_3 > 0 \quad (2.48)$$

Bölüşümün toplam talep, kapasite kullanımı ve sermaye birikimi üzerindeki etkisini analiz edebilmek için devletin yer almadığı açık ekonomi için milli gelir özdeşliğinden yola çıkılır ve ulusal mallar reel terimlerle ifade edilirse,

$$S = I + X - M = I + NX \quad (2.49)$$

Milli gelir özdeşliği sermaye stokuna göre normalize edilsin. Kısa dönem mal piyasası denge koşulu:

$$\sigma = g + b \quad (2.50)$$

Denklem (2.50) tasarruflar, sermaye birikimi ve net ihracat arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Mal piyasası dengesinin çözümü için Denklem (2.46), (2.34) ve (2.48), (2.50)'nin yerine yazılırsa,

$$[s_r \pi + s_w(1 - \pi)]u = \gamma_0 + \gamma_1 u + \gamma_2 \pi + \varphi_1 e_r(\pi) - \varphi_2 u + \varphi_3 u_f \quad (2.51)$$

Mal piyasası dengesinin istikrarı için tasarrufun kapasite kullanım oranına yatırım ve net ihracattan daha fazla tepki vermesi gerekir. Buna göre, Ω sembolü ile gösterilen kısa dönem istikrarlı mal piyasası dengesi matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\Omega = \sigma - g - b = \quad (2.52)$$

$$[s_r \pi + s_w(1 - \pi)]u - \gamma_0 - \gamma_1 u - \gamma_2 \pi - \varphi_1 e_r(\pi) + \varphi_2 u + \varphi_3 u_f$$

ve $d\Omega/du > 0$.

²⁵ Ancak bu durum ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliği ile ithal mallarının yurtiçi talep esnekliğinin toplamının 1'den büyük olması anlamına gelen Marshall-Lerner koşulunun sağlanmasını gerektirmektedir.

$$\frac{d\Omega}{du} = s_r\pi + s_w(1 - \pi) - \gamma_1 + \varphi_2 > 0$$

Yukarıdaki denklem, talep fazlasını elimine etmek üzere toplam tasarrufların $(s_r\pi + s_w(1 - \pi))$ kapasite kullanım oranına yatırımlardan daha fazla tepki vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, net ihracat oranının iç kapasite kullanım oranı ile negatif ($b_u < 0$) ilişkili olduğu hatırlanırsa, ülkenin ticari açıklığının artması ekonomide dengeleyici bir etki yapacaktır. Kapalı ekonomi varsayımı altında, artan iç kapasite kullanım oranı hızlandıran etkisi ile birlikte mallara ek bir talep yaratmaktaydı. Ancak, açık ekonomi varsayımı altında yüksek iç kapasite kullanım oranı ithalatı arttıracığından dış ticaret dengesi bozulacak ve hızlandıran etkisinin yarattığı talepteki ilave artışları engelleyecektir.

Kapasite kullanım oranı, büyüme, kâr oranı ve net ihracatın denge değerleri:

$$u^* = \frac{\gamma_0 + \gamma_2\pi + \varphi_1 e_r(\pi) + \varphi_2 u_f}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.53)$$

$$g^* = \frac{(\gamma_0 + \gamma_2)\pi[(s_r - s_w)\pi + s_w + \varphi_2] + \gamma_1(\varphi_1 e_r(\pi) + \varphi_2 u_f)}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.54)$$

$$r^* = \frac{u(\gamma_0 + \gamma_2\pi + \varphi_1 e_r(\pi) + \varphi_2 u_f)}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.55)$$

$$b^* = \frac{[\varphi_1 e_r(\pi) + \varphi_2 u_f]\{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1\} - \varphi_2(\gamma_0 + \gamma_2\pi)}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.56)$$

Kısa dönem istikrarlı mal piyasası dengesini gösteren denklem (2.52)'de kâr marjı ile ücret payının kısa dönemde veri olduğu varsayılır ve kapasite kullanım oranı (u) ile birikimin kâr payına (π) göre türevi alınır, kâr payındaki değişmelerin kapasite kullanım oranı ve sermaye birikimi üzerindeki etkileri Denklem (2.57) ve (2.58) yardımıyla analiz edilebilir:

$$\frac{du^*}{d\pi} = \frac{\gamma_2 - (s_r - s_w) + \varphi_1 de_r/d\pi}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.57)$$

$$\frac{dg^*}{d\pi} = \frac{\gamma_2\{[(s_r - s_w)\pi + s_w] + \varphi_2\} - \gamma_1(s_r - s_w) + \gamma_1 de_r/d\pi}{[(s_r - s_w)\pi + s_w] - \gamma_1 + \varphi_2} \quad (2.58)$$

Mal piyasası dengesinin istikrarlı olduğu varsayımı altında, denklem (2.57)'nin paydası pozitif olmalıdır. Ancak kâr payındaki (π) bir artışın denge kapasite kullanımı ve sermaye birikimi üzerindeki etkisi belirsizdir. Denklemin payı kâr payındaki değişimler karşısında yatırım, tüketim ve net ihracatın kapasite kullanımı üzerinde yarattığı göreceli etkiye göre pozitif veya negatif değer alabilmektedir. Denklem (2.57)'nin payında yer alan ilk terim, γ_2 , yatırım talebinin kapasite kullanımı üzerindeki pozitif etkisini, ikinci terim ise tüketim talebindeki $-(s_r - s_w)$ azalmanın kapasite kullanımı üzerindeki yarattığı negatif etkiyi göstermektedir. Denklemin üçüncü terimi $(\varphi_1 de_r/d\pi)$, net ihracatın kapasite kullanımı üzerinde yarattığı belirsiz etkiyi ifade etmektedir. Bu etkinin yönü, yukarıda açıklandığı üzere bölüşümdeki değişimin nedenine bağlı olacaktır. Eğer denklem (2.57)'nin türevi pozitif ise, ekonomide kâr yönlü talep rejimi söz konusudur:

$$\gamma_2 - (s_r - s_w) + \varphi_1 de_r/d\pi > 0, \quad \frac{du}{d\pi} > 0.$$

Görüldüğü üzere, ücretlerden tasarruf oranı (s_w) yükseldikçe, yatırımların kârlılığa duyarlılığı (γ_2) ve yeniden bölüşümün uluslararası rekabet gücüne ve net ihracata etkisi $(\varphi_1 de_r/d\pi)$ arttıkça, ekonomide kâr yönlü büyüme rejiminin geçerli olması daha olasıdır. Aksi takdirde, ekonomide ücret yönlü talep rejimi geçerli olacaktır.

Kâr payındaki artışların sermaye birikimi üzerine etkisini gösteren denklem (2.58) incelenirse, denge sermaye birikimi için de benzer sonuçlar elde edildiği görülür. Denklemin payında yer alan ilk terim $(\gamma_2\{[(s_r - s_w)\pi + s_w] + \varphi_2\})$ yatırımların kârlılığının denge kapasite kullanım oranı üzerindeki doğrudan etkisini gösterirken, ikinci terim olan $(\gamma_1(s_r - s_w))$, tüketim talebi aracılığıyla gerçekleşen yeniden bölüşümün dolaylı etkisini ifade etmektedir. Son terim olan $(\gamma_1\varphi_1 de_r/d\pi)$ ise uluslararası rekabet gücü, net ihracat ve kapasite kullanımı yoluyla gerçekleşen yeniden bölüşümün sermaye birikimi üzerindeki dolaylı etkisini ortaya koymaktadır. Ekonomide kâr yönlü büyüme rejiminin geçerli olabilmesi, kâr payındaki değişimlerin sermaye birikimi üzerindeki etkisinin pozitif olmasına bağlıdır:

$$\gamma_2\{[(s_r - s_w)\pi + s_w] + \varphi_2\}\gamma_2/\gamma_1 - (s_r - s_w)u + \varphi_1 de_r/d\pi > 0, \frac{dg}{d\pi} > 0.$$

Yukarıdaki denkleme göre, (i) kârlardan tasarruf oranı ile ücretlerden tasarruf oranı arasındaki farkın azalması, (ii) yatırımların artan kâr payı ve kârlılığa duyarlılığının, toplam talepteki artışı ifade eden kapasite kullanım oranına duyarlılığından daha fazla olması ve (iii) artan uluslararası fiyat rekabeti ve net ihracat oranının nominal ücret oranlarının düşüşü veya ulusal paranın değer kaybetmesinden kaynaklanması ekonomide kâr yönlü büyüme rejimini daha olası kılacaktır. Öte yandan, (i) kârlardan tasarruf oranı ile ücretlerden tasarruf oranı arasındaki fark yüksekse, (ii) yatırımlar kâr payındaki artışlardan ziyade kapasite kullanım oranına cevap veriyorsa ve dolayısıyla artan tüketim talebinden ötürü ekonomide güçlü bir hızlandırıcı etkisi varsa, (iii) net ihracat artışı firmaların azalan kâr marjı ve artan ücret payı sonucu gerçekleşiyorsa, ekonomide ücret yönlü büyüme rejimi olasılığı kuvvetlenecektir: $\frac{dg}{d\pi} < 0$.

Blecker'ın (1989) ifade ettiği üzere, açık ekonomi analizlerinde ekonomilerin ücret yönlü talep rejimi gösterme olasılığı azalmaktadır. Öte yandan, dış âlemin dikkate alındığı çalışmalarda bölüşüm ve büyüme ilişkisi incelenirken, ülke bazında analizler yerine ticaret partnerleri ile eşanlı olarak yapılan işlemlerin de gözetildiği analizlere odaklanmak daha gerçekçi sonuçlar yaratabilir.

2.3. Post-Keynesyen Bölüşüm ve Büyüme Analizinde Ampirik Yaklaşımlar

Neo-Kaleckiye makro modellere göre gelirin ücretlere doğru yeniden dağılımı ücretlerin marjinal tüketim eğiliminin kârlara göre daha yüksek olması sebebiyle tüketim harcamalarını desteklemektedir. Öte yandan, artan işgücü maliyetleri sebebiyle ulusal üretimin rekabet gücü azaldığından net ihracatın değeri düşmekte ve özel yatırım harcamalarının temel teşvik unsuru ve finansman kaynağı olan kârlar azalmaktadır. Bu yüzden, ücret payındaki bir artışın toplam tüketim harcamaları üzerindeki olumlu etkisi net ihracat ve yatırımlar üzerindeki olası olumsuz etkilerini bastırabiliyorsa ekonominin talep rejimi ücret yönlü, aksi takdirde kâr yönlü olarak nitelendirilmektedir.²⁶

²⁶ Burada Neo-Kaleckiye makro modellere küçük bir eleştiri getirilebilir. İşgücü maliyetleri artarken kârlar azalıyorsa, uluslararası rekabet gücünün azaldığı kesin olarak söylenemez. Bu ancak kârlardaki azalma işgücü

Durgunlaştırıcı Neo-Kaleckiye modelde yatırım sadece kapasite kullanım oranının bir fonksiyonu olduğundan, sadece ücret yönlü toplam talep söz konusudur. Ancak Bhaduri ve Marglin'in (1990) yatırım fonksiyonuna kapasite kullanım oranının yanı sıra kâr payını da dâhil etmesi dışa kapalı bir ekonominin ücret veya kâr yönlü talep rejimine sahip olabildiğini mümkün kılmıştır. Daha sonra Blecker'in (1989) bu modele dış ticareti dâhil etmesi kapalı ekonomi için beklenen talep rejiminin açık ekonomilerde aynı şekillerde gerçekleşmeyebileceğini ortaya koyması açısından önemlidir. Buna göre, artan ücret payı uluslararası rekabet gücünü azalttığından, ücret payının net ihracat üzerindeki etkisi negatif olarak varsayılmaktadır. Eğer ücret payının net ihracat üzerindeki olumsuz etkisi tüketimde gerçekleşen olumlu etki tarafından bastırılıbiliyorsa hem ulusal hem de toplam ekonominin talep rejimi ücret yönlüdür.²⁷ Dolayısıyla, ulusal ekonomi ücret yönlü talebe sahip iken, dışa açık ekonomi varsayımı altında talep rejimi kâr yönlü olabilir.

Bhaduri ve Marglin (1990) ve Blecker'in (1999; 2002) Post-Keynesyen/Kaleckiye modelin varyasyonlarını geliştirmesini takiben, literatürde Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modellerinden esinlenen ve çeşitli ülkeler veya ülke grupları için talep rejiminin ücret yönlü mü yoksa kâr yönlü mü olduğuna açıklık getirmeye çalışan pek çok ampirik çalışma yapılmaya başlanmıştır. Ana akım iktisatçılar bölüşüm ve büyüme ilişkisini ağırlıklı olarak 1970'lerden itibaren farklı yöntemlerle ve ülke gruplarıyla incelemiş ve henüz bu ilişkiye dair bir görüş birliğine varamamışlardır. Ancak Post-Keynesyen iktisat kanalından ilerleyen ve bölüşüm-büyüme ilişkisini yukarıda bahsedilen teorik çerçeveden esinlenerek inceleyen ampirik çalışmalar bazı ülkeler için ve belli koşullar altında neredeyse görüş birliğine varmak üzeredir. Açık ekonomi ve kapalı ekonomi versiyonları için ise çoğu çalışmada çıkan benzer sonuçlara göre talep rejimleri konusunda genel önerilerde bulunmak mümkündür. Ampirik çalışmaların genel olarak ortak yargılara işaret edebilecek sonuçlar üretmesi, Post-Keynesyen modellerin açıklayıcı gücünü, somut problemleri daha iyi yansıtabilmesini ve ana akım iktisada göre bölüşüm ve büyüme ilişkisini açıklamadaki üstünlüğünü ifade etmesi açısından önemlidir.

maliyetlerindeki artıştan daha az ise gerçekleşebilir. Böyle bir durumda da kârlardaki azalmanın yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisi sınırlı olur.

²⁷ Ulusal (**domestic**) talep rejimi dışa kapalı ekonomi varsayımını ifade ederken, toplam (**overall**) ekonomi talep rejimi açık ekonomiyi göz önünde bulundurmaktadır. Çalışmanın geri kalan kısımlarında uluslararası literatürde kullanılan '**domestic demand**' ve '**overall demand**' sırasıyla ulusal talep rejimi ve toplam ekonomi talep rejimi şeklinde ifade edilecektir.

Yine de bazı ülkeler için kesin olarak ücret veya kâr yönlü talep rejiminin kanıtlandığı yanılıgısına düşülmemesi gerekir. Zira çalışma sonuçları, ele alınan ülkeler için, baz alınan dönemde, bazı koşullar altında ücret veya kâr yönlü rejimin geçerli olacağını önermekte, aynı ülkenin farklı koşullar altında değişen sonuçlar üreteceğinin altını çizmektedir. Örneğin, bazı istisnalarla beraber, birçok çalışma, büyük ekonomilerin ve görece dışa daha kapalı ülkelerin daha çok ücret yönlü talep rejimi sergileme eğilimde olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır (Ederer ve Stockhammer, 2007; Hein ve Vogel, 2008; Onaran vd., 2011; Stockhammer vd., 2011, 2009). Blecker (2016) ise zaman diliminin uzunluğu değıştikçe ulaşılan sonuçların farklılık gösterebileceğine dikkat çekmektedir. Yüksek kâr payının yatırım ve net ihracat üzerindeki etkisi daha çok kısa dönemli bir olgudur. Öte yandan, çalışanların ücret payındaki artışlara tüketimlerini arttırarak cevap vermeleri daha uzun sürmektedir. Bu nedenle, özellikle büyük ekonomilerde, kısa dönemde daha çok kâr yönlü sonuçlara ulaşılırken; uzun dönemde ücret yönlü bulgulara rastlanması beklenebilir. Dolayısıyla, her ne kadar Post-Keynesyen teori fonksiyonel gelir bölüşümü-büyüme ilişkisinin analizinde gerçek hayata uygun sonuçlar üretebilecek yapıyı sunmakta daha başarılı olsa da, yapılan ampirik çalışmalar henüz bu ilişkiyi bir çözüme kavuşturamamıştır. Sonuçların uzlaşmazlığı büyük açıdan bireysel çalışmaların yapısal özelliklerinden kaynaklanmakta ise de çalışmaların izlediği metodolojik yaklaşımlardaki farklılıkların bu duruma neden olduğu ileri sürülebilir.

Literatürde fonksiyonel gelir dağılımının toplam talep üzerindeki etkisini tahmin eden çalışmaların yaklaşım açısından ikiye ayrıldığı söylenebilir. Blecker (2016) bu yaklaşımları ‘yapısal (**structural**)’ ve ‘toplu (**aggregative**)’ yaklaşımlar olarak adlandırmıştır. Bu ayrımı görebilmek için öncelikle aşağıda neo-Kaleckiye makro modelin basit versiyonu sunulmuştur.²⁸

$$Y \equiv AD \equiv C + I + G + NX \quad (2.59)$$

Yukarıda ifade edilen milli gelir özdeşliğine göre, toplam talep tüketim harcamaları (C), özel yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve ihracat (X) ile ithalat (M) arasındaki fark olarak ifade edilen net ihracatın (NX) toplamına eşittir.

²⁸ Bu bölüm yapısal ve toplu yaklaşımlar arasındaki metodolojik farkı açıklayabilmek için Blecker (2016) ve Stockhammer vd.’nin (2011) çalışmasını göz önüne almıştır.

$$Y_{AD} = C(Y, \psi, x_c) + I(Y, \psi, x_I) + G + NX(Y, P, x_{NX}) \quad (2.60)$$

Toplam talebin bileşenleri gelirin (Y), ücret payının ($\psi=W/Y$) ve dışsal olarak kabul edilen ve ' x ' ile ifade edilen bazı kontrol değişkenlerinin bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Fonksiyonel gelir bölüşümü ölçüsü olarak ise ücret payı kullanılmıştır. P ulusal fiyat seviyesini göstermektedir. Ücret payı net ihracatı ulusal fiyat seviyesi (P) yoluyla dolaylı olarak etkilemektedir. Ulusal fiyat seviyesi de ücret payı ve reel döviz kuru, dış fiyat seviyesi gibi kontrol değişkenlerinin bir fonksiyonudur: $P = P(\psi, x_P)$. Hükümet harcamalarının dışsal olduğu varsayılmıştır. Tüm değişkenler reel terimlerle ifade edilmiştir. Denge düzeyinde gelir, toplam talebe eşit olacaktır:

$$Y = Y_{AD}(Y, \psi, x_c, x_I, x_{NX}) \quad (2.61)$$

Toplam talebin bileşenlerinin kısmi türevlerinin işaretleri için genel olarak şu varsayımlarda bulunulabilir: $C_Y > 0$, $C_\psi > 0$, $I_Y > 0$, $I_\psi < 0$, $NX_Y < 0$, $NX_P < 0$ ²⁹ ve $P_\psi > 0$. Bu varsayımları takiben, ücret payının toplam talep ve üretim düzeyi üzerindeki etkisi üretimin ücret payına göre kısmi türevi alınarak bulunabilir:

$$\frac{\partial Y}{\partial \psi} = \frac{\partial Y_{AD}/\partial \psi}{1 - \partial Y_{AD}/\partial Y} \quad (2.62)$$

Mal piyasasının istikrarlı olması için aşağıdaki koşulun sağlanması gerekmektedir:

$$\frac{\partial Y_{AD}}{\partial Y} = \frac{\partial Y_{AD}}{\partial C} + \frac{\partial Y_{AD}}{\partial I} + \frac{\partial Y_{AD}}{\partial NX} < 1 \quad (2.63)$$

Kararlı bir sistem için denklem (2.62)'nin payı olan $\partial Y_{AD}/\partial \psi > 0$ olmalıdır. Buna göre, $\partial Y/\partial \psi$ 'nin işareti payın işaretine, yani $\partial Y_{AD}/\partial \psi$ 'ye bağlıdır. Pay, veri gelir düzeyinde ücret payında bir değişimin toplam talep üzerinde yarattığı değişmeyi ifade etmektedir. Toplam talebin bileşenlerinin kısmi türevlerinin işaretleri için yukarıdaki varsayımlarda bulunduğumuzdan, ücret payının toplam talebin bileşenleri üzerindeki etkisi ancak ampirik olarak tahmin edilebilir. Bu nedenle, Post-Keynesyen bölüşüm ve büyüme

²⁹ NX_P , net ihracatın yurtiçi fiyat seviyesine göre kısmi türevi Marshall-Lerner koşulunun sağlanıp sağlanmadığını göstermektedir.

modellerini esas alan ampirik çalışmaların amacı bu denklemin payının işaretini saptamaktır.

Bölüşüm ve toplam talep ilişkisinin tahmin edilmesinde **yapısal** yöntemleri temel alan yaklaşım, ücret payının toplam talep üzerindeki etkisini ($\partial Y_{AD}/\partial \psi$), ücret payının tüketim, yatırım ve net ihracata göre kısmi türevlerini ayrı ayrı tahmin edip bu kısmi türevleri toplayarak belirlemektedir.³⁰ Dolayısıyla toplam talebin her bir unsuru (C, I, X, M, P) için ayrı ekonometrik denklemler kurulmaktadır:

$$\frac{\partial Y_{AD}}{\partial \psi} = \frac{\partial C}{\partial \psi} + \frac{\partial I}{\partial \psi} + \left(\frac{\partial X}{\partial P} - \frac{\partial M}{\partial P} \right) \frac{\partial P}{\partial \psi} \quad (2.64)$$

Yukarıdaki denkleme göre ücret payındaki bir artışın toplam talep üzerindeki etkisi ($\partial Y_{AD}/\partial \psi$), milli gelirin bileşenlerinin ücret payındaki artışa gösterdiği tepkinin görece büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ($\partial Y_{AD}/\partial \psi > 0$) ise ücret yönlü talep rejimi söz konusudur. Eğer ($\partial Y_{AD}/\partial \psi < 0$) ise talep rejimi kâr yönlüdür. Dış ticareti temsil eden net ihracat kaleminin tahmin denkleminde içerilmesi, ele alınan ülkenin tâbi olduğu talep rejiminin değişebilmesine sebep olabilmektedir. Örneğin, ülke içi talep rejimi ücret yönlü iken, net ihracatın ücret payındaki değişmeye verdiği cevaba bağlı olarak toplam ekonomi ücret yönlü veya kâr yönlü olabilir. Yukarıda görüldüğü gibi, ihracat ve ithalat fonksiyonları fiyat terimini içermektedir ve fiyat seviyesi ücret payındaki gelişmelerle ilintili olan birim işgücü maliyetlerine bağlıdır. Ancak ülke içi talep rejiminin kâr yönlü olduğu durumda dışa açık ekonomi zorunlu olarak kâr yönlü olacaktır.

Bölüşüm ve büyüme ilişkisinin tahmin edilmesinde izlenen bir diğer yöntem olan **toplu** yaklaşım, ücret payının toplam talebe etkisi olan ($\partial Y_{AD}/\partial \psi$) kısmi türevini doğrudan tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Toplam talebi bileşenlerine ayırmak yerine tek bir talep ölçüsü kullanan ve ücret payı ile arasındaki ilişkiyi incelerken üretimin indirgenmiş biçim çözümünü tahmin etmeye dayanan bu yöntem, aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$Y = Y(\psi, x_c, x_I, x_X, x_M, x_P) \quad (2.65)$$

Yukardaki denkleme göre üretim; ücret payı ve modele dâhil edilen diğer kontrol değişkenlerine bağlı olarak tahmin edilmektedir. Bölüşümün göstergesi olan ücret payının

³⁰ Burada ücret payı net ihracatı fiyat seviyesi yoluyla etkilemektedir.

içsel olması durumunda içsellik yanlılığı probleminin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu problemin üstesinden gelebilmek ve bölüşümü içselleştirebilmek için yukarıdaki denklem genellikle denklem (2.66) ile birlikte tahmin edilmektedir:

$$\psi = \psi(Y, x_\psi) \quad (2.66)$$

Burada x_ψ bölüşümü etkileyen dışsal faktörleri temsil etmekte ve kullanılan tahmin yöntemine göre kontrol değişkenleri matrisinin yanı sıra bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri tahmin denklemine dâhil edilebilmektedir. Denklem (2.65) ve denklem (2.66)'nın birlikte tahmin edildiği modeller genel olarak 'sistem yaklaşımı' olarak nitelendirilmektedir. Ampirik metodolojilerinde toplu yaklaşımı benimseyen çalışmalar çoğunlukla, sistem yaklaşımının bir versiyonu olan diferansiyel denklem sistemi yöntemini kullanarak denklem (2.67) ve denklem (2.68)'i süreksiz (**discrete**) zamanda tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Çıktıyı ise (Y) üretimin potansiyel GSYH'ya oranı olarak nitelendirilen kapasite kullanım oranı (u) temsil etmektedir³¹:

$$\dot{u} = f(u, \psi) \quad (2.67)$$

$$\dot{\psi} = g(u, \psi) \quad (2.68)$$

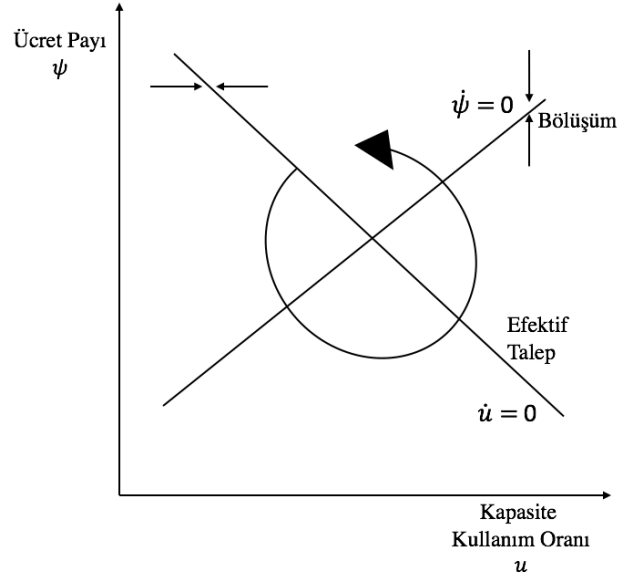
Yukarıda bahsedilen yapısal yaklaşım Kalecki'nin sunmuş olduğu teorik modelin sınanmasına daha uygun olmakla beraber, denklem (2.67) ve denklem (2.68)'i kullanarak eşanlı diferansiyel denklem sistemleri ile tahmin yönteminin Goodwin'in (1967) teorik modeline daha çok benzerlik gösterdiği söylenebilir.³² Yukarıdaki spesifikasyonu kullanan çalışmaların elde ettiği tahmin sonuçları 'efektif talep' şeması ($\dot{u} = 0$) ve 'bölüşüm' şemasının ($\dot{\psi} = 0$) denge eğrilerinin (**nullcline**) eğimini vermektedir. Efektif talep ve bölüşüm şeması üzerindeki tüm noktalarda u ve ψ dengededir. Efektif talep denge eğrisinin eğimi $-f_u/f_\psi$ ve bölüşüm denge eğrisinin eğimi $-g_\psi/g_u$ modelin dinamiklerini belirlemektedir. Efektif talep ve bölüşüm eğrilerinin kesişim noktası, tüm diferansiyel

³¹ Bölüm 2.4'te detaylıca bahsedilecek olan bu çalışmalar için bkz. Barbosa-Filho ve Taylor (2006); Carvalho ve Rezaei (2016); Kiefer ve Rada (2015); Barrales ve von Arnim (2017); Nikiforos ve Foley (2012).

³² Goodwin'in (1967) iş çevrimlerine dair geliştirdiği orijinal modelinin esas amacı istihdam oranı ve gelir dağılımını dinamik olarak ilişkilendirmektir. Bunun için Lotka'nın (1925) kurt ve geyik popülasyonlarının dinamik ilişkisine yönelik geliştirdiği av-avcı (**predator-prey**) konseptini ödünç almıştır. İşçilerin ücret pazarlığı gücü ve kapitalistlerin yatırım yapmadaki rolünü göz önüne alarak, iş çevrimlerinin bu iki sınıfın ekonomik güç ilişkilerindeki değişimler üzerine kurulduğunu iddia etmiştir.

denklemin sisteminin dengesini göstermektedir. Durağan durum bu denge eğrileri için herhangi bir noktada oluşabilmekte, kararlı veya kararsız dengeye ulaşılabilir. Örneğin, efektif talep eğrisinin eğiminin negatif olduğu durumda talep rejimi kâr yönlü olarak gerçekleşirken, bölüşüm eğrisinin pozitif eğimli olduğu durumda kâr payı talep arttıkça azalmakta ve bu durum kâr sıkışması olarak adlandırılmaktadır. Bu iki olgunun bir arada gerçekleştiği ve Barbosa-Filho ve Taylor'ın (2006) çalışmasında kullanmış olduğu örneğin benzerine Şekil 2-1'de yer verilmiştir. Sistemin dinamikleri, kullanılan fonksiyonel forma (lineer veya lineer olmayan) bağlı olacaktır.

Şekil 2-1 Kâr Yönlü Talep ve Kâr sıkışması Etkilerini Gösteren Sistem

Not: Bu tablo Barbosa-Filho ve Taylor'ın (2006) çalışmasına dayanarak çizilmiştir.

Aşağıdaki bölümde literatürde her iki kanaldan ilerleyen çalışmalar karşılaştırmalı olarak sunularak her iki yaklaşımın olası avantaj ve dezavantajları incelenecektir. Literatürde dikkate alınmayan noktaların tespit edilerek analizlerin iyileştirilmesi gerekliliği kapsamında çalışmada uygulanması düşünülen yöntem bu tartışmalar eşliğinde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4. Post-Keynesyen İktisatta Bölüşüm ve Büyüme İlişkisi: Literatür İncelemesi

Gelir eşitsizliği ve büyüme arasındaki ilişki hâlâ tartışmalara konu olan bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuznets (1955) ve Kaldor (1956) literatürde bu ilişkiyi ilk inceleyen iktisatçılardandır. Kuznets (1955) ekonomilerin gelişme aşamalarının ilk safhasında gözlemlenen artan eşitsizlik olgusunun tasarrufların artmasını sağlamak yoluyla yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi canlandıracağını, kalkınmanın ilerleyen safhalarında ise bu büyümenin ekonominin alt tabakalarına sızacağını ve kişi başı gelirin artarak eşitsizliğin azalmaya başlayacağını öne sürmüştür. Böyle bir sonuca varmasının sebebi tasarrufların yatırımlara dönüşmesinde bir engel ortaya çıkmayacağı, tasarruf-yatırım eşitliğinin otomatik olarak sağlanacağı varsayımından ileri gelmektedir. Bu da Klasik yaklaşımı peşin olarak doğru kabul etmek demektir.³³ Mirrlees (1971) vergiler yoluyla yeniden bölüşümün çalışma güdülerini olumsuz etkileyeceğini, Aghion vd. (1999) tasarrufları yüksek gelirli kesimin gerçekleştirdiğini ve artan servet yoğunlaşmasının kötü işleyen kredi piyasalarının iyileştirilmesine katkıda bulunacağını iddia etmiştir. Forbes (2000), Partridge (1997) ve Li vd. (1998) eşitsizliğin büyümeye olumlu etkisi olduğunu savunan diğer iktisatçılardandır.

Öte yandan, Barro (1999), artan eşitsizliğin yeniden bölüşüme yönelik politika önlemleri alınması yönünde sosyal baskılara sebep olacağını, bu politikaların fiziki ve beşeri sermaye birikimini olumsuz etkileyeceğini ve büyümenin yavaşlayacağını ifade etmektedir. Ayrıca artan eşitsizlik, kredi piyasalarında aksaklıklara ve krediye erişimde sıkıntı yaşayan düşük gelirli kesimin beşeri sermayesine yatırım yapamamasına neden olurken, iktisadi büyüme olumsuz etkilenmektedir (Galor ve Moav, 2004). Ampirik literatürde bu hipotez Persson ve Tabellini (1994), Deininger ve Squire (1994), Alesina ve Perotti (1998) ve Benabou (1996) tarafından destek bulmuş, eşitsizliğin büyümeye zararlı olduğu öne sürülmüştür.

³³ Bu anlamda Klasik yaklaşım hala hâkim konumdadır. Esasında ülkelerin asıl ekonomik sıkıntısı, tasarruf eksikliği değil, tasarrufları yatırıma yönlendirecek mekanizmaların olmaması ya da yetersiz olmasıdır. Keynes de yatırım ve tasarruf eşitliğinin otomatik olarak sağlanacağı görüşünü reddetmiştir. Bu konudaki yorumlarıyla tez çalışmam sırasında bana ışık tutan Prof. Dr. Ünal Çağlar'a minnettarım.

Gelir dağılımı ve büyüme ilişkisi alanında yapılmış birçok çalışma, dayandıkları ana akım iktisat teorisinin sunduğu çerçeve bakımından bireysel gelir eşitsizliğine odaklansa da son zamanlarda ana akım iktisada alternatif kanaldan ilerleyen ve fonksiyonel gelir dağılımına odaklanan çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu Post-Keynesyen/Kaleckiye modellerin sunduğu teorik çerçeveden ilerleyerek bu ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamış ve ele aldıkları ekonomilerin talep rejimlerini ücret yönlü veya kâr yönlü olarak nitelendirmeye çalışmışlardır. Bhaduri ve Marglin'in (1990) geliştirdiği Post-Keynesyen modelin oldukça esnek olmasından ötürü, ampirik literatür genel olarak bu çalışmadan esinlenmiştir. Bu çalışmalar bazı ülkeler için tatmin edici ve üzerinde neredeyse uzlaşmaya varılan sonuçlara ulaşmış olsa da, bahsedilen ilişkiyi tahmin etmeyi amaçlayan çoğu çalışmanın vardığı sonuçlar önemli oranda farklılık göstermektedir. Çalışmaların analiz etmeyi seçtiği ülke ve zaman diliminin farklılaşan tahmin sonuçlarına sebep olabileceği anlaşılır bir durumdur. Ancak tercih edilen metodolojik yöntem ve model spesifikasyonunun aynı ülke ve zaman dilimi için farklı sonuçlara işaret etmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu bölümün amacı, bahsedilen durumu göz önünde bulundurarak literatürün mevcut durumunu değerlendirmek ve bu çalışmanın alana en çok katkısı hangi yönlerde yapabileceğini saptamaktır.

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere, Bhaduri ve Marglin modelini test eden Post-Keynesyen bölüşüm ve büyüme ilişkisine dair ampirik literatür incelendiğinde iki temel tahmin stratejisi dikkat çekmektedir. Bunlardan toplu yaklaşım hem mal piyasası dengesi hem de bölüşüm fonksiyonunu ifade eden tam modeli tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Yapısal yaklaşım ise mal piyasasını tam modelden izole ederek sadece tüketim, yatırım ve net ihracat fonksiyonlarını tahmin etmektedir. Ücret payının toplam talebin farklı bileşenleri üzerindeki etkisini ayrı ayrı ele almakta olan yapısal yaklaşımın daha çok ücret yönlü talep rejimi yönünde sonuçlara ulaştığı görülürken (bu çalışmalar için bkz. Hein ve Vogel, 2008; Onaran ve Obst, 2016; Onaran vd., 2011; Onaran ve Galanis, 2012; Stockhammer vd., 2011; Stockhammer vd., 2009; Stockhammer ve Wildauer, 2016; Tomio, 2016), toplu yaklaşımı benimseyen ve ücret payı ile toplam talep³⁴ arasındaki ilişkiyi doğrudan tahmin etmeyi amaçlayan ampirik çalışmaların (bu çalışmalar için bkz. (Barbosa

³⁴ Bu çalışmalarda genellikle toplam talebi temsilen kapasite kullanım oranı değişkeni kullanılmaktadır.

de Carvalho ve Rezai, 2016; Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Diallo vd., 2011; Jesus vd., 2018; Kiefer ve Rada, 2015) neredeyse tamamının kâr yönlü talep rejimine yönelik bulgulara rastladığı şeklinde genel bir eğilimin olduğu göze çarpmaktadır.

Yapısal yaklaşım sadece fonksiyonel gelir dağılımının toplam talep üzerindeki etkisine odaklanırken, toplu yaklaşım bu ilişkiyi çift yönlü nedensellik kapsamında incelemektedir. Kâr yönlü talep bulgularının yanı sıra bu çalışmalar, ağırlıklı olarak, kâr sıkışması, yani kapasite kullanımındaki artışın ücret payı üzerinde olumlu etki yarattığı yönünde sonuçlara varmışlardır. Hem kâr yönlü talep hem de kâr sıkışmasının görülmesi ücret payı ve kapasite kullanım oranı arasında çevrimsel bir ilişkiye yol açmakta, diğer bir deyişle artan kâr payı bir yandan toplam talebi arttırırken, diğer yandan artan toplam talep kârları düşürmektedir. Bu yönüyle bu çevrimsel model, Goodwin (1982) çevrimleriyle benzerlik göstermektedir. Öte yandan, yapısal yaklaşım bölüşümün toplam talebin ayrı ayrı bileşenleri üzerindeki etkisini ele aldığı ve ücret payını dışsal kabul ettiği için, Stockhammer (1982) yapısal modelleri ‘neo-Kaleckiye’ olarak tanımlamakta ve bu yönüyle Kaleckiye teorik modellere daha büyük oranda uyum sağlamaktadırlar.

Yapısal yaklaşımdan ilerleyen ve Bhaduri-Marglin’in teorik çerçevesini test eden öncü ampirik çalışmanın Bowles ve Boyer’e (1995) ait olduğu söylenebilir. 6 OECD ülkesi için toplam talebi (veya büyüme) ve bölüşümü temsilen sırasıyla istihdam oranı ve kâr payı serilerini kullanan çalışma, tasarruf, yatırım ve net ihracat kalemleri için ayrı ayrı tek denklemlerle tahmin yöntemini uygulamıştır. Analizler sonucu kapalı ekonomi varsayımı altında, Fransa, Almanya, Japonya, ABD ve İngiltere için ücret yönlü talep hipotezi yönünde sonuçlara ulaşılırken; açık ekonomi varsayımı altında, Fransa, Almanya ve Japonya’nın talep rejimi kâr yönlü hale gelmiştir. Ancak Bowles ve Boyer analizlerinde birim kök testlerini ihmal etmiş, hata düzeltme modeli uygulamamış, sağlamlık (**robustness**) testleri yapmamış ve değişkenlerin zaman serisi özelliklerini ve analizlere uygunluğunu tartışmamışlardır. Bu nedenle, ulaştıkları sonuçların istatistiki anlamda tartışılmalı olduğu söylenebilir (Stockhammer vd., 2009: 143).

Bowles ve Boyer (1995)’i takiben, Marglin ve Bhaduri’nin (1990) teorik çerçevesini kullanan Hein ve Krämer (1997) ve Hein ve Ochsen (2003) bölüşümün büyüme üzerindeki etkisini tek yönlü nedenselliğe odaklanarak kapalı ekonomiler için test etmişlerdir. Hein ve Ochsen (2003,) modellerini parasal ekonomiyi dikkate alarak genişletmiş ve faiz oranını

dışsal değişken olarak kabul ederek yatırım ve tasarruf denklemleri yoluyla Fransa, Almanya, ABD ve İngiltere için ekonominin büyüme rejimini tespit etmeye çalışmışlardır. Naastepad (2006) verimliliği açık formda modelleyerek Hollanda'nın talep rejimini tek denklemlili yöntemle tahmin etmiş ve 1960-2000 yılları arasında bu ülke için ücret yönlü rejimin geçerli olduğunu saptamıştır. Ardından, Naastepad ve Storm (2006) yine benzer modelden yola çıkarak kâr payının tasarruf, yatırım ve ihracat üzerindeki etkisini OECD ülkeleri için tahmin etmişlerdir.³⁵ Bölüşümün tüketim ve yatırım kanalıyla toplam talep üzerinde yarattığı etkiler ihracattan daha güçlü çıktığından; kapalı ekonomi varsayımı altında geçerli olan ücret-yönlü etkiler, ABD ve Japonya dışında, açık ekonomi varsayımı altında da gerçekleşmiştir. Ayrıca, ABD dışında tüm ülkeler için reel birim işgücü maliyetlerinin ihracat büyümesi üzerindeki negatif etkisi kanıtlanmıştır. Ancak model, içsellik probleminin üstesinden gelebilmek için yatırım fonksiyonunda kâr payının gecikmeli değerini kullanarak tahmin yapmış ve kâr payı ile yatırım arasındaki eşanlı etkileşimleri elimine etmek istemiştir. Böylece, bölüşüm ve toplam talep arasındaki potansiyel eşanlı etkileşim göz ardı edilmiştir. Diğer yandan, istatistiki anlamda bu çalışma birim kök testlerini uygulamamıştır.³⁶

Tek denklemlili tahmin yöntemini kullanan ve benzer yaklaşımdan ilerleyen iki çalışma, Ederer ve Stockhammer (2007) ve Stockhammer vd.'ne (2009) aittir. Tüketim ve yatırım fonksiyonlarının yanı sıra ihracat ve ithalat malları fiyatları ile iç fiyat seviyesi arasındaki ilişkileri kullanarak net ihracat fonksiyonunu tahmin etmişlerdir. Ederer ve Stockhammer'ın (2007) çalışmasının sonuçlarına göre, kapalı ekonomi varsayımı altında Fransa ücret yönlü büyürken; dış âlem dikkate alındığında talep rejimi kâr yönlü hale gelmektedir. Stockhammer vd. (2009) ise Euro bölgesinde bulunan 12 ülkeyi incelediklerinde hem ulusal düzeyde hem de toplam ekonomi için ücret yönlü talep sonuçlarına ulaşmışlar; ancak ülke bazında inceleme yapmamışlardır. Bu çalışmalara benzer metodolojiden ilerleyen ve Almanya'yı ele alan Stockhammer vd. (2011), küreselleşmenin fonksiyonel gelir bölüşümü ve toplam talep ilişkisindeki rolünü ön plana

³⁵ Her iki çalışma da ithalatın ulusal üretim düzeyiyle aynı doğrultuda hareket ettiğini varsayarak ithalat denklemini tahmin etmemişlerdir.

³⁶ Naastepad ve Storm (2006) yatırım (I) denklemini $\ln(I/Y) = f(\ln(R/Y), \ln(Y))$ olarak tahmin etmişlerdir. Burada R reel kârları, Y reel GSYH'yı ifade etmektedir. Literatürde uygulanan ampirik çalışmalarda bu değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelendiğinde genellikle $\ln(Y)$ 'nin birinci derecede durağan (I(1)) olduğu görülmekte, I/Y ve R/Y 'nin ise düzeyde durağan olduğu varsayılmaktadır.

ıkarabilmek için çalışmasında küreselleşmeyi daha geniş kapsamlı ele almıştır. Ancak, küreselleşmenin etkisiyle artan dış ticaret, ulusal talep rejimi ücret yönlü olan Almanya'nın toplam ekonomi talep rejimini kr yönlü olarak değiştirmemiştir. Onaran vd. (2011) ve Stockhammer ve Stehrer (2011) ise ABD ekonomisi için yaptıkları çalışmalarda ABD ekonomisinin ücret yönlü büyüdüğü sonucuna varmışlardır.³⁷

Fonksiyonel gelir dağılımı ve büyüme ilişkisini 1960-2005 yılları arasında 6 OECD lkesi için inceleyen Hein ve Vogel (2008), Ederer ve Stockhammer'ın (2007) metodolojisine benzer kanaldan ilerlemiştir. Blecker'ın (1999, 2002) açık ekonomi modeline dayanan ampirik analizleri sonucu, Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD'nin ücret yönlü; Avusturya ve Hollanda'nın ise kâr yönlü büyüdüğü ifade edilmiştir. Ulaştıkları bulgular, Blecker (1999, 2002) ve Bhaduri ve Marglin'in (1990) cret yönlü büyüme olasılığının bölüşümün net ihracat üzerindeki etkisi dikkate alındığında daha az olası olduğu yönündeki teorik iddiasını ampirik anlamda kısmen destekler niteliktedir. Ancak, Hein ve Vogel (2009), aynı teorik model ve ampirik metodolojiden ilerlediği bir diğer çalışmasında Fransa için güçlü bir ücret yönlü büyüme sonucuna ulaşırken; Almanya için sonuçlar belirsizdir. Bu nedenle, daha önce desteklemiş oldukları Blecker'ın hipoteziyle aynı doğrultuda sonuçlara ulaşamamışlardır. Yukarıdaki çalışmaların sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, dışa açık ekonomilerin talep rejiminin kr yönlü hale gelmesi daha çok küçük ekonomiler için geçerli olmaktadır (Hein ve Vogel, 2008). Daha büyük ve dışa daha kapalı ülkeler için ulusal talep rejimi genellikle ücret yönlü olup, toplam ekonomi göz önüne alındığında talep rejimi değişmemektedir (Stockhammer vd., 2009; Stockhammer vd., 2011).

Bu durumun istisnası Molero-Simarro (2015) ve Jetin ve Kurt'un (2016) sırasıyla 1978-2007 yılları arası in ve 1970-2011 yılları arası Tayland ekonomisi için yaptığı çalışmalardır. in ve Tayland'ın söz konusu dönemlerde ulusal ekonomi talep rejimi ücret yönlü iken, net ihracat göz önüne alındığında ekonominin rejimi beklenenin aksine kr yönlü hale gelmektedir. Bu durum, Doğu Asya ekonomilerinin büyük ölçüde düşük işgücü maliyetlerine dayanan rekabetçi yapısına ve iç piyasaya nazaran daha önemli konumda

³⁷ Stockhammer ve Stehrer (2011) sadece ulusal talep rejimini, Onaran vd. (2011) ise hem ulusal hem dışa açık ekonomi talep rejimini çalışmıştır.

olan ihracat sektörüne sahip olmasıyla açıklanabilir. Böylelikle, düşen işgücü maliyetleri sonucu artan ihracat iç tüketimdeki daralmayı karşılayabilmektedir.

Onaran ve Galanis (2012) Post-Keynesyen/Kaleckiye modelden ilerleyerek G 20 ülkeleri için hem ülkelerin talep rejimini tek tek belirlemeye hem de global çarpan etkilerini hesaplayarak farklı ekonomiler arasındaki etkileşimi göstermeye çalışmışlardır. Ulusal ölçekte, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, Türkiye ve Kore ücret yönlü büyürken; Kanada, Avustralya, Arjantin, Meksika, Çin, Hindistan ve Güney Afrika kâr yönlü büyümektedir. Ayrıca, bu ülkelerde ücret payında eşanlı bir düşüş global büyüme oranını olumsuz etkilemektedir. Onaran ve Obst (2016) AB-15 ülkeleri için benzer metodolojiyi uygulamış ve ulusal ekonomiler göz önüne alındığında ücret payındaki düşüşün, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Yunanistan, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere'nin büyümesini olumsuz etkilediğini; ancak, Avusturya, Danimarka, Belçika ve İrlanda'nın büyümesini canlandırdığını vurgulamıştır. Ülkeler arası ticaret ve dış etkileşim dikkate alındığında ise bu ülkelerin tümünde eşanlı olarak yaşanan ücret payında bir azalma AB-15 ülkelerinin büyümesinde düşüşe neden olmuştur. AB-15 ülkelerinin komşuyu zarara sokma (**beggar thy neighbour**) politikası izlediğinde ulusal talep etkilerinin rekabet gücü etkisini aşacağı ve izlenebilecek daha adil gelir dağılımı politikalarının Avrupa'da büyümeyi yavaşlatmayabileceği sonucuna varmışlardır.

Çalışmalarda toplam talebin bileşenlerinin kısmi türevlerinin büyüklükleri incelendiğinde; tüketimin ücret payındaki düşüşlere yatırımlardan daha duyarlı olduğu görülmektedir. Ekonomiler, ancak net ihracat kalemi dikkate alındığında kâr yönlü büyüme eğilimi gösterebilmektedirler. Bu durumda, ücret payındaki düşüşler birim işgücü maliyetlerini düşürerek uluslararası rekabet gücünü arttırmakta ve kâr payı lehine bölüşümdeki bir değişimin net ihracat üzerindeki olumlu etkisi ücret payındaki düşüşün ulusal tüketim üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi bastırabilmektedir. Kâr payı lehine bölüşümün net ihracat kanalıyla büyümeyi olumlu etkilemesi, genellikle küçük ekonomilerde söz konusudur. ABD, İtalya, Japonya, Fransa, Euro Bölgesi ve G 20 ülkeleri gibi büyük ekonomilerde dış ticaret toplam talebin daha küçük bir kısmını oluşturduğu için; net ihracat etkisi ülkenin talep rejimini kâr yönlü talebe çevirmekte yeterli olmamaktadır (Stockhammer ve Onaran, 2012: 10).

Toplu yaklaşımı benimseyen çalışmalar ise bir önceki bölümde bahsedildiği gibi talep ve bölüşüm şemalarını tahmin etmeye çalışmakta ve bölüşüm ile talep arasındaki ilişkiyi karşılıklı nedensellik ilişkisi bağlamında ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. IV, VAR, SVAR ve VEC gibi tahmin yöntemleriyle bölüşüm ve toplam talebin eşanlı olarak belirlenme sorununun da üstesinden gelinebilmektedir. Toplu yaklaşıma benzer nitelikte gerçekleştirilen ampirik çalışmaların Gordon (1995) ile başladığı söylenebilir. Gordon, Marglin ve Bhaduri'nin (1990) geliştirdiği Kaleckiye modelin varyasyonundan esinlenerek A.B.D. için 1955:1-1988:4 yılları arası çeyreklik verilerle kâr payı ve kapasite kullanım oranı arasındaki ilişkiyi incelerken talep şemasını iki aşamalı en küçük kareler (**2-Stage Least Squares**) yöntemiyle tahmin etmiş ve hem ulusal hem de toplam ekonomi için kâr yönlü büyüme rejimini doğrulayan sonuçlara ulaşmıştır. Bölüşüm şemasının lineer olmadığını kuadratik regresyon modeliyle ortaya koymuş, ancak çoklu denge olasılığını test etmemiştir. Öte yandan bu çalışmanın talep şemasını tahmin ederken emek verimliliğini araç değişken olarak kullanmasının ve verimliliğin taleple yakından ilişkili olduğunu göz ardı etmesinin dezavantaj yaratmış olabileceği söylenebilir.

Stockhammer ve Onaran (2004) ABD, İngiltere ve Fransa için kâr payı, kapasite kullanım oranı (çıktı açığı veya cari GSYH'nın potansiyel GSYH'ya oranı), emek verimliliği artış oranı, işsizlik ve sermaye birikimi değişkenlerini kullanarak bölüşüm ve büyüme ilişkisini VAR yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Analizler sonucu kâr payına verilen şokların kapasite kullanım oranı üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamış, kâr payının mal piyasası çıktısını belirlemede önemli bir rolü olmadığı görülmüştür. Onaran ve Stockhammer (2005) Türkiye ve Güney Kore için bölüşüm ve büyüme ilişkisini SVAR yöntemiyle incelemiş, her iki ekonomi için de ücret yönlü büyüme yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Fernandez (2005), ABD ekonomisi için kapasite kullanım oranı denklemini oluşturan ve mal piyasasında dengeyi ifade eden yatırım-tasarruf denkliği (IS eğrisi) ile kâr payı denklemini oluşturan üretici dengesi (PE eğrisi) arasındaki ilişkiden meydana gelen bir model ortaya koymuştur. IS ve PE eğrilerini araç değişken (IV) ve VAR yöntemiyle tahmin eden çalışma, emeğin uluslararası rekabet gücü (**international labor competitiveness ratio**) ve hükümet harcamaları gibi kontrol değişkenleri kullanmıştır. Analizler ABD ekonomisinin kâr yönlü talebe sahip olduğunu göstermiştir. Silva de Jesus vd. (2018) ise Brezilya için tahmin ettikleri VAR modelinde kâr payı, kapasite kullanım oranı ve reel GSYH büyüme oranı verilerini kullanmışlardır. Etki-tepki analizleri sonucu

kâr yönlü büyüme yönünde etkiler gözlemlense de, uyguladıkları Granger nedensellik analizi sonucu kâr payı, kapasite kullanım oranı ve büyüme değişkenlerinin birbirinden bağımsız olduğu ve aralarında nedensellik olmadığı görülmüştür.

Barbosa-Filho ve Taylor'ın (2006) çalışması, 1948-2002 yılları arasında özel sektör kapasite kullanım oranı ve ücret payı verileriyle Amerikan ekonomisi için iki gecikmeli vektör otoregresyon (**reduced form VAR**) modelini kullanarak (u, ψ) düzleminde Goodwin çevrimlerini ve talep ve bölüşüm dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Kâr yönlü talep ve kâr sıkışması yönünde kanıtlara ulaşan Filho ve Taylor, 2. Dünya savaşı sonrası Amerikan ekonomisi için düzenli ve saat yönünün tersine hareket eden Goodwin çevrimlerinin geçerli olduğunu vurgulamıştır. Stockhammer ve Stehrer (2011) Barbosa-Filho ve Taylor'ın ulaştığı sonuçların otokorelasyon sebebiyle yanlış olduğunu ve seçilen gecikme uzunluğuna duyarlı olabileceğini iddia etmişlerdir. Diallo vd. (2011) genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) araç değişken tahmincisi yardımıyla 1973-2008 yılları arasında, ABD ekonomisinde reel ücretler ve makroiktisadi değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi incelemiştir. Barrales ve von Arnim (2017) ise Goodwin modelini kullanarak ABD ekonomisinin çevrimsel dinamiklerini farklı bir tahmin yöntemiyle tahmin etmeyi amaçlamış ve dalgacık (**wavelet**) analiz tekniğinden faydalanmıştır. Her iki çalışma da Barbosa-Filho ve Taylor (2006) ile aynı doğrultuda sonuçlara ulaşmış, ABD ekonomisinin kâr yönlü talep ve kâr sıkışması yönünde özellikler gösterdiğini iddia etmişlerdir.

Literatürde ampirik çalışmalar, ekonomileri kesin olarak ücret veya kâr yönlü olarak sınıflandırmaya çabalarken; esasında Post-Keynesyen/Kaleckiye teori aynı ekonomilerin farklı koşullar altında ücret veya kâr yönlü özellikler gösterebileceğine işaret etmektedir (bkz. Blecker, 2011; Blecker, 1989; Palley, 2017; Razmi, 2016; Skott, 2016). Bölüşümü etkileyen dışsal faktörlerde yaşanan gelişmelerin bölüşüm ve büyüme ilişkisinin üzerinde farklı etkileri olduğu gibi, bölüşüm ilişkilerindeki değişimin kaynağı da oldukça önemlidir. Örneğin, Nikiforos ve Foley (2012) Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modeline dayanarak ABD ekonomisinin talep ve bölüşüm şemalarındaki olası lineer olmayan (**non-linear**) davranışlara dikkat çekmişlerdir. Bölüşüm şemasının U-şeklinde olduğunu ortaya koyan çalışma bölüşüm ve talep şemaları bir arada dikkate alındığında çoklu denge durumlarının ortaya çıkabileceğine dikkat çekmiştir. Bölüşüm ve talebin farklı kapasite

kullanım oranı düzeylerinde farklı etkileşimler gösterdiğini 2 aşamalı en küçük kareler (**2SLS**) yöntemi yardımıyla tahmin etmiştir. Carvalho ve Rezai (2016) ise artan gelir eşitsizliğinin ekonomide ücret veya kâr yönlü talep etkilerinin gücünün derecesini etkileyebileceğini öne sürmüştür. 1967-2010 periyodu verilerini eşik vektör otoregresyon (**TVAR**) yöntemiyle test eden yazarlar, gelir eşitsizliğini temsilen GINI katsayısını kullanmışlardır. Eşik değeri GINI katsayısı değerlerine göre belirlenmiş ve farklı talep rejimlerinin geçerli olduğu örneklemelere bölünmüştür. Ulaşılan kâr yönlü talep ve kâr sıkışması olgusu, ABD ekonomisinde eşitsizliğin daha da arttığı 1980'lerden sonra güçlenmiştir.

Ulaşılan bulguların farklılaşmasının sebeplerinden biri de gelir dağılımının toplam talebin farklı bileşenleri üzerindeki etkilerinin zaman boyutuna göre değişkenlik göstermesidir. Eğer firmaların yatırım kararları ücret payındaki düşüslere çalışanların tüketim tercihlerinden daha duyarlıysa, kısa dönemde ekonomi kâr yönlü etkiler gösterebilir. Ancak, uzun dönemde, tüketiciler tercihlerini uyarladıktan sonra ücret yönlü etkilerin görülmesi daha mümkündür. Kiefer ve Rada (2015) bu duruma dikkat çekmiş, 13 OECD ülkesi için genelleştirilmiş küçük kareler (**GLS**) yöntemini kullanarak ücret payı ve kapasite kullanımı arasındaki ilişkiyi Goodwin çevrimleri çerçevesinde incelemiştir. Zayıf derecede de olsa ekonomik aktivitenin kâr yönlü olduğunu, ücret payının ise konjonktürle aynı yönde hareket ettiğini ifade etmişlerdir. Tahmin ettikleri model dinamik olarak istikrarlıdır ve uzun dönemde ekonomi düşük ücret payı ve düşük kapasite kullanımı yönünde hareket etmektedir.

Literatürdeki çalışmalar yapısal ve toplu metodolojiler kapsamında karşılaştırıldığında; ABD ile ilgili benzer dönemlerde ve değişkenlerle yapılan birden çok çalışmanın tamamen farklı sonuçlara ulaşması oldukça dikkat çekicidir (Onaran vd., 2011; Onaran ve Galanis, 2012; Diallo vd. 2011; Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Barrales ve von Arnim, 2017). Bu durum, kullanılan metodolojiye göre çalışmaların farklılıklar gösterdiğine işaret etmektedir. Yapısal yaklaşım, bölüşümün toplam talebin her bir bileşeninin üzerindeki etkisinin yönünün ve büyüklüğünün belirlenmesine olanak sağlarken, gelir dağılımının içsel olma potansiyelini göz ardı etmekte ve değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi dikkate almamaktadır. Öte yandan, toplu yaklaşımdan ilerleyen modeller genel olarak kontrol değişkeni içermediğinden, ihmal edilmiş değişken yanlılığının ortaya

çıkması olasıdır (Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Carvalho ve Rezai, 2016; Barrales ve von Arnim, 2017). Fernandez (2005) ve Stockhammer ve Onaran (2004) bazı kontrol değişkenlerini modellerine dâhil etmelerine rağmen, literatürde göz ardı edilen önemli değişkenler olduğu düşünülmektedir.

Toplu yaklaşımın teorik arka plan olarak Goodwin çevrimlerini temel alması, bölüşüm ve büyüme arasındaki kısa dönemli ilişkiye odaklandığını ve sadece iş çevrimlerini açıklayabildiğini göstermektedir. Bu yaklaşımın uzun dönemli bölüşüm-büyüme ilişkisini açıklamada yetersiz kalması bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Goodwin modeline uygun olması amacıyla bu ampirik modeller toplam talebi temsilen kapasite kullanım oranı değişkenini (u) seçmekte ve genel olarak u 'yu reel GSYH'nın HP yöntemiyle filtrelenen trend GSYH'dan sapması olarak hesaplamaktadırlar (bkz. Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Carvalho ve Rezai, 2016; Nikiforos ve Foley, 2012). Kapasite kullanım oranını temsilen bu sapmanın ve HP filtresinin kullanılmasının iyi bir yöntem olmadığı öne sürülmektedir. Cogley ve Nason (1995) sürekli zaman serilerine (**persistent time series**) uygulanan HP filtresinin yapay olarak döngüsel dalgalanmalar yaratacağını ifade etmektedir. Barrales ve von Arnim'e göre (2017) ise HP filtresi orta-dönem trendini ortadan kaldırmakta, sadece kısa dönemli etkilerin görülmesine izin vermektedir. Blecker'a (2016) göre toplam talebin bu değişkenle temsil edilmesi ve HP filtresi kullanılması, bu çalışmaların kâr yönlü talep yönünde sapmalı sonuçlara ulaşmasına sebep olmuş olabilir. Çünkü kısa dönemde ekonomiler genel olarak kâr yönlü hareket ederler, ücret yönlü etkiler ise ancak uzun dönemde etkilerini gösterebilir. Yapısal modeller toplam talebi temsilen kapasite kullanım oranı değişkeni ve HP filtresi kullanmamaktadır. Ayrıca uzun dönemli bir etki olan ücret payının tüketim üzerindeki etkisini tahmin etmekte daha başarılı sonuçlar verdiği için, bu yaklaşım uzun dönemli etkileşimleri bulmakta daha üstün bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇSEL GELİR DAĞILIMI VE TOPLAM TALEP: TÜRKİYE İÇİN DİNAMİK BİR MODELLEME

3.1. Teorik Motivasyon

Ücretler, bölüşüm ve büyüme ilişkisi Post-Keynesyen iktisadın temel araştırma konusudur. Bu ilişki teorik literatürde ilk olarak birbirine benzer kanaldan ilerleyen Kalecki (1954) ve Steindl'in (1952) çalışmalarıyla başlamış, modern Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modelleri Rowthorn (1981) ve Dutt'un (1984, 1987) çalışmalarıyla formelleştirilmiştir. Bu modeller özellikle Bhaduri ve Marglin (1990), Kurz (1990) ve Amadeo (1986a) tarafından genişletilmeye devam edilmiştir. Net ihracatın talep üzerindeki etkisini dikkate alan ve açık ekonomi versiyonunu geliştiren Blecker (1989) ile Neo-Kaleckiye model teorik anlamda farklı yönlerden genişletilmeye hala devam etmektedir. Özellikle Bhaduri-Marglin (1990) modeli sadece ücret yönlü rejime izin veren Kalecki'nin modelini genişleterek kısa dönemde kapalı ekonomiler için hem ücret yönlü hem de kâr yönlü talep rejiminin gerçekleşebilmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle Bhaduri-Marglin modeli Post-Keynesyen iktisatta ampirik çalışmalara esin kaynağı olmuş ve ampirik literatürde çeşitli ekonomilerin talep rejiminin ücret veya kâr yönlü olup olmadığı uygulamalı yöntemlerle test edilmeye çalışılmıştır.

Bu ampirik çalışmalar oldukça önemli sonuçlara işaret etmesine rağmen, dayandıkları teorik modeller varsayımları basitleştirmek adına kâr payını dışsal değişken olarak kabul etmektedir. Toplam talep, sermaye birikimi ve dikkate alınan diğer değişkenlerin değeri ise modelde içsel olarak belirlenmektedir. Böylece birikim ve ele alınması planlanan diğer faktörlerin bölüşüm üzerindeki etkisi dikkate alınmamaktadır. Bu çalışmada dışsal kâr payı varsayımı yerine, Kaleckiye gelenekten ilerleyen ve gelir dağılımının tamamıyla içselleştirildiği talep-yönlü bir büyüme modeli ele alınacaktır. Bu modelde (i) işçiler ve firmaların çatışan gelir talepleri doğrultusunda bölüşüm değişkeni içsel olarak ele alınmakta, (ii) bu iki sınıfın pazarlık gücü bölüşüm kanalıyla birikim ve büyümeyi etkilemekte, (iii) kapasite kullanım oranından emek verimliliğine geri besleme etkisine izin verilmekte, (iv) reel ücretler kapasite kullanım oranındaki değişimlere tepki

göstermektedir. Bahsedilen bu model, daha önce gerçekleştirilmiş olan benzer modellerin geliştirdiği kavramlardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu haliyle çalışmada ele alınacak olan model, Bhaduri-Marglin modelinden farklılık göstermektedir.

Teorik modelde öne çıkan bir diğer unsur, Bölüm 2.3 ve 2.4’de incelenen ampirik literatürdeki eksiklikleri tamamlayacak nitelikte olmasıdır. Buna göre, ampirik çalışmaların çeşitli ülkeleri net bir biçimde ücret yönlü veya kâr yönlü olarak tanımlamaya çalışmasına dikkatle yaklaşmak gerekir. Post-Keynesyen teorik çerçeve dikkatle incelenirse, ekonomilerin talep rejiminin ancak belirli koşullar altında ücret veya kâr yönlü özellikler göstereceği, bu koşullar veya dikkate alınan zaman dönemi değiştikçe aynı ekonomilerin farklı talep rejimine işaret eden davranışlar sergileyebileceği görülecektir. 1990’lardan bu yana artan gelir eşitsizliği ve tatmin edici olmayan büyüme performansının birbiriyle ilişkili olacağı düşünülmesine rağmen, yapılan ekonometrik çalışmaların bölüşüm, toplam talep ve büyüme arasındaki bağlantıyı açıklamada tutarlı sonuçlara ulaşamamasının sebeplerinden biri de bahsedilen mekanizmaların dikkate alınmamasıdır. Özellikle, literatürde Kaleckiye modelden ilerleyen ve ücret yönlü sonuçlara ulaşan yapısal çalışmalar ile Goodwin çevrimlerini test eden ve kâr yönlü talep yönünde bulgulara ulaşan bütüncül yaklaşımların birbirine zıt ama kendi içinde tutarlı sonuçlara ulaşması dikkat çekicidir.

Özellikle 2000’li yıllardan sonra literatürdeki tutarsız çalışmalar göz önünde bulundurularak farklı etki mekanizmalarına dikkat çeken çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Blecker (2011) Kaleckiye modellerde sabit olarak kabul edilen kâr marjını modelinde esnek hale getirmiştir. Azalan monopol gücüne bağlı olarak değişiklik gösteren bölüşüm genellikle ücret yönlü sonuçlara işaret ederken, artan birim işgücü maliyetleri sonucu azalan kâr payı kâr yönlü sonuçlara ulaşılmasını daha olası hale getirmektedir. Blecker (2016) bir başka çalışmada, ele alınan zaman periyoduna göre çalışmaların farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Goodwin çevrimlerini temel alan toplu yaklaşımlar kısa dönemli konjonktürel etkileri açıklamaya çalışmaktadır. Daha yüksek kâr payının yatırım ve net ihracat üzerindeki olumlu etkileri özellikle kısa dönemde ağır basarken, tüketim üzerinde yarattığı olumsuz etki uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle toplu yaklaşımların kısa dönemde kâr yönlü, uzun dönemde ücret yönlü sonuçlara ulaşması daha olasıdır. Palley (1994), Hein (2009), Onaran vd. (2011), ve Stockhammer ve Mitchell (2014)

ise kısa dönem bölüşüm ve talep ilişkisinde finansallaşma kanalına dikkat çekerek kredi ile finanse edilen talep ve artan hanehalkı borç düzeylerini tüketim fonksiyonuna dâhil etmenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Carvalho ve Rezai (2016) bireysel gelir eşitsizliğinin düzeyinin ekonominin ücret veya kâr yönlü olma olasılığına etki edeceğini ifade ederken, Taylor (2004), Nikiforos ve Foley (2012), Palley (2014) ise talep ve bölüşüm eğrilerinde lineer olmayan dinamiklere önem vermişler ve bölüşüm ve toplam talep ilişkisinde çoklu denge olabileceğinin altını çizmişlerdir. Skott (2016) bölüşüm ve büyüme ilişkisini incelerken istihdam oranı ve işgücü piyasasının Kaleckiye modellerde göz ardı edilmesinin bir eksiklik olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle, gelişmiş olan ülkeler için düalist ekonomi varsayımının geçerli olmayacağını ve bu ekonomilerin istihdam kısıtı altında hareket ettiğini öne sürerken, istihdam oranının firmaların yatırım, fiyat ve üretim kararlarında etkisi olan bir değişken olduğunu vurgulamış ve Bhaduri ve Marglin (1990) modeline istihdam oranını dâhil etmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde yukarıda bahsedilen etki kanallarından farklı olarak, bölüşüm ve büyüme ilişkisinin ortaya çıkarılmasında konunun daha farklı bir yönüne dikkat çekilecektir. Keynesyen politikaların terk edilip arz yanlı iktisadın yükselmesinden bu yana uluslararası maliyet avantajlarına odaklanılmış ve uzun dönemli ekonomik büyümenin ön koşulu olarak görülen emek piyasasının esnekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ücret yönlü stratejilerin önerdiği reel ücret artışlarının aksine, arz yanlı politikalar yüksek kârlılık ve düşük reel ücretler yoluyla yatırımları canlandırmaya çalışmıştır. Bhaduri ve Marglin'in 1990 yılındaki çalışmasının ülkelerin talep rejimlerini ücret ve kâr yönlü olarak nitelendirmesinin ardından bazı ülkelerin (özellikle Avrupa ve OECD ülkelerinin) talep rejiminin kâr yönlü olduğunun ifade edilmesiyle birim işgücü maliyetlerinin azaltılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Ancak Bölüm 1.1'de bahsedildiği üzere, 1950-1980 yılları ile karşılaştırıldığında, neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980 sonrasında birçok Avrupa ve OECD ülkesinde tatmin edici olmayan büyüme performansı, düşük emek verimliliği artışları ve yüksek işsizlik oranları dikkat çekmektedir. Kâr yönlü talep rejimine sahip olduğu iddia edilen ülkelerde ücretleri baskılayıcı yönde politikalar uygulanmasına rağmen beklenen güçlü ekonomik performansın gerçekleşmemesi, kârlardan ücretlere doğru gerçekleşen yeniden gelir dağılımı politikalarının etkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu soruya cevap verebilmek için, çalışmanın bu bölümünde toplam talep ve fonksiyonel gelir dağılımı arasındaki ilişkinin verimlilik ve reel ücretler kanalıyla

incelenmesi amaçlanmaktadır.

Post-Keynesyen bölüşüm ve büyüme analizlerinde genellikle, verimliliğin ve üretim teknolojisinin büyüme sürecinde değişmediği kabul edilmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak, son dönemlerde önemine dikkat çekilen konu, işgücü verimliliğinin kapasite kullanım oranı ile konjonktürle aynı yönde hareket etmesidir. Bu iddia, ileriki bölümlerde detaylıca değinilecek olan farklı teorik argümanlarla açıklanmaktadır. Örneğin Lavoie'ya (1995, 2014) göre firmalar resesyon dönemlerinde dolaysız işgücünü kısararak dolaylı işgücünü istihdam etmeyi sürdürmeyi tercih ettiklerinden, kâr payı bu dönemlerde konjonktürle aynı yönde hareket etmektedir. Bu durumda kapasite kullanım oranından bölüşüme doğru bir etki gerçekleştiğinden, kâr payı ve toplam talep arasında pozitif bir korelasyon ortaya çıkabilir. Ancak bu, ekonominin rejiminin kâr yönlü olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, literatürde toplu yaklaşımdan ilerleyen çalışmaların neredeyse tamamının kısa dönemde kâr yönlü talep rejimi yönünde bulgulara ulaşmasının nedenlerinden birinin işgücü verimliliğinin modelde göz ardı edilmesi olduğu düşünülmektedir.

Aşağıda gösterildiği gibi, ücret payının hesaplanmasında genel yaklaşım saatlik ücretlerin (w) işgücü verimliliğine (x) bölünmesidir.

$$\psi = \frac{wL}{PY} = \frac{w/p}{x} \quad (3.1)$$

Eğer emek verimliliği kapasite kullanım oranı ile konjonktür ile aynı yönde hareket ediyorsa, kapasite kullanım oranındaki bir artış, ücret payı değişkeninin paydasında yer alan işgücü verimliliğini eşanlı olarak arttıracak ve tanım olarak ücret payında bir düşüşe neden olacaktır. İşgücü verimliliğinin konjonktürel etkisi dikkate alınmadığında talep rejiminin kâr yönlü bulunması yönünde yanlış sonuçlara ulaşılabilecektir. Bu durum, özellikle fonksiyonel gelir bölüşümü ve toplam talebin karşılıklı ilişkisini dikkate alan toplu yaklaşımlarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu çalışmalar, sadece bölüşümün büyümeye olan etkisini değil, aynı zamanda büyümenin bölüşüme olan etkisini de dikkate almaktadır.

Bu noktada, Lavoie'nın (2014) dolaylı işgücünün istihdamdaki payının önemine dikkat çeken hipotezine karşı argüman geliştirmekte fayda vardır. Öncelikle, konjonktürün genişleme aşamasında kapasite kullanım oranı arttıkça özellikle dolaysız işgücünün

istihdamı artar ve işgücünün marjinal verimliliği düşer. Bu durumda, Lavoie'nın hipotezinin aksine, ücretlerde ve ücret payında bir artış olması beklenir.³⁸ Oysa, Post-Keynesyen iktisatta bölüşüm ve büyüme ilişkisinin verimlilik kanalıyla ele alındığı modellerde genellikle Kaldor-Verdoorn yasası ve Lavoie'nın hipotezi ön plana çıkmakta ve yukarıda bahsedilen durum göz ardı edilmektedir. Her ne kadar teorik modellerde kapasite kullanım oranının emek verimliliğini arttırdığı iddia edilse de, bu durumun geçerliliği ele alınan ülkeye göre farklılık gösterecektir. Bu noktada ampirik bulguların konuya açıklık getirmede yardımcı olacağı düşünülmektedir. Tezin bir sonraki bölümünde yer verilecek olan ampirik analiz, kapasite kullanım oranının emek verimliliğine etkisinin yönünü Türkiye örneği için ortaya koyacaktır.

Aşağıdaki bölümlerin organizasyonu şu şekilde olacaktır. Bölüm 3.2'de bölüşüm ve büyüme ilişkisinde kâr sıkışması ve ücret yönlü büyüme literatürünün çatışan görüşleri bağlamında verimlilik kanalını inceleyen çalışmaların tarihsel gelişimine yer verilecektir. Bölüm 3.3'te modern ücret yönlü büyüme literatüründe bölüşüm-büyüme-verimlilik ilişkisi ve etki kanallarını dikkate alan teorik ve ampirik çalışmalar değerlendirilecektir. Bölüm 3.4'te ise bu çalışmalardan yola çıkarak temel alınan teorik model açıklanacaktır.

3.2. Büyüme, Bölüşüm ve Verimlilik İlişkisi Üzerine Teorik Argümanlar

Modern ücret yönlü ekonomi stratejilerini geliştiren literatür (Bhaduri ve Marglin, 1990; Blecker, 1989; Dutt, 1984; Rowthorn, 1981; Taylor, 1985) Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modellerinden yola çıkarak ücretin ve fonksiyonel gelir dağılımındaki değişmelerin büyüme ve toplam talep üzerindeki etkilerine, yani **talep rejimine** odaklanmıştır. Temel amacı ekonomilerin büyüme rejimlerini ücret veya kâr yönlü olarak sınıflandırmak olan bu çalışmaların yanı sıra, bazı araştırmalar fonksiyonel gelir dağılımındaki değişmelerin verimlilik ile etkileşimini araştırmaya yönelmiş ve ekonomilerin **verimlilik rejimini** ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Öte yandan, ücret payındaki değişmeleri emek piyasasıyla ilişkilendiren ve istihdama etkilerini analiz eden

³⁸ Tezin teorik modelinin oluşturulması sürecinde ön kabul olarak ele aldığım konjonktür ile aynı yönde hareket eden emek verimliliği varsayımına bu anlamda eleştiri getiren ve farklı bir perspektif sunan Prof. Dr. Ünal Çağlar'ın görüşlerinden büyük oranda faydalandığımı belirtmek isterim.

alışmalar da ekonomilerin **istihdam rejimini** belirlemeye çalışmaktadır (Lavoie, 2017: 3).

Bu kısımda özellikle, ilk iki kanaldan ilerleyen tartışmaların teorik ve tarihi arka planı sunulacaktır. Bunun sebebi, bölüşüm ve büyüme ilişkisi üzerine geliştirilen ücret ve kâr yönlü büyüme yaklaşımlarının tarihsel gelişiminin verimliliğin bölüşüm ve büyüme ilişkisine etkilerinin göz önüne alındığı spesifik yaklaşımdan ayrıştırılmasının mümkün olmamasıdır. Ücret ve kâr yönlü yaklaşıma odaklanan teorik çalışmalar dolaylı yoldan da olsa imalarıyla verimlilik-bölüşüm-büyüme ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi, literatürde farklı teorik yaklaşım ve metodolojileri kullanarak aynı ülkeler için ücret ve kâr yönlü büyüme veya talep rejimlerine ulaşan çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmaların teorik yaklaşım açısından görüş farklılıkları içermesi önemlidir. Genel olarak Post-Keynesyen iktisatta yaklaşımlar, Kalecki örneğinde olduğu gibi, hem Marx hem de Keynes'in izlerini taşımakta ve bazı çalışmalarda bu iki iktisatçıdan birinin görüşlerinin daha ağır bastığı görölmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında krizlerin yapısını açıklamayı amaçlayan iş çevrimi kuramı ile büyüme kuramı birbirinden ayrılmıştır (Demiröz, 2004: 17). Post-Keynesyen iktisatta bölüşüm ve büyüme ilişkisinin kısa dönemli çevrimsel hareketlerine odaklanarak Goodwin yaklaşımından yola çıkan iktisatçılarda daha çok Marx'ın etkisi görölmektedir. Marx'ın kapitalist sistemin içsel dinamiklerini açıklarken kriz ve toparlanma süreçlerinden geçerek geliştiğini öne sürmesi Goodwin'i etkilemiştir. Goodwin, Marx'ın ifade ettiği dinamikleri Lotka-Volterra avcı-av modelini modifiye ederek bölüşüm ve istihdam ilişkisini matematiksel olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu noktada kapitalistlerin asıl amacı olan sermaye birikimi ve kâr realizasyonu iktisadi süreçte önem kazanmaktadır.³⁹ Bu süreci dikkate alan bölüşüm ve büyüme modelleri Marx'ın daha çok kârlara odaklanan görüşünü ve yüksek kâr payının kısa dönemde yatırımlara olumlu etkisini yansıttığından, ağırlıklı olarak kâr yönlü büyüme yönünde sonuçlara ulaşmışlardır.

Diğer yandan, bu ilişkiyi tek yönlü nedensellik kanalından (bölüşümden büyümeye

³⁹ Genişleme dönemlerinde kârlar artmakta ve işsizlik azalmaktadır, çünkü artan üretim karşısında daha fazla işçi istihdam etmek için daha fazla ücret ödemek gerekir. Ancak azalan işsizlik kâr marjlarını düşürecek ve ekonomi çöküş sürecine girecektir. Bu durumda işsizlik oranı artacak, emeğin pazarlık gücü zayıflayacak ve ücretler düşecektir. Düşen ücretleri tekrar artan kâr marjları izleyecek, yatırımlar artacak ve tekrar genişleme safhasına girilecektir (Marx, 2011).

doğru) tek denklemlı modeller yardımıyla inceleyen ve Kalecki'nin modellerine dayanarak uzun dönemli nedenselliğı araştıran çalışmalarda daha çok Keynes'in etkisi görölmektedir. Bu modellerde efektif talebin önemi büyüktür ve eksik tüketim ve yatırımın gelir üzerinde yarattığı daraltıcı etkilere odaklanılmıştır. Yatırımlar hem kâr payına hem de talepteki genişlemelere cevap vermektedir. Öte yandan, ücret payındaki azalmaların tüketim üzerinde yarattığı olumsuz etki daha çok uzun dönemde kendisini göstermektedir (Blecker, 2016). Dolayısıyla Marx'ın izlerine daha çok rastlanan toplu çalışmalarda kâr yönlü etkiler ağır basarken, Kalecki'nin modellerine dayanan yapısal modellerde ücret yönlü stratejiler desteklenmektedir.

Bir sonraki kısımda Marksist geleneğe daha yakın olan iktisatçıların kâr yönlü rejime işaret eden çalışmaları ile ücret yönlü büyüme stratejileri eleştirel bağlamda ele alınacaktır. Daha sonra verimlilik-büyüme-bölüşüm ilişkisinin ortaya konulmasında dolaylı ve dolaysız işçi ayrımının önemi tartışılacaktır.

3.2.1. Emek Verimliliğı, Kâr Sıkışması Literatürü ve Ücret Yönlü Büyüme Stratejileri

Talep, verimlilik ve istihdam rejimi olarak odak noktaları ayrışan çalışmalr, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren gelişim gösterse de bunlardan ilki olan ücret yönlü büyüme literatürünün fikir olarak kökenleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Klasik iktisatçılar Adam Smith ve Ricardo yüksek kâr oranlarının yatırımlar ve büyüme için temel uyarıcı unsur olduğunu iddia etmişlerdir. Öte yandan Say Yasasını reddeden eksik tüketim teorisinin temsilcileri ve 19. yüzyıl iktisatçıları Malthus, Sismondi ve Hobson, düşünceleriyle kendilerinden sonra gelen Keynes'i etkilemiş ve Keynes ekonomilerin durgunluk sebebinin yüksek tasarruf oranları ve düşük yatırımlar ile birlikte efektif talep yetersizliğı olduğuna dikkat çekmiştir. Marx eksik tüketim teorisini makul bulmakla birlikte, artı değerin realizasyonu konusunda bu teoriyi ortaya atanlardan ayrışmaktadır (Sherman, 1983). Kâr güdüsüyle hareket eden kapitalistlerin yol açtığı üretim anarşisi sonucu genişleyen üretimi pazar anarşisi izlemelidir ki artı değeri realize olabilsin ve kârlar yeni yatırımları getirebilsin (Durmuş, 2010: 5). Marksist iktisatçılar Baran ve Sweezy de benzer yolu takip ederek inelastik kâr oranlarının ekonomilerde stagnasyon sürecine etkisini incelemeye çalışmışlardır. Öte yandan Kalecki ve bu akımdan ilerleyen diğer Post-

Keynesyen iktisatçılar (bkz. Bhaduri, 1986) hem efektif talep hem de kâr realizasyonu sürecinin yatırımlardaki önemini dikkate almışlardır. Bu çalışmalar ücret yönlü stratejilerin geliştirilmesine öncülük etmiştir (bkz. Steindl, 1952).⁴⁰

Ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmaları ve büyümeyi eksik tüketim teorisi ve efektif talep eksikliğiyle açıklayan yaklaşımlara gelen en büyük eleştirilerden biri, uzun dönem büyüme oranının talep yanlı faktörlerden ziyade ana akımın önemle üzerinde durduğu sermaye stoku, emek arzı, emek verimliliğindeki artışlar ve teknolojik gelişmeler gibi arz yanlı faktörlerle açıklanmasıdır. Bu görüş bir bakıma Say Yasasının bir versiyonunu yansıtmaktadır. Arz yanlı eski ve yeni büyüme teorileri kâr oranlarındaki artışın tasarruf ve yatırımları canlandırarak emek verimliliğini olumlu etkileyeceğini ve dolayısıyla büyümenin canlanacağını iddia etmişlerdir (Romer, 1994; Solow, 2000). Marksist geleneğe daha yakın olan ve konjonktür dalgalanmalarını ve krizleri açıklamada kâr sıkışması görüşünü savunan iktisatçılar da bir anlamda benzer argümanlardan hareket etmektedirler. Kapitalist ekonomilerin 1970’lerde yaşadığı kriz sürecini BTY teorileriyle açıklamaya çalışan okul kâr sıkışması görüşünü ortaya atmış ve krizin ortaya çıkış nedenini düşen kâr oranlarına bağlamışlardır (Bowles vd., 1989; Gordon vd., 1982; Gordon, 1978, 1980; Kotz, 2011; Weisskopf, 1979). Bu noktada reel ücretlerin verimlilik artışlarından daha hızlı gerçekleşmesine odaklanılmıştır. 1929’da yaşanan Büyük Depresyonun aksine, 1973’te yaşanan krizin talep tarafındaki gelişmelerden değil, arz yanlı faktörlerden kaynaklandığına ve uzun yıllar boyunca konumu güçlendirilen işçi sınıfının ücret payındaki artışlar yoluyla yatırımlarda daralma ve durgunluğa sebep olduğuna dikkat çekilmiştir:

“Kapitalist sınıfın çok zayıf olması halinde ortaya çıkan arz-yanlı krizde kısa vadeli maddi çıkarlar ile uzun vadeli radikal hedeflerin örtüşmesi gibi arzu edilen durum bir meydana gelmez. Krizden çıkışın en açık ve net yolu sağ görüş tarafından işaret edilen şu yöntemdir: kapitalist sınıfı güçlendir, kârları eski haline döndür ve sermaye birikim sürecini yeniden canlandır. (Weisskopf vd., 1985: 261)”

BTY yaklaşımı emeğin disiplin altına alınması gerektiğini savunduğundan, yüksek istihdamın ücret yönlü istihdam rejimini zorunlu olarak olanaksızlaştırdığı düşünülmektedir. Bowles ve Boyer (1990) yüksek istihdamın reel ücretleri arttırdığını ifade

⁴⁰ Bu tartışmalara Bölüm 1.4’te daha detaylıca yer verilmiştir.

ederken, emek verimliliğinin istihdam seviyesindeki artışla birlikte düşeceğini iddia etmiştir.

Öte yandan, arz yanlı politikaların uygulanmaya başlanmasından bu yana baskılanan reel ücretlere rağmen birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede uzun dönemli büyüme performansında bir iyileşmenin görülmemesi ve emek verimliliğindeki artışın da tatminkâr olmaması, ana akım iktisatçılardan bazılarının reel ücret ve emek verimliliği arasında pozitif bir ilişki olduğunu kabul etmeye yöneltmiştir. Ana akım iktisatta bu tartışmalar genellikle etkin ücret hipotezi etrafında şekillenmiştir. Daha önce yüksek istihdamın reel ücretleri arttıracığı ve verimliliğin istihdamla düşeceğini iddia eden ve kâr sıkışması görüşünü savunan iktisatçılar da bu görüşlerinin aksi yönde ifadelerde bulunmaya başlamışlardır. Lavoie (2017: 9), Bowles vd.'nin (1984b) önceki bulgularından farklı olarak, ekonomi politikalarının ücret yönlü verimlilik artışlarına dayanması gerektiğini belirttiğini ifade etmiştir. Ona göre dayanak noktaları daha önce Marx, Webb ve Akerlof'un da dikkat çektiği üzere yüksek reel ücretlerin firmaları verimliliği arttıracak stratejiler geliştirmeye itmesi ve dolayısıyla ABD ekonomisinin ücret yönlü verimlilik artışları göstermesidir. Örneğin, artan reel ücretler karşısında firmalar kârlılıklarını korumak amacıyla emek verimliliğini arttıracak yeniliklere yönelecektir veya işçilerin üretim sürecine olan katkısı artacaktır.

1980'lerde geliştirilen ve teknolojik gelişmeyi içselleştiren endojen büyüme modellerine karşılık, Kaldor (1957) arz yanlı büyümenin içsel olduğunu ana akım iktisatçılardan çok daha önce ifade etmiş ve endojen büyüme modelini geliştirmiştir. Kaldor'a göre büyüme oranını arttıran her gelişme teknolojik gelişmeyi hızlandıracaktır. Bu düşüncelerini farklı şekillerde formüle eden Kaldor, 1957 ve 1961 yıllarında yayınladığı iki eserinde emek verimliliği büyüme oranının emek başına düşen sermaye oranı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ifade ettiği teknik gelişme fonksiyonunu geliştirmiştir. Post-Keynesyen iktisatta teknolojik gelişmenin içsel olarak kabul edildiği çalışmaların neredeyse hepsi Kaldor'un yaklaşımını izlemiş ve dolayısıyla sermaye birikimini Kaldor'un teknik gelişme fonksiyonunun bir varyantı şeklinde ifade etmişlerdir.⁴¹ Kaldor, 1966 yılında

⁴¹ Post-Keynesyen iktisatta teknolojik gelişmeyi içsel olarak kabul eden çalışmaların izlediği diğer yaklaşımları incelemek için Arrow'un (1962) yaparak öğrenme (**learning-by-doing**) modeli ve Schumpeter'in (1912) inovasyon modeline başvurulabilir. Çalışmanın kapsamı açısından bu modellere değinilmeyecektir.

yayınladığı bir diğer çalışmasında ise emek verimliliği büyüme oranının ekonominin büyüme oranı ile konjonktür ile aynı yönde hareket ettiğini öne sürmüştür. Bu yönüyle Kaldor, uzun dönemli büyüme oranı ile emek verimliliği büyüme oranının istatistiksel olarak aynı yönde hareket ettiğini ifade eden Verdoorn Yasasına (1949) yeni bir yorum getirmiştir. Verdoorn yasası aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\dot{p} = a + n\dot{y} \quad (3.2)$$

Denklem (3.2)'ye göre, $\dot{p}$ emek verimliliği büyüme oranını, a dışsal teknolojik gelişme büyüme oranını, $\dot{y}$ katma değer cinsinden üretimin büyüme oranını ve n Verdoorn etkisini göstermektedir. Buradaki fonksiyonel form büyüme oranı cinsinden yazıldığı için, Verdoorn yasasının dinamik versiyonunu yansıtmaktadır. Dinamik fonksiyonel formu kullanarak gerçekleştirilen ampirik araştırmalar ölçeğe göre artan getirinin varlığını test etmektedir. Verdoorn katsayısı olarak simgelenen n üretim artışlarının emek verimliliğini arttırdığını ifade etmektedir: $n > 0$. Verdoorn ilk etapta n katsayısına dışsallıklar sebebiyle bahsedilen pozitif etkileri atfetmemiştir. Kaldor (1966) içsel teknolojik gelişmenin bir göstergesi olarak işaret ettiği sermaye stokunun büyüme hızının etkisini Verdoorn Yasasına eklemiştir. Verdoorn'un aksine, Kaldor'un yaklaşımında efektif talep, üretimi ve emek verimliliğini etkilemede rol oynamaktadır. Kaldor'a (1966) göre, büyümenin emek verimliliğini arttırmasının altında yatan sebepler aşağıdaki gibidir (Millemaci ve Ofria, 2012: 3):

- i. Büyüme sürecinde başlangıç donatımının (**initial endowments**) önemsiz olması⁴²
- ii. Yapararak öğrenme sürecinin getirdiği statik ve dinamik ölçek ekonomisi etkileri
- iii. Firmalar arası uzmanlaşma ve etkileşim sürecinin etkisi
- iv. Sermaye tarafından içerilen teknolojik gelişmenin içselliği

Kaldor, Verdoorn yasasının statik ve dinamik ölçek ekonomisi etkilerini yansıtan dinamik ilişkileri temsil ettiği konusundaki net fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

⁴² Bu varsayımın günümüz koşullarına uymadığı söylenebilir. Teknolojik gelişme sonucu daha sofistike makine teçhizatın kullanılması üretim sürecini ve donanımını da karmaşıklaştırmakta ve daha pahalı hale getirmektedir. Ayrıca yeni malların ve üretim süreçlerinin keşfi çok maliyetli araştırma geliştirme faaliyetlerini gerekli kılmaktadır. Bütün bunlar üretim donanımının ve başlangıç maliyetlerinin çok yüksek olmasına sebep olmaktadır.

“bu, statik olmaktan çok dinamik bir ilişkidir – verimlilik düzeyi ile üretim ölçeği arasındaki bir ilişki olmaktan çok verimlilik artış oranı ile üretim artış oranı arasındaki bir ilişkidir. Bunun sebebi, esas olarak, teknolojik ilerlemeyi içermekte olması, yalnızca büyük ölçekli üretimden doğan ölçek ekonomilerinden ibaret olmamasıdır” (Kaldor, 1966: 10).

Dolayısıyla Kaldor’a göre verimlilik artışı büyümeyi etkilemekte, büyüme de emek verimliliğinde artışa neden olmaktadır. Kaldor’un katkıları sonrasında bu ilişki Kaldor-Verdoorn Yasası olarak anılmaya başlanmıştır. Bu yasaya göre emek verimliliği dışsal ve sabit bir değişken olarak kabul edilmemektedir; veri reel ücret seviyesinde emek verimliliğindeki artışlar birim işgücü maliyetlerini etkilemek suretiyle gelir dağılımı, tüketim, yatırım ve ihracatı etkileyecek, dolayısıyla geri besleme etkisiyle toplam talep emek verimliliğindeki artışlardan etkilenecektir. Kaldor-Verdoorn yasası, talep-yönlü büyümenin arz yanlı faktörler üzerinde etkisi olduğunu ima etmektedir: “belli sınırlar içinde olmak kaydıyla, her talep kendi arzını yaratabiliyorsa, büyümenin arz kısıtları altında hareket ettiğini düşünmek iktisadi anlamda akla yatkın gelmemektedir” (Dray ve Thirlwall, 2011: 466). Bu durumda gerçekleşen büyüme oranının, uzun dönemli bir olgu olan potansiyel büyüme oranı üzerinde etkisi bulunmaktadır (Lavoie ve Stockhammer, 2012).

Kaldor’un içsel büyüme modeli ve Kaldor-Verdoorn Yasasının ardından Post-Keynesyen iktisat literatürü hem teknolojik gelişmeyi dâhil ettikleri teorik modellerinde hem de verimlilik artışları, bölüşüm ve büyüme analizlerinde temel olarak bu argümanları referans almışlardır. Sadece Kaleckiye-Keynesyen iktisatçılar değil, Marksist kriz teorilerinden yola çıkan ve efektif talebin yatırımlar üzerindeki etkisini genellikle ihmal ederek kâr sıkışmasına odaklanan iktisatçılar da Marx-Webb etkisinin yanı sıra, Kaldor-Verdoorn yasasını çalışmalarında dikkate almaya başlamışlardır. Artan reel ücretlerin emek verimliliğinde bir artışa yol açacağını öngören Marx-Webb yaklaşımı ile yüksek büyüme oranlarının emek verimliliğinde artışa neden olacağını ifade eden Kaldor-Verdoorn yasası, ücret yönlü rejime sahip bir ekonomide verimlilik artışlarının ücret yönlü gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ancak kâr yönlü rejime sahip bir ekonomide yatırım harcamaları artan kâr oranlarına kapasite kullanım oranındaki artışlardan daha duyarlı olduğu için, büyüme oranları emek verimliliğini olumlu etkileyebilir.

Büyüme ve bölüşüm ilişkisinde özellikle Marx-Webb yaklaşımının veya Kaldor-

Verdoorn Yasasının işaret ettiği emek verimliliği meselesinin göz önüne alınmasıyla konjonktür dalgalanmalarını sadece arz yönlü etkilerle açıklayan kâr sıkışması literatürü ile ücret yönlü stratejileri arasında bir kaynaşma sağlanmıştır. Hem talep hem de arz yanlı faktörleri emek verimliliğiyle bağdaştırarak tek ve kapsamlı bir çerçevede bünyesinde barındıran Post-Keynesyen iktisat; verimlilik, büyüme ve bölüşüm ilişkisini incelemede yeterli teorik altyapıyı sunmaktadır.⁴³

3.2.2. Verimliliğin Konjonktür ile Aynı Yönde Hareketi ile İlgili Tartışmalar

Teknolojik gelişme; emek ve sermayenin verimliliğindeki değişmelerle ifade edilebilir. Ancak üretimde ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında dengeli büyüme için gerekli olan koşul, uzun dönemde sermayenin verimliliğinin (g_k) sabit olmasıdır:

$$g_k \equiv \frac{\dot{k}}{k} = 0 \quad (3.3)$$

Bu çalışmada literatürle aynı doğrultuda hareket edilerek teknolojik gelişme göstergesi olarak emek verimliliği dikkate alınacaktır.

Kalecki, argümanlarını veri teknoloji düzeyinde formüle etmiştir. Ancak teknoloji hızla gelişirken, emek verimliliği giderek artan bir trend sergilemektedir. Bu noktada, sosyal sınıflar arasındaki bölüşüm mücadelesi sadece artan üretim düzeyi ve kâr oranlarına bağlı olmamakta; emek sınıfı verimlilik artışlarından pay almak için de mücadele edebilmektedir. Dolayısıyla, emek verimliliği içseldir; toplam talep emek verimliliğini etkilemekte, buna karşılık emek verimliliğindeki değişmeler de birim işgücü maliyetleri üzerindeki etkisi yoluyla gelir dağılımı, tüketim, yatırım ve net ihracatı etkilemektedir.

1960'larda Neoklasik büyüme modellerine yöneltilen Cambridge sermaye tartışmaları sürerken, alternatif bölüşüm ve büyüme literatürü Kaldor'un stilize olgularıyla uyumlu, ancak marjinalist teoriye yöneltilen eleştirilerden kaçınan bir içsel teknolojik gelişme modeli üzerinde çalışmaya başlamıştır. Kaldor'un (1957) geliştirdiği teknik ilerleme

⁴³ Bu anlamda Sherman'ın **nutcracker** modeli Post Keynesyen iktisadın argümanlarıyla büyük oranda örtüşmektedir.

fonksiyonu bu anlamda öncü bir modeldir. Alternatif bölüşüm ve büyüme modellerinde teknolojik gelişme genel olarak üç şekilde modellenmektedir:

- i. Kaldor'un sermaye birikimini ve konjonktür ile aynı yönde hareket eden emek verimliliğini ele alan teknik gelişme fonksiyonu
- ii. Emek verimliliğini ücret payındaki değişmelerle açıklayan Klasik-Marksist teknik gelişme yaklaşımı
- iii. Emek verimliliğini işgücü piyasalarının pazarlık gücü temelinde ele alan teknik gelişme fonksiyonu

Teknolojik gelişmeyi yukarıdaki yaklaşımları kullanarak dikkate alan alternatif büyüme modellerine benzer olarak, Post-Keynesyen iktisatta Kaleckiye yaklaşımı takip eden ve Bhaduri ve Marglin'in (1990) öncü modelini ampirik olarak test eden çalışmalar da verimlilik artışını modellerinde üç farklı yaklaşıma dayanarak içermektedirler. Tüm bu yaklaşımlar, emek verimliliğinin ve dolayısıyla kâr payının konjonktür ile aynı yönde hareketine işaret etmektedir.

1. Kaldor-Verdoorn Yasası (Verdoorn, 1949; Kaldor, 1966)

Kaldor'un çalışmaları emek verimliliğini içselleştirmenin farklı yollarını sunmuştur. Bir önceki kısımda belirtildiği gibi; bu yaklaşımda emek verimliliği artışları talep tarafından belirlenmektedir ve büyüme sürecinde içsel olarak ele alınmaktadır. Ölçeğe göre artan getiriler nedeniyle, kurulu olan kapasitenin kullanım oranındaki artışlardan emek verimliliği olumlu etkilenmektedir. Bu görüş, literatürde farklı iddialarla gerekçelendirilmiştir. Örneğin, bu yaklaşımın dayanak noktası, Smith'in (1776: I.iii) verimlilik artışlarını piyasanın büyüklüğü ile sınırlı olan iş bölümü ile ilişkilendirmesiyle benzeşmektedir. Benzer şekilde Young (1928), büyümenin verimlilik artışlarına etkisini piyasanın büyümesiyle artan iş bölümüne ve toplam üretimde ölçeğe göre artan getirinin gerçekleşmesine bağlamaktadır. Arrow (1962) ise yaparak öğrenme sürecinin önemine dikkat çekmektedir. Post-Keynesyen literatürde, modellerinde emek verimliliğini içselleştirirken Kaldor-Verdoorn yasasına bağlı kalan çalışmalar; Cassetti (2003), Naastepad (2006), ve Storm ve Naastepad'a (2012) aittir. Bu çalışmalar emek verimliliği fonksiyonunu genel olarak aşağıdaki gibi basit lineer formda formüle etmektedir:

$$\hat{x} = \beta_0 + \beta_1 \hat{g} \text{ ve } \beta_0 > 0, 0 < \beta_1 < 1 \quad (3.4)$$

$\hat{x}$ ve $\hat{g}$ sırasıyla emek verimliliğinin büyüme oranı ile reel GSYH büyüme oranını temsil ederken, dışsal teknolojik gelişme β_0 terimi ile ifade edilmektedir. β_1 ise Kaldor-Verdoorn etkisini, yani toplam talep veya büyümedeki artış oranının neden olduğu verimlilik artışlarını göstermektedir. Emek verimliliğindeki bu artışlar (i) yaparak öğrenme süreciyle, (ii) artan iş bölümü nedeniyle veya (iii) artan talebe cevap vermek amacıyla kurulan son teknoloji ekipmanların eski sermaye stokundan daha verimli üretim yapılmasına yol açmasıyla gerçekleşebilir. Dolayısıyla, bu yaklaşımı takiben verimlilik artışını modellemede kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi veya GSYH büyüme oranı kullanılabilir. Örneğin Rowthorn (1981) ve Dutt (2003), Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modeline içsel teknolojik gelişmeyi dâhil ettikleri çalışmalarında sermaye birikimi değişkenini kullanmışlardır.

2. Uyarılmış Teknik Gelişme Mekanizması (Marx, 1867; Hicks, 1932)

Emek verimliliğinin bölüşüm ve büyüme modellerine dâhil edilmesinde temel alınan bu kavramın kökenleri Marx'ın (1867) ve Hicks'in (1932) uyarılmış teknik değişim mekanizması (**induced technical change**) ile ilgili çalışmalarına dayanır. Buna göre teknolojik yenilikler görece daha pahalı olan faktörü ikame etme eğilimindedir. Eğer reel ücretler artarsa ve emek sermaye karşısında göreceli olarak pahalı hale gelirse, firmalar emekten tasarruf eden teknolojileri uygulamaya yönelecektir. Görüldüğü gibi bu yaklaşım, teknik yeniliklerin niteliğinin belirlenmesinde Klasik-Marksist yönelimleri yansıtmaktadır. Firmaların üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla yenilikler yapması sonucu, ücret payı ve emek verimliliği artışı arasındaki ilişki pozitif olmaktadır. Literatürde bu yaklaşımı benimseyen güncel çalışmalar; Cassetti (2003), Lima (2004), Barbosa-Filho ve Taylor (2006), Naastepad (2006), ve Storm ve Naastepad'a (2012) aittir. Bu çalışmalarda emek verimliliği denklemi genellikle aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\hat{x} = \alpha_0 + \alpha_1 \hat{w} \quad (3.5)$$

α_1 katsayısı genellikle, yüksek ücret talebi etkisi (**wage-push**) değişkeni olarak adlandırılmakta ve bir anlamda teknolojik gelişmenin ücret payındaki değişmelere

duyarlılığının derecesini ($\hat{\phi}$) yansıtmaktadır. Bu katsayı arttıkça firmalar emek verimliliğini arttıracak teknolojilere yönelme yönündeki çabalarını hızlandıracaklardır.

3. Emeğin Pazarlık Gücü ve İşgücü Piyasaları

Literatürde verimlilik artışlarını modelleyen üçüncü yaklaşım, istihdam oranı ile emek piyasasındaki katılıkların teknolojik gelişmeler üzerindeki potansiyel etkisini göz önüne almaktadır. İstihdam oranının yüksek olduğu durumda gerçekleşen işgücü açığı, firmaları üretim sürecinde yenilikler yapmaya itebilmektedir. Çünkü düşük işsizlik oranlarının olduğu veya işgücü piyasalarının esnek olmadığı durumlarda emeğin pazarlık gücü yüksektir. Firmalar daha fazla işçi istihdam edebilmek için daha fazla reel ücret önermek zorunda kalacaklarından, emek verimliliğini arttırıcı yeniliklere yönelmek isteyebilirler. İşgücü piyasasının Kaleckiye modellerde dikkate alınmamasını bir eksiklik olarak gören bazı çalışmalar, istihdam oranını teknolojik gelişmenin itici gücü olarak modellerine dâhil etmektedirler. Literatürde bu yaklaşımı benimseyen çalışmalar arasında Dutt (2006), Palley (2012), Sasaki (2010), Setterfield (2013) ve Taylor (1991) bulunmaktadır. Dışsal olarak belirlenen veri emek arzı düzeyinde (N) istihdam oranı $e \equiv L/N$ olarak ifade edilirse, bu çalışmalar teknolojik gelişmeyi genel olarak aşağıdaki forma benzer şekilde ifade etmektedirler:

$$\hat{x} = f(e) \text{ ve } e' > 0 \quad (3.6)$$

Buna göre, istihdam oranındaki artışlar emek verimliliğini arttırmaktadır. Belirtmek gerekir ki, bu görüş istihdam artışının emekten tasarruf eden teknolojilere yol açtığını ve emek talebindeki artışı durdurduğunu ima etmektedir. Böyle bir durumda istihdam oranındaki artışlar emek verimliliğini arttırmaz; çünkü istihdam artışının emek verimliliğini arttırması demek, istihdam artarken aynı zamanda emek verimliliğinin de artması demektir. İstihdam artışı doğrudan, ilk adımda emek verimliliğini arttırmamaktadır; dolaylı olarak, yüksek ücretler emekten tasarruf eden tekniklere yönelmeyi getirmekte, bunun sonucunda, istihdam artışı dururken, verimlilik artmaktadır. İşverenler, üretimi artırmak için istihdamı artırma seçeneği yerine verimlilik artışını ikame etmektedirler. İstihdam artış oranı düşük olsa bile ücretlerde artışa yol açan her türlü gelişme buna yol açabilir. Mesela, çeşitli sebeplerle yaşama maliyetlerinin artması ücret artışını gerekli kılabilir. Hatta her türlü maliyet artışının bu duruma yol açacağı

söylenebilir.

Bahsedilen bu sebeplerden, bu çalışmanın ele aldığı teorik modelde Dutt (2006), Palley (2012), Sasaki (2010), Setterfield (2013) ve Taylor'ın (1991b) yaklaşımı göz ardı edilecektir. Çünkü, son birkaç on yıldır emekten tasarruf eden teknolojik gelişmelerin, istihdam oranı ve ücret artışlarından ileri geldiği konusu tartışmalıdır. Özellikle 1970lerin başında firmalar kısa vadede enerji maliyetlerindeki hızlı artışa engel olamadıklarından işgücünden tasarruf eden teknolojilere yönelmiş, bu da ücretleri baskı altına almış olabilir.

3.2.3. Dolaylı İşgücü, Emek Verimliliği, Bölüşüm ve Toplam Talep

Görüldüğü gibi Post-Keynesyen iktisatta emek verimliliğinin konjonktür ile aynı yönde hareketi teorik modellere farklı yorumlamalara dayanarak dâhil edilebilmektedir. Yukarıda bahsedilen üç yaklaşımdan, emek verimliliğini içsel teknolojik gelişme göstergesi olarak modellemede hangisinin kullanılacağı, modelin varsayımlarına bağlıdır. Bu noktada özellikle modelde ele alınan zaman periyodu önem kazanmaktadır. Kaleckiye büyüme ve bölüşüm modellerinin ve Bhaduri ve Marglin'in (1990) teorik çerçevesinin kullanıldığı yapılarda daha çok kısa dönemli ilişkiler gözlemlenmektedir. Bu modellerde potansiyel üretim düzeyi sabit varsayıldığından; kısa dönemde sermayeye dayalı kısıtlar bulunmakta ve ek sermaye kullanımına bağlı teknolojik gelişmeler mecburen göz ardı edilmektedir. Örneğin, Kaldor-Verdoorn yasasının önerdiği iş bölümü ve dinamik ölçek ekonomileri konsepti ile yüksek ücret talebi etkisi yaklaşımının öngördüğü emekten tasarruf eden teknolojilere geçilmesi ekonominin üretim sürecinde yapısal değişimleri gerektirdiği için, daha çok uzun dönemli analizlere uygundur.

GSYH büyüme oranı ve emek verimliliği arasındaki ilişkinin kısa dönemli analizinde daha uygun olan yaklaşıma Rowthorn (1981), Lavoie (1992) ve Dutt'un (2012) çalışmalarında rastlanabilir. Buna göre, dolaysız işgücünün (amir konumunda olmayan işçinin) istihdamı cari dönem çıktı düzeyine bağlı iken, dolaylı işgücü olarak da ifade edilen amir konumunda olan işgücünün istihdamı potansiyel çıktı düzeyine bağlıdır.⁴⁴ Üretim sürecinde doğrudan rol oynayan dolaysız işçilerin istihdamı cari üretim düzeyindeki

⁴⁴ Bu anlamda mavi ve beyaz yakalı çalışan ayrımı da yapılabilir.

dalgalanmalar karşısında daha esnektir. Dolayısıyla üretim düzeyinin yükseldiği dönemlerde dolaysız işgücünün istihdamı dolaylı işgücüne nazaran daha çok artarken, emek verimliliğinde bir artış gözlemlenmektedir.

Esasında Kalecki, geliştirdiği iş çevrimleri teorisinde, emek payının konjonktür ile ters yönde hareket ettiğini ifade etmiştir. Bunun sebebi, kârların durgunluk döneminde azalış göstermesine karşın, ücret sözleşmelerinin belli bir süre için yapıyor olması ve dolaylı işgücü maliyetlerinden ötürü ücret gelirlerinin durgunluk dönemlerinde daha stabil bir görünüm sergilemesidir (Kalecki, 1954). Ancak Kalecki, toplam maliyetler içerisinde dolaylı maliyetlerin önemine vurgu yapmış olmasına rağmen, dolaylı maliyetlerin tanımına bir netlik kazandırmamıştır. Asimakopulos (1978: 188), Kalecki'nin teorisinden esinlendiği çalışmalarında doğrudan ve dolaylı işgücü arasındaki ayrımı dikkat çekmiş ve firmanın sabit ve değişir maliyetlerini bu ayrıma dayandırmıştır. Kalecki'nin modeline dolaylı işgücünün dâhil edilmesiyle emek verimliliğinin talepteki değişimlerden doğrudan etkileneceğini ifade etmiştir. Rowthorn'un (1981: 2-5) modeline dayanarak, dolaylı ve dolaysız işgücü arasındaki ayrım aşağıdaki eşitliğe benzer şekilde formüle edilmektedir:

$$L = L_v + L_f \quad (3.7)$$

L olarak ifade edilen toplam işgücü, dolaylı (L_f) ve dolaysız (L_v) işgücünün toplamından oluşmaktadır. x emeğin marjinal ürünü veya emek verimliliği olarak ifade edilirse,

$$Y = x \cdot L_v \quad (3.8)$$

Y_p eldeki sermaye stokuyla üretilebilecek maksimum üretim miktarını göstermek üzere, tam kapasite düzeyinde istihdam edilecek dolaysız işgücü miktarı:

$$L_v^* = \frac{Y_p}{x} \quad (3.9)$$

ve tam kapasite düzeyinde dolaylı ve dolaysız işgücü arasındaki ilişki f ile ifade edilir ve sabit olduğu varsayılırsa,

$$f = \frac{L_f}{L_v^*} \quad (3.10)$$

Kapasite kullanım oranı cari üretim düzeyinin potansiyel üretim düzeyine oranı olarak kabul edilmekte ve aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir:

$$u = \frac{Y}{Y_p} = \frac{L_v}{L_v^*} \quad (3.11)$$

Kapasite kullanım oranı arttıkça dolaylı işgücü düzeyi sabit kalacak ve üretim toplam istihdamdan daha hızlı artacaktır. Aynı sayıdaki dolaylı işçi daha yüksek üretim düzeyinde çalışacağı için ortalama emek verimliliği artacaktır:

$$\text{işçi başına düşen üretim} = \frac{Y}{L_v + L_f} = \frac{x}{1 + f/u} \quad (3.12)$$

Dolayısıyla emek verimliliği kapasite kullanım oranının artan bir fonksiyonudur. Benzer şekilde Lavoie (1992, 2014), üretim düzeyinin arttığı genişleme dönemlerinde dolaylı işgücünün istihdamında bir değişme olmamasından ötürü toplam birim maliyetlerin azalış göstereceğini ifade etmiş ve kısa dönemde üretim düzeyi ile emek verimliliği arasındaki bu ilişkinin Okun Yasasına işaret ettiğini ifade etmiştir. Bu durumda kâr payı da kapasite kullanım oranı tarafından içsel olarak belirlenmektedir.

Ücret giderlerinin bu şekilde ikiye ayrılarak incelenmesinin güçlü bir ampirik arka planı olduğu söylenebilir. Post Keynesyen iktisadın temsilcileri fonksiyonel gelir dağılımı ve ekonomik aktivite arasındaki ilişkiye odaklanırken, son 40 yıldır giderek artan bireysel gelir eşitsizliğini ihmal etmiştir. Piketty ücret geliri elde edenler arasındaki farkın giderek açıldığını ve bölüşümün üst yönetim kademesinde çalışanlar lehine (ve dolaysız işçi aleyhine) değiştiğini ifade ederken, bu olgunun adaletsiz gelir dağılımı üzerindeki önemli etkisine dikkat çekmiştir. Bu konuyu ampirik düzeyde inceleyen iktisatçılardan Mohun'un (2006) çalışması yönetici kadrosunda çalışanların giderek artan ücret düzeylerine işaret etmiştir. Carvalho ve Rezai (2015) dolaylı işgücünün tasarruf eğiliminin kapitalistlerden düşük, ancak dolaysız işgücünden yüksek olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu gözlemlerden hareket ederek, dolaylı ve dolaysız işgücünün tüketim davranışlarının birbirinden farklı olduğu söylenebilir.

Ampirik literatürün bahsedilen bulgularını dikkate alarak bu ayrımı modellerine dâhil etmeye çalışan teorik çalışmalar özellikle son dönemlerde giderek artmaktadır. Palley (2015) Kalecki ve Goodwin'in teorik çerçevesine dayanan üç sınıflı bir model geliştirmiştir. Bu modelde işçiler, orta-yönetici kademedeki çalışan orta sınıf ve üst düzey yöneticilerden oluşan kapitalist sınıf ele alınmıştır. Bireysel gelir dağılımında içsel olarak gerçekleşen değişimler kâr yönlü rejimden ücret yönlü rejime veya tam tersine geçişleri mümkün kılmaktadır. Nah ve Lavoie (2018) neo-Kaleckiye büyüme modeline dolaylı işgücü maliyetlerini ilave etmiş ve amir konumunda olan işçilerle dolaysız işçiler arasında gerçekleşecek daha adil ücret dağılımının ekonomide ücret yönlü rejim ihtimalini güçlendireceğini ifade etmişlerdir.

3.3. Post-Keynesyen İktisatta Büyüme, Bölüşüm ve Verimlilik: Ampirik Literatür

Post-Keynesyen modellerin teknolojik gelişmeyi dikkate alarak genişletilmesinde genel yaklaşımın emek verimliliğinin yukarıda yer verilen çeşitli varyasyonlarla modele dâhil edilmesi olduğu belirtilmişti. Teorik yaklaşımlar arasındaki bu farklılıklar, seçilecek ampirik yöntemlere öncülük etmesi açısından önem arz etmektedir. Rowthorn (1981), Taylor (1991), Lavoie (1992), You (1994), Dutt (2003, 2006, 2010a, 2010b), Hein ve Tarassow (2010), Lima (2004) ve Storm ve Naastepad (2012, 2013) verimlilik artışlarını modellerine içsel olarak dâhil ederken, kâr payını dışsal değişken olarak ele almışlardır. Naastepad (2006b) ise verimlilik artışlarını içselleştirmenin yanı sıra; bölüşüm göstergesi olarak reel ücret değişkenini kullanmıştır. Öte yandan, Cassetti (2003), Bhaduri (2006), Raghavendra (2006), Sasaki (2011) ve Schütz'ün (2012) modellerinde hem verimlilik artışları hem de fonksiyonel gelir dağılımı içsel olarak belirlenmekte ve böylece sermaye birikimi ve verimlilik artışlarının bölüşüm üzerindeki geri besleme etkisine izin verilmektedir. Cassetti (2003), Hein ve Tarassow (2010), Storm ve Naastepad (2012, 2013) ve Naastepad (2006) Kaldor-Verdoorn etkisini dikkate alarak verimlilik artışını içselleştirirken, Taylor (1991), Lavoie (1992) ve Lima (2004), Marx (1867) ve Hicks'in (1932) yüksek ücret talebi etkisini denklemlerine dahil etmişlerdir.⁴⁵ Setterfield ve Cornwall (2002), Naastepad (2006) ve

⁴⁵ Cassetti (2003), Hein ve Tarassow (2010), Taylor (1991) ve Naastepad (2006) hem Kaldor-Verdoorn Yasası, hem de Marx (1867) ve Hicks'in (1932) ücret etkisini dikkate almışlardır.

Hein ve Tarassow (2010) ise talep rejimi ve verimlilik rejimini birbirinden ayırarak incelemişler ve kâr payındaki değişmelerin her iki değişkene etkisini ayrı ayrı ele almışlardır.

Emek verimliliği-bölüşüm-büyüme ilişkisini ampirik olarak test eden Post-Keynesyen literatür genel olarak yukarıda bahsedilen teorik modelleri arka plan olarak seçmişlerdir. Bu teorik modeller de emek verimliliğini içselleştirmenin yolu olarak verimlilik artışlarının ve dolayısıyla kâr payının konjonktür ile aynı yönde hareketini temel almaktadırlar. Bu noktada verimliliğin kapasite kullanım oranı ile aynı yönde hareketi; (i) Marx ve Hicks'in ücret etkisi (yüksek ücret talebi) etkisi, (ii) dolaylı işgücünün sınıf içi eşitsizlikleri arttırıcı etkisi, (iii) istihdam ve işçilerin pazarlık gücü ve (iv) Kaldor-Verdoorn Yasası gibi çeşitli argümanlara dayanmaktadır. Emek verimliliğinin toplam talep veya büyüme ile aynı yönlü hareketinin geçerliliğini test eden ampirik çalışmalar genellikle Post-Keynesyen iktisatçılar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁶ Bu çalışmalarda izlenen yöntem genellikle, toplam talebin emek verimliliği artışları üzerindeki doğrudan etkisini tahmin etmektir. Bazı çalışmalar da toplam talep veya reel ücret değişkeni ile emek verimliliği artışı arasında nedensellik testleri uygulamıştır. Bu yöntemlerden ilkinizi izleyen çalışmalar verimlilik-büyüme ilişkisini açıklamada Kaldor-Verdoorn tipi bir yaklaşımı benimserken, diğeri daha çok Marx ve Hicks'in yüksek ücret talebi veya istihdam ve emeğin pazarlık gücü yaklaşımına odaklanmaktadır.

Literatürde emek verimliliğini içselleştirmede daha çok üzerinde durulan yaklaşım Kaldor-Verdoorn'a aittir. Elbette bu anlamda öncü çalışma Verdoorn'un (1949) ampirik çalışmasından esinlenen Kaldor'a (1966) aittir. 13 OECD ülkesi için 1953-1964 yılları arasında verimlilik artışları ve imalat sanayii büyüme oranları ilişkisini inceleyen çalışma, Verdoorn katsayısını 0.484 olarak tahmin etmiştir. Kaldor'un çalışmasını takiben emek verimliliğinin konjonktür ile aynı yönde hareketini farklı metodolojiler ve veri setleriyle test eden ampirik literatür, çok büyük oranda Verdoorn etkisinin geçerliliğini destekleyen bulgulara rastlamıştır. Son 30 yıldır Kaldor-Verdoorn Yasasını test eden birçok çalışmada, değeri 0.3 ve 0.6 arasında değişen istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir Verdoorn

⁴⁶ Emek verimliliği ve kâr payının konjonktür ile aynı yönde hareketini inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen, çalışmanın verimlilik-bölüşüm-büyüme ilişkisine dair ampirik literatürü inceleyen bu bölümünde ağırlıklı olarak Post-Keynesyen iktisatçıların çalışmaları ele alınacaktır.

katsayısına rastlandığı bildirilmiştir. Bu çalışmalar Tablo 3-1’de verilmiştir.⁴⁷

Ücret payında veya reel ücretlerdeki değişmelerin verimliliğe olan etkilerinin incelenmesi çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Ana akım iktisat sıklıkla rekabetçi piyasaların büyümeye olumlu etkisinden bahsederken, emek ve mal piyasalarında düzenlemelerin kaldırılması politikalarının uygun olacağını savunmuştur. Ancak Tablo 3-1’de özetlenen literatüre göre, emek verimliliğinin ve dolayısıyla kâr payının konjonktür ile aynı yönde hareketi; Kaldor-Verdoorn yasası ve yüksek ücret talebi etkisi çerçevesinde gerçekleştirilen birçok çalışma tarafından doğrulanmıştır. Bu çalışmaların sonuçları güçlü emek piyasası kurumlarının ekonomi üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak, güçlü emek piyasalarının, sosyal anlamda olumlu etkileri ile piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelinmesine yardımcı olacağını söylemek mümkündür. Öte yandan, emek verimliliği ve büyüme ilişkisinin analizinde zaman boyutu ve karşılıklı nedensellik ile ilgili olarak birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Örneğin, Kaldor-Verdoorn Yasası etkilerini daha çok uzun dönemde gösterirken; emek verimliliği ve büyüme arasındaki pozitif ilişkinin kısa dönemli analizinde dolaylı işgücünün varlığı veya işgücü piyasalarının etkisi ön plana çıkabilir. Ayrıca reel ücret artışları sonucu kârlılıklarını korumak isteyen firmaların emek verimliliğini arttırıcı yenilikler gerçekleştirmesinin yanı sıra, reel ücretler de emek verimliliğindeki değişmeden etkilenebilir. Bu anlamda literatürde özellikle bölüşüm, verimlilik ve büyüme ilişkisini karşılıklı nedensellik bağlamında analiz eden daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

⁴⁷ Verdoorn Yasasını test eden ampirik çalışmaların daha detaylı incelemesine ulaşmak için bkz. McCombie vd. 2002: 8-28 ve 64-114.

Tablo 3-1 Verimlilik Artışı, Talep ve Bölüşüm İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Yazar	Ülkeler	Ele Alınan Dönem ve Değişkenler	Yöntem	Bulgular
<i>Kaldor-Verdoorn Etkisini Test Eden Çalışmalar</i>				
Cripps ve Tarling (1973)	11 OECD Ülkesi	1951-1970 Yıllık ve yatay kesit veri seti - İmalat Sanayi Katma Değer - İmalat Sanayi İstihdamı - Hizmet Sektörü İstihdamı - GSMH	EKK	Verdoorn Yasası sadece 1951-1965 yılları arası dönem için geçerli olup, 1965-1970 yılları arası dönem için emek verimliliği ve istihdam arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.
Ateşoğlu (1993)	ABD	1965-1988 Yıllık veri seti - İmalat Sanayi Katma Değer - İmalat Sanayi İstihdamı - Hizmet Sektörü İstihdamı - GSMH	EKK	Kaldor'un geliştirdiği Verdoorn Yasası versiyonu için, İmalat Sanayii Üretimi büyüme oranı yüzde 1 arttığında sanayi istihdam büyüme oranı yüzde 0.7, reel üretim büyüme oranı yüzde 0.4 oranında bir artış göstermektedir.
Harris ve Liu (1999)	62 Ülke	1965-1990 Yıllık veri seti - İşçi başına düşen GSYH - Reel GSYH	Çok değişkenli eşbütünleşme (Johansen yaklaşımı)	Birçok ülkede ölçeğe göre artan getiri yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Tablo 3-1 Devamı

Yazar	Ülkeler	Ele Alınan Dönem ve Değişkenler	Yöntem	Bulgular
Destefanis (2002)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan 52 Ülke	1965-1992 Yıllık veri seti Penn-World Tabloları Veri Setinden elde edilen değişkenler kullanılmıştır.	Parametrik olmayan sınır analizi yöntemi	Çalışma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkede ölçeğe göre artan getiri yönünde sonuçlara işaret etmektedir.
Léon-Ledesma (2000)	17 İspanya Bölgesi	1962-1991 Yıllık veri seti - İmalat Sanayii İstihdam Seviyesi Büyüme Oranı - İmalat Sanayii Katma Değer Büyüme Oranı - Toplam Faktör Girdisi Büyüme Oranı	Panel veri analizi (Sabit ve tesadüfi etkiler)	Tüm model spesifikasyonlarında Kaldor'un öne sürdüğü artan verimler yasasının özellikle imalat sanayii için geçerli olduğuna dair güçlü kanıtlara ulaşılmıştır. Cobb-Douglas fonksiyonunun vurguladığı teknik ilişki yönünde kanıt bulunamamıştır.
Cornwall ve Cornwall (2002)	16 OECD Ülkesi	1960-1989 Yıllık Veri Seti - Verimlilik Artışı - İşsizlik Oranı - İhracat ve Yatırım Talebi - Verimlilik Açığı	Havuzlanmış EKK (HEKK)	Ülkelerin verimlilik artışı, ABD ile aralarındaki verimlilik açığına bağlıdır (üretim sınırını yakalama etkisi- catching up effect). Verimlilik artışı aynı zamanda talep etkilerini yansıtan ihracat ve yatırım talebi ile işsizlik oranına cevap verirken, kişi başına düşen gelirin değerine bağlı olarak da değişmektedir.

Tablo 3-1 Devamı

Yazar	Ülkeler	Ele Alınan Dönem ve Değişkenler	Yöntem	Bulgular
<i>Marx (1867) ve Hicks'in (1932) yüksek ücret talebi etkisini test eden çalışmalar</i>				
Marquetti (2004)	ABD	1869-1999 Yıllık veri seti - Reel ücret Büyüme Oranı - Emek Verimliliği Artış Oranı	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri	Eşbütünleşme testi sonucunda reel ücretler ve emek verimliliği arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanmıştır. Granger nedensellik testine göre ise reel ücret artışı emek verimliliğinde artışa yol açarken, emek verimliliğinden reel ücretlere doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmemiştir.
Yamak (2000)	Türkiye	1946-1995 Yıllık veri seti - Sanayi Sektörü Katma Değeri - GSMH	Eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli	İktisadi büyümenin sanayi sektörü büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.
Terzi ve Oltulular (2004)	Türkiye	1987-2001 Yıllık veri seti - Sanayi Üretim Endeksi - GSYİH	Eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli	Kaldor yasasını destekler nitelikte sonuçlara ulaşılırken, sanayi sektörü büyüme oranı ile GSYH büyüme oranı arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur.

Tablo 3-1 Devamı

Yazar	Ülkeler	Ele Alınan Dönem ve Değişkenler	Yöntem	Bulgular
<i>Hem Kaldor-Verdoorn hem de yüksek ücret talebi etkisini test eden çalışmalar</i>				
Naastepad (2006)	Hollanda	1960-2000 Yıllık veri seti - Reel ücretlerin büyüme oranı - Emek verimliliği artış oranı	OLS	İşgücü verimliliğindeki artışların birim işgücü maliyetleri kanalıyla bölüşüm, tüketim, yatırım ve net ihracat üzerindeki etkisini dikkate alan çalışma, söz konusu dönemde reel ücretlerde %1 oranındaki artışın emek verimliliğini %0.52 oranında arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Reel ücretlerin baskılanması büyüme ve verimlilik artışlarını olumlu yönde etkilememektedir.
Storm ve Naastepad (2009)	20 OECD Ülkesi	1984-2004 Yıllık veri seti - Reel ücretlerin büyüme oranı - Emek verimliliği artış oranı	Panel veri analizi	Görece düzenlenmiş işgücü piyasaları ve ücret koordinasyonu durumunda daha yüksek verimlilik artışları gerçekleşmektedir. Daha yüksek reel ücret artışları daha hızlı verimlilik artışlarına neden olmakta ve 20 OECD ülkesi arasında bu ilişkiyi ifade eden katsayı 0.50-0.55 dolaylarında seyretmektedir.

Tablo 3-1 Devamı

Yazar	Ülkeler	Ele Alınan Dönem ve Değişkenler	Yöntem	Bulgular
Hein ve Tarassow (2010)	6 OECD Ülkesi	1960-2007 Yıllık veri seti - Reel Ücret Oranı - Düzeltilmiş Ücret Payı - GSYH büyüme oranı, piyasa fiyatlarıyla - İmalat Sanayii Katma Değeri	Tek denklemlili EKK tahmin yöntemi	6 ülke için de Verdoorn Yasasını doğrular nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Ücret yönlü rejime sahip ülkelerde emeğin aleyhine yeniden bölüşüm politikaları toplam talep ve büyüme oranını düşürürken, verimlilik artışları da olumsuz etkilenmektedir.
Vergeer ve Kleinknecht (2010)	19 OECD Ülkesi	1960-2004 Yıllık veri seti - Reel ücretlerin büyüme oranı - Emek verimliliği artış oranı	GLS ve araç değişken yöntemi ile panel veri analizi	Güçlü emek piyasası kurumları ile uzun dönemde daha yüksek büyüme oranları yakalanabilmektedir. Daha yüksek reel ücret artışları daha hızlı verimlilik artışlarına neden olmaktadır. Bu ilişkiyi ifade eden katsayı tahminleri ortalama 0.31-0.39 civarındadır.

Son olarak, Post-Keynesyen iktisatta bölüşüm, büyüme ve verimlilik ilişkisini doğrudan inceleyen çalışmalar ile Türkiye özelinde yapılan çalışmalara göz atmakta fayda vardır. Stockhammer ve Onaran (2004); efektif talep, bölüşüm ve işsizlik arasındaki etkileşimi Kaleckiye model yardımıyla ve yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) analizi ile test etmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa için sermaye birikimi, kapasite kullanım oranı, kâr payı, işsizlik ve emek verimliliği değişkenlerini kullanarak ekonomilerin istihdam rejimini tanımlamayı amaçlayan çalışma, teknolojik gelişmenin istihdam ve gelir dağılımı ile etkileşimini de incelemiştir.⁴⁸ Çalışma Marglin ve Bhaduri'nin mal piyasasını içeren modelini bölüşüm, emek verimliliği ve emek piyasası fonksiyonları ile tamamlamıştır. Kaldor'un yaklaşımı kullanılarak, emek verimliliği; sermaye birikimi ve kapasite kullanım oranının bir fonksiyonu olarak ifade edilmiş, emek piyasası modele dâhil edilerek işsizliğin sermaye birikimi, kapasite kullanım oranı, kâr payı ve emek verimliliği değişkenlerine bağlı olarak belirlendiği öne sürülmüştür. Ele alınan ülkelerde düalist ekonomi varsayımının geçerli olmadığı düşüncesiyle, emek piyasasının Kaleckiye modele dâhil edilmesi doğru bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Çalışma bu anlamda, Kaleckiye modellerde emek piyasalarının analiz dışı edilmesini eleştiren Skott'ın (2016) eleştirilerini karşılamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kâr payı değişkeni diğer makroekonomik değişkenleri açıklamada son derece zayıf kalırken; neoklasik iktisadın beklentilerinin aksine, reel ücretlerin ve gelir dağılımının, işsizliği belirlemede önemli bir etkisi yoktur. Yani ücretlerin baskılanması işsizliğin azaltılmasına yardımcı olmamaktadır. Dahası, yüksek ücret payları karşısında emeğin sermayeyle ikame edildiğine dair bir sonuca ulaşamazken, verimlilik artışlarının önemli rolüne dikkat çekilmiş ve işsizliğe neden olduğu yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Post-Keynesyen iktisat çerçevesinde Türkiye'yi kapsayan ampirik literatürde, Onaran ve Stockhammer'ın (2005) çalışması dikkat çekmektedir. Farklı ihracat stratejilerine sahip olan Türkiye ve Güney Kore için karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilen çalışmada, Post-Keynesyen açık ekonomi modeli çerçevesinde yatırım oranı, ithalat ve ihracatın GSYH'ye oranı, GSYH büyüme oranı, kâr payı ve istihdam oranı verileri kullanılmıştır. 1965-97 yılları için Türkiye, 1970-2000 yılları için Güney Kore SVAR modeli yardımıyla test edilmiştir. Türkiye için zayıf anlamda ücret yönlü büyüme bulgularına ulaşılırken, yüksek kâr payının ihracat üzerindeki olumlu etkisiyle

⁴⁸ Veri seti altı aylıktır ve OECD'den ulaşılmıştır. İngiltere için 1970:1-1997:2, ABD için 1966:1-1997:2 ve Fransa için 1972:1-1997:1 dönemi için analiz gerçekleştirilmiştir.

ücret payının tüketim üzerindeki olumlu etkisi orta dönemde görece aşılabilmektedir. Yazarlar, Türkiye için düşük ücret payı-düşük büyüme oranları-düşük yatırım oranları-düşük verimlilik artışları sarmalının geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, ücret payının reel ücret ve verimlilik olmak üzere bileşenlerine ayrıştırılarak verimlilik, bölüşüm ve büyüme etkileşiminin incelenmesinin daha uygun olacağı önerisinde bulunmuşlardır.

Onaran ve Galanis (2012) Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 G20 ülkesi için tek denklemlilik tahmin yöntemini kullanarak tüketim, yatırım ve net ihracat fonksiyonlarını ayrı ayrı tahmin etmişlerdir. Toplam etkiye ulaşmak için ücret payındaki değişimlerin toplam talebin bileşenleri üzerindeki etkisini ifade eden katsayıları toplamış, ülke analizlerinin yanı sıra, global ticaret hacminin %80'ini temsil eden G20 ülkelerinin, dış ticaret kanalıyla birbirleriyle etkileşimini incelemiş ve global çarpan etkisini hesaplamışlardır. Böylelikle çalışma, global düzeyde eşanlı olarak değişen ücret payının bireysel ekonomilerin talep rejimine etkilerini de dikkate almıştır. Kanada ve Avustralya dışında tüm gelişmiş ekonomilerde ücret yönlü etkilere rastlanırken; küçük açık ekonomilerde bölüşümün net ihracat üzerine etkisinin büyük olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan, Türkiye ve Kore dışında gelişmekte olan tüm ekonomilerin kâr yönlü büyüme rejimine sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. İhracat odaklı büyüyen küçük açık ekonomiler ile Doğu Asya ülkelerinde kâr yönlü rejim bulguları beklenen bir sonuçtur. Ancak, hem emek verimliliğinin konjonktür ile aynı yönde hareketi sebebiyle, hem de hızlandıran prensibi gereği kâr payının düzeyi toplam talebe bağlıdır. Bu durumda tek denklemlilik EKK yönteminin, bölüşümün büyüme üzerine olan geri besleme etkisini dikkate almadığı için yanlış sonuçlara işaret etmesi olasılığı yüksektir. Zira, Post-Keynesyen iktisatçılar tarafından talebin fiyat belirlenme sürecindeki önemi sıkça vurgulanmıştır: “kâr fonksiyonu kapasite kullanım oranının derecesine bağlı olacaktır (yüksek kapasite kullanımı fonksiyonu yukarı yönlü kaydırırken, düşük kapasite kullanımı aşağı doğru kaydıracaktır)” (Steindl, 1952: 228).

Türkiye özelinde yapılan bir diğer çalışma Yılmaz'a (2015) aittir. Yılmaz, 1987-2006 yılları arası çeyreklik veri setini kullanarak tek denklemlilik tahmin yöntemi yardımıyla Türkiye'nin büyüme rejimini Post-Keynesyen modeller çerçevesinde tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmasının sonuçlarına göre; artan ücretlerin, yatırım üzerinde pozitif etkisi olmasına rağmen tüketim üzerinde bir etkisi yoktur. Diğer yandan, ithalat ve ihracatın birim işgücü maliyetlerine duyarlılığı yüksek olduğundan; dış alem dikkate

alındığında Türkiye'nin talep rejimi kâr yönlü hale gelmiştir. Bu çalışmanın sonucunda gelir dağılımının toplam talebin bileşenleri üzerinde ayrı ayrı etkisini görmek mümkün olmasına rağmen; dinamik ilişkilerin göz ardı edilmesi ve toplam talep ile bölüşüm arasındaki ilişkiyi açıklama açısından önemli olan verimlilik ve finansal değişkenler gibi etki kanallarının dikkate alınmaması nedeniyle çalışmanın yanlış sonuçlar üretmiş olması muhtemeldir.

Özetle, Post-Keynesyen iktisat literatüründe bölüşüm ve büyüme ilişkisini farklı yöntemlerle inceleyen birçok çalışma birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşmıştır. Verimliliğin konjonktür ile aynı yönde hareketini dikkate alan çalışmaların sayısı ise oldukça yetersiz görünmektedir. Yüksek reel ücretler sonucu firmalar kârlılıklarını korumak amacıyla emek verimliliğini arttıran stratejilere yönelirken; uzun dönemde reel ücretlerin emek verimliliği üzerinde olumlu etkileri gözlenebilir. Ücretlerin baskılanması düşük verimlilik artışlarına neden olurken; ücret yönlü büyüme stratejileri, varsayılanın aksine, ekonominin arz tarafında olumlu gelişmelere yol açabilir. Öte yandan, analizlerde her ekonominin yapısal özellikleri dikkate alınmalıdır. İhracat odaklı büyüme stratejilerinin uygulandığı ekonomilerde kısa dönemde ücret artışları büyümeyi muhtemelen olumsuz etkileyecektir. Bu ülkelerde net ihracat kalemi toplam talebin önemli bir bileşeni olduğundan, birim işgücü maliyetlerinin düşürülmesi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, bölüşüm ve büyüme ilişkisini etkileyen mekanizmaların dikkate alınmasıyla, ulaşılan sonuçlar değişiklik gösterebilecektir.

3.4. Teorik Model

Şimdiye kadar ele alınan Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modellerinde kâr payının veri olarak kabul edildiği ve üretim teknolojisinin değişmediği varsayılmış, sadece bölüşümdeki değişmelerin büyüme üzerindeki etkisini incelemeye imkân veren teorik model açıklanmıştı. Bu modelde bölüşüm ve büyüme ilişkisinin niteliğini değiştirebilecek olan verimlilik, işgücü piyasaları, piyasa yapısındaki değişmeler, finansal değişkenler veya teknolojik ilerlemeler gibi etki kanalları dikkate alınmamış olduğundan, modelin bu haliyle gerçekleştirilecek olan ampirik çalışmaların yanlış sonuçlar üretebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, öncelikle verimliliğin büyüme ile etkileşiminin bölüşüm ve büyüme üzerinde yarattığı etki referans Kaleckiye modele dâhil edilerek genişletilen teorik model incelenecektir. Emek verimliliğinin ve kâr payının modelde içsel değişken olarak ele alınması modeli dinamik hale getirmektedir.

Gelir dağılımı ve sermaye birikiminin birbirine bağımlı yapısı Post-Keynesyen iktisadın temel özelliklerinden biridir. Ancak, bu yapı Post-Keynesyen literatürde farklı yaklaşımlar temelinde ele alınmaktadır. Öncelikle, uzun dönemli büyüme modelleri olan Kaldor (1956), Robinson (1964) ve Pasinetti'nin (1962) modellerinde efektif talebin rolü, tam kapasite kullanımı ve tam istihdam düzeyi varsayımı altında gelir dağılımını belirlemektir. Bu durumda, arz koşulları tarafından belirlenmekte olan büyümede efektif talebin bir rolü bulunmamaktadır. Tersine, bu çalışmada ele alınan model, Kalecki'nin yaklaşımına uygun olarak, ekonomiyi eksik kapasite kullanımı varsayımı altında analiz etmekte ve ekonominin eksik istihdam seviyesinde dengeye gelebileceğini iddia etmektedir. Bunun bir sonucu olarak, sermaye birikimi, kâr oranları ve kapasite kullanım oranı uzun dönemde de efektif talep tarafından belirlenebilmektedir. Ayrıca, eksik rekabet piyasasında faaliyet gösteren firmalar üretim maliyetlerine kâr marjı (**mark-up**) ekleyerek fiyatları belirlemekte iken; sendikalar da hedefledikleri reel ücretler doğrultusunda hareket edebilirler.

Bir önceki bölümde yer verilen ve kısıtlayıcı varsayımlara sahip olan Kaleckiye referans modelin teorik imâları ve ampirik sınamaları, genel olarak ücret veya kâr yönlü büyüme konseptleri üzerine kuruludur. Gelir dağılımının dışsal kabul edilmesi modellerde dinamik ilişkilerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Referans Kaleckiye modelin önerdiği şekilde, değişkenlerin indirgenmiş biçimde, yani içsel değişkenlerin dışsal değişkenlerin bir fonksiyonu şeklinde ifade edilmesi, bölüşüm ve büyüme ilişkisinin farklı dışsal şoklar karşısında farklı tepkiler vermesine neden olacaktır (Skott, 2016: 3). Bu durumda, aynı ekonomide, bazı şoklar karşısında ücret yönlü etkilere rastlanırken, başka şoklar için kâr yönlü etkiler görülebilir. Dinamik etkilerin göz ardı edilmesinin yarattığı diğer problem, bölüşümden büyümeye doğru olan etkinin ortaya çıkarılması amaçlanırken, bölüşümün büyüme veya toplam talepten etkilenmesi ve ulaşılan talep rejimi sonucunun yanıltıcı olabilmesidir.

Referans Kaleckiye modelin kısıtlayıcı varsayımları gevşetildiğinde, ekonominin talep rejiminin farklı şoklar karşısında farklı etkiler göstereceği kabul edilmektedir. Bu durumda, ekonomileri kesin olarak ücret veya kâr yönlü olarak nitelendirmek yerine gelir dağılımını içselleştirerek bölüşüm ve büyüme ilişkisinin karşılıklı etkileşimine odaklanmak ve ortaya çıkan etkileşimi altında yatan şoklar temelinde değerlendirmek daha uygun olacaktır. Çalışmanın bu kısmında Bhaduri ve Marglin'in (1990) orijinal modelindeki dışsal kâr payı varsayımı gevşetilecektir.

3.4.1. Temel Varsayımlar

- i. Varsayımları basitleştirmek amacıyla hükümetin olmadığı kapalı bir ekonomi ele alınacaktır. Bu anlamda model Cassetti (2003) ve Dutt (1987) tarafından kapalı ekonomi için çatışan bölüşüm talepleri teorisine dayanarak geliştirilen Kaleckiye modellerle benzerlik göstermektedir.
- ii. Emek verimliliğinin üretim düzeyi veya kapasite kullanım oranıyla birlikte hareket ettiği varsayılacaktır. Emek verimliliği farklı yollarla içselleştirilebilir. Bu, modelin ele aldığı zaman boyutuna bağlıdır. Kısa dönemde daha çok dolaylı ve dolaysız işgücü ayırımından ötürü kâr payının emek verimliliğiyle konjonktür ile aynı yönde hareketi ağır basmaktadır. Orta veya uzun dönemde ise Kaldor-Verdoorn etkisi ve Marx ve Hicks'in (1932) emekten tasarruf eden teknolojik gelişme konseptlerinin daha ağır basması muhtemeldir. Ancak, yapısal anlamda emek verimliliği daha çok toplam talepteki ve reel ücretlerdeki artışlara bağlı olarak değişiklik gösterir. Örneğin, politika değişiklikleri sonucu reel ücretlerde yaşanan kalıcı düşüş veya artışlar sayesinde emek verimliliğinde yapısal değişiklikler ortaya çıkabilir (Storm ve Naastepad, 2012: 3-4). Geçici ücret artışları veya ekonominin genişleme aşamalarında dolaylı işgücünün toplam işgücü içindeki payının düşmesi nedeniyle emek verimliliğinde kalıcı değişiklikler yaşanmaz. Buna göre, emek verimliliğinin ve dolayısıyla kâr payının kapasite kullanım oranıyla konjonktür ile aynı yönde hareketi Kaleckiye modelin kısa dönemli olması ve kapasite kullanım oranının ayar değişkeni olması sebebiyle modelde içermektedir. Bunun yanı sıra, modelde emek verimliliği fonksiyonu orta dönemli Kaldor-Verdoorn etkileri dikkate alınarak oluşturulacaktır.
- iii. Modelde kapasite kullanım oranından (veya büyümeden) emek verimliliğine doğru geri bildirim mekanizmasına izin verilecektir
- iv. Gelir dağılımını içselleştirmede temel alınacak yöntem ise alternatif bölüşüm ve büyüme modellerinde sıkça rastlanan ve Rowthorn'un (1981; 1977) geliştirdiği çatışan bölüşüm talepleridir (**theory of conflicting claims**). Bu yaklaşıma göre hem firmalar hem de çalışanlar elde etmeyi hedefledikleri gelir payları ile gerçekleşen gelir payı arasındaki farka göre fiyat ve nominal ücret pazarlığına girerler.

Bahsedilen varsayımlara göre ele alınan model, daha önce benzer kanaldan

gerçekleştirilmiş olan çalışmaların uyguladığı konseptlerle benzerlik göstermektedir.⁴⁹ Aşağıda sırasıyla kapasite kullanım oranı ve içsel kâr payı fonksiyonlarına dayanan model tanımlanacak, daha sonra modelin dinamikleri ortaya konulacaktır.

3.4.2. Yatırım, Tasarruf ve Kapasite Kullanım Oranının Dinamikleri

Bu bölümde kullanılacak olan notasyon, Bölüm 2.2’de yer verilen referans modelde kullanılanlarla benzerlik göstermektedir.

Alternatif bölüşüm ve büyüme modellerinde genel olarak üretimde sabit oranlı emek ve sermaye kullanımının gerçekleştiği Leontief tipi sabit bütüncül üretim fonksiyonu temel alınmaktadır. k sermaye stokunun potansiyel üretim düzeyine oranını ($k = K/Y_p$), u kapasite kullanım oranını ($u \equiv Y/Y_p$), x ise emek verimliliğini ($x = Y/L$) göstermek üzere,

$$Y = \min\{(u/k)K, xL\} \quad (3.13)$$

Sermaye stokunun ve potansiyel üretim düzeyinin eşit oranda büyüdüğünü ve k ’nın sabit olduğunu varsayalım: $k = 1$. Bu tip bir üretim teknolojisinde üretim faktörlerinin marjinal ürünü belirlenmediğinden, Leontief üretim fonksiyonu marjinal verimlilik teorisine dayanan Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan farklılık göstermektedir. Ayrıca neoklasik üretim fonksiyonunun aksine, faktör talebi faktör fiyatlarına bağlı olmadığından, piyasa mekanizması üretim faktörlerinin tam istihdamını garanti etmemektedir. Böylece sermaye ve emek faktörlerinin eksik istihdamı söz konusu olabilir. Leontief üretim fonksiyonunun bu özelliği, eksik kapasite kullanımı altında toplam talebin rolüne önem veren Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modelinin varsayımlarına oldukça uygundur.

Kapalı ekonomi varsayımı altında iki sosyal sınıf bulunmaktadır: firma sahibi kapitalistler ve çalışanlar. Firmalar hem yatırım hem de tüketim malı üretmektedir. Eksik kapasite varsayımı altında, kısa dönem üretim arzı talepteki değişmelere göre

⁴⁹Bu çalışmalardan Rowthorn (1981), Taylor (1991), Lavoie (1992), Cassetti (2003), Lima (2004), Bhaduri (2006), Barbosa-Filho ve Taylor (2006), Naastepad (2006), Hein ve Tarassow (2010), Storm ve Naastepad (2012), Sasaki (2011; 2013), Schütz (2012) içsel emek verimliliği varsayımına dayanırken, Raghavendra (2006), Naastepad (2006) ve Julius’un (2009) çalışmalarında reel ücret içsel olarak belirlenmektedir.

uyarlanmaktadır.

Çalışanların tüm gelirlerini harcadığı ($s_w = 0$), kapitalistlerin ise kârlarının bir kısmını tasarruf ettiği varsayılmaktadır: $S = s_\pi \Pi$. Bu durumda, ekonomide reel tasarrufların sermaye stokuna oranı:

$$g_s = \frac{S}{K} = s_\pi r \text{ ve } 0 < s \leq 1 \quad (3.14)$$

Firmaların yatırım fonksiyonu ise tasarruflardan bağımsız olarak belirlenmektedir.

Marglin ve Bhaduri'ye (1990) göre, kâr oranı ayrıştırıldığında, kâr payı; kapasite kullanım oranı ve sermayenin verimliliği bileşenlerinden oluşmaktadır. Sermaye stokunun potansiyel üretim düzeyine oranının sabit olduğu varsayılırsa, kapasite kullanım oranı cari üretim düzeyinin potansiyel üretim düzeyine oranı olarak ifade edilir. Bu durumda beklenen kârlılık, yani kâr oranı; beklenen kâr payı ve kapasite kullanım oranına bağlı olmaktadır:

$$r = \frac{\Pi}{K} = \frac{\Pi}{Y} \frac{Y}{Y_p} \frac{Y_p}{K} = \frac{\pi u}{k} \quad (3.15)$$

Dolayısıyla modelde Harrod-yansız (**Harrod-neutral**) teknolojik gelişme varsayımı geçerli olmakta, emek başına sermayenin marjinal verimliliği sabitken sermaye-hasıla oranı değişmemektedir.⁵⁰

Bhaduri ve Marglin (1990:105) yatırım fonksiyonunu temel alarak (Denklem (2.34)), firmaların yatırım kararlarını hem kâr payının hem de kapasite kullanım oranının artan bir fonksiyonu şeklinde tanımlamaktadır. Yatırımlar (I) sermaye stokuna (K) göre normalize edilirse, sermaye birikimi (g_d) aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\frac{I}{K} = g_d(u, \pi) \text{ ve } g_{du} > 0, g_{d\pi} > 0 \quad (3.16)$$

Denklem (2.34)'te yer alan γ_1 hızlandıran etkisini, γ_2 ise kârlılığın etkisini göstermekteydi. Modelde finans sektörü ayrıca ele alınmadığından, standart yatırım

⁵⁰ Emek tasarrufu sağlayan ve sermaye tarafından içerilmiş teknolojik gelişme varsayımında emek-hasıla oranı (L/Y) düşerken emek verimliliği (Y/L) artmaktadır. Sermaye-emek oranı (K/L) emek verimliliğiyle aynı hızda büyürken, sermaye-potansiyel hasıla oranı (K/Y_p) sabit kalmaktadır.

fonksiyonu yaklaşımının aksine faiz oranı modele dâhil edilmemiştir.

İlk bölümde ele alınan neo-Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modellerine benzer şekilde, çalışanların tasarrufta bulunmadığı varsayımına dayanarak, ekonomide tasarruf düzeyine sadece kapitalistlerin karar verdiği kabul edilir ve yatırım fonksiyonuna benzer şekilde tasarruflar sermaye stokuna göre normalize edilirse, tasarruf fonksiyonu (g_s) aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:⁵¹

$$\frac{s}{K} = g_s(u, \pi) \text{ ve } g_{su} > 0, g_{s\pi} > 0 \quad (3.17)$$

Kapalı ekonomi varsayımı altında mal piyasasında denge koşulu, tasarruf oranının birikim oranına eşit olmasıdır. Ancak firmaların üretim düzeyinin toplam talebe eşitlendiği durumu ifade eden mal piyasasında dengeye hemen ulaşılamaz. Mal piyasasında talep fazlasının olduğu durumda ($g_d - g_s > 0$) kapasite kullanım oranı artarken, arz fazlasının olduğu durumda ($g_d - g_s < 0$) kapasite kullanım oranı düşecektir. Bu noktada kapasite kullanım oranı, mal piyasasını kısa dönemde dengeye getiren ayarlama değişkeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermayenin aşınmadığı ve mal piyasasında miktar uyarlamasının gerçekleştiği varsayılırsa, λ mal piyasasında uyarlanma hızını göstermek üzere, kapasite kullanım oranındaki değişimler ($\dot{u}$) mal piyasasında talep fazlasına bağlı olarak yönlendirilecektir:

$$\dot{u} = \lambda[g_d - g_s] \text{ ve } \lambda > 0 \quad (3.18)$$

Böylece kapalı ekonomi varsayımı altında kapasite kullanım oranının dinamikleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\dot{u} = \lambda[I(u, \pi) - s\pi u] \quad (3.19)$$

3.4.3. Çatışan Bölüşüm Talepleri Teorisi ve Kâr Payının Dinamikleri

Parasal terimlerle milli gelir (PY) ücret ($W = wL$) ve kâr gelirinin ($\Pi = rPK$) toplamından oluşmaktadır:

$$PY = W + \Pi \quad (3.20)$$

⁵¹ Çalışanların tasarruf etmediği varsayıldığından, $S = s_\pi$.

Firmalar fiyatları üretim maliyetlerinin⁵² (**prime cost**) üzerine kâr marjı ekleyerek belirlemektedirler:

$$p = (1 + z)wa_0 \quad (3.21)$$

$a_0 = \frac{L}{Y}$ ve $\frac{1}{a_0} = x = \frac{Y}{L}$ olduğuna göre,

$$p = \frac{w}{x}(1 + z) \quad (3.22)$$

Toplam kârlar ise,

$$\Pi = pY - wL \quad (3.23)$$

Denklem (3.22) ve (3.23)'den hareketle kâr payı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$\pi = \frac{\Pi}{pY} = \frac{z}{1 + z} \quad (3.24)$$

$$p = \left(\frac{1}{1 - \pi} \right) \frac{w}{x(u)} \quad (3.25)$$

Kâr payının tanımından hareketle zamana göre türevi alınır⁵³;

$$\dot{\pi} = (1 - \pi)\hat{p} + \hat{x} - \hat{w} \quad (3.26)$$

$$\frac{\dot{\pi}}{(1 - \pi)} = \frac{\dot{p}}{p} + \frac{\dot{x}}{x} - \frac{\dot{w}}{w} \quad (3.27)$$

Rowthorn'un (1977) firmalar ve çalışanların hedeflenen ve gerçekleşen gelir talepleri arasındaki fark olarak nitelendirdiği hedeflenenden sapma⁵⁴ kavramına göre, toplumun farklı sosyal kesimleri arasındaki gelir dağılımı farklılıklarından ötürü çıkar çatışması ortaya çıkmaktadır. Bu durum, eksik istihdam ve eksik kapasite koşulları altında bile enflasyona yol açabilmektedir. Yüksek işsizlik oranlarının gerçekleştiği

⁵²Bu çalışmada değişir maliyetlerin işgücü maliyetlerinden oluştuğu varsayılacak ve hammadde ve diğer girdi maliyetleri analizleri basitleştirmek açısından göz ardı edilecektir.

⁵³Değişkenler üzerindeki nokta simgesi söz konusu değişkenin zamana göre türevinin alındığını gösterir. Değişkenler üzerindeki '^' ise sembolü söz konusu değişkenin büyüme oranını ifade etmektedir: $g_x \equiv \hat{p} = \frac{\dot{p}}{p}$

⁵⁴Bu kavram Rowthorn'un (1977) orijinal çalışmasında '**aspiration gap**' olarak geçmekte, arzulanan olan uzaklığı ifade etmektedir.

durumlarda, emek sınıfının hedeflediği gelir ile gerçekleşen gelir arasındaki fark artarken, toplam talep firmalar için fiyatları arttırma güçlerinde kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Düşük emek payı düşük toplam talep seviyesine neden olurken, firmaların çok düşük talep seviyeleri ile karşı karşıya kalmaları hedefledikleri gelir ile gerçekleşen gelirleri arasındaki farkın açılmasına sebep olur. Çatışan bölüşüm talepleri teorisinden yola çıkarak, iç fiyat seviyesi ve nominal ücretler hedeflenenden sapma konseptine göre belirlenir.

Öncelikle fiyatın uyarlanması denklemini elde edelim. Firmalar cari fiyat seviyesini, hedefledikleri kâr marjı düzeyine göre, ya da denklem (3.26) göz önüne alınırsa, hedefledikleri kâr payı olan π_f ile gerçekleşen kâr payı π_r arasındaki farkı kapatacak şekilde belirlemeye çalışırlar:

$$\frac{\dot{p}}{p} = \vartheta_f(\pi_f - \pi_r); \vartheta_f > 0 \quad (3.28)$$

Eğer $\frac{\dot{p}}{p} = 0$ ise, hedeflenen kâr payı ile gerçekleşen kâr payı birbirine eşit olmaktadır.

Öte yandan, çalışanlar nominal ücret taleplerini hedefledikleri reel ücretlere göre belirlerler. Ancak analizlerde matematiksel anlamda basitlik ve notasyonda kolaylık sağlaması açısından, çalışanların nominal ücret taleplerini hedefledikleri ücret payına göre belirledikleri düşünülün ve ücret payının (1-kâr payı) olarak hesaplandığı göz önüne alınsın. Dolayısıyla, çalışanlar nominal ücret taleplerini hedefledikleri kâr payına (π_w) göre belirlerler. Eğer ücret payı kâr payına göre düşük seviyelerde seyrediyorsa, çalışanlar daha yüksek nominal ücretler için baskı yapacaklardır:

$$\frac{\dot{w}}{w} = \vartheta_w(\pi_r - \pi_w); \vartheta_w > 0 \quad (3.29)$$

Bu baskı, firmaların kâr payını kısıtlayan bir süreçtir. ω_w hedeflenen reel ücret düzeyini göstermek üzere,

$$\pi_w = 1 - \frac{\omega_w}{x} \quad (3.30)$$

Böylece çatışan bölüşüm talepleri teorisi yardımıyla modelde kâr payı içselleştirilmiş olmaktadır. ϑ_f ve ϑ_w sırasıyla, firmaların fiyat uyarlama hızı ile çalışanların (veya işçi sendikalarının) hedefledikleri ve gerçekleşen kâr payı arasındaki

farka cevap verme hızıdır. Bu parametrelerin büyüklükleri firmaların ve çalışanların toplumdaki pazarlık gücüne bağlı olarak belirlenecektir. Firmalar (π_f) ve çalışanların (π_w) hedefledikleri kâr payı düzeyi ise enflasyon beklentileri, verimlilik artışları, işgücü piyasası kurumlarının pazarlık gücü, piyasadaki monopol derecesi ve açık ekonomi varsayımı için reel döviz kuru başta olmak üzere çeşitli faktörlere bağlıdır.

Çalışmada Türkiye örneği ele alındığından, gelişmekte olan ülkelerin genelinde olduğu gibi eksik kapasite kullanımı varsayımının geçerli olduğu kabul edilecektir. Buna göre, Türkiye için düalist ekonomi koşullarının geçerli olduğu söylenebilir. Firmalar talep artışlarına karşılık ücret pazarlığına girişmeden daha fazla işçi istihdam edebilirler, çünkü ekonomi emek kısıdı altında hareket etmemektedir. Bu nedenle, ücret pazarlığı daha çok kapasite kullanım oranındaki artışlar sonucu gerçekleşen verimlilik artışlarından pay alma üzerinden gerçekleşebilir. Aynı zamanda, âmir konumunda olan işgücünün ekonominin genişleme aşamalarında toplam istihdam içerisindeki payının azalması sebebiyle, emek verimliliği kapasite kullanım oranındaki artışlarla konjonktür ile aynı yönde hareket etmektedir. Dolayısıyla, çalışanların hedefledikleri kâr payı düzeyi (π_w) daha çok kapasite kullanım oranı ve reel ücret düzeyine bağlı olarak değişiklik göstermektedir:

$$\pi_w = \pi_w(u, \omega); \pi_{wu} < 0 \text{ ve } \pi_{w\omega} < 0$$

Kapasite kullanım oranındaki artışların çalışanların hedefledikleri kâr payını düşürmesi ve pazarlık gücünü arttırması bir anlamda Marx'ın ifade ettiği yedek işgücü ordusu etkisini yansıtmaktadır. Firmaların hedefledikleri kâr payı düzeyi (π_f) ise toplam talepteki artışları temsil eden kapasite kullanım oranı, firmaların pazarlık gücü ve piyasanın monopol derecesini ifade eden mark-up düzeyi yükseldikçe artacaktır:

$$\pi_f = \pi_f(u, z); \pi_{fu} > 0 \text{ ve } \pi_{fz} > 0$$

Emek verimliliği fonksiyonu kapasite kullanım oranının artan bir fonksiyonu olarak ifade edilmişti. Modelde emek verimliliği hem kapasite kullanım oranının hem de reel ücretlerin bir fonksiyonu olarak ele alınacaktır. Buna göre, emek verimliliğinin büyüme oranı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\hat{x} = \frac{\dot{x}}{x} = g_x(u, \omega) \text{ ve } g'_x(u) > 0; g'_x(\omega) > 0 \quad (3.31)$$

Emek verimliliği fonksiyonunun kapasite kullanım oranı ve reel ücrete göre

kısmi türevleri sırasıyla Kaldor-Verdoorn ve ücret-etkisini göstermektedir.⁵⁵

Denklem (3.28), (3.29) ve (3.31) Denklem (3.27)'de yerine konursa,

$$\dot{\pi} = (1 - \pi)\{\vartheta_f[\pi_f(u, z) - \pi_r] - \vartheta_w[\pi_r - \pi_w(u, \omega)] + g_x(u, \omega)\} \quad (3.32)$$

3.4.4. Modelin Dinamikleri

Denklem (3.19) ve (3.32) 2 boyutlu bir dinamik modeli oluşturan diferansiyel denklem sistemini ifade etmektedir:

$$\dot{u} = \lambda[I(u, \pi) - \pi u]$$

$$\dot{\pi} = (1 - \pi)\{\vartheta_f[\pi_f(u, z) - \pi_r] - \vartheta_w[\pi_r - \pi_w(u, \omega)] + g_x(u, \omega)\}$$

İki boyutlu dinamik bir sistem için sistemin kısmi türevlerini veren Jacobiyen (**Jacobian-J matrix**) matris aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır:

$$J = \begin{bmatrix} \frac{\partial \dot{u}}{\partial u} & \frac{\partial \dot{u}}{\partial \pi} \\ \frac{\partial \dot{\pi}}{\partial u} & \frac{\partial \dot{\pi}}{\partial \pi} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \lambda(I_u - S_u) & \lambda(I_\pi - S_\pi) \\ (1 - \pi)[\vartheta_f \pi_{fu} + \vartheta_w \pi_{wu} + g'_x(u)] & -(1 - \pi)(\vartheta_f + \vartheta_w) \end{bmatrix}$$

Kısa dönem denge koşulu, $\dot{u} = \dot{\pi} = 0$ 'dır. Kısa dönem denge değerleri u^* ve π^* olarak gösterilsin. J matrisine karşılık gelen karakteristik denklemler elde edilerek dinamik modelin istikrarlılığı incelenebilir. Diferansiyel denklem sistemine ait Jacobian matrisin elemanları denge değerleri etrafında lineer hale getirildiğinde, sistemin tüm elemanlarının açıklaması aşağıdaki gibidir (u^*, π^* denge değerleri yine u ve π olarak gösterilsin):

$$J_{11} \equiv \frac{\partial \dot{u}}{\partial u} = \lambda(\gamma_1 - \pi) \quad (3.33)$$

$$J_{12} \equiv \frac{\partial \dot{u}}{\partial \pi} = \lambda(\gamma_2 - su) \quad (3.34)$$

$$J_{21} \equiv \frac{\partial \dot{\pi}}{\partial u} = (1 - \pi)[\vartheta_f \pi_{fu} + \vartheta_w \pi_{wu} + g'_x(u)] \quad (3.35)$$

⁵⁵ $g'_x(u)$ ve $g'_x(\omega)$ kısmi türevlerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğuna dair ampirik kanıtlar Tablo 3-1'de verilmişti.

$$J_{22} \equiv \frac{\partial \pi}{\partial \pi} = -(1 - \pi)(\vartheta_f + \vartheta_w) < 0 \quad (3.36)$$

Sistemin kararlılığı için gerekli koşul, matrisin izinin, $Tr(J)$, negatif ve determinantının, $Det(J)$, pozitif olmasıdır. Bu da;

$$Tr(J) = \lambda(\gamma_1 - s\pi) - (1 - \pi)(\vartheta_f + \vartheta_w) < 0$$

$$Det(J) = \lambda(1 - \pi) \left[(\vartheta_f + \vartheta_w)(s\pi - \gamma_1) - (\gamma_2 - su) [\vartheta_f \pi_{fu} + \vartheta_w \pi_{wu} + g'_x(u)] \right] > 0.$$

Dolayısıyla, eğer $Tr(J) < 0$ ve $Det(J) > 0$ ise sistem kararlı olacaktır. Benzer şekilde, eğer $Tr(J) > 0$ ve $Det(J) > 0$ ise sistem kararsız, $Tr(J) < 0$ ve $Det(J) < 0$ ise eyer-yol kararsızlığı (**saddle-path instability**) durumu söz konusudur.

Matrisin diagonal elemanları, yani köşegen matrisi içsel değişkenlerin yine aynı değişkene etkisini ifade etmektedir. Bir değişken uzun dönem denge değerinden saptığında yine denge değerine geri dönecektir. Bu nedenle diagonal elemanlar negatiftir. İktisadi açıdan yorumlarsak, piyasanın sürekli temizlenmesi ve miktarın anında uyarlanması için Keynesyen istikrarlılık koşulu gereği toplam tasarruflar kapasite kullanımındaki değişimlere yatırımlardan daha duyarlı olmalıdır. Bu da kapalı ekonomi varsayımı altında $s\pi > \gamma_1$ koşulunun sağlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla $J_{11} < 0$ olduğu varsayılacaktır: $\lambda(\gamma_1 - s\pi) < 0$. Denklem (3.36) ise kâr payındaki değişimlerin yine kâr payına olan etkisini göstermektedir. Sırasıyla firmaların fiyat uyarlanma hızı ile çalışanların hedefledikleri ve gerçekleşen kâr payı arasındaki farka cevap verme hızını gösteren ϑ_f ve ϑ_w katsayılarının o'dan büyük oldukları ifade edilmişti: $\vartheta_f, \vartheta_w > 0$. Tanım gereği $(1 - \pi) > 0$ olduğundan, $\frac{\partial \pi}{\partial \pi} < 0$ 'dır.⁵⁶ Bu durumda matrisin izi negatiftir: $Tr(J) < 0$.

Matrisin izinin negatif olduğu ve Keynesyen istikrarlılık koşulunun sağlandığı varsayımı altında, sistemin kararlı olması için aşağıdaki iki varsayımdan birinin

⁵⁶Genel olarak dünyada birçok ülkede kâr payı düzeyi 0.50'yi aşmamaktadır. Bu nedenle $\pi < 0.5$ denilebilir. Örneğin, Ellis ve Smith (2010) AMECO veri tabanından kıta Avrupası ülkeleri, ABD, Kanada, Japonya ve Avustralya için kârların faktör fiyatlarıyla GSYH'ya oranı serisini kullanmışlardır. Kâr payı 1990'lardan itibaren global ölçekte artan bir trend sergilese de, 1960-2005 yılları arasında tüm bu ülkeler için kâr payı düzeyi %50'nin altında seyretmiştir. Türkiye için ise aynı veri setini kullanarak düzeltilmiş ücret payından elde edilmiş kâr payı düzeyi 1988-2005 yılları arası %50'nin altında gerçekleşirken, 2005-2015 yılları arasında %50-52 civarında gerçekleşmiştir. 1970-1990 yılları arası ise dünyada kâr payı 1990 sonrası döneme göre çok daha düşük düzeylere işaret etmektedir. Bernanke ve Gürkaynak (2001) 1973-1992 yılları arası ortalama kâr payının Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'de sırasıyla 0.31, 0.26, 0.33 ve 0.25 olduğunu, ABD ve Japonya için ise sırasıyla 0.26 ve 0.33 olarak gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

gerçekleşmesi gerekir:

1. $Tr(J) < 0 ; (\gamma_2 - su) < 0$ ve $[\vartheta_f \pi_{fu} + \vartheta_w \pi_{wu} + g'_x(u)] > 0$
2. $Tr(J) < 0 ; (\gamma_2 - su) > 0$ ve $[\vartheta_f \pi_{fu} + \vartheta_w \pi_{wu} + g'_x(u)] < 0$

Yani, $Tr(J) < 0$ varsayımı altında ya $\frac{\partial \dot{u}}{\partial \pi} < 0$ ve $\frac{\partial \dot{\pi}}{\partial u} > 0$ olmalı, ya da $\frac{\partial \dot{u}}{\partial \pi} > 0$ ve $\frac{\partial \dot{\pi}}{\partial u} < 0$ olmalıdır.

Matrisin J_{12} elemanı kâr payındaki değişmelerin kapasite kullanım oranı üzerindeki doğrudan etkisini ifade etmektedir. Matrisin bu elemanının işareti belirsizdir. Eğer $(\gamma_2 - su) < 0$ ise ülke ekonomisinin talep rejimi ücret yönlüdür: Kâr payındaki artışlar toplam talebi olumsuz yönde etkilemektedir. Eğer $(\gamma_2 - su) > 0$ ise ülke ekonomisinin talep rejimi kâr yönlü olarak nitelendirilir. Bu durumda kâr payındaki artışlar toplam talebi desteklemektedir.

Matrisin J_{21} elemanı kâr payının kapasite kullanım oranındaki değişmelere reaksiyonunu göstermektedir. Öncelikle, kapasite kullanım oranındaki artışlardan ötürü verimlilik kazanımları $[g'_x(u)]$ gerçekleşmektedir. Ancak, verimlilik artışının konjonktür ile aynı yönde hareketinin kısa ve uzun dönemli çeşitli açıklamaları bulunmaktadır. Kısa dönemde dolaylı işgücünün varlığı ve ücret sözleşmelerinin kısa dönemde değişmemesi sebebiyle nominal ücretler verimlilik artışlarından kâr ile eşit düzeyde pay alamamaktadır. Öte yandan, ekonomide Okun Yasasının etkileri ağır basıyorsa, kapasite kullanım oranındaki artışlar işgücüne olan talebi arttıracığından, emeğin pazarlık gücünün özellikle potansiyel üretim düzeyine yaklaştıkça artacağı söylenebilir. Bunun sonucunda nominal ücretler yükselme eğilimi göstereceğinden; uzun dönemde kapitalistler, üretim sürecinde emekten tasarruf eden teknolojileri uygulayabilirler. Bu etki yedek işsizler ordusu yaratma etkisi (**reserve army creation effect**) olarak da adlandırılmaktadır (Stockhammer ve Onaran, 2004; Sasaki vd., 2013). Ayrıca uzun dönemde, Kaldor-Verdoorn yasası gereği statik ve dinamik ölçek etkileri dolayısıyla büyüme oranındaki artışlar verimliliği olumlu etkileyecektir. Bu nedenle, $g'_x(u) > 0$ 'dır. Kapasite kullanım oranı arttıkça firmaların kâr beklentileri de artacaktır: $\vartheta_f \pi_{fu} > 0$. Öte yandan, çalışanlar kapasite kullanım artışlarından doğacak olan verimlilik artışlarından daha fazla pay almak isteyeceklerinden, hedefledikleri kâr payı düşüş gösterecektir: $\vartheta_w \pi_{wu} < 0$. Bu etki yedek işgücü ordusu etkisi olarak da adlandırılmaktadır. Eğer $[\vartheta_f \pi_{fu} + g'_x(u) > \vartheta_w \pi_{wu}]$ ise $J_{21} > 0$ olacaktır. Bu durumda

kâr payı, kapasite kullanım oranı ile konjonktür ile aynı yönde hareket etmektedir.

Kapasite kullanım oranındaki artışlar kâr payını arttırıyorsa; ekonominin talep rejiminin kâr yönlü olduğu durumda kapasite kullanım oranı daha da artacaktır. Bu nedenle, kâr payının içsel olduğu durumda kâr payındaki değişmeler sonucu iki boyutlu dinamik sistemde kararsızlık oluşabilir. Ancak, ekonominin talep rejimi ücret yönlü ise ve kâr payı konjonktür ile aynı yönde hareket ediyorsa, sistem kararlıdır.

Diğer yandan, yedek işgücü ordusu etkisi verimliliğin konjonktür ile aynı yönde hareketini bastırıyorsa, yani $[\vartheta_f \pi_{fu} + g'_x(u) < \vartheta_w \pi_{wu}]$ ise $J_{21} < 0$: kapasite kullanım oranındaki artışlar kâr payını olumsuz etkilemektedir ve ekonomide kâr sıkışması olgusu gerçekleşmektedir. Kapasite kullanım oranındaki artışlar kâr payını düşürürken, ekonominin talep rejiminin ücret yönlü olduğu durumda toplam talep artacak ve kâr payında tekrar düşüş yaşanacaktır. Böyle bir durumda sistem kararsız olabilir. Ancak ekonominin talep rejiminin kâr yönlü olduğu durumda sistem kararlıdır: Kapasite kullanım oranı kâr payını düşürmekte, ancak toplam talepte yaşanacak artışlar kâr payını tekrar arttırmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALECKİYEN MODEL ÇERÇEVESİNDE BÖLÜŞÜM, BÜYÜME VE VERİMLİLİK İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK UYGULAMASI

4.1. Ampirik Motivasyon

Bu çalışmada bölüşüm, kapasite kullanım oranı ve emek verimliliği arasındaki dinamik ilişkilerin incelenmesi amacıyla Bhaduri ve Marglin (1990) yaklaşımını temel alan Post-Keynesyen/Kaleckiye büyüme modeli çatışan bölüşüm talepleri teorisi (Rowthorn, 1977,1981) ve içsel emek verimliliği yaklaşımı ile genişletilmiştir. Kalecki (1971) modelinin Bhaduri ve Marglin (1990) varyasyonundan yola çıkan ve kâr payını dışsal değişken olarak ele alan çalışmaların aksine, ele alınan teorik model yardımıyla kâr payı değişkeni içselleştirilmiştir. Ayrıca (i) üretim sürecinde dolaylı işgücünün varlığı, (ii) ölçek ekonomisi etkileri ve (iii) reel ücretlerin emek verimliliğine olumlu etkisi nedeniyle emek verimliliğinin büyüme/kapasite kullanım oranı ile konjonktür ile aynı yönde hareket ettiği varsayılmıştır.

Post-Keynesyen literatürde çalışmaların çoğu kâr payını dışsal kabul ettiğinden karşılaştırmalı statik analiz yöntemini kullanmaktadırlar. Bu analiz yöntemi gereği yapısal kanaldan ilerleyen çalışmalar, bölüşümün toplam talebin ayrı ayrı bileşenleri üzerine olan etkisini açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerlerini modele dahil ederek tek denklemlilik tahmin yöntemiyle incelemiştir. Ancak metodolojik açıdan bakıldığında bu yaklaşım eşanlı olarak belirlenme problemini dikkate almadığından, teorik modelde önemli bir yeri olan sistem davranışını ortaya koymakta başarısız olmaktadır. Bu durumda bölüşüm, birikim, toplam talep ve verimlilik arasındaki etkileşim tümüyle analiz edilmemiş olmaktadır.

Bu çalışmada bahsedilen yöntemden farklı olarak, kâr payı, büyüme, yatırım ve emek verimliliği arasındaki dinamik ilişkiler hem gecikmeli hem de eşanlı etkileşimleri dikkate alan sistem yaklaşımı ile test edilecektir. Bu amaca uygun olarak Türkiye’de bölüşüm ve büyüme arasındaki dinamik ilişkiler yapısal vektör otoregresyon (SVAR) yardımıyla ortaya konulacaktır. Çalışmamız açısından vektör otoregresif modelin uygunluğu aşağıdaki sebeplere dayandırılmaktadır:

1. Eşanlı denklem sistemlerinin aksine herhangi bir teorik modelden yola çıkmayan ve içsel-dışsal ayrımı gerektirmeyen VAR modeli yapısal modele kısıtlama getirmeden değişkenler arası dinamik ilişkileri verebilmektedir.
2. VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerine yer verilebilmektedir. Bu yönüyle esnek bir model olan VAR modeli sayesinde geleceğe yönelik güçlü tahminler yapılabilmektedir.
3. VAR modeli bir sistem yaklaşımıdır. Bu yaklaşım sistemin elemanları arasındaki etkileşimlerin oluşturduğu bütünü açıklayabilmeyi amaçlar ve karşılıklı bağımlılık olgusunu temel alır. Böylece, değişkenler arası etkileşime izin veren VAR analiziyle modelde ortaya çıkarılması amaçlanan bölüşüm, birikim, verimlilik ve toplam talep (veya büyüme) arasındaki dinamik ilişkilerin görülmesi mümkün olabilecektir.
4. VAR modelinde yer alan değişkenler arasındaki eşanlı veya uzun dönemli ilişkilere teorik modele dayanarak getirilen kısıtlamalarla SVAR modeli oluşturulabilir. Bu model yardımıyla nedensel çıkarımlarda bulunmak ve politika analizleri yapmak mümkündür. Bu nedensel etkiler genellikle etki-tepki fonksiyonları ve tahmin hatası varyans ayrıştırması yöntemiyle ortaya konur.

Yukarıda bahsedilen nedenlerle Türkiye’de bölüşüm ve büyüme ilişkisinin incelenmesinde bir sistem yaklaşımı olan SVAR yönteminin izlenmesi daha uygun görülmüştür. Bölüm 4.2’de VAR ve SVAR modellerinin teorik yapısından bahsedildikten sonra Bölüm 4.3’te veri seti ve değişkenler tanıtılacaktır. Bölüm 4.4’te çalışmanın teorik modeline uygun olarak önerilen SVAR modeli açıklandıktan sonra 4.5’te model sonuçları tartışılacaktır.

4.2. Ekonometrik Yöntem

4.2.1. Vektör Otoregresif (VAR) Model

İktisadi ilişkilerin karmaşık ve karşılıklı bağımlı yapısı, bu değişkenler arasındaki ilişkileri tahmin etmek için çoklu denklem sistemlerinin kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir.⁵⁷ Eşanlı denklem sistemlerinin kullanıldığı durumlarda

⁵⁷ İktisadi ilişkiler genellikle yapısal veya indirgenmiş biçim istatistiki tahmin yöntemiyle analiz edilir. İndirgenmiş biçim yönteminde değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmininde istatistiki varsayımlar temel

temel alınan teorik modelin imalarına bağlı kalınarak bağımlı ve bağımsız değişken ayrımının yapılması söz konusudur. Diğer taraftan, belirlenim probleminin (**identification**) üstesinden gelebilmek için teorik modele uygun olarak yapısal modele kısıtlamalar koymak gerekebilmektedir. Sims (1980), makroekonomik değişkenler arasındaki dinamik ilişkilere yönelik önemli ölçüde kısıtlayıcı varsayımlar geliştiren büyük ölçekli makroekonometrik modelleri eleştirmektedir. Ayrıca iktisadi birimler gelecekteki faydanın bugünün kararlarına etkisini de göz önünde bulundurdıklarından, büyük ölçekli makroekonometrik modeller bu durumla tutarsız bir görünüm sergilemektedir. Rasyonel ve ileri görüşlü iktisadi birimlerin olduğu bir ekonomik yapıda değişkenlerin dışsal varsayılması uygun görünmemektedir. Bu durumun çözümüne yönelik olarak, Sims (1980) teorik temellere dayanan yapısal tahmin yöntemine alternatif VAR modelini öne sürmüştür. VAR modeli ile önsel (**apriori**) teoriye fazla bağlı kalmadan ve güçlü kısıtlar kullanmadan makroekonometrik modelleme yapmak mümkün olabilmektedir.⁵⁸

Sims'in ardından Blanchard ve Watson (1984), Bernanke (1986) ve Blanchard ve Quah (1989) tarafından geliştirilmeye devam edilen VAR analizi, çok değişkenli zaman serilerinin analizinde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. VAR modelinin tek değişkenli otoregresif (AR) modelin dinamik çok değişkenli zaman serisi analizine izin verecek şekilde genişletilmiş versiyonu olduğu söylenebilir. Bu model özellikle iktisadi ve finansal zaman serilerinin dinamik ilişkilerini analiz etmek ve tahmin yapmak için oldukça uygundur. Açıklayıcı değişkenler üzerine kısıt konmasını ve içsel-dışsal değişken ayrımını gerektirmeyen ve bu nedenle teorik temellere dayanmayan bir analiz aracı olarak karşımıza çıkan VAR modeli, oldukça başarılı sonuçlar veren esnek bir modeldir. VAR modeller özellikle tahmin yapma açısından tek değişkenli otoregresif modellerden üstündürler. Ancak nedensel analizler için modelde iktisadi belirlenim aşamasının gerçekleştirilmesi gerekir. Bu noktada SVAR modelinin kullanılması uygun düşmektedir. Bu kısımda öncelikle VAR modellemesi açıklanacak, ardından SVAR modeli ve etki-tepki fonksiyonlarıyla varyans ayrıştırması incelenecektir.

alınır. Yapısal tahmin tekniğinde ise başlangıç noktası teorik iktisadi modellerdir. Bu yöntem teorik varsayımlardan yola çıkar ve iktisadi sonuçların karşılıklı bağımlılığına izin vererek parametre tahmin etmeyi amaçlar. İktisat literatüründe yer alan ampirik çalışmalarda genellikle tahmin yöntemleri arasındaki bu ayırmadan bahsedilmeden ve belirli bir iktisadi model temel alınmadan değişkenler arasındaki ilişkinin indirgenmiş biçim yöntemiyle istatistiki tahmininin gerçekleştirileceği ifade edilir.

⁵⁸ VAR modelleri teoriden tamamen bağımsız değildir. Çalışmanın bu kısmında bahsedilecek olan yapısal VAR bunun bir örneğidir. Yapısal VAR modelinde teorik kısıtlamalar yapmak mümkündür. Ancak yine de diğer makroekonometrik yöntemlerden daha az kısıtlayıcı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Standart VAR yapısında her değişken hem kendinin hem de diğer değişkenlerin geçmiş değerlerinin lineer bir fonksiyonu olarak ifade edilir. $y_t = (y_{1t}, y_{2t}, \dots, y_{nt})'$, çok değişkenli $(n \times 1)$ boyutlu değişken vektörünü temsil etmek üzere, p gecikmeli vektör otoregresif model ($VAR(p)$) aşağıdaki formda ifade edilsin (Zivot ve Wang, 2006: 384):

$$y_t = v_t + B_1 y_{t-1} + B_2 y_{t-2} + \dots + B_p y_{t-p} + \varepsilon_t, t = 1, \dots, T \quad (4.1)$$

$v_t = (v_1, \dots, v_n)'$ sabit terim vektörünü, $B_i (n \times n)$ katsayı matrisini ifade etmektedir. ε_t ise $(n \times 1)$ ortalaması sıfır, varyansı sabit ve otokorelasyon içermeyen ak gürültü terimidir:

$$E(\varepsilon_t) = 0, E(\varepsilon_t, \varepsilon'_s) = \Sigma_\varepsilon, E(\varepsilon_t, \varepsilon'_s) = 0 \text{ ve } \forall s \neq t.$$

Dikkat edilirse, Denklem (4.1)'de veri setine herhangi bir iktisadi kısıt getirilmemekte ve varsayımda bulunulmamaktadır. Öte yandan, kalıntılar ortogonal olmadığından, yapısal şoklar olarak yorumlanamazlar. Daha iyi anlayabilmek için, 2 değişkenli ve 1 gecikmeli VAR(1) modeli matris cebiri yardımıyla ele alınsın:

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} \\ b_{21} & b_{22} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (4.2)$$

veya

$$y_{1t} = v_1 + b_{11}y_{1t-1} + b_{12}y_{2t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (4.3)$$

$$y_{2t} = v_2 + b_{21}y_{1t-1} + b_{22}y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (4.4)$$

VAR(1) modelini indirgenmiş formda yazarsak:

$$y_t = v + B y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim N(0, \Sigma_\varepsilon) \quad (4.5)$$

Yukarıdaki model standart VAR olarak da adlandırılmaktadır. Hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisi aşağıdaki gibidir:

$$E(\varepsilon_t, \varepsilon'_t) = \begin{bmatrix} \text{var}(\varepsilon_{1t}) & \text{cov}(\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}) \\ \text{cov}(\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}) & \text{var}(\varepsilon_{2t}) \end{bmatrix} \quad (4.6)$$

$$E(\varepsilon_t, \varepsilon'_t) = \begin{bmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_{12} \\ \sigma_{21} & \sigma_2^2 \end{bmatrix} = \Sigma_\varepsilon \quad (4.7)$$

Denklem (4.7)'de matrisin σ_1^2 ve σ_2^2 elemanları sırasıyla y_{1t} ve y_{2t}

değişkenlerinin varyansını, $cov(\varepsilon_1, \varepsilon_{2t})$ ise eşanlı kovaryansı ifade etmektedir. Bu modelde B , ε ve $E(\varepsilon_t, \varepsilon'_t) = \Sigma_\varepsilon$, EKK yöntemiyle kolaylıkla tahmin edilebilir. Ne var ki ε_t istatistiki şokları temsil etmektedir. Oysa elde edilmek istenen, ekonomiye verilen şokların etkisinin tahminidir. Bağımsız değişkenin olmadığı durumda hataların varyans-kovaryans matrisi Σ_ε , y_t değişkenleri arasındaki eşanlı korelasyon ile ilgili tüm bilgiyi içerecektir. İndirgenmiş biçim VAR modelinde bu eşanlı ilişkiler açıkça ele alınmamaktadır. Dolayısıyla kalıntıların korelasyonu, değişkenler arasındaki eşanlı ilişkileri yansıtmaktadır. Ayrıca $E(\varepsilon_t, \varepsilon'_s)$ 'nin varyans-kovaryans matrisi sıfır olmalıdır:

$$E(\varepsilon_t, \varepsilon'_s) = \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}, \forall s \neq t \quad (4.8)$$

Dolayısıyla, indirgenmiş biçim VAR modeli aşağıdaki sebeplerden ötürü gerçekleştirilecek analizin amaçları için yetersizdir:

1. VAR modeli keyfi olarak seçilen gecikmeli değerleri modele dahil etmeye izin verirken, iktisadi teoride önemli yere sahip değişkenler arasındaki eşanlı ilişkileri göz ardı etmektedir. Bu yüzden VAR modeli eşanlı ilişkileri gözlemleyecek bir yapıya getirilmelidir.
2. VAR modelinde hata terimleri genel olarak birbiriyle ilişkilidir. Bu model ekonominin yapısı hakkında bilgi vermediğinden, indirgenmiş biçim hata terimi yapısal şoklar olarak nitelendirilemez. Gerçekleştirilecek etki-tepki analizi çerçevesinde, bu denklemden elde edilen tepkiler herhangi bir kalıntıya verilen şokun net etkisini yansıtmayacaktır. Bunun için yapısal bir model gereklidir.

Ulaşılmak istenen ve ilkel form (**primitive form** veya **primitive VAR**) olarak da adlandırılan bu model aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Ay_t = d + Cy_{t-1} + e_t, \quad e_t \sim N(0, I) \quad (4.9)$$

Bu denklem sisteminde içsel değişkenler arasındaki eşanlı etkiler A matrisinde açıkça gösterilmektedir. ε_t 'nin aksine, e_t serisel ilintisiz (**serially uncorrelated**) ve birbirinden bağımsızdır. İlkel form VAR tekrar ele alınır ve gecikme uzunluğu 1 olan iki değişkenli eşanlı denklem sistemi aşağıdaki spesifikasyonla gösterilirse:

$$y_{1t} = d_1 - a_{12}y_{2t} + c_{11}y_{1t-1} + c_{12}y_{2t-1} + e_{1t} \quad (4.10)$$

$$y_{2t} = d_2 - a_{21}y_{1t} + c_{21}y_{1t-1} + c_{22}y_{2t-1} + e_{2t} \quad (4.11)$$

y_{1t} ve y_{2t} değişkenlerinin durağan, e_{1t} ve e_{2t} 'nin standart sapmalarının sırasıyla σ_{y1} ve σ_{y2} olan otokorelasyonsuz ak gürültü terimleri oldukları varsayılmıştır. Sistemde y_{1t} ve y_{2t} değişkenlerinin birbirini etkilemesine izin verildiğinden, sistem yapısal olarak geri beslemelidir. Örneğin, $-a_{12}$ ($-a_{21}$) terimi y_{2t} (y_{1t}) değişkeninin y_{1t} (y_{2t}) üzerindeki etkisini temsil etmektedir. e_{1t} ve e_{2t} terimleri ise sırasıyla y_{1t} ve y_{2t} üzerindeki şokları göstermektedir. Eğer $a_{21} \neq 0$ ise, e_{1t} 'nin y_{2t} üzerinde, benzer şekilde $a_{12} \neq 0$ ise, e_{2t} 'nin y_{1t} üzerinde dolaylı eşanlı etkisi bulunmaktadır (Enders, 2004: 285).

Ancak yapısal formdaki Denklem (4.10) ve (4.11) EKK yöntemiyle tahmin edilemez, çünkü değişkenlerin hata terimleriyle ilişkili olmaması gerekir. Bu, EKK yönteminin ve ekonometrik modellerin en temel varsayımlarından biridir. A matrisi de içsel değişkenler arasında eşanlı ilişkileri içermesinden ötürü sorunludur. Bu problemin üstesinden gelebilmek ve yukarıdaki denklem sistemini daha kullanışlı bir forma getirebilmek için Denklem (4.10) ve (4.11) indirgenmiş biçime dönüştürülmelidir. Matris cebiri yardımıyla yapısal denklem sistemi (4.10) ve (4.11) aşağıdaki gibi ifade edilirse:

$$\begin{bmatrix} 1 & a_{12} \\ a_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} \\ c_{21} & c_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (4.12)$$

ve

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} \\ a_{21} & 1 \end{bmatrix}, y_t = \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix}, d = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \end{bmatrix}, C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} \\ c_{21} & c_{22} \end{bmatrix}, e_t = \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix}$$

Denklem (4.12) A^{-1} ile çarpılırsa,

$$A^{-1}Ay_t = A^{-1}d + A^{-1}Cy_{t-1} + A^{-1}e_t \quad (4.13)$$

$$y_t = v + By_{t-1} + \varepsilon_t; \quad \varepsilon_t \sim N(0, \Sigma_\varepsilon) \quad (4.14)$$

Dikkat edilirse, Denklem (4.9)'un A^{-1} ile çarpılmasıyla tekrar indirgenmiş biçim standart VAR formuna ulaşılmaktadır. Denklem (4.9) ve (4.14) göz önüne alındığında,

$$B = A^{-1}C, v = A^{-1}d, \varepsilon_t = A^{-1}e_t \text{ ve } \Sigma_\varepsilon = A^{-1}IA^{-1'} = A^{-1}A^{-1'}$$

A matrisi aynı zamanda indirgenmiş form VAR modelinin tahmin hataları (ε_t)

ve yapısal şokları (e_t) ile bağlantılıdır: $\varepsilon_t = A^{-1}e_t$. Tahmin hataları ε_t , yapısal şokların (e_t) lineer birleşimidir:

$$\varepsilon_{1t} = (e_{1t} - a_{12}e_{2t})/(1 - a_{12}a_{21}) \quad (4.15)$$

$$\varepsilon_{2t} = (e_{2t} - a_{21}e_{1t})/(1 - a_{12}a_{21}) \quad (4.16)$$

e_{1t} ve e_{2t} ak gürültü süreçleri olduklarından, ε_{1t} ve ε_{2t} ortalaması sıfır, varyansı sabit, ve serisel ilintisiz (otokorelasyon içermeyen) kalıntılardır.⁵⁹ Eğer A^{-1} bilinirse, o halde $C = AB$ ve $e_t = A\varepsilon_t$ olacaktır. Ancak bu noktada yapısal VAR modellemesinde belirlenim problemi ile karşı karşıya kalınmaktadır: A nasıl belirlenecektir?

4.2.2. Belirlenim Problemi

Sims'e (1986: 3) göre "belirlenim veri setinde tarihsel olarak gözlemlenen değişimlerin henüz gerçekleşmemiş bir olayın sonuçlarını tahmin etmeye izin verecek şekilde kullanılmasıdır." Varsayalım ki standart VAR modelinden yapısal VAR modeli elde edilmek istenmektedir. Bahsedildiği gibi, yapısal VAR modeli geri beslemeli olduğundan, y_{1t} değişkeni e_{2t} hata terimi ile, y_{2t} değişkeni de e_{1t} ile korelasyonludur. Standart ekonometrik tahmin teknikleri değişkenlerin hata terimleriyle korelasyonsuz olması gerektiğini varsaydığından, Denklem (4.10) ve (4.11) ile gösterilen SVAR modeli tahmin edilemez. Belirlenim problemini daha açıkça ifade etmek için, standart VAR ve ilkel VAR modelinin katsayı tahminleri dikkate alınsın. 2 değişkenli VAR(1) modelinde $v_1, v_2, b_{11}, b_{12}, b_{21}$ ve b_{22} katsayıları ve ε_{1t} ve ε_{2t} 'nin varyans-kovaryansı (2 varyans ve 1 kovaryans) olmak üzere toplam 9 adet parametre tahmin edilmektedir (Denklem (4.2)). Oysa ilkel VAR formda 10 adet parametre tahmini söz konusudur: $a_{12}, a_{21}, d_1, d_2, c_{11}, c_{12}, c_{21}, c_{22}$ ve e_{1t} ve e_{2t} 'nin varyansları.⁶⁰ İlkel VAR sisteminde bilinmeyen parametre sayısı 10 iken, indirgenmiş biçim VAR tahmininde 9 adet parametre bulunmaktadır. Bu nedenle yapısal sistemin parametreleri üzerine 1 adet kısıt getirilmesi gerekmektedir.

Belirlenme probleminin üstesinden gelmek için genellikle iki yaklaşım bulunmaktadır:

1. Yinelemeli (**recursive**) belirlenim yöntemi: Sims (1980; 1992)

⁵⁹ Hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisi Denklem (4.7)'de gösterilmektedir.

⁶⁰ Yapısal şoklar birbirinden tamamen bağımsız olduğundan, SVAR modelinin kovaryansı sıfırdır

2. Yinelemeli olmayan (**nonrecursive**) belirlenim yöntemi: Blanchard ve Perotti (2002)
3. Uzun dönemli kısıtlara dayanan belirlenim yöntemi: Blanchard ve Quah (1989)

Bu çalışmada 2. ve 3. yöntemden faydalanılmayacağı için, Sims (1980) tarafından geliştirilen yinelemeli yöntem ile teorik önseziilere dayalı kısıtlama yönteminden bahsedilecektir.

VAR modellerinde elde edilen kalıntılar genellikle birbiriyle ilişkili olduğundan, sisteme gelen bir şoka verilen tepki, diğer kalıntıların etkisini de içerecektir. Bu sorunun üstesinden gelmek için şokların dikeyleştirilmesi (**orthogonalize**) yani 'ilişkisizleştirilmesi' gerekmektedir. Sims (1980), bir SVAR belirlenim metodu olarak şokların dikeyleştirilmesinde yinelemeli sıralama (**recursive ordering**) yöntemini önermiştir. Bu yöntemde göre A matrisi alt üçgensel matris olarak kabul edilirken, VAR modelinde kovaryans matrisi (Σ_ε) Cholesky yöntemiyle ayrıştırılmakta ve şoklar dikeyleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, Sims (1980) yapısal modelin içsel değişkenleri arasındaki eşanlı ilişkileri ifade eden A matrisine yinelemeli (**recursive**) kısıtlamalar getirmeyi önermektedir. Örneğin, üç değişkenli bir VAR modelinde, bahsedilen kısıtlar altında t döneminde, sıralamada yer alan ilk değişken diğer değişkenlerden etkilenmezken, diğer tüm değişkenleri etkileyebilmektedir. Sıralamada ikinci sırada yer alan değişken ise ilk değişken dışındaki değişkenlerden etkilenmemekte, ancak kendinden sonra gelen diğer tüm değişkenleri etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, üçüncü değişken ilk iki değişkenden eşanlı olarak etkilenmekte, ancak kendinden önce gelen değişkenleri eşanlı olarak etkileyememektedir.

Yukarıda bahsedilen belirlenim yöntemi formelleştirilsin. Sims'in (1980) önerdiği belirlenim probleminin çözümünde, yapısal modelin içsel değişkenleri arasındaki eşanlı ilişkileri ifade eden A matrisine kısıtlar getirilmektedir. Örneğin, matrisin a_{12} teriminin sıfır olduğu varsayılınsın. Bu durumda y_{2t} değişkeninin y_{1t} üzerinde eşanlı etkisi olmadığı kısıtı getirilmiş olacak, ancak y_{2t} değişkeninin gecikmeli değerinin y_{1t} üzerinde etkisi olduğu varsayılacaktır. Bu durumda sistem tam belirlenmiş (**exactly identified**) olacaktır:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 \\ a_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} \\ c_{21} & c_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (4.17)$$

$$y_{1t} = d_1 + c_{11}y_{1t-1} + c_{12}y_{2t-1} + e_{1t} \quad (4.18)$$

$$y_{2t} + a_{21}y_{1t} = d_2 + c_{21}y_{1t-1} + c_{22}y_{2t-1} + e_{2t} \quad (4.19)$$

A matrisine getirilen kısıtla, matrisin tersine de (A^{-1}) kısıt getirilmiş olmaktadır. Bu durumda Denklem (4.18) ve (4.19)'un hata terimleri,

$$\varepsilon_{1t} = e_{1t} \quad (4.20)$$

$$\varepsilon_{2t} = e_{2t} - a_{21}e_{1t} \quad (4.21)$$

Buna göre, e_{1t} ve e_{2t} 'ye verilen şokların y_{2t} değişkeninde eşanlı etkisi bulunurken, y_{2t} 'nin üzerinde sadece e_{1t} 'nin eşanlı etkisi bulunmaktadır. Hata terimlerinin bu şekilde ayrıştırılmasına Cholesky ayrıştırması (**Cholesky decomposition**) adı verilmektedir (Enders, 2004: 294). Cholesky ayrıştırması daha sonra etki-tepki fonksiyonlarının elde edilmesinde kullanılmaktadır. Bu ayrıştırma yöntemi çözümün kolaylaştırılması açısından A matrisine üçgensel bir yapı uygulamakta, diğer bir deyişle hata terimlerinin kovaryans matrisinin ortogonalizasyonunu gerçekleştirmektedir.

A matrisine getirilen kısıt altında ilkel form VAR, A^{-1} matrisi ile çarpılırsa,

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ -a_{21}d_1 + d_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} \\ -a_{21}c_{11} + c_{21} & -a_{21}c_{12} + c_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t-1} \\ y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ -a_{21}e_{1t} + e_{2t} \end{bmatrix} \quad (4.22)$$

Sistemin EKK ile tahmini Denklem (4.18) ve (4.19)'un parametrelerinin tahminini vermektedir. Burada,

$$v_1 = d_1$$

$$v_2 = -a_{21}d_1 + d_2$$

$$b_{11} = c_{11} \text{ ve } b_{12} = c_{12}$$

$$b_{21} = -a_{21}c_{11} + c_{21}$$

$$b_{22} = -a_{21}c_{12} + c_{22}$$

$$\varepsilon_{1t} = e_{1t}$$

$$\varepsilon_{2t} = -a_{21}e_{1t} + e_{2t}$$

Getirilen kısıtla yapısal VAR sisteminde bilinmeyen parametrelerin sayısı tahmin edilen VAR modelinin bilinen denklem sayısına eşitlenmiş olur. Bu 9 parametre ($v_1, v_2, b_{11}, b_{12}, b_{21}, b_{22}, \text{var}(\varepsilon_{1t}), \text{var}(\varepsilon_{2t}), \text{cov}(\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t})$), system (4.10) ve (4.11)'deki parametrelerin ($a_{21}, d_1, d_2, c_{11}, c_{12}, c_{21}, c_{22}, \sigma_1^2, \sigma_2^2$) eşanlı çözümü için yerine konur.

Etki-tepki fonksiyonlarının elde edilmesinde kullanılan ve A matrisini alt üçgensel bir yapı haline getiren Cholesky ayrıştırması yönteminin çözümü oldukça basittir. Ancak bu yöntem eşanlı ilişkilere herhangi bir teorik beklentiye dayanmayan, spesifik bir eşanlı ilişkiler yapısı uygular. Sims (1986), Bernanke (1986) ve Shapiro ve Watson'ın (1988) etki-tepki analizlerine eleştirisi üzerine Cholesky ayrıştırmasında kullanılan bu kısıt belirleme metodunun aksine, eşanlı etkiler matrisi üzerine iktisat teorisine bağlı kalınarak kısıtlar getirilmesi önerilmiştir. Sistemde kaç adet kısıt konulması gerektiğini bulmak için, bilinen ve bilinmeyen elemanların sayısının karşılaştırılması gerekir. Eşanlı ilişkileri gösteren A matrisinin diagonal elemanları özdeş ve $(n^2 - n)$ bilinmeyen elemana sahiptir. Ayrıca n adet bilinmeyen $\text{var}(e_{it})$ bulunmaktadır. Bu durumda toplam bilinmeyen değişken sayısı $(n^2 - n) + n = n^2$ olur. Öte yandan, varyans kovaryans matrisi $(E(\varepsilon_t, \varepsilon_t') = \Sigma_\varepsilon)$ simetrik olduğundan, $(n^2 + n)/2$ eleman içermektedir. Sistemde bilinen ve bilinmeyen elemanlar arasındaki fark kadar kısıt koymak gerekmektedir. Dolayısıyla yapısal VAR sisteminin belirlenim problemini çözmek için konulması gereken kısıt sayısı, n değişkenli bir VAR sisteminde $(n^2 - n)/2$ 'dir (Enders, 2004: 294).⁶¹

Eşanlı ilişkilere teoriye dayanmayan keyfi kısıtlamalar getirildiğinde veya değişkenlerin sıralaması değiştirildiğinde, analiz sonuçları farklılaşacağından, Sims (1986), değişken sıralamasının değiştirilerek elde edilen sonuçların karşılaştırılması ve tutarlılığının araştırılması gerektiğini ifade etmektedir.

4.2.3. Etki-Tepki Fonksiyonu

VAR modelinin uygulandığı çalışmalarda tahmin edilen regresyon katsayılarının yorumlanması yerine etki tepki analizi ve varyans ayrıştırması yöntemleri

⁶¹ $n^2 - \frac{(n^2+n)}{2} = (n^2 - n)/2$.

yardımla sistem incelenir. Etki tepki fonksiyonu hata terimlerinden birinde ortaya çıkan yapısal bir şokun, sistemin tüm içsel değişkenlerinin cari ve gelecekteki değerlerine dinamik etkisini göstermektedir. Diğer bir deyişle, sistemdeki değişkenlerden birine bir birim standart sapmalı şok uygulandığında VAR sisteminde yer alan diğer değişkenlerin zaman boyunca bu şoka nasıl tepki verdiği etki tepki fonksiyonu ile izlenir.⁶² Bunu gerçekleştirmek için, Sims'in (1980) yönteminde önemli bir yere sahip olan VAR modelinin Vektör Hareketli Ortalama (**Vector Moving Average, VMA**) gösteriminden faydalanılır. VMA gösterimi yardımla etki tepki fonksiyonunun hesaplanabilmesi için Denklem (4.2)'de matris cebiri yardımla gösterilen iki değişkenli VAR(1) modeli tekrar ele alınsın. Bu denklemde $y_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} B_1^i \varepsilon_{t-i}$ eşitliği⁶³ kullanılarak yeniden yazılırsa (Enders, 2004: 287),

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y}_1 \\ \bar{y}_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} \\ b_{21} & b_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t-i} \\ \varepsilon_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (4.23)$$

Böylece y_{1t} ve y_{2t} , ε_{1t} ve ε_{2t} serileri cinsinden yazılmış olur. Denklem (4.15) ve (4.16)'dan yola çıkarak, Denklem (4.23) e_{1t} ve e_{2t} cinsinden tekrar yazılırsa, hata terimleri vektörü $\left(\varepsilon_{1t} = \frac{e_{1t} - a_{12}e_{2t}}{1 - a_{12}a_{21}} \text{ ve } \varepsilon_{2t} = \frac{e_{2t} - a_{21}e_{1t}}{1 - a_{12}a_{21}} \right)$,

$$\begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} = \frac{1}{1 - a_{12}a_{21}} \begin{bmatrix} 1 & -a_{12} \\ -a_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (4.24)$$

Tekrar Denklem (4.15) ve (4.16) göz önünde bulundurulur ve (4.23) ve (4.24)'te yerine yazılırsa,

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y}_1 \\ \bar{y}_2 \end{bmatrix} + \frac{1}{1 - a_{12}a_{21}} \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} \\ b_{21} & b_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} 1 & -a_{12} \\ -a_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_{1t-i} \\ e_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (4.25)$$

denklemleri elde edilir. Bu denklemi daha sade hale getirebilmek için 2×2 boyutundaki $\phi_{jk}(i)$ elemanlı ϕ matrisi $\phi_i = \frac{B_1^i}{1 - a_{12}a_{21}} \begin{bmatrix} 1 & -a_{12} \\ -a_{21} & 1 \end{bmatrix}$ olarak tanımlanırsa, (4.23) ve (4.24) denklemlerinin e_{1t} ve e_{2t} serileri cinsinden VMA gösterimi,

⁶² Bu noktada içsel değişkenlerin yapısal şoklara tepkisini görebilmek için sistemin halihazırda belirlenmiş olması gerekmektedir. Bunun için sistemin bazı parametreleri üzerine teorik beklentilere uygun bir biçimde kısıt getirilmelidir. Cholesky ayrıştırması bu yöntemlerden biridir. Buradan da sistemin tahmin edilebilmesi için indirgenmiş forma ulaşılır.

⁶³ Burada $\mu = [\bar{y}_1 \ \bar{y}_2]'$ ve $\bar{y}_1 = [v_1(1 - b_{22}) + b_{12}v_2]/\Delta$, $\bar{y}_2 = [v_2(1 - b_{11}) + b_{21}v_1]/\Delta$, $\Delta = (1 - b_{11})(1 - b_{22}) - b_{12}b_{21}$

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y}_1 \\ \bar{y}_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \phi_{11}(i) & \phi_{12}(i) \\ \phi_{21}(i) & \phi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_{1t-i} \\ e_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (4.26)$$

ya da kapalı formda,

$$y_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i e_{t-i} \quad (4.27)$$

VMA gösterimi y_{1t} ve y_{2t} serilerinin etkileşimini görmek açısından oldukça kullanışlı bir araçtır. ϕ_i 'nin katsayıları e_{1t} ve e_{2t} şoklarının y_{1t} ve y_{2t} serilerine zaman boyunca etkisini göstermek için kullanılır. $\phi_{jk}(0)$ elemanları etki çarpanlarıdır. Örneğin, $\phi_{12}(0)$ e_{2t} 'deki bir birimlik değişiminin y_{1t} üzerindeki anlık etkisini gösterirken, $\phi_{12}(1)$ e_{2t} 'deki bir birimlik değişiminin y_{1t} 'ye bir dönem sonraki etkisini, yani y_{1t+1} değeri üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Böylelikle e_{1t} ve e_{2t} 'ye verilen birim şokların birikimli etkisi (**cumulated effect**) etki tepki fonksiyonunun katsayıları uygun biçimde toplanarak bulunabilir. Örneğin n dönem sonra e_{2t} 'nin y_{1t+n} üzerindeki etkisi $\phi_{12}(n)$ 'dir. n dönem sonra e_{2t} 'nin y_{1t+n} üzerindeki birikimli etkisi,

$$\sum_{i=0}^{\infty} \phi_{12}(i) \quad (4.28)$$

n sonsuza yaklaştıkça toplam birikimli etki elde edilir. y_{1t} ve y_{2t} serilerinin durağan olduğu varsayılırsa, tüm j ve k değerleri için $\phi_{jk}(i)$ değerleri i arttıkça sıfıra yakınsamalıdır. Bu nedenle şokların durağan seriler üzerinde kalıcı bir etkisi olamaz:

$$\sum_{i=0}^{\infty} \phi_{12}^2(i) \text{ sonludur.}$$

2×2 boyutlu matris için dört terimden oluşan $\phi_{11}(i)$, $\phi_{12}(i)$, $\phi_{21}(i)$, $\phi_{22}(i)$ katsayıları etki tepki fonksiyonlarıdır. y_{1t} ve y_{2t} serilerinin şoklara karşı tepkisini görmek için etki tepki fonksiyonları grafik olarak gösterilebilir (Enders, 2004: 295-296).

4.2.4. Varyans Ayırıştırması

Tahmin hatası, değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi açısından oldukça yararlı bilgiler sunmaktadır. Tahmin hata varyans ayırıştırması (**forecast error variance decomposition**) bir değişkende meydana gelen değişimlerin hangi oranda kendisinin ve sistemin diğer değişkenlerinin maruz kaldığı şoklarla açıklandığını gösterir. Bu yöntem özellikle iş çevrimlerine neden olan sebeplerin ve dalgalanmaların

kaynağının incelenmesinde sıklıkla kullanılmaktadır. Böylelikle ele alınan değişken üzerinde sistemin hangi bağımsız değişkeninin ne kadar etkili olduğu gözlemlenebilmektedir.

Denklem (4.1)'deki VAR(1) modelinde önsel olarak tüm değişkenlerin içsel belirlendiği ifade edilmiştir. Sistemin değişkenleri arasındaki ilişkilerin doğrudan katsayı matrisi yardımıyla ayırt edilmesi oldukça zordur. Bu nedenle VAR modellerinin yorumlanabilmesi için birtakım araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Tahmin hata varyans ayrıştırması ise bu araçlardan bir tanesidir. $n = 1, 2, \dots$ için Denklem (4.1)'den tekrarlamalı olarak n-dönem ilerisi için tahmin⁶⁴ (**n-steps-ahead-forecast**) yapılabilir. Bunu göstermek için, Denklem (4.1)'de yer alan v ve B katsayı matrislerinin bilindiği varsayılın ve y_{t+i} 'nin gözlenen y_t değerlerine bağlı olarak ileriki dönem değerleri için tahmin yapılmak istensin. Denklem (4.2)'de yer alan VAR(1) modelinin indirgenmiş biçim ifadesinde bir dönem ilerisi için y_{t+1} 'in koşullu beklenen değeri alınır (Enders, 2004: 301),

$$E_t y_{t+1} = v + B_1 y_t \quad (4.29)$$

olur. $t + 1$ dönemi için hata,

$$y_{t+1} - E_t y_{t+1} = \varepsilon_{t+1}$$

Eğer denklem 2 dönem ileriye götürülmek istenirse

$$y_{t+2} = v + B_1 y_{t+1} + \varepsilon_{t+2} = v + B_1 (v + B_1 y_t + \varepsilon_{t+1}) + \varepsilon_{t+2}$$

ve y_{t+2} 'nin koşullu beklenen değeri alınır,

$$E_t y_{t+2} = v(I + B_1) + B_1^2 y_t$$

Denklem sistemi n dönem için genelleştirilirse,

$$E_t y_{t+n} = v(I + B_1 + B_1^2 + \dots + B_1^{n-1}) + B_1^n y_t \quad (4.30)$$

ve bununla ilgili tahmin hatası aşağıdaki gibi ifade edilecektir:

$$\varepsilon_{t+n} + B_1 \varepsilon_{t+n-1} + B_1^2 \varepsilon_{t+n-2} + \dots + B_1^{n-1} \varepsilon_{t+1} \quad (4.31)$$

Tahmin hataları yapısal modelin VMA biçimi olarak gösterilmek istensin. y_{t+1}

⁶⁴ Türkçe literatürde 'one-step-ahead forecast', "bir-adım-ilere yordama" olarak da geçmektedir.

serisinin koşullu tahmininin bir sonraki dönem tahmin hatası $\phi_0 e_{t+1}$ olur. Tahmin hatalarının VMA gösterimi genelleştirilerek yazılırsa,

$$y_{t+n} = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i e_{t+n-i} \quad (4.32)$$

n dönem sonrası için tahmin hatası $y_{t+n} - E_t y_{t+n}$ ve

$$y_{t+n} - E_t y_{t+n} = \sum_{i=0}^{n-1} \phi_i e_{t+n-i} \quad (4.33)$$

Örneğin y_{1t} serisi için n dönem tahmin hatası,

$$\begin{aligned} y_{1t+n} - E_t y_{1t+n} &= \phi_{11}(0)e_{1t+n} + \phi_{11}(1)e_{1t+n-1} + \dots + \phi_{11}(n-1)e_{1t+1} + \phi_{12}(0)e_{2t+n} \\ &+ \phi_{12}(1)e_{2t+n-1} + \dots + \phi_{12}(n-1)e_{2t+1} \end{aligned}$$

ve y_{1t} serisi için n dönem tahmin hatası varyansı,

$$\begin{aligned} \sigma_{y1}(n)^2 &= \sigma_{y1}^2 [\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2] \\ &+ \sigma_{y2}^2 [\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \dots + \phi_{12}(n-1)^2] \end{aligned}$$

olur. Denklemdaki tüm $\phi_{jk}(i)^2$ değerleri pozitif olduğundan, tahmin hatası varyansı n-dönem sayısı arttıkça artacaktır. n dönem sonrası tahmin hata varyansı her bir döneme ait şokların görece oranını ifade edecek şekilde ayrıştırılabilir. e_{1t} ve e_{2t} serilerine gelen şoklara istinaden y_{1t} serisinin tahmin hata varyansı olan $\sigma_{y1}(n)^2$ 'nin oransal etkileri aşağıdaki şekilde ayrıştırılabilir:

$$\frac{\sigma_{y1}^2 [\phi_{11}(0)^2 + \phi_{11}(1)^2 + \dots + \phi_{11}(n-1)^2]}{\sigma_{y1}(n)^2}$$

ve

$$\frac{\sigma_{y2}^2 [\phi_{12}(0)^2 + \phi_{12}(1)^2 + \dots + \phi_{12}(n-1)^2]}{\sigma_{y1}(n)^2}$$

Bir seride meydana gelen değişim kendisine gelen şoklar ile sistemdeki diğer değişkenlere gelen şokların tümünün etkisini yansıtır. Görüldüğü gibi, tahmin hatası varyans ayrıştırması yardımıyla seride meydana gelen bu değişimin oransal olarak ne

kadarının kendine ait şoklardan, ne kadarının diğer değişkenlerden kaynaklandığı anlaşılabilir. Eğer e_{1t} 'ye gelen bir şok y_{2t} serisinin tahmin hatası varyansını hiçbir tahmin ufkunda açıklamıyorsa, y_{2t} serisi dışsaldır. Bu durumda y_{2t} serisi e_{1t} 'ye gelen şoklardan ve y_{1t} serisinden bağımsızdır. Diğer yandan, e_{1t} 'ye gelen bir şok y_{2t} serisinin tahmin hatası varyansının tamamını açıklıyorsa, y_{2t} serisi sistemde tamamıyla içseldir (Enders, 2004: 302).

Varyans ayrıştırma işlemi etki-tepki analizinden elde edildiği için, değişkenlerin sıralaması sonuçları değiştirebilmektedir. Örneğin, y_{1t} ve y_{2t} değişkenlerinin tekrarlamalı sıralamasında, y_{1t} 'nin bir sonraki dönem tahmin hatası varyansının tümü e_{1t} 'den kaynaklanmaktadır. Çünkü sıralamada y_{1t} , y_{2t} 'den önce gelmektedir. Bu durumda y_{2t} 'ye gelen şoklar y_{1t} 'yi eşanlı olarak etkilememektedir. Daha uzun bir zaman ufkunda e_{1t} 'ye gelen şokların y_{1t} 'deki değişimleri açıklayan kısmı gitgide azalacaktır. Tahminde daha sonraki dönemler ele alındıkça belirsizlikler artacağı için, bu durum normal olarak kabul edilebilir. Öte yandan, etki tepki fonksiyonunda olduğu gibi, varyans ayrıştırması analizinde de eşanlı etkileri gösteren A matrisine kısıt konulması ve sistemin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için Sims'in (1980) öne sürdüğü Cholesky ayrıştırmasından faydalanabilir. Ancak bu yöntem değişkenler arasındaki eşanlı ilişkilere yönelik teorik bir varsayımda bulunmadan kısıt koymaktadır. SVAR modeliyle bu etkileşimler belirgin hale getirilebilmektedir.

4.3. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmanın bu kısmında bir önceki bölümde yer verilen teorik modeli test edebilmek için en uygun değişkenlerin seçilmesi ve bu değişkenleri temsilen kullanılacak veri setlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ampirik araştırmalarda karşılaşılan en büyük problemlerden biri, teorik modele uygun olarak seçilen değişkenlere karşılık gelen veri setleri ile ilgili kısıtlardır. Çalışmada kullanılacak olan değişkenler ve veri setlerinin belirlenmesinde bir yandan teorik modeli en uygun biçimde temsil etmeleri amaçlanırken, diğer yandan veri kısıtlarına bağlı kalınmış ve seçilen ekonometrik modele uygunluk kaygısı güdülmüştür.

Türkiye için bölüşüm ve toplam talep ilişkisinin dinamik analizini gerçekleştirmeyi amaçlayan ampirik çalışmanın tahmin periyodu 1970-2006 yılları arasını kapsamaktadır. Kullanılan veri seti yıllıktır. Seçilen bu dönem veri kısıtlarını yansıtmaktadır. 2006 yılı sonrasının analiz dışı bırakılmasının temel sebebi veri setinin

bu dönemden sonra hesaplanmamasıdır. Ancak 2008 krizi sebebiyle bu dönemin dışlanması daha uygun olabilir, çünkü düşük gözlem sayısı nedeniyle yapısal kırılma testlerinin yapılması mümkün olmamaktadır.

Denklem (3.19) ve (3.32)'deki dinamik sistemin iki durum değişkeni vardır: kapasite kullanım oranı ve kâr payı. Ayrıca yatırım kararları ve emek verimliliği içsel olarak belirlendiğinden, bu değişkenler modelde önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, VAR modeli bir sistem yaklaşımı olduğu için dışsal değişkenlerin sistemin dinamik ilişkilerini açıklayıcı gücü oldukça düşüktür. Teorik modelde amaç içsel değişkenlerin birbiriyle etkileşimini ortaya çıkarmak olduğundan, yatırım kararlarını ve bölüşümü etkileyen dışsal değişkenler modele dahil edilmeyecektir. Öte yandan VAR modellerinde tutumluluk (**parsimony**) ilkesine özen gösterilmelidir. Model, araştırılan iktisadi olguya en uygun ve mümkün olan en az sayıda parametreyle tahmin edilmelidir. Çünkü VAR modelleri zaman serisi verilerinin boyutuyla karşılaştırıldığında yoğun şekilde parametrize edilmişlerdir. Bu nedenle gerçekleştirilecek olan yapısal VAR analizi 4 değişkenden oluşmaktadır.

4.3.1. Bölüşümün Gösterge Değişkeni: Ücret Payı ve Ölçümü

Hatırlanacağı gibi, kâr payı değişkeni $1-(\text{ücretlerin gayrisafi yurtiçi hasılda içindeki payı})$ şeklinde hesaplanmaktadır: $PY = W + \Pi$ ve $\pi = (1 - \psi)$. Bölüşümü temsilen kâr payı veya ücret payı değişkenlerinden birisi kullanılabilir. Kâr payı serisi firma düzeyinde verilerden elde edilmek yerine milli gelir hesaplarındaki toplulaştırılmış verilerden ücret payının artığı şeklinde hesaplanmaktadır. Ayrıca kâr payı vergi öncesi gelir dağılımını ölçmektedir. Bu nedenle bu çalışmada fonksiyonel gelir bölüşümünü temsilen ücret payı serisi kullanılmıştır.

Öte yandan, faktör paylarının ölçülmesi oldukça zordur. Özellikle 1980'lere kadar stabil bir görünüm sergileyen ücret payı düzeyi ve 1960'larda neoklasik iktisadın hakimiyetiyle ilgi fonksiyonel gelir dağılımından bireysel gelir eşitsizliğine yönelmiştir. Ancak son yıllarda hızla düşen ücret payları fonksiyonel gelir dağılımına olan ilgiyi tekrar arttırmış ve gelir paylarının önemi ve faktör paylarının ölçülmesiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Krueger, 1999; Gollin, 2002; Atkinson, 2009). Ücret payı milli gelirin ne kadarının emeğin payına düştüğünü gösterir ve genellikle milli gelir hesaplarındaki toplulaştırılmış veriler (**aggregate data**) yardımıyla hesaplanır. Ancak

bu hesaplamalarda temel olarak 2 problemle karşılaşilmektedir:

1. Krueger'ın (1999) da bahsettiği gibi, toplulaştırılmış veriler yardımıyla ölçümü sağlanan gelir payları emek ve emek dışı gelir payları olmak üzere 2 kategoride incelenmektedir. Örneğin Türkiye'de gelir yöntemiyle GSYH üç temel gruba ayrılmaktadır: (i) işgücü ödemeleri, (ii) net işletme artığı/karma gelir, (iii) üretim üzerindeki net vergiler. Ancak, "günümüzde emek ve sermaye yalın bir biçimde birbirini dışlayan kategoriler olarak ayrılamamaktadır" (Krueger, 1999: 50). Ekonomik birimler gelirlerini farklı kaynaklardan elde etmektedirler.
2. Ücret payı işgücüne yapılan ödemelerin milli gelire bölünmesiyle bulunmaktadır. Bu hesaplama yöntemi komisyon ücretleri, primler, bahşiş, aile yardımı, sosyal sigorta primleri gibi ücret dışı gelirleri de dikkate almaktadır. Bu nedenle bu yaklaşım sadece ücret ve maaşların hesaplandığı yöntemden daha üstündür (Guerriero, 2019). Ancak bu da birtakım problemleri beraberinde getirmektedir. Gelir yöntemiyle hesaplanan GSYH'da kendi hesabına çalışanların gelirinin tümü sermayenin gelirden aldığı payı gösteren işletme artığı kategorisinde yer almaktadır. Ancak bu gelirin bir kısmı emek sınıfına aittir. Eğer GSYH'nin karma gelir kategorisindeki bu yapı dikkate alınarak ücret payı düzeltilmezse, emeğin milli gelirden aldığı pay olduğundan düşük tahmin edilmiş olacaktır. Bu özellikle kendi hesabına çalışanların kayıtdışı ekonomi içinde önemli boyutlara ulaştığı ve aile işletmelerinin ağırlıkta olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir problemdir. Kendi hesabına çalışanlar kategorisi aynı zamanda gizli işsizliğin boyutunu da yansıtmaktadır.

Bu problemler karşısında bazı çalışmalar ücret payını doğru yansıtabilmek adına bazı yöntemler geliştirmişlerdir (Krueger, 1999; Glyn, 2011). Özellikle Gollin'in (2002) çalışması kendi hesabına çalışanların gelirini düzeltecek gelir paylarını doğru hesaplayabilmenin önemine dikkat çekerek büyük yanılsamalara yol açan kendi hesabına çalışan gelirini düzeltecek bir takım yöntemler geliştirmiştir.

Türkiye ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda genellikle fonksiyonel gelir dağılımı verisi olarak milli gelir hesaplarından elde edilen düzeltilmemiş ücret veya kâr payı istatistikleri kullanılmaktadır (bkz. Onaran ve Stockhammer, 2005; Yılmaz, 2015).

Bu istatistikler çeyrek dönemlik verilerle çalışmayı mümkün hale getirirse de emeğin payı gerçeği yansıtmamaktadır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, 1970-2006 yılları arası için OECD veri setinden elde edilen toplam ekonomi için⁶⁵ kendi hesabına çalışanlara göre düzeltilmiş ücret payı serisi kullanılacaktır (analizlerde ψ olarak kısaltılacaktır).⁶⁶ Bu seri reel birim işgücü maliyeti olarak da adlandırılmaktadır.⁶⁷ Hesaplanma yöntemi ise aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\text{Düzeltilmiş ücret payı} = \frac{\frac{\text{İşgücüne yapılan ödemeler} \times \text{Toplam İşgücü}}{\text{Çalışan Sayısı}}}{\text{Katma Değer (–dolaylı vergiler – sabit sermaye)}}$$

Yukarıdaki yöntemde toplam işgücü, Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması (**International Classification of Status in Employment**) ICSE-1993'e uygun olarak 6 kategoride incelenmektedir: (i) ücretli istihdam, (ii) işverenler, (iii) kendi hesabına çalışanlar, (iv) üretici kooperatif üyeleri, (v) ücretsiz aile işçileri, (vi) diğer sınıflandırılmayan çalışanlar. İşverenlerin yanı sıra, (iii), (iv), (v) ve (vi) kategorilerinde yer alanlar da karma gelir elde eden 'kendi hesabına çalışanlar' faaliyetlerinde bulunurlar. Gollin (2002) son beş kategoride yer alan kendi hesabına çalışanların ortalama işgücü ödemelerine eşdeğer bir ücret aldığını varsaymaktadır. Böylece emeğin üretimden aldığı pay daha gerçekçi bir şekilde tahmin edilebilmektedir. Elbette bu yöntemin dezavantajı, kayıt dışı ekonomide kendi hesabına çalışanların gelirinin kayıtlı çalışanlardan daha düşük olması gibi sebeplerden kaynaklanan sistemik farklılıklardır. Yine de kendi hesabına çalışanların göz ardı edilmesi yerine karma gelirin bu şekilde ayrıştırılmasının daha gerçekçi sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılacak olan bu seri toplam ekonomi için elde edilmiş olup, oran şeklinde ifade edilmektedir. Şekil 4-1'de 1970-2006 yılları arası düzeltilmiş ücret payı serisi gösterilmektedir. 1980'lere kadar stabil bir görünüm sergileyen ücretlerin GSYH

⁶⁵ Analizlerde özel sektör verilerine dayanan ücret payı, üretim düzeyi, emek verimliliği ve reel ücret oranı değişkenlerini kullanmak daha uygun olacaktır. Ancak Türkiye örneğinde tüm değişkenler için bu ayrıma dayanan veri setlerine ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle analizde kullanılan tüm değişkenler toplam ekonomi düzeyinde ele alınmıştır.

⁶⁶ Bu anlamda Onaran ve Galanis'in (2014) çalışmasında Türkiye için kullandığı benzer veri seti kullanılmıştır.

⁶⁷ OECD veri tabanı yıllık emek gelir payını toplam işgücü maliyetlerini nominal üretim düzeyine bölerek bulmakta ve bunu reel birim işgücü maliyeti olarak adlandırmaktadır. Bu hesaplama birim işgücü maliyetlerinin GSYH zımni fiyat deflatörüne bölünmesiyle eşdeğerdir. Emek gelir payı ise kendi hesabına çalışan gelirine göre düzeltilmiş toplam emek maliyetlerini yansıtmaktadır. Burada yöntem olarak saatlik işgücü ödemelerinin firma çalışanlarına veya kendi hesabına çalışanlara eşdeğer olduğu varsayılmıştır.

içindeki payı 1979-88 yılları arasında yaklaşık %25 azalmıştır. 1990'lı yıllarda güçlenen sendikal faaliyetler sonucu reel ücretler artışa geçmiş ve ücret payı 1991 yılında zirveye ulaşmıştır. Ancak 1994 yılında yaşanan kriz sonrası giderek büyüyen cari işlem açığı ve bozulan mali dengeyi düzeltmek için daraltıcı para politikaları uygulanmış ve reel ücretlerin baskılanarak iç talebin daraltılması amaçlanmıştır. Bunun sonucunda 1994 yılından sonra ücret payı sert bir düşüş yaşamıştır. Bu dönemden sonra ücretler 1980 yılı öncesine göre düşük seviyede seyretmeye devam etmektedir.

Şekil 4-1 Türkiye’de Düzeltilmiş Ücret Payının GSYH’ya Oranı (1970-2006)

4.3.2. Kapasite Kullanım Oranının Ölçümlenmesi ve Alternatif Göstergeler

Kaleckiye bölüşüm ve büyüme modelleri ekonominin tam kapasite düzeyinin altında işlediğini varsaydığından, toplam talebin iktisadi faaliyetlerdeki rolüne büyük önem verilmiştir. Literatürde fonksiyonel gelir dağılımı ve toplam talep ilişkisini inceleyen çalışmalar toplam ekonomik performansın ölçülmesinde Post-Keynesyen/Kaleckiye modellere uygun olarak çeşitli göstergeler kullanılmaktadırlar. Bunların en başında kapasite kullanım oranı değişkeni gelmektedir (bkz. Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Nikiforos ve Foley, 2012; Kiefer ve Rada, 2015; Carvalho ve Rezai, 2016). Literatürde kullanılan diğer toplam talep göstergeleri ise GSYH büyüme oranı, çıktı açığı ve üretimin sermaye stokuna oranıdır.

Bu çalışmada kapasite kullanım oranı değişkenini temsilen 1970-2006 yılları

arası sabit fiyatlarla 2010 yılı referans alınarak TL cinsinden hesaplanan ve OECD'den elde edilen GSYH endeks değerleri veri seti kullanılmış ve GSYH'nın potansiyel GSYH'ya oranı olarak tanımlanan kapasite kullanım oranı hesaplanmıştır (analizlerde u olarak kısaltılacaktır). GSYH serisinin trendden sapmalarının hesaplanmasında Hodrick-Prescott (HP) filtresinden faydalanılmıştır. Bunun için OECD'den elde edilen veri setinin logaritması kullanılmıştır.⁶⁸ $y = (y_1, \dots, y_n)'$ zaman serisi vektörü için HP filtresinin kavramsal çerçevesine göre, bir zaman serisi trend ve devresel hareket bileşenlerinden oluşur: $y_i = g_i + c_i$ ve $i = 1, \dots, n$. HP filtresi yardımıyla her y_i , trend (g_i) ve devresel (c_i) hareket bileşenlerine aşağıdaki formülü minimuma indirgeyecek şekilde ayrıştırılır (Hodrick ve Prescott, 1981: 3-4):

$$\min_{g_1, \dots, g_n} \sum_{i=1}^n (y_i - c_i)^2 + \lambda \sum_{i=2}^{n-1} (y_{i+1} - 2y_i + y_{i-1})^2$$

λ ise trenddeki oynaklığı cezalandıran (**penalize**) 'düzgünleştirme parametresini' (**smoothing parameter**) göstermektedir. Filtre uygulanmadan önce λ değerinin belirlenmesi gerekir. Çalışmada potansiyel GSYH değerinin filtreleme değeri karşılaştırma açısından sırasıyla $\lambda=6.25$, 100 ve 400 olarak alınmıştır.⁶⁹ Bu değerlere göre hesaplanan trend ve devresel hareket bileşenlerinin grafikleri Ek.2 ve Ek.3'te yer almaktadır. Kapasite kullanım oranı aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır:

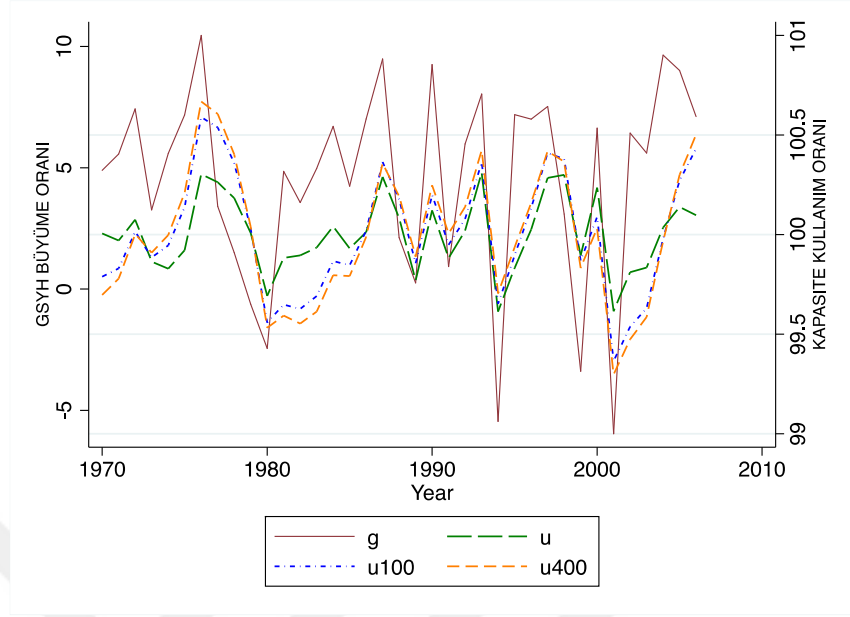
$$u = \frac{\text{Sabit Fiyatlarla cari GSYH}}{\text{Potansiyel GSYH}} \times 100$$

3 farklı filtre değerine göre hesaplanmış kapasite kullanım oranı değerleri ile kapasite kullanım oranını hesaplamada kullanılan ve OECD'den elde edilen GSYH serisinin büyüme oranının (g ile ifade edilmektedir) grafiği aşağıda yer almaktadır.

⁶⁸ Analizde alternatif olarak Dünya Bankasından elde edilen sabit fiyatlarla dolar bazında yıllık GSYH büyüme oranı, AMECO'dan elde edilen sabit fiyatlarla 2010 yılı referans alınarak hesaplanmış GSYH endeks değerleri ve yine OECD'den elde edilen dolar bazında sabit fiyatlarla GSYH büyüme oranı verileri kullanılmıştır. Beyan edilmemiş sonuçlara göre, analiz sonuçları farklı veri seti seçimine duyarlı değildir.

⁶⁹ Yıllık veri seti kullanan çalışmalar için λ değeri için genellikle 100 değerini önerirken (bkz. Backus vd., 1992), Correia vd. (1992) ve Cooley ve Ohanian (1991) çalışmalarında λ değerini 400 olarak almışlardır. Ancak Baxter ve King (1999) ve Hassler vd. (1992) yıllık veri seti için HP filtresinin transfer fonksiyonu ile bant geçiren filtreleri karşılaştırmışlar ve görsel olarak gözlemledikleri sonuçlara göre yıllık filtre değerlerinin 10 civarında olması gerektiğini önermişlerdir. Buna göre $\lambda_{\text{çeyreklik}} = 1600$ değeri öneriliyorsa, $\lambda_{\text{yıllık}} = \frac{1600}{4^4} = 6.25$ olmalıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Ravn ve Uhlig (2002).

Şekil 4-2 Türkiye'de GSYH Büyüme Oranı ve Kapasite Kullanım Oranı (HP Filtresi, Yumuşatma Parametreleri: 6.25, 100 ve 400)

Not: u değerleri kapasite kullanım oranını ifade etmekte, parantez içindeki değerler λ yumuşatma parametrelerini göstermektedir.

Görüldüğü gibi, HP filtresi yumuşatma parametresinin değeri arttıkça, kapasite kullanım oranındaki salınımlar artmakta ve GSYH büyüme trendine daha çok benzerlik göstermektedir. Ancak kapasite kullanım oranının hesaplanmasında HP filtresi yöntemine dikkatle yaklaşılması gerekir. Bölüşüm ve büyüme ilişkisinin analizinde toplu yaklaşımı benimseyen çalışmaların potansiyel GSYH'nın hesaplanmasında HP filtresini kullanması, ölçüm hatalarına neden olarak yanlış sonuçlar üretebileceği gerekçesiyle literatürde sıklıkla eleştirilmektedir. Cogley ve Nason (1995), sürekli (**persistent**) zaman serilerine HP filtresi uygulanmasının veri setinde yapay konjonktürel dalgalanmalar yaratabileceğini iddia etmiştir. Cerra ve Saxena (2017) çıktı açığını üretimin trendden geçici sapmaları olarak görmenin hatalı olduğunu öne sürmektedir. Üretim düzeyindeki değişimler potansiyel GSYH düzeyinde kalıcı değişimlere neden olabilir. Öte yandan Barrales ve von Arnim (2017) HP filtresinin orta dönem trendini ortadan kaldırdığını ve sadece kısa dönemli ilişkileri görmeye izin verdiğini ifade etmiştir. Bu argümanla bağlantılı olarak, Blecker (2016) toplam talebi HP filtresi yardımıyla ölçmenin kâr yönlü bulgular lehinde yanlış sonuçlara yol açacağını ifade etmiştir. Çünkü kısa dönemde toplam talep kâr yönlü olma eğilimindedir.

4.3.3. Sermaye Birikimi, Emek Verimliliği ve Reel Ücret Göstergeleri

Önemli veri kısıtlarından biri de Türkiye'nin ulusal istatistik kaynaklarında sermaye stoku verisinin bulunamamasıdır. Çalışmada sermaye birikimi değişkenini temsilen özel yatırımların Gayrisafi milli hasıla (GSMH) içindeki payından (analizlerde I olarak kısaltılacaktır) faydalanılmıştır. Cari fiyatlarla TL cinsinden sabit sermaye oluşumunun GSMH içindeki payı olarak hesaplanan bu seriye Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK'ten erişilmiştir.

Şekil 4-3 Türkiye'de Sermaye Stoku ve Özel Yatırımların GSMH'ya Oranı (1970-2006)

Sermaye birikimi temsili değişkenine alternatif olarak Penn Dünya Tabloları (PWT) 9.1 versiyonu içerisinde bulunan sermaye stoku ile ilgili verilerin kullanılması mümkündür (Feenstra vd., 2013).⁷⁰ Bu veri seti sabit fiyatlarla dolar cinsinden ölçülen sermaye stoku serisidir. Ancak PWT sermaye stoku yatırım değişkenini hesaplama yöntemi arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır (Onaran ve Stockhammer, 2001). Bu iki seri grafiksel olarak Şekil 4-3'te gösterilmektedir. Özellikle 1990'lı yıllara kadar bu iki serinin oldukça farklı bir seyir izlemesi ve özellikle sermayenin aşınma haddinin hesaplanmasında görülen farklılıklar nedeniyle, çalışmada sermaye birikimi

⁷⁰ Sermaye stoku veri setinin ölçüm detaylarına erişmek için bkz. https://www.rug.nl/ggdc/docs/pwt91_user_guide_to_data_files.pdf

değişkenini temsilen özel yatırımların GSMH içindeki payı veri setinden faydalanılacaktır.

Emek verimliliği değişkeni⁷¹ toplam ekonomi için çalışılan saat başına GSYH büyüme oranı (sabit fiyatlarla) olarak ifade edilmektedir. Bu veri setine OECD veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada uygulanacak olan VAR analizinin bir diğer spesifikasyonunda ücret payı ayrıştırılacaktır. Denklem (3.1)'den hatırlanırsa, $(\psi = \frac{wL}{PY} = \frac{w/p}{x})$ emek payı aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır:

$$\psi = \frac{[\text{Saatlik işgücü maliyetleri(nominal)}/\text{Fiyat Endeksi}] \times 100}{[\text{Çalışılan saat başına GSYH(nominal)}/\text{GSYH Deflatörü}] \times 100} \quad (4.34)$$

Buna göre, VAR modelinde emek payı dışlanacak ve yerine emek payının iki temel bileşeni olan reel ücret ve emek verimliliği dahil edilecektir. Bunun için reel ücret oranı serisine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de ulusal istatistiklerde uzun dönemli yıllık reel ücret serisine ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle reel ücret oranı serisi oluşturulmuştur. Reel ücret oranı, reel saatlik işgücü maliyeti ile ölçülmektedir. Bu ölçü enflasyona göre düzeltilmiş⁷² toplam işgücü maliyetlerinin çalışılan süreye (saat) bölünmesiyle bulunmaktadır. Bu durumda ücret payı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\psi = \frac{\text{Reel saatlik işgücü maliyetleri}}{\text{Emek verimliliği}} \times \frac{TÜFE}{\text{GSYH Deflatörü}} \quad (4.35)$$

Reel saatlik işgücü maliyetlerini hesaplamak için OECD'nin birim işgücü maliyetleri veri setinde yer alan yıllık frekansta toplam işgücü maliyetleri (toplam ekonomi için, milyon TL) serisi yine OECD'den elde edilen tüketici fiyat endeksi (2015=100) yardımıyla enflasyona göre düzeltilmiştir. Böylelikle elde edilen reel işgücü maliyetleri OECD'den erişilen toplam ekonomi düzeyinde işçi başına yılda çalışılan ortalama saat değerine bölünmüştür. Daha sonra elde edilen reel ücret oranı serisinin büyüme oranı⁷³ hesaplanmıştır. VAR analizinde ücret payı değişkeni yerine emek verimliliğinin yanı sıra reel ücret oranı büyüme değeri kullanılacak, ancak fiyat değişkenleri analizi kolaylaştırmak açısından modele dahil edilmeyecektir. Ayrıca Denklem (4.35)'te yer alan ve görece fiyatları temsil eden TÜFE'nin GSYH deflatörüne

⁷¹ Analizlerde emek verimliliği büyüme oranı (x) olarak kısaltılacaktır.

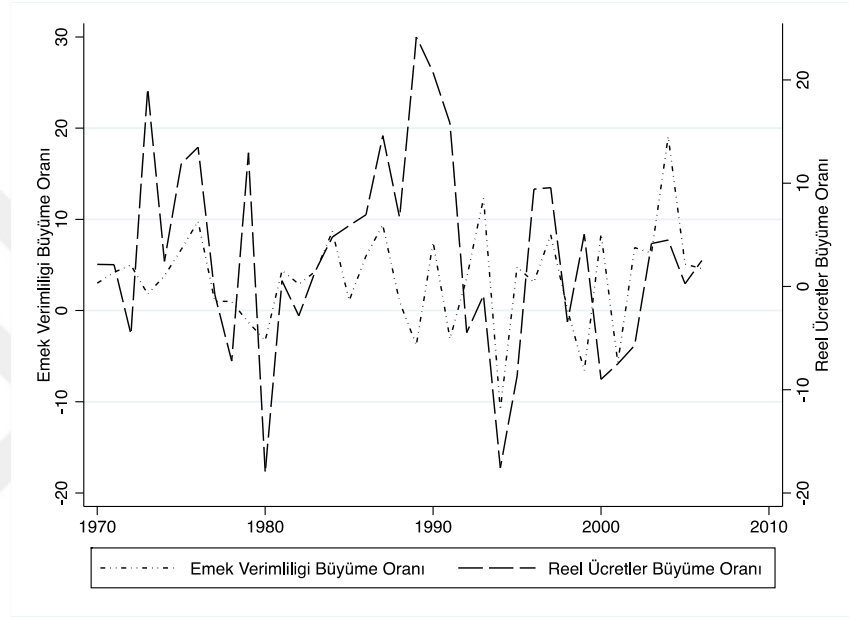
⁷² Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) kullanılarak düzeltilmiştir.

⁷³ Analizlerde reel ücretlerin büyüme oranı (w) olarak kısaltılacaktır.

oranının talebi etkilemede önemli rolünün olmadığı ve sonuçları büyük ölçüde değiştirmeyeceği düşünülmektedir. Şekil 4-4'te emek verimliliği büyüme oranı ve reel ücret oranı büyüme değerlerinin zaman içinde değişimi gösterilmektedir.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ait açıklamalara özet tablo halinde Ek.4'te yer verilmiştir.

Şekil 4-4 Türkiye'de Emek Verimliliği Artış Oranı ve Reel Ücretler Büyüme Oranı (1970-2006)

4.4. Ampirik Strateji: SVAR Modeli

4.4.1. Durağanlık Analizi

Sims vd. (1990) VAR analizinin amacının parametre tahmini yerine değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkinin belirlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle değişkenleri durağan hale getirmek verilerin eşanlı hareketine ilişkin bilginin kaybedilmesi anlamına gelecektir. VAR modelinin EKK tahmincisi serilerin durağan olmasına bakılmaksızın etkindir. Ayrıca VAR temel olarak otoregresif dağıtılmış gecikme modeliyle aynı yapıda olduğundan, serilerde birim kök olsa bile birim köklü değişkenler arasında sahte korelasyon probleminin önüne geçilmiş olacaktır (Onaran ve Stockhammer, 2001). Ancak, SVAR analizi gerçekleştiren çalışmalar incelendiğinde değişkenlerin durağan olmadığı durumda ekonomiye gelen şokların zamanla birikerek kalıcı etkilere yol açtığı görülmektedir (Shapiro ve Watson, 1988; Blanchard ve Quah, 1989). Değişkenlerde birim kök varsa ve VAR modeli düzeyde tahmin edilirse, sahte

regresyon problemiyle karşılaşılabilir.

Bu çalışmada öncelikle değişkenler düzey değerlerinde ele alınarak SVAR analizi yapılmış ve etki-tepki fonksiyonları incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu ücret payına verilen şokların uzun dönemde sönümlenmediği ve güven aralıklarının büyüdüğü gözlemlenmiştir.⁷⁴ Bu nedenle değişkenlerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ile sınanmıştır. Modeldeki değişkenlerin birim kök test sonuçları Tablo 4-1'de yer almaktadır.

Bölüm 4.3.1, Şekil 4-1'de yer alan ücret payının (ψ) grafiği incelendiğinde, bu serinin hareketinin zaman içerisinde kalıcı artış ya da azalışlar göstermediği, ancak tesadüfi şoklarla uzun dönemli seviyesinde değişimler gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu seri kriz ve politika değişikliklerinin olduğu dönemlerde belli bir dönem için artış veya azalış trendi sergilemektedir. Bu nedenle bu değişkenin stokastik trend içerdiği söylenebilir. Reel ücret oranı (w) değişkeninin de yapı olarak benzer trendi göstermesi beklenir. Ancak bu değişkenler büyüme oranı olarak ele alındığından, düzeyde durağan çıkması öngörülmektedir. Diğer yandan, kapasite kullanım oranı (u), emek verimliliği artış oranı (x) ve yatırım oranı (I) değişkenlerinin varyansının zamana bağlı olmadığı, değerlerin sürekli uzun dönemli bir ortalama etrafında dalgalandığı ve şokların etkilerinin zaman içinde dağıldığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bu değişkenlerin durağan olma olasılığı büyüktür.

Tablo 4-1'de ADF ve PP test istatistikleri ve olasılık değerleri (parantez içinde) verilmiştir. Hesaplanan ADF ve PP değerinin mutlak değeri kritik değerin mutlak değerinden daha küçük olduğunda serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Aşağıdaki tabloya göre, HP filtresiyle hesaplanmış kapasite kullanım oranı (u , tüm yumuşatma parametreleri değerleri için) ve emek verimliliği artış oranı (x) düzeyde durağandır. Öte yandan, ücret payı (ψ) ve yatırım oranı serisi (I) düzeyde durağan değildir. Bu seriler ilk farkını alınca durağan hale gelmektedirler. Bu sonuçlara göre, çalışmada ücret payı ve yatırım oranının birinci fark değeri kullanılacak, diğer değişkenler düzey değerinde ele alınacaktır.

⁷⁴ Beyan edilmeyen analiz sonuçları istendiği takdirde paylaşılabilir.

Tablo 4-1 Değişkenlere Ait Durağanlık Sınaması

Değişken	Düzey Değerleri			Birinci Fark		
	ADF Test İstatistiği	PP Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	ADF Test İstatistiği	PP Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu
ψ	-2.895 (0.1638)	-2.322 (0.4220)	3	-3.097** (0.0268)	-4.178*** (0.0048)	1
$u(6.25)$	-3.824*** (0.0027)	-5.153*** (0.0000)	4	-	-	-
$u(100)$	-3.263** (0.0166)	-3.039** (0.0314)	4	-	-	-
$u(400)$	-3.125** (0.0247)	-2.851* (0.0514)	4	-	-	-
I	-2.291 (0.1749)	-2.021 (0.2774)	2	-4.745*** (0.0001)	-4.745*** (0.0001)	0
x	-6.847*** (0.0000)	-6.847*** (0.0000)	0	-	-	-
w	-2.870** (0.049)	-4.490*** (0.0002)	1	-	-	-

Not: ψ değişkeni için ADF ve PP eşitliği deterministik bileşenlerden trendi içermektedir. Diğer değişkenler trend bileşeni olmadan test edilmiştir.

***, ** ve * sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. p değerleri parantez içerisinde gösterilmektedir.

Uygun gecikme uzunluğu Akaike, Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterleri (kısaltmaları sırasıyla AIC, HQIC ve SBIC) karşılaştırılarak verilmiştir.

4.4.2. SVAR Modelinin Belirlenimi

SVAR modeli yaklaşımı çerçevesinde bölüşüm, toplam talep ve verimlilik arasındaki dinamik ilişkilerin incelenebilmesi için öncelikle Denklem (4.5)'te yer alan standart VAR modelinin tahmin edilmesi gerekir. Tahmin edilen VAR modeli gecikmeli değerler ve hata terimlerinin katsayılarını verecektir. Daha sonra tahmin edilen hata terimi katsayıları ilkel VAR modelinde (Denklem (4.9) eşanlı etkileri gösteren A matrisinin tahmininde kullanılacaktır. Son olarak, etki tepki analizi gerçekleştirilecektir.

Bölüm 3.4.4'te yer verilen teorik modele göre belirlenen VAR modeli 4 adet içsel değişkenden oluşmaktadır:

DI : Özel Yatırımların GSMH'ya oranının ilk farkı (teorik modelde g_d)

u : Kapasite kullanım oranı (teorik modelde u)

$D\psi$: Düzeltilmiş ücret payının ilk farkı (teorik modelde ψ)

x : Emek verimliliği artış oranı (teorik modelde x)

Bu değişkenlerin yanı sıra, VAR modelinin bir diğer spesifikasyonunda ücret payı bileşenlerine ayrıştırılacaktır. Bu değişkeninin yerine kullanılacak olan reel ücret oranı büyüme değeri aşağıdaki gibidir:

w : Reel ücretlerin büyüme oranı (teorik modelde ω)

SVAR modelinin belirlenmesinde farklı yöntemler bulunmaktadır. Literatürde en çok eşanlı ilişkilere kısıt getiren Cholesky ayrıştırmasına ve uzun dönem kısıtları belirlenmiş SVAR modelini öneren Blanchard ve Quah (1989) modeline başvurulmaktadır. Bölüm 3.4.4'te önerilen teorik model Sims'in (1986) çalışmasında ifade ettiği bir diğer belirlenim yöntemine uygun bir temel sağlamaktadır. Bu yöntem daha basit ve daha az teknik bir metot olan Cholesky ayrıştırmasından farklı olarak, belirlenim problemini eşanlı ilişkilere iktisadi önsezilere dayanan kısıtlar getirerek çözen bir yaklaşım benimsemektedir. Bu çalışmada Sims'in (1986) önerisine uygun olarak, A matrisinde yer alan eşanlı ilişkilere teorik beklentilere dayanan kısa dönemli kısıtlar getirilerek sistem belirlenecektir. Dört değişkenli SVAR sistemi matris formatında aşağıdaki gibi yazılır:

$$\begin{bmatrix} 1 & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & 1 & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & 1 & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} DI_t \\ u_t \\ D\psi_t \\ x_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ d_3 \\ d_4 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & c_{13} & c_{14} \\ c_{21} & c_{22} & c_{23} & c_{24} \\ c_{31} & c_{32} & c_{33} & c_{43} \\ c_{41} & c_{42} & c_{43} & c_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} DI_{t-1} \\ u_{t-1} \\ D\psi_{t-1} \\ x_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_t^{DI} \\ e_t^u \\ e_t^{D\psi} \\ e_t^x \end{bmatrix}$$

Yapısal modele getirilecek kısıtlamalar altında belirlenen A matrisi yardımıyla yapısal VAR modeline denk gelen indirgenmiş biçim VAR modeli EKK yöntemiyle tahmin edilebilir. Bu kısıtlamaların farklı teorik önsezilere bağlı olarak gerçekleştirildiği durumlarda farklılaşan SVAR analizi sonuçları aşağıdaki kısımlarda ele alınmaktadır.

4.4.3. SVAR Modelinin Spesifikasyonu

SVAR analizinin sonuçları, modele dahil edilen değişkenlerin matristedeki sıralamasına duyarlıdır. Literatürde değişken sıralamasının dışsal değişkenlerden içsel değişkenlere doğru yapılması gerektiği önerilmektedir. Sıralamanın en üstte yer alan değişkeninin en dışsal değişken olduğu ve sadece kendine ait şoklardan etkilendiği ifade edilmektedir. Her değişken kendinden sonra gelen diğer değişkenleri eşanlı olarak

etkilemekte iken, kendisi bu değişkenlerden sadece gecikmeli olarak etkilenmektedir.⁷⁵ Daha önce bahsedildiği üzere, Sims (1986), analizlerin sağlamlığı açısından değişken sıralamasının değiştirilerek elde edilen sonuçların karşılaştırılmasını önermiştir. Çalışmalarda genellikle kapasite kullanım oranının ücret payını eşanlı olarak etkilemediği varsayılmakta ve sıralamada ücret payının altında yer almaktadır (bkz. Carvalho ve Rezai, 2016):

$$y_t = [DI_t, D\psi_t, u_t, x_t] \quad (4.36)$$

Ancak teorik modelde emek verimliliğinin ve dolayısıyla kâr payının kapasite kullanım oranıyla konjonktür ile aynı yönde hareket ettiği ifade edilmişti. Bu noktadan hareketle, öncelikle modelde kapasite kullanım oranı sıralamada ücret payının üstünde yer alacak ve u 'nun $D\psi$ 'yi eşanlı olarak etkilediği varsayılacaktır:

$$y_t = [DI_t, u_t, D\psi_t, x_t] \quad (4.37)$$

Bu modelin tahmin edilmesi için ilk olarak eşanlı etkileri ifade eden A matrisinin belirlenimine yönelik kısıtlamaların getirilmesi gerekmektedir. İlk olarak bu model için teorik kısıtlamalarda bulunulsun. Buna göre,

1. Firmaların yatırım kararlarını ifade eden denklem tekrar ele alınırsa:

$$\frac{I}{K} = g_d(u, \pi) \text{ ve } g_{du} > 0, g_{d\pi} > 0$$

Firmaların yatırım kararları kâr payı, kapasite kullanım oranı ve emek verimliliğindeki değişimlerden eşanlı olarak etkilenmemektedir. Yatırım ortamındaki belirsizlikler göz önünde bulundurulduğunda, yatırım kararlarının alınması ve uygulanması arasında gecikmeler bulunduğu varsayıldığından, bu değişkenlere ait şokların yatırımları sadece gecikmeli olarak değiştireceği varsayılmaktadır. Buna göre, $a_{12} = a_{13} = a_{14} = 0$.

2. Kapasite kullanım oranı sermaye stokundaki değişimlerden eşanlı olarak etkilenmektedir: $a_{21} > 0$. Bu varsayım Blecker'in varsayımıyla (2016) benzerlik göstermektedir. Ancak kapasite kullanım oranı ücret payı ve emek verimliliğindeki değişimlere gecikmeyle cevap vermektedir: $a_{23} = a_{24} = 0$.

3. Kapasite kullanım oranının ücret payını eşanlı olarak etkilediği varsayılmaktadır:

⁷⁵ Bu durum Cholesky ayrıştırmasının üçgensel yapısından ileri gelmektedir: $\Sigma_\varepsilon = A^{-1}A^{-1'}$ ifadesinde A^{-1} alt üçgenseldir (**lower triangular**).

$a_{32} > 0$. Ayrıca, $\pi_w = \pi_w(u, \omega)$; $\pi_{wu} < 0$ ve $\pi_{w\omega} < 0$, $\pi_f = \pi_f(u, z)$; $\pi_{fu} > 0$ ve $\pi_{fz} > 0$ ise, ücret payı, emek verimliliğinden eşanlı olarak negatif yönde etkilenmektedir. Buna göre, $a_{34} < 0$ olmalıdır. Ancak sermaye stokunun ücret payı üzerinde eşanlı bir etkisi yoktur: $a_{31} = 0$.

4. Emek verimliliği kapasite kullanım oranıyla konjonktür ile aynı yönde hareket etmektedir:

$$\hat{x} = \frac{\dot{x}}{x} = g_x(u, \omega) \text{ ve } g'_x(u) > 0$$

Buna göre, $a_{42} > 0$. Diğer yandan, sermaye stokunun emek verimliliği üzerinde pozitif yönlü eşanlı etkisi vardır: $a_{41} > 0$. Bölüşümdeki değişimler ise emek verimliliğini gecikmeli olarak etkilemektedir: $a_{43} = 0$.

Yapısal modeli belirlemek için getirilen yukarıdaki kısıtlar altında tanımlanan eşanlı ilişkiler matrisi A ve yapısal model aşağıda belirtilmiştir. Yapısal ve indirgenmiş biçim hata terimleri arasındaki ilişki hatırlanacak olursa, $\varepsilon_t = A^{-1}e_t$: Eğer A^{-1} bilinirse, $e_t = A\varepsilon_t$.

$$\begin{bmatrix} e_{It} \\ e_{ut} \\ e_{\psi t} \\ e_{xt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -a_{21} & 1 & 0 & 0 \\ 0 & -a_{32} & 1 & -a_{34} \\ -a_{41} & -a_{42} & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{It} \\ \varepsilon_{ut} \\ \varepsilon_{\psi t} \\ \varepsilon_{xt} \end{bmatrix}$$

ya da yapısal denklem ifadesiyle,

$$DI_t = e_{DI_t} \tag{4.38}$$

$$u_t = a_{21}DI_t + e_{ut} \tag{4.39}$$

$$D\psi_t = a_{32}u_t + a_{34}x_t + e_{D\psi t} \tag{4.40}$$

$$x_t = a_{41}DI_t + a_{42}u_t + e_{xt} \tag{4.41}$$

Bu model özel yatırımların GSMH'ya oranının ilk farkı (DI), ücret payının ilk farkı ($D\psi$), kapasite kullanım oranı (u) ve alternatif olarak büyüme oranı (g) ve emek verimliliği artış oranı (x) değişkenleriyle tahmin edilmiştir. Bölüm 3.4.3'te yer verilen dinamik modelden faydalananarak, 4 değişkenden oluşan matris formunda ifade edilen SVAR modeline ait tahmin sonuçlarına aşağıdaki kısımda yer verilecektir.

4.5. Ampirik Bulgular

4.5.1. SVAR Model 1 Eşanlı Etkiler Tahmin Sonuçları

Bu kısımda öncelikle basit VAR modeli tahmin edilecek, daha sonra teorik önsezilere dayanarak eşanlı ilişkilere kısıtlamalar getirilen SVAR modeli ortaya konulacak ve bu modelden elde edilen etki-tepki fonksiyonları analiz edilecektir. Türkiye'nin yatırım, bölüşüm, büyüme oranı ve verimlilik ilişkisinin SVAR yöntemi ile tahmin edildiği bu çalışmada analizlerin sağlamlığı açısından ücret payı yerine reel ücretlerin ele alındığı model sonuçlarına da yer verilecektir.

İlk olarak Model 1 olarak anılacak olan ve bölüşümün göstergesinin düzeltilmiş ücret payı olduğu model tahmin edilsin. VAR modeline ait optimal gecikme uzunluğu son tahmin hatası (FPE), HQIC ve SBIC kriterleri dikkate alınarak '1' olarak belirlenmiştir (Ek.5). 1970-2006 yılları arası Türkiye için 4 değişkenli ve sabit terimli VAR modelinin EKK tahmin sonuçlarına Ek.6'da yer verilmiştir. VAR modelinde otokorelasyonun varlığını sınamak için yapılan Lagrange çarpanı (LM) testi 4. gecikmeye kadar hata terimleri arasında ilişki olmadığını göstermektedir (Ek.7.a). Hata terimlerinde değişen varyans sorununu test etmek için yapılan White ve Breusch-Pagan/Cook-Weisberg heteroskedastisite testi sonuçlarına göre, değişen varyans olmadığı görülmektedir (Ek.7.b). VAR modeli istikrar koşulunu yerine getirmekte ve AR ters kökleri ve modülüsleri Ek.7.c'de gösterildiği üzere birim çember içerisinde kalmaktadır. VAR modelinin diagnostik testlerine Ek.7'de yer verilmiştir.

VAR tahmin katsayıları çoklu bağlantı sorunundan (**multicollinearity**) ötürü genellikle anlamsızdır. Bölüm 4.2.1'de bahsedildiği üzere, VAR ve SVAR modellerinde amaç dışsal şokların sistemde doğrusal bileşimi olan hata terimlerinin ayırt edilmesidir. VAR modellerinde otoregresif sürecin katsayılarının tahmin edilerek yorumlanmasına odaklanılmaz. Bu nedenle, VAR modelinin tahmini ve diagnostik testlerin ardından SVAR modeli tahmin edilmelidir.

Yapısal Parametrelerin Tahmini

Yukarıdaki kısımda belirtilen teorik kısıtlamalarla 1970-2006 yılları arası Türkiye için 4 içsel değişkenli 2 SVAR Modeli tahmin edilmiştir. Eşanlı ilişkileri ifade eden yapısal tahmin sonuçları Tablo 4-2'de özetlenmiştir. Bir önceki kısımda eşanlı ilişkilere getirilen teorik kısıtlamalar tam belirlenme koşulunu sağlamak üzere

parametrelere konulması gereken kısıt sayısı $(n^2 - n)/2$ aştığından, sistem aşırı belirlenmiştir (**over-identified**). Ancak tablonun alt kısmında yer alan olabilirlik oran (LR) aşırı belirlenme testi sonuçlarına göre, çalışma tarafından belirlenen teorik kısıtların geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. LR test istatistiği için olasılık değeri $p = 0.249$, aşırı belirlenmenin bu model için uygun olduğunu göstermektedir.

Tahmin edilen A matrisi SVAR Model ı'de yer alan değişkenler arasındaki eşanlı ilişkileri göstermektedir. Aşağıdaki tabloda A^{-1} matrisi sonuçları verilmektedir. Bu sonuçlar hata terimleri arasındaki eşanlı korelasyonu yansıtmaktadır.

Tablo 4-2 Yatırımlar, Bölüşüm, Kapasite Kullanım Oranı ve Emek Verimliliği için Tahmin Edilen Eşanlı Etkiler

Model I					
Dönem: 1973-2006			Gözlem Sayısı: 34		
Aşırı belirlenmiş model			Log-olasılık: -241.7529		
Eleman*	a_{21}	a_{41}	a_{32}	a_{42}	a_{34}
Katsayı	0.1040*** (0.0234)	0.6241* (0.3238)	6.6508 (5.0250)	14.0674*** (2.5032)	-0.3583 (0.2687)
Prob.	0.000	0.054	0.186	0.000	0.183

Aşırı Belirlenme kısıtları için olabilirlik oran (LR): $\chi^2(1) = 0.249$

Not: Matris elemanları: A^{-1} ve $\varepsilon_t = A^{-1}e_t$.

Standart hatalar parantez içinde verilmektedir.

(*), (**) ve (***) sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesini göstermektedir.

Tablo 4-2'de yer alan SVAR Model ı'nın sonuçları, çalışmanın önerdiği teorik modelin geçerliliğini büyük oranda onaylayacak yöndedir. Değişkenlerin tahmin edilen katsayı işaretleri teorik beklentilere uymaktadır. Model ı'de a_{32} ve a_{34} elementleri istatistiksel olarak anlamsız, a_{21} ve a_{42} katsayıları istatistiksel olarak %1 düzeyinde, a_{41} katsayısı ise %10 düzeyinde anlamlıdır. a_{21} elementine göre, özel yatırımların kapasite kullanım oranı üzerindeki etkisi pozitif ve %1 düzeyinde anlamlıdır. Teorik beklentilere göre kapasite kullanım oranının ücret payı üzerinde negatif eşanlı etkisi bulunmaktadır. Bu ilişki Tablo 4-2'de a_{32} elementi tarafından yansıtılmaktadır: ($a_{32} > 0$). Bu anlamda teori ile ampirik bulgular arasında bir uyumsuzluk olduğu ve kapasite kullanım oranının gelir dağılımı ile olan eşanlı ilişkisini açıklamada sınırlı bir rol üstlendiği söylenebilir. Öte yandan, bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Model ı'nın belirlenim kısıtları bu iki değişken arasındaki eşanlı ilişkiyi yakalamada yetersiz kalmış olabilir.⁷⁶ Ancak kapasite kullanım oranının gelir dağılımı ile eşanlı

⁷⁶ Beyan edilmemiş sonuçlara göre, kapasite kullanım oranının ücret payı üzerindeki eşanlı etkisine izin verilmediği durumda etki-tepki fonksiyonlarında emek verimliliğinin ücret payına olan negatif etkisinin büyüklüğü azalmaktadır. Ücret payının kapasite kullanım oranı üzerindeki eşanlı etkisine izin

ilişkisi belirsiz olsa da, etki-tepki fonksiyonları bu iki değişken arasındaki ilişkinin tanımlanmasına olanak sağlayacaktır.

Emek verimliliğindeki artışlar Model 1’de ücret payını beklediği gibi negatif yönde etkilerken, bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir (a_{34}). Öte yandan, emek verimliliğindeki artışlar ücret payını eşanlı olarak negatif yönde etkilemektedir: $a_{34} < 0$. Bu durum, kâr payının konjonktür ile aynı yönde hareketine işaret etmektedir. Yatırımların emek verimliliği üzerindeki etkisi ise beklentilerle uyumlu olarak pozitifdir ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır: $a_{41} > 0$. Öte yandan, kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerindeki etkisi %1 düzeyinde oldukça güçlü ve pozitifdir: $a_{42} > 0$.

4.5.2. SVAR Model 1 Etki-Tepki Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

VAR analizi özel yatırımlar, kapasite kullanım oranı, bölüşüm ve emek verimliliği arasındaki denge ilişkisi yerine dinamik ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemlerine başvurulur. Etki-tepki fonksiyonlarının grafikleri, bir değişkenin hata teriminde meydana gelen bir standart sapmalık şoka sistemdeki diğer tüm değişkenlerin tepkisini göstermektedir.⁷⁷ Böylece bir değişkenin başka bir değişkene verilen şoka tepkisinin yönü, şiddeti ve bu etkinin gelecek dönemlerde nasıl hareket edeceği görülebilmektedir. Diğer bir deyişle, amaç, dinamik sistemin (yani 4 değişkenden oluşan ve birbiri cinsinden ifade edilen içsel fonksiyonların) ‘etki’ olarak adlandırılan dışsal bir şoka zaman içerisinde nasıl ‘tepki’ verdiğini görmektir. Matematiksel olarak, y_i ’nin $e_{j,t}$ ’deki bir defalık artışa zaman boyunca verdiği tepki ölçülmektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarının hesaplanabilmesi için, SVAR modeline temel teşkil eden VAR modelinin kararlı olması gerekir. Bu fonksiyonlar diğer her şey sabitken, değişkenlerden birinde meydana gelen bir birim standart sapmalık şoka zaman içinde verilen tepkiyi ölçmektedir. Ancak şoklar arasında eşanlı korelasyon söz konusuysa,

verildiğinde ise negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmaktadır, ancak bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

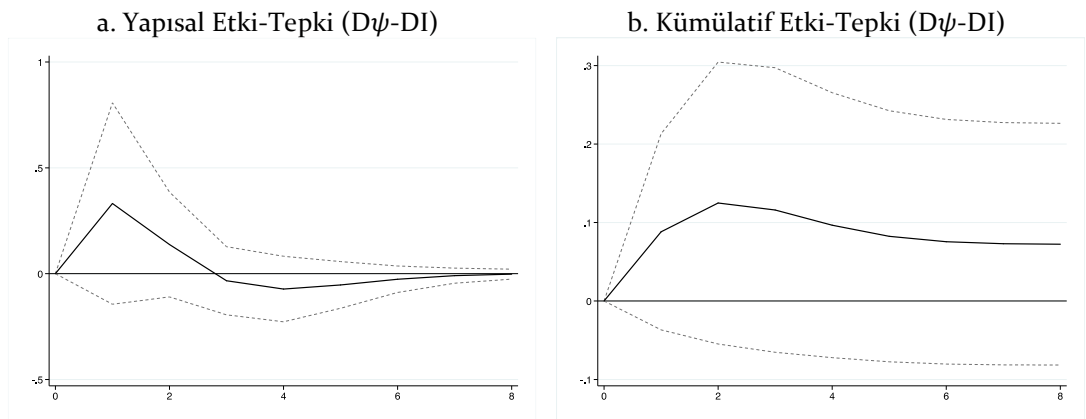
⁷⁷ Analizde kullanılan değişkenler farklı ölçeklerde ele alındığı için, şokların birim şoklar yerine bir standart sapmalık şok olarak yorumlanması daha faydalı olacaktır.

sistemdeki bir değişkenin bir şoka verdiği tepki, diğer şoklardan izole edilemeyeceği için, VAR modelinin VMA gösterimi nedensel çıkarımların yapılmasına izin vermez. Ancak SVAR modelinde eşanlı ilişkilere getirilen teorik kısıtlamalarla veya Cholesky ayrıştırmasıyla şokların ortogonalizasyonu gerçekleştirildiğinden, etki-tepki fonksiyonlarının nedensellik çerçevesinde yorumlanması mümkündür.

Bu bölümde Türkiye için 1970-2006 yılları arası teorik beklentilere dayanarak oluşturulan SVAR Model i'nden elde edilen yapısal ve kümülatif etki-tepki fonksiyonlarına yer verilmektedir. Yapısal etki-tepki fonksiyonları (**structural impulse-response**) dinamik sistemin bir yapısal şoka ele alınan periyod boyunca verdiği tepkiyi sunmaktadır. Kabaca %5 düzeyinde anlamlılığa denk gelen ± 2 standart hata için güven aralıkları kesikli çizgilerle gösterilmektedir. Yatay ekseninde birer yıl ara ile toplam 8 yıllık bir döneme işaret eden zaman periyodu yer almaktadır. Dikey eksen ise tepki değişkeninin (veya bağımlı değişkenin) birimi cinsinden ifade edilmektedir. Bu model, Denklem (4.37)'de gösterilen ve ücret payının büyümeden sonra geldiği değişken sıralamasına dayanmaktadır.

Bölüm 4.4.3'te oluşturulan yapısal VAR modeline dayanan kümülatif etki-tepki fonksiyonlarının grafikleri ise sağ panelde gösterilmektedir. Hatırlanacağı gibi, yapısal etki-tepki fonksiyonlarının amacı sistemdeki içsel değişkenlerden birinin sisteme verilen bir defalık şoka o andaki tepkisini izlemektir. Benzer şekilde, kümülatif etki-tepki fonksiyonu ise sisteme verilen bir şokun içsel değişkenler üzerinde zaman içerisinde yarattığı birikimli etkiyi yansıtır.

Şekil 4-5 Model 1: Özel Yatırımların Ücret Payına Tepkisi

Şekil (4.5)-a ve (4.5)-b yatırımlar (özel yatırımlar/GSMH) ve ücret payı ilişkisi için sırasıyla yapısal ve kümülatif etki-tepki fonksiyonlarını ifade etmektedir. Buna

göre, ücret payına verilen bir standart sapmalık şok Model 1’de yatırımlarda hemen artışa yol açmakta, ücret payının yatırımlar üzerindeki olumlu etkisi 2. periyotta azalmaya başlayarak 3. periyotta sönümlenmektedir. Ücret payının yatırımlar üzerindeki etkisi teorik anlamda üç etkinin birikimli izlerini taşır:

- a) Kârlılıktaki artışların yatırımlar üzerinde yarattığı doğrudan olumlu etki,
- b) Etkileri özellikle dışa açık ekonomilerde daha da belirginleşen ve ücret payındaki azalışlar yoluyla birim işgücü maliyetlerinde düşüş ve uluslararası rekabet gücünde artışla gerçekleşen dış talepteki artışın yatırımlar üzerinde yarattığı dolaylı olumlu etki,
- c) Ücret payındaki artışların iç talebi arttırarak yatırımlar üzerinde yarattığı dolaylı hızlandıran etkisi.

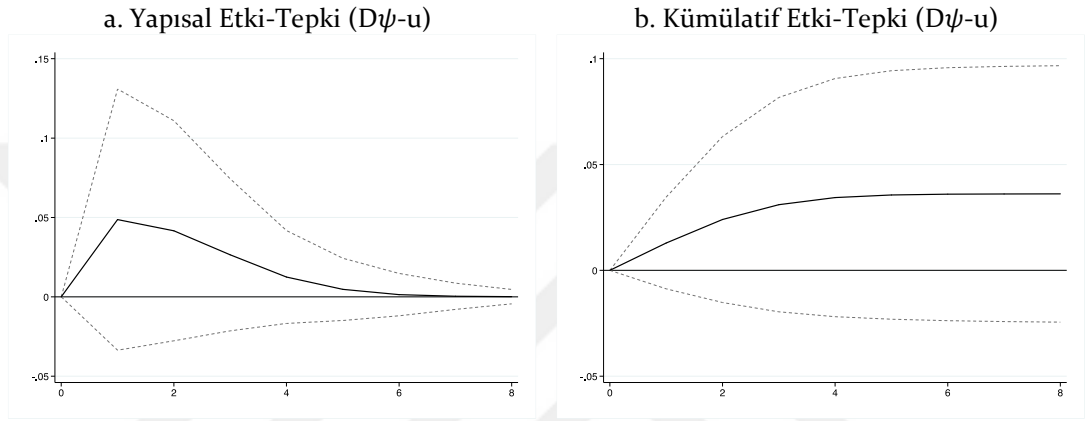
Buna göre, ele alınan dönemde Türkiye’de ücret payındaki artışların yarattığı iç talepteki canlanma, düşen kâr payı ve artan birim işgücü maliyetlerinin üretim ve ihracat üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi bastırabilmektedir. Bu durum, Türkiye’de 1980’lerden bu yana neoliberal politikalar çerçevesinde uygulanan emek piyasasını baskılayıcı ve kârları destekleyici politikaların yatırımları canlandırmadaki rolünün kısıtlı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak, ücret payının yatırımlar üzerindeki uzun dönemli etkisi belirsizdir, çünkü etki-tepki analizi değişkenler arasında kısa dönemli etkileşimi ortaya koymaktadır.

Şekil 4-6)-a yardımıyla kapasite kullanımının ücret payında yaşanan 1 standart sapmalık pozitif şoka tepkisi görülebilmektedir. Şekil 4-6)-b ise ücret payında yaşanan artışın kapasite kullanım oranı üzerindeki birikimli etkisini yansıtmaktadır. Ücret payı ve kapasite kullanım oranındaki artışlar arasındaki pozitif yönlü ilişki, yatırımlar ile karşılaştırıldığında daha da belirginleşmektedir. Buna göre, Model 1’de ücret payındaki artış kapasite kullanım oranında ilk dönemden itibaren önemli bir artışa yol açmakta, bu artışın etkisi ilk dönemden sonra yavaşça azalarak 4. ve 5. periyodlar arasında sönümlenmektedir.

Farklı yumuşatma parametreleri olan $\lambda = 6.25$ ve $\lambda = 400$ değerleri ile hesaplanan u değişkeni ile tahmin edilen SVAR sisteminin etki-tepki analizi sonuçları Ek.8 ve Ek.9’da yer almaktadır. Bu sonuçlar, yumuşatma parametresinin değeri arttıkça iki değişken arasındaki etkileşimin güçlendiğini göstermektedir. Bu iki değişken

arasındaki etkileşim teorik anlamda ücret payındaki artışların iç talepte yarattığı doğrudan olumlu etkinin yanı sıra, birim işgücü maliyetlerindeki artışlardan dolayı azalan rekabet gücünün ihracat üzerine olan olumsuz dolaylı etkisini de içermektedir. Dış alem dikkate alındığında kâr yönlü büyümenin gerçekleşmesi daha olası bir durum iken, analiz sonuçları bunun tersini işaret etmektedir. Türkiye için analiz edilen dönem ve dikkate alınan mekanizmalar eşliğinde, ekonominin ücret yönlü büyüdüğü gözlemlenmektedir.

Şekil 4-6 Kapasite Kullanım Oranı ve Büyümenin Ücret Payına Tepkisi

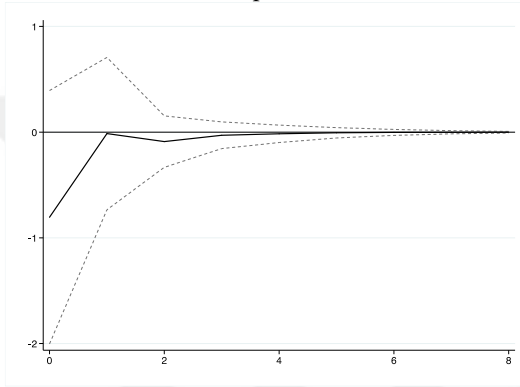

Bölüşüm, kapasite kullanım oranı ve emek verimliliği ilişkisini gösteren etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde (Şekil 4-7), emek verimliliğinde meydana gelen bir birim standart hatalık şoka emek payının verdiği tepki kısa dönemde negatiftir (Şekil 4-7)-a. Ancak ücret payının emek verimliliğine tepkisi ilk dönemden sonra sönümlenmektedir. Ücret payının emek verimliliğine kümülatif tepkisi ise zayıf ve pozitif olarak gerçekleşmektedir: Şekil 4-7)-b. Emek verimliliğinin kapasite kullanım oranı ile etkileşimi ise Şekil 4-7)-c ve Şekil 4-7)-d'den görülebilmektedir. Buna göre, kapasite kullanım oranında meydana gelen şok emek verimliliğini ilk dönemde eşanlı olarak pozitif yönde etkilerken, bu pozitif etki hızla zayıflamakta ve ilk dönem sonunda etkinin yönü negatif olmaktadır. Kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerindeki negatif etkisi 4. dönemde sönümlenmektedir. Bu sonuç teorik beklentilerle uyumlu görünmemekte, Kaldor-Verdoorn etkisi veya amir konumunda olan işçilerin toplam istihdam içerisindeki payının emek verimliliğine güçlü olumlu etkisi model sonuçları tarafından desteklenmemektedir. Tablo 4-2'de kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerindeki eşanlı etkisini ifade eden pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı a_{42} elementi, bu iki değişken arasındaki ilişkinin sadece çok kısa dönemde pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlara göre, kapasite kullanım oranı arttıkça

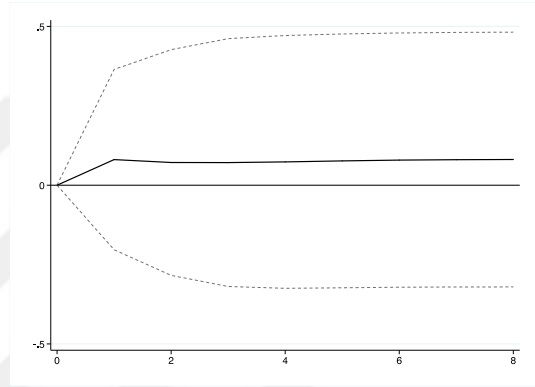
istihdamın arttığı ve dolayısıyla işgücünün marjinal verimliliğinin düştüğü söylenebilir. Büyümenin arttığı dönemlerde dolaylı işgücüne nazaran daha fazla dolaysız işgücü istihdam edilmesinin neden olduğu verimdeki düşüş, dolaylı işgücünün istihdamında bir değişme olmamasından ötürü toplam birim maliyetlerde gerçekleşen azalışın emek verimliliği üzerinde yarattığı olumlu etkiyi bastırmakta ve emek verimliliği kapasite kullanım oranındaki artışla birlikte düşüş göstermektedir.

Şekil 4-7 Ücret Payı-Kapasite Kullanım Oranı-Emek Verimliliği Etki-Tepki Fonksiyonları

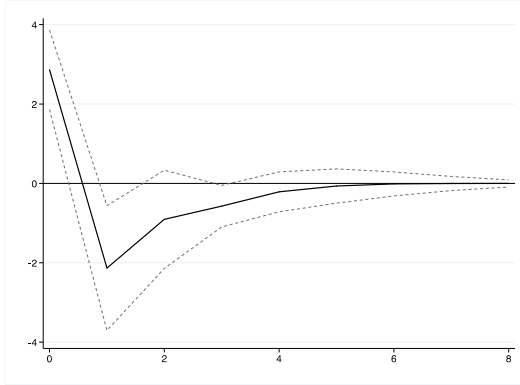
a. Ücret Payının Emek Verimliliğine Tepkisi (Yapısal)

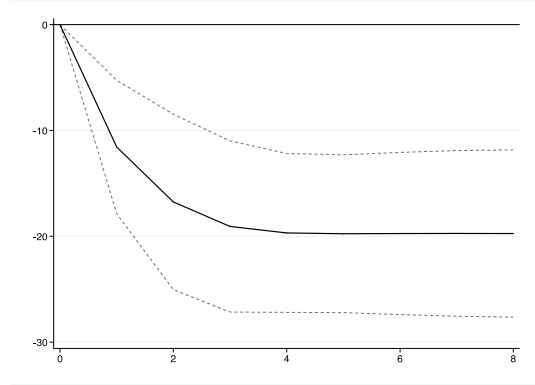
b. Ücret Payının Emek Verimliliğine Tepkisi (Kümülatif)

c. Emek Verimliliğinin Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi (Yapısal)

d. Emek Verimliliğinin Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi (Kümülatif)

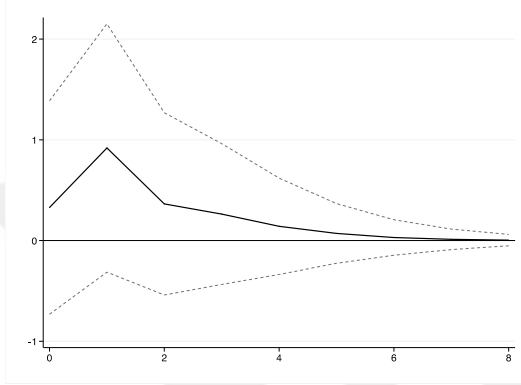

Bu mekanizma çerçevesinde ücret payının büyüme ile pozitif yönde hareket edeceği beklenmektedir. Çalışmanın bulgularına göre kapasite kullanım oranında meydana gelen bir birim standart hatalık şoka ücret payının tepkisi ilk dönemde pozitifdir ve dönem uzadıkça şokun etkisi azalarak sönümlenmektedir (Şekil 4-8). Buna göre, Türkiye’de kâr sıkışması yönünde bulgulara ulaşılmaktadır: ekonominin genişleme aşamasında kapasite kullanım oranındaki artışlar emek verimliliğini düşürürken, ücretin GSYH içerisindeki payını arttırmakta ve kâr payı azalma eğilimi

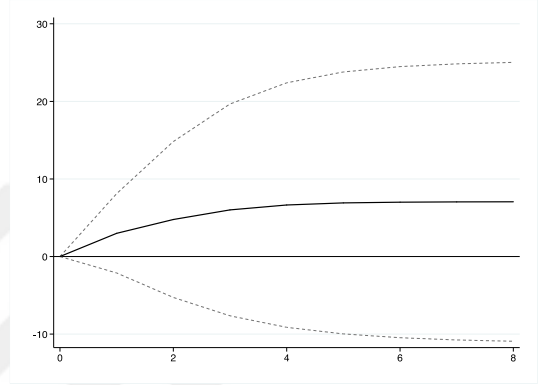
göstermektedir. Tasarrufların temel kaynağı olan kârlardaki azalmalar, bir sonraki dönemde daha düşük birikim ve yatırım oranları anlamına gelmektedir. Ancak, ücret payının kapasite kullanım oranı ve yatırımlar üzerine etkisi incelendiğinde, kârlardaki düşüşün yatırım üzerinde yarattığı olumsuz etkinin ücret payındaki artışla gerçekleşen iç talep artışıyla desteklendiği görülmektedir.

Şekil 4-8 Ücret Payının Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi

a. Ücret Payının Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi (Yapısal)

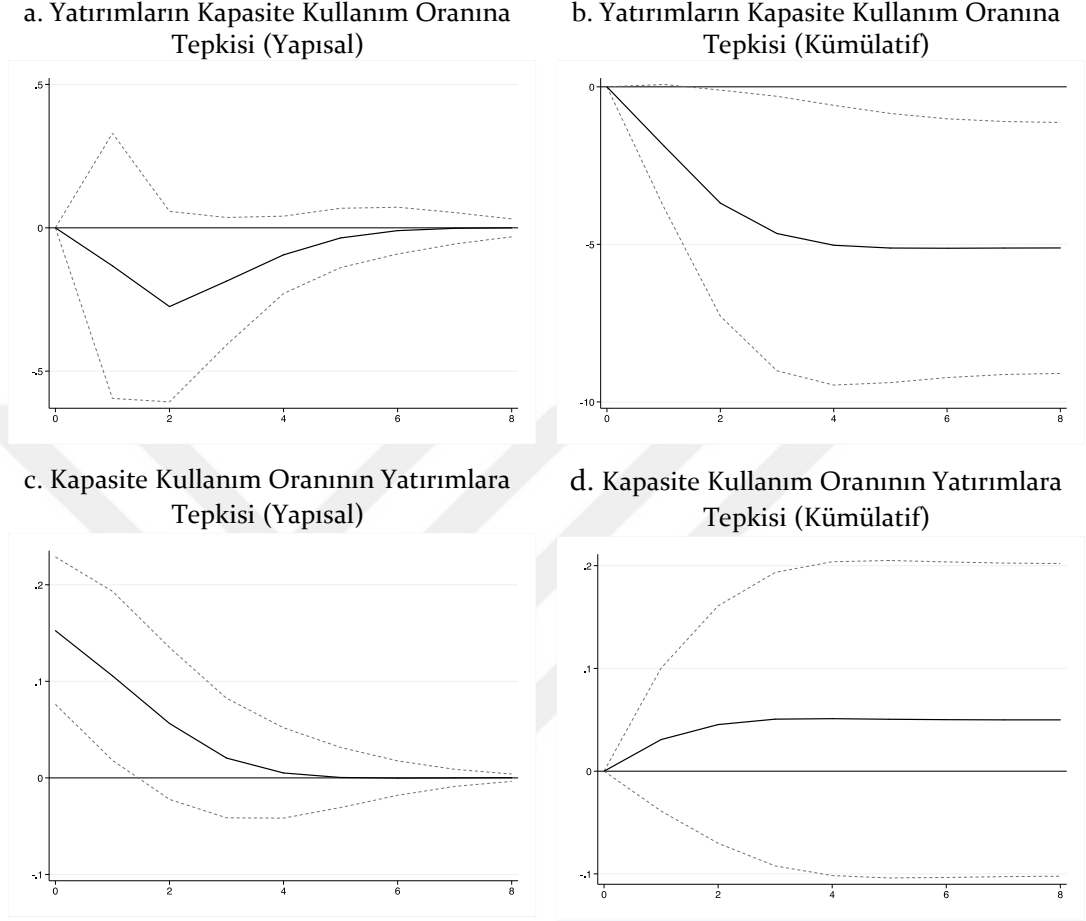
b. Ücret Payının Kapasite Kullanım Oranına Tepkisi (Kümülatif)

Şekil 4-9)-a ve Şekil 4-9)-b kapasite kullanım oranının yatırımlar üzerindeki etkisini ifade eden etki-tepki fonksiyonunu göstermektedir. Teorik modelde bu ilişki Bhaduri-Marglin yatırım fonksiyonunda yer alan ve hızlandıran etkisini gösteren γ_1 katsayısı veya Bölüm 3'te ifade edilen yatırım fonksiyonu $\frac{I}{K} = g_a(u, \pi)$ eşitliğinde g_{du} kısmi türeviyle ifade edilmektedir. Teorik beklentilere göre bu katsayının pozitif olması beklenmektedir: $\gamma_1 > 0$ ve $g_{du} > 0$. Ancak kapasite kullanım oranı ile tahmin edilen Model 1'de u değişkenine verilen bir birim standart sapmalık şoka yatırımların kısa dönemli tepkisi negatif yönde gerçekleşmektedir. Bu sonucun, modelde yatırım değişkeninin düzeyde durağan olmaması nedeniyle 1. farkının kullanılmasından kaynaklanmış olduğu düşünülmektedir. Bu durumda, kapasite kullanım oranında meydana gelen bir birim standart sapmalık şoka yatırım değişkeninin ilk dönemdeki tepkisi yerine, 2. dönemdeki tepkisi gözlemlenmektedir. Çalışmanın veri seti yıllık olduğundan, kapasite kullanım oranının yatırımları etkilemedeki rolü kısa dönemde ilk yılın sonunda ortaya çıkabilir. Ek.10'da yer alan ve yatırım değişkeninin düzey değerlerinin kullanıldığı spesifikasyonda kapasite kullanım oranında meydana gelen şoka yatırımların tepkisinin zayıf da olsa pozitif olduğu ve 2. dönemde sönümlendiği görülmektedir. Bu sistemde ücret payının yatırımlar üzerindeki etkisi yine pozitif yönde gerçekleşmektedir. Şekil 4-9)-c'ye göre ise yatırımların kapasite kullanım

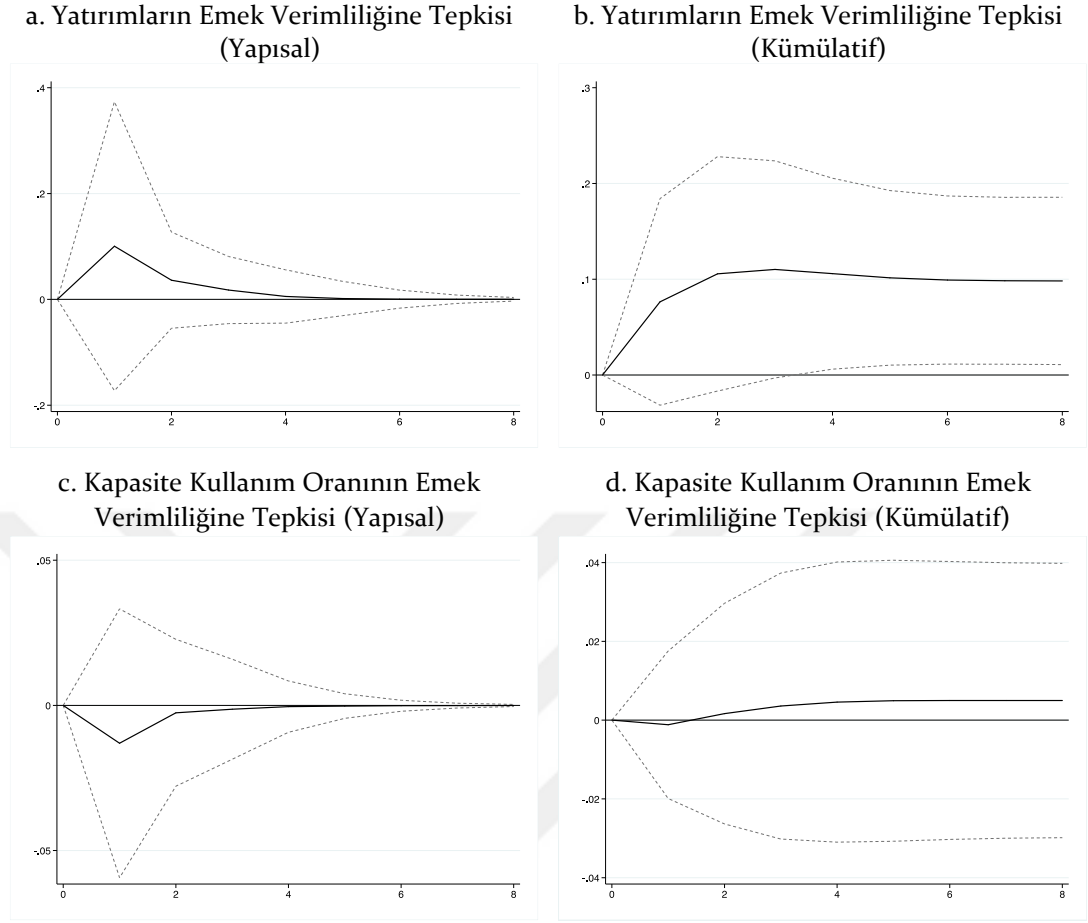
oranını arttırmadaki rolünün ilk iki dönemde güçlü pozitif etkisi açıkça görülmektedir. Şokun etkisi zaman geçtikçe sönümlenmektedir.

Şekil 4-9 Kapasite Kullanım Oranı- Özel Yatırımlar Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4-10'da yatırımlar ve kapasite kullanım oranının emek verimliliğindeki şoka tepkisi gösterilmektedir. Model 1'de yatırımların verimlilik artışlarına tepkisi ilk dönemde pozitif iken, kapasite kullanım oranının tepkisi aksi yönde gerçekleşmekte, ancak bu ilişkilerin zayıf olduğu göze çarpmaktadır. Basu vd.'nin (2004) çalışmasını takiben, teknoloji şoklarına büyüme ve yatırımların tepkisinin negatif yönde gerçekleşmesi, verimlilik artışları sonrası daha az girdi kullanımı ve daha düşük yatırımlar ile açıklanabilir. Diğer yandan, Model 1'de ücret payına verilen bir birim standart sapmalı şokun emek verimliliğini arttırıcı yönde etki yaratarak etkin ücret hipotezini kanıtlar nitelikte bulgulara işaret ettiği söylenebilir.

Şekil 4-10 Yatırımlar ve Kapasite Kullanım Oranının Emek Verimliliğine Tepkisi

Analiz edilen sistemin kararlı olduğu ve değişkenlerin zaman kendi şoklarına verdiği tepkinin zaman içinde sönümlendiği ve kendi uzun dönem denge değerlerine yakınsadıkları görülmektedir (Ek.11).

4.5.3. SVAR Model 1 Tahmin Hatası Varyans Ayırıştırması Sonuçları

Belirlenmiş VAR modelini analiz etmede kullanılan faydalı araçlardan biri de bir değişkende meydana gelen değişimin ne kadarının diğer değişkenlerde meydana gelen şoklardan kaynaklandığını gösteren tahmin hatası varyans ayırıştırması (FEVD) yöntemidir. Tüm varyans ayırıştırması sonuçları ilk dönemde⁷⁸ sıfır düzeyinden başlayacaktır, çünkü sıfır gecikme düzeyinde tahmin hatası bulunmamaktadır.

⁷⁸ Bir dönem, 1 yılı ifade etmektedir.

Tablo 4-3, yatırım değişkeninde meydana gelen değişimlerin ne kadarının yine kendine ait şoklardan, ne kadarının sistemde yer alan diğer değişkenlerde meydana gelen şoklardan kaynaklandığını göstermektedir. Tercih edilen belirlenim varsayımları ile oluşturulan FEVD tablosuna göre, 1. dönemde özel yatırımlarda meydana gelen değişimler tamamen kendi tahmin hatası varyansındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Yatırımların bir-adım-ileri-tahmin hatasındaki değişimlerin yaklaşık %94.5'i yine yatırımlarda meydana gelen şoklar tarafından açıklanırken, ücret payındaki şoklar yatırımların varyansındaki değişimin yaklaşık %4'ünü, emek verimliliğindeki şoklar ise %1.2'sini açıklamaktadır. Kapasite kullanım oranındaki şokların yatırımların tahmin hatası varyansındaki değişimleri açıklama gücü oldukça zayıftır. Tahmin ufku ileri dönemlere uzadıkça ücret payının ve özellikle kapasite kullanım oranının yatırımların varyansındaki değişimleri açıklayıcı gücü artmakta, ancak emek verimliliğinin açıklayıcı gücü aynı düzeyde seyretmektedir.

Tablo 4-3 Yatırım Oranı Varyans Ayırıştırması

Dönemler	DI (Özel Yatırımlar/GSMH)	u (Kapasite Kullanım Oranı)	D _ψ (Ücret Payı)	x (Emek Verimliliği)
1	1	0	0	0
2	0.944199	0.003999	0.039432	0.01237
3	0.911964	0.031126	0.043571	0.01334
4	0.900379	0.044158	0.042542	0.012921
5	0.895482	0.047713	0.043991	0.012815
6	0.894011	0.048263	0.044905	0.012821
7	0.893727	0.048309	0.045136	0.012827
8	0.893695	0.04831	0.045167	0.012828

Görüldüğü gibi, hangi değişkenin yatırımlar üzerinde ne kadar etkili olacağına zaman ufku karar vermektedir. Sistemde yer alan değişkenler düzeyinde değerlendirildiğinde, gelir dağılımı ilk iki dönemde yatırımlardaki dalgalanmaların temel açıklayıcı ögesi konumundayken ($g_{d\pi} > g_{du}$), 3. dönemden itibaren kapasite kullanım oranındaki değişimler yatırımlardaki dalgalanmaları açıklamada en az ücret payı kadar etkin bir konuma yükselmektedir. Bu sonuç, Blecker'in (2016) kâr payındaki değişimlerin yatırımlardaki dalgalanmaları yapı olarak sadece kısa dönemde etkilediği, uzun dönemde ise yatırım harcamalarındaki dalgalanmaların temel belirleyicisinin birincil olarak hızlandıran etkisi (yani kapasite kullanım oranındaki değişimler), ikincil olarak sermayenin kullanıcı maliyeti olduğu argümanını destekler niteliktedir. Blecker (2016) ampirik literatürde birçok çalışmanın hızlandıran mekanizmasının yatırımlar

üzerinde uzun dönemde güçlü ve dirençli etkisine dikkat çektiğini ifade etmiştir. Buna göre, sermayenin kullanıcı maliyetinin yatırımlardaki dalgalanmaları açıklayıcı gücü görece daha zayıf iken, nakit akışının sadece kısa dönemli etkisi bulunmaktadır (Spatareanu, 2008; Schoder, 2013).

Tablo 4-4 Kapasite Kullanım Oranı Varyans Ayırıştırması

Dönemler	u (Kapasite Kullanım Oranı)	D I (Özel Yatırımlar/GSMH)	Dψ (Ücret Payı)	x (Emek Verimliliği)
1	0.640558	0.359442	0	0
2	0.586582	0.385581	0.027758	0.00008
3	0.57236	0.383864	0.043274	0.000501
4	0.568536	0.381158	0.049617	0.000689
5	0.567815	0.380398	0.051048	0.00074
6	0.56771	0.380292	0.051253	0.000745
7	0.567701	0.380283	0.051271	0.000746
8	0.567701	0.380282	0.051272	0.000746

Tablo 4-4, kapasite kullanım oranının varyans ayırıştırmasını göstermektedir. Buna göre, kapasite kullanım oranındaki değişimleri en çok kendi şokları ile yatırımlardaki şoklar açıklamaktadır. Emek verimliliğinde meydana gelen şoklar kapasite kullanım oranını belirlemede o'a yakın değerler alırken, ücret payındaki değişimlerin açıklayıcı gücü zaman geçtikçe artmakta ve 5. dönemden sonra stabil hale gelmektedir. u ve π değişkenlerinin dinamik etkileşimini ifade eden Denklem (3.19) ve (3.32) göz önüne alınırsa, kapasite kullanım oranındaki değişimler daha çok yatırım harcamaları tarafından belirlenmektedir.

Tablo 4-5 Ücret Payı Varyans Ayırıştırması

Dönemler	Dψ (Ücret Payı)	D I (Özel Yatırımlar/GSMH)	u (Kapasite Kullanım Oranı)	x (Emek Verimliliği)
1	0.93613	0.026981	0.036888	0
2	0.879121	0.024019	0.094948	0.001913
3	0.879121	0.024246	0.102809	0.001907
4	0.871038	0.025868	0.106563	0.001893
5	0.865676	0.026684	0.107614	0.001889
6	0.863813	0.026903	0.107877	0.00189
7	0.86333	0.026935	0.107927	0.001892
8	0.863246	0.026938	0.107934	0.001892

Tablo 4-5, ücret payının varyans ayırıştırması sonuçlarını yansıtmaktadır. Bölüşümdeki değişimler yine en çok kendi şoklarından etkilenmektedir. İlk yıl içerisinde ücret payında gerçekleşen değişimin %93'ü yine kendi varyansındaki değişim

tarafından açıklanırken, 1. dönemden sonra ücret payının kendi varyansındaki değişimi açıklayıcı gücü %7 civarında azalmakta, mal piyasasındaki değişimler (u) bölüşüm ilişkilerini belirlemede giderek daha fazla öneme sahip olmaktadır. Kapasite kullanım oranı ilk yılda ücret payının varyansında meydana gelen değişimlerin %3.6'sını açıklarken, 2. yılda bu etki %6 civarında artmaktadır. Yatırım değişkeninin varyansında gerçekleşen değişimler ise tüm dönemler boyunca ücret payının varyansındaki değişimlerin ortalama %2.5'ini açıklamaktadır. Bu süreçte emek verimliliğinin bölüşüm ilişkilerini belirlemede önemli bir rolünün bulunmadığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, bu bulgu teorik modelin ele alındığı Bölüm 3'te bahsedilen ve ücret pazarlık sürecinin emek verimliliğindeki artışlar üzerinden gerçekleşebileceği görüşü ile örtüşmemektedir. Öte yandan, ekonomide işgücü piyasası kurumlarının güçlü olmaması bir anlamda piyasa yapısı ve monopol gücü gibi etkenlere bağlıdır. Böyle bir durumda emek verimliliği ile bölüşüm ilişkileri arasındaki bağlantı kopabilir ve pazarlık süreci verimlilik artışları üzerinden verilmeyebilir.

Tablo 4-6 Emek Verimliliği Varyans Ayrıştırması

Dönemler	x (Emek Verimliliği)	DI (Özel Yatırımlar/GSMH)	u (Kapasite Kullanım Oranı)	D ψ (Ücret Payı)
1	0.21793	0.41402	0.362646	0.005404
2	0.166669	0.381474	0.415009	0.036848
3	0.155514	0.396112	0.412839	0.035535
4	0.151056	0.398339	0.412276	0.038329
5	0.15021	0.397625	0.411599	0.040566
6	0.150092	0.397312	0.411419	0.041177
7	0.150078	0.397269	0.411384	0.041269
8	0.150077	0.397267	0.41138	0.041275

Son olarak, Tablo 4-6, emek verimliliğinde meydana gelen bir şokun ne kadarının kendi şoklarından, ne kadarının mal piyasası ve bölüşüm ilişkilerinden meydana geldiğini göstermektedir. Bu tabloya göre, ilk dönemde emek verimliliğindeki artışların sadece %21'i yine kendi şokları tarafından belirlenirken, kapasite kullanım oranındaki değişimler ve yatırım harcamalarındaki artışlar emek verimliliğinin varyansındaki değişimlerin sırasıyla %36 ve %41'ini açıklamaktadır. 2. dönemde yatırımlar ve kapasite kullanım oranının emek verimliliğini açıklayıcı gücü artmakta ve 8. döneme kadar etki gücü stabil bir değerde, sırasıyla %39 ve %41 civarında seyretmektedir. Bölüşüm ilişkilerinin bu süreçteki rolü ise oldukça zayıftır. İlk dönemde emek verimliliği değişkeninde gerçekleşen değişimlere etkisi neredeyse sıfıra

yakın olan $D\psi$ değişkeni, 2. dönemden itibaren emek verimliliğindeki tahmin hatası varyansındaki değişimlerin sadece %3.6'sını açıklamaktadır. Zaman ilerledikçe bu etki yaklaşık %4.1 civarında seyretse de, ücret payının verimlilik artışları üzerinde açıklayıcı gücü oldukça zayıftır.

4.6. Ücret Payının Ayrıştırılması: Reel Ücretler, Emek Verimliliği, Yatırımlar ve Kapasite Kullanım Oranı

Ücret payı ve kapasite kullanım oranının birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği varsayımı altında, yukarıdaki analizler ampirik literatürün aksine, ücret payı değişkeninin kapasite kullanım oranı değişkeninden kısa dönemde eşanlı olarak etkilendiğini varsaymıştı. Bu argüman Lavoie (2017) tarafından sıkça dile getirilmiştir. Analiz bulguları, emek verimliliğinin kapasite kullanım oranından eşanlı olarak ilk dönemde pozitif, sonraki dönemlerde negatif yönde etkilendiğini, emek verimliliğinin ise kısa dönemde ücret payına etkisinin negatif olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu kısmında hem Lavoie'nin (2017) hipotezini test etmek, hem de analizleri sağlamlaştırmak açısından SVAR sistemi ücret payı bileşenlerine ayrıştırılarak reel ücret, emek verimliliği ve kapasite kullanım oranı ve yatırımlar arasındaki etkileşimler incelenecektir.

Emek verimliliği, reel ücretler, yatırım ve kapasite kullanım oranı ilişkisinin tahmin edilebilmesi için öncelikle teorik beklentiler eşliğinde eşanlı etkiler matrisine kısıtların getirilmesi ve SVAR modelinin belirlenmesi gerekmektedir. Buna göre, Model 1'in aksine, reel ücretler kapasite kullanım oranından eşanlı olarak etkilenmemektedir. Bu anlamda, değişken sıralaması ve eşanlı ilişkiler matrisi aşağıdaki gibi olacaktır:

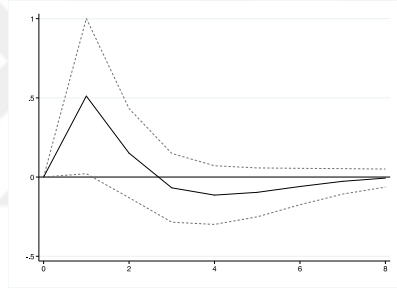
$$y_t = [DI_t, u_t, w_t, x_t]$$

$$\begin{bmatrix} \varepsilon_{DI_t} \\ \varepsilon_{ut} \\ \varepsilon_{wt} \\ \varepsilon_{xt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -a_{21} & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ -a_{41} & -a_{42} & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_t^{DI} \\ e_t^u \\ e_t^w \\ e_t^x \end{bmatrix}$$

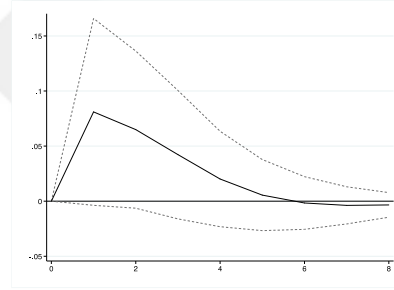
Yukarıdaki sistem Model 2 olarak anılacaktır. Model 2, 1 gecikme ile tahmin edilmektedir. Aşırı belirlenmiş sistemin eşanlı ilişkiler matrisi ve diagnostik test sonuçlarına Ek.12, Ek.13 ve Ek.14'te yer verilmektedir. Ücret payı yerine reel ücretler ile tahmin edilmiş SVAR sistemi etki-tepki fonksiyonları Şekil 4-11'de yer almaktadır.

Şekil 4-11 SVAR Model 2 Etki-Tepki Fonksiyonları

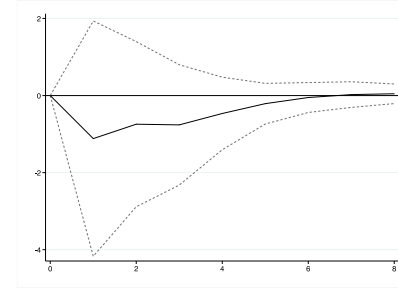
a. Etki: w Tepki: DI

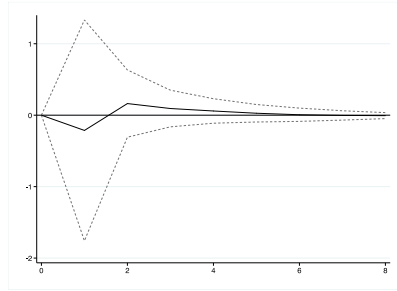
b. Etki: w Tepki: u

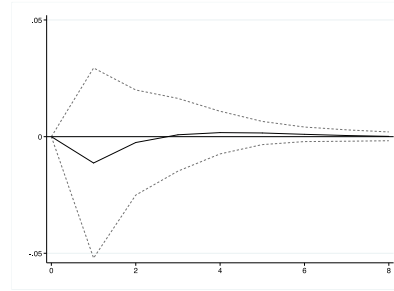
c. Etki: u Tepki: w

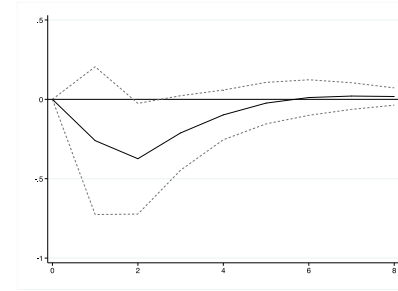
d. Etki: x Tepki: w

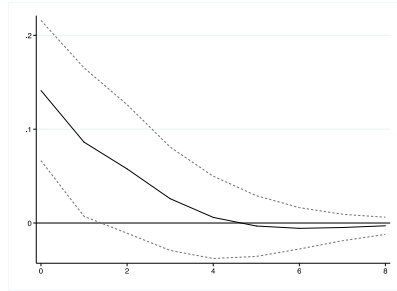
e. Etki: x Tepki: u

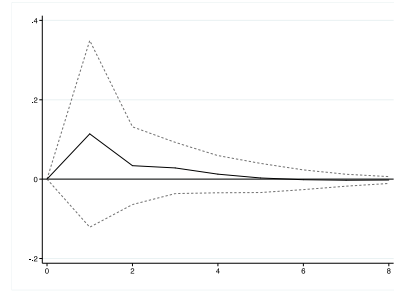
f. Etki: u Tepki: DI

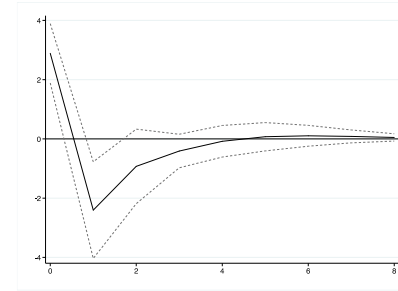
g. Etki: DI Tepki: u

h. Etki: x Tepki: DI

i. Etki: u Tepki: x

Sonuçlar, ücret payının bölüşüm değişkeni olarak kullanıldığı model spesifikasyonu ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Hem yatırım, hem de kapasite kullanım oranı, reel ücrette meydana gelen bir birim standart hatalık şoka pozitif yönde tepki vermektedir: Şekil (4-11)-a ve Şekil (4-11)-b. Şokun yatırım ve büyümeyi canlandırıcı etkisi genellikle 2. dönem sonrasında azalarak sönümlenmektedir.

Model 1'in aksine, kapasite kullanım oranındaki artışa reel ücretlerin tepkisi negatiftir ve bu etki 5. dönemde sönümlenmektedir: Şekil (4-11)-c. Ücret payında olduğu gibi, reel ücretler verimlilik artışlarına negatif yönde tepki vermektedir: Şekil (4-11)-d. Ancak bu etki oldukça zayıftır. Verimlilik artışları kapasite kullanım oranını ilk dönemde olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 4-11-d). Buradan hareketle, Model 1 ve Model 2'nin sonuçları karşılaştırıldığında, reel ücretlerdeki artıştan veya emek verimliliğindeki düşüşten kaynaklanan ücret payındaki artışların kapasite kullanım oranını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bu, ücret yönlü büyüme yönündeki bulguları kuvvetlendirmektedir.

Emek verimliliğinin konjonktür ile aynı yönde hareketi ile ilgili bulgular, değişken sıralamasının değişmesiyle farklılaşma göstermektedir. Aşağıda sıralamada emek verimliliğinin kapasite kullanım oranı ve reel ücretlerden önce geldiği model spesifikasyonu gösterilmektedir.

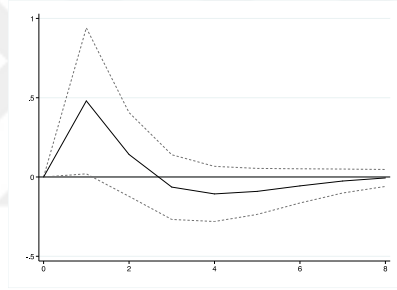
$$y_t = [DI_t, x_t, u_t, w_t]$$

Karşılaştırma yapmak açısından, kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerinde eşanlı etkisine izin verilmediği ve belirlenim yöntemi olarak Cholesky ayrıştırmasının kullanıldığı SVAR sistemi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

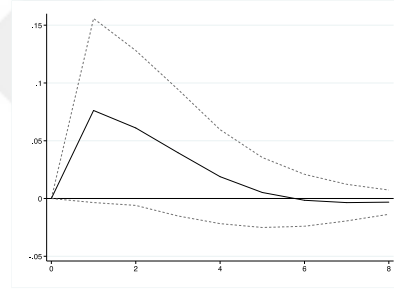
$$\begin{bmatrix} \varepsilon_{DI_t} \\ \varepsilon_{x_t} \\ \varepsilon_{u_t} \\ \varepsilon_{w_t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -a_{21} & 1 & 0 & 0 \\ -a_{31} & -a_{32} & 1 & 0 \\ -a_{41} & -a_{42} & -a_{43} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_t^{DI} \\ e_t^x \\ e_t^u \\ e_t^w \end{bmatrix}$$

Şekil 4-12 Sıralama Kısıtlamasıyla SVAR Modeli Etki-Tepki Fonksiyonları

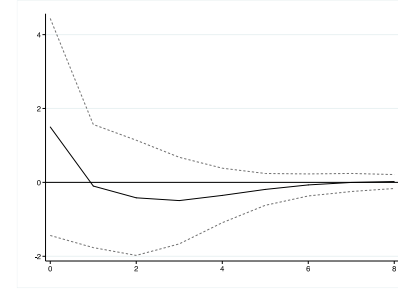
a. Etki: w Tepki: DI

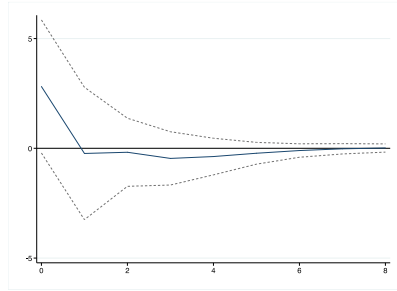
b. Etki: w Tepki: u

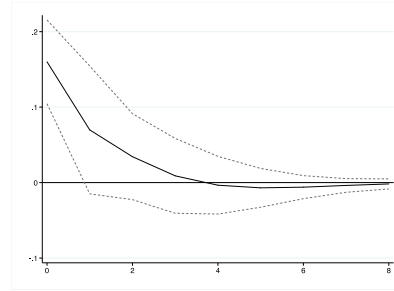
c. Etki: u Tepki: w

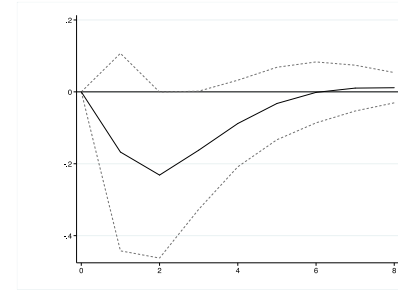
d. Etki: x Tepki: w

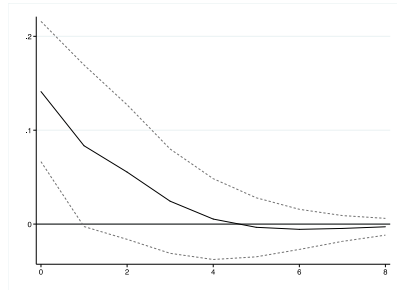
e. Etki: x Tepki: u

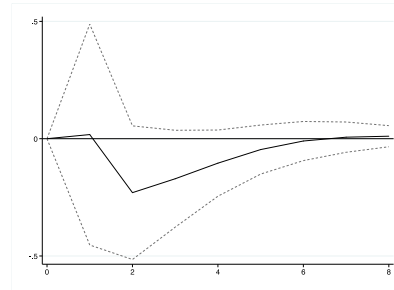
f. Etki: u Tepki: DI

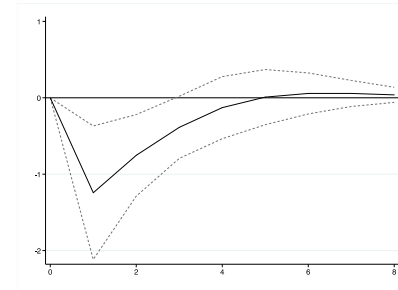
g. Etki: DI Tepki: u

h. Etki: x Tepki: DI

i. e. Etki: u Tepki: x

Bu spesifikasyonda yatırımlar ve kapasite kullanım oranının reel ücretlerdeki artışa olumlu yönde tepkisi değişmemektedir (Şekil 4-12-a, Şekil 4-12-b). Ancak, kapasite kullanım oranında meydana gelen bir birim standart sapmalık şoka emek verimliliğinin verdiği tepki ilk dönemden itibaren negatiftir (Şekil 4.12-i). Bu etki teorik anlamda Kaldor-Verdoorn (1966) yasasıyla ve Lavoie'nin (2017) hipoteziyle uyuşmamaktadır. Ampirik bulgular da bu sonucu desteklememektedir. Ancak, tam kapasite üretim düzeyinde işleyen, gelişmiş, düalist ekonomi varsayımının geçerli olmadığı ve emek piyasası kurumlarının güçlü ve emeğin pazarlık gücünün yüksek olduğu ekonomilerde ekonominin gelişme aşamasında çalışma güdülerinin zayıflamasıyla böyle bir durum ortaya çıkabilir. Modelde ortaya çıkan bir diğer bir sonuç, emek verimliliğinin reel ücretler ve kapasite kullanım oranı üzerinde ilk dönemde yarattığı pozitif etkidir (Şekil 4-12-d, Şekil 4-12-e). Verimliliğin kapasite kullanım oranı veya büyüme ile pozitif yönlü ilişkisi reel iş çevrimleri teorisinin verimlilik artışlarının ekonomide genişleme aşamalarına neden olacağı öngürüsü ile uyumludur. Öte yandan, model spesifikasyonunda kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerindeki eşanlı etkisine izin verilmediği düşünülürse, karşılaşılan bu sonuçların şaşırtıcı olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

2. Dünya Savaşından sonra yaklaşık 20 yıl boyunca Batılı kapitalist ülkelerde uygulanan ve talep yönetimine dayanan Keynesyen politikalar 1950 ve 1960'lı yıllarda kapitalizmin altın çağını yaşamasına olanak sağlamış, ancak 1970'lerin ekonomik travmasından sıyrılmayı başaramamıştır. Bu dönemde yükselen enerji fiyatları ve reel ücretlerin firmaların kârlılığını düşürmede temel rolü üstlendiğinin altı çizilmiştir (Cornwall ve Cornwall, 2002; Glyn ve Sutcliffe, 1972). Dönemin ekonomik koşullarının sorumlusu olarak yüksek ücretlerin görülmesi Keynesyen politikaların çöküşünü hazırlamıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli makroekonomik performansın iyileşmesinin ancak kârlarda toparlanmalarla gerçekleşebileceği, bunun için emek piyasalarının esnekleştirilerek düzenlenmesinin ve ücretlerin baskılanmasının ön koşul olduğu yönünde uzlaşıya varılmıştır. Keynesyen görüşle değerlendirildiğinde, bunun anlamı, kârlar, yatırımlar ve ihracatın toplam talebi canlandırmada başat rol oynadığı ve düşük ücretlerin tüketim harcamaları üzerinde yarattığı olumsuz etkinin kârlardaki artış ve düşük ücretler yoluyla canlanan özel yatırımlar ve ihracatın etkisiyle aşılabileceğidir.

Ancak, 1980'lerden bu yana hem OECD hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan düşük ücret politikası ve neoliberal politikalar ile kârlarda sağlanan iyileşmeler ve GSYH içerisinde düşen ücret payına rağmen, vaat edilen ekonomik performansın yakalanmasında başarısız olduğu görülmektedir. 1980'lerden bu yana ekonomik krizlerin daha sık gerçekleştiği, üretim düzeyi ve verimliliğin tatmin edici olmayan bir görünüm sergilediği, gelişmiş ülkelerde kalıcı işsizlik probleminin ortaya çıktığı ve bireysel gelir dağılımının giderek bozulduğu gözlemlenmektedir. Özellikle son yaşanan 2007 Küresel finansal krizinin etkileri ekonomileri derin bir daralma sürecine sürüklerken, krizden toparlanmanın kısa sürmediği görülmüştür. Son yaşanan kriz hâkim iktisadi paradigmanın reel ekonomik problemleri açıklayıcı gücünün sorgulanmasına ve yeni alternatif politika arayışlarına itse de krizden çıkış reçeteleri hep aynı düzlemde gerçekleşmiş ve ekonomi politikalarında yapısal bir değişim olmamıştır.

1980'li yıllar sonrası tatmin edici olmayan makroekonomik performansın neredeyse tüm ülkelerde sürekli bir düşüş trendi sergileyen ücret payı ve artan bireysel gelir eşitsizliği olgusu ile birlikte gerçekleşmesi, fonksiyonel gelir dağılımının sermaye birikimi, büyüme ve verimliliğe olan etkisinin sorgulanmasını gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda özellikle 2000'li yıllardan itibaren gelir dağılımı ve iktisadi aktivite arasındaki ilişkinin tekrardan araştırma konusu haline geldiği göze çarpmaktadır. İktisat teorisinde bu ilişkiye dair iki farklı görüş mevcuttur. Arz yanlı eski ve yeni büyüme teorileri bireysel teşvik mekanizması ve piyasa aksaklıklarına atıf yaparak sermaye lehine yeniden bölüşüm politikalarının yatırım ve tasarrufları canlandırarak büyüme ve verimlilik artışlarının sağlanabileceğine vurgu yapmakta, etkinlik ve sosyal adalet konusundaki temel çelişkiye dikkat çekmektedirler. Öte yandan, son birkaç on yıldır daha da güçlenen heterodoks yaklaşımlar sosyal sınıfların rolüne odaklanırken, toplam talebin iktisadi faaliyetleri belirlemedeki önemini göz önüne almakta ve gelir dağılımı ve ekonomik aktivite arasındaki etkileşimi analizlerinin temel amacı haline getirmektedirler. Post-Keynesyen yaklaşım heterodoks iktisatta öne çıkan ana akıma alternatif yaklaşımlardan olup, bölüşüm ilişkileri analizlerinin odak noktasıdır ve fonksiyonel gelir dağılımındaki değişmelerin ekonomiye etkilerini incelemektedir. Bhaduri ve Marglin'in genişlettiği Kaleckiye modelleri temel alan Post-Keynesyen iktisatçılar ise ekonomileri ücret yönlü ve kâr yönlü büyüme konseptine dayandırarak analiz etmektedir. Ampirik çalışmalar da benzer yolu izleyerek, fonksiyonel gelir dağılımının toplam talebin farklı bileşenleri üzerine etkisini ortaya koymayı amaçlamakta ve bu ilişkiyi farklı ekonometrik yöntemlerle test etmektedir.

Temel motivasyonundan yukarıda kısaca bahsedilen bu tezde, bölüşüm, yatırım, toplam talep (veya büyüme) ve verimlilik arasındaki etkileşim Post-Keynesyen/Kaleckiye teorik modeller ve toplu (**aggregative**) ampirik metodoloji çerçevesinde Türkiye için 1970-2006 dönemi ele alınarak incelenmiştir. Bölüşüm ve büyüme ilişkisinin verimlilik kanalıyla incelenmesinin sebebi, ekonomilerin farklı dönemlerde ve farklı şoklar altında bölüşümdeki değişmelere farklı cevaplar verebileceği düşüncesidir. Talep rejimini kesin olarak belirlemeye çalışan ampirik literatürün üzerinde hala uzlaşmaya varılamayan sonuçlar barındırmasının, farklı nitelikte şokların bölüşüm ve büyüme ilişkisine farklı şekillerde tezahür edeceğinin göz ardı edilmesi olduğu düşünülmektedir. Bu gözlemden hareket ederek, bölüşüm ve büyüme ilişkisinin belli etki mekanizmaları eşliğinde incelenmesi gerektiği öne sürülmüştür. Tezin diğer bir dikkat çektiği nokta ise bölüşüm ve büyüme ilişkisinin incelenmesinde kâr payı değişkeninin içselleştirilmesi gerekliliğidir. Teorik literatürle karşılaştırıldığında, yapısal kanaldan ilerleyen çalışmaların genellikle bölüşümdeki değişmelerin büyüme, toplam talep ve verimliliğe olan etkilerini tek yönlü nedensellik ilişkisi çerçevesinde analiz ettiği görülmektedir. Bu çalışmalar analizlerinde kâr payı

değişkenini dışsal olarak ele almaktadır. Ancak bu yaklaşım büyümenin de bölüşümü etkileyebileceği düşüncesini dikkate almamaktadır. Bu tezde bölüşüm değişkeni Rowthorn'un çatışan bölüşüm talepleri yaklaşımıyla içselleştirilmiş ve toplam talep ve kâr payı ilişkisi dinamik olarak modellenmiştir. Bunun için modelde emek verimliliğinin konjonktür ile aynı yönde hareket ettiği varsayılmıştır. Daha spesifik olarak belirtmek gerekirse, (i) kâr payı değişkeni içselleştirilerek kapasite kullanım oranının bölüşüm üzerindeki etkisine izin verilmiş, (ii) Kaleckiye modelde verimlilik artışları içsel olarak ele alınmış ve kapasite kullanım oranının emek verimliliği üzerinde etkisine yer verilmiş, (iii) büyümenin emek verimliliği üzerindeki pozitif etkisinin Kaldor-Verdoorn Yasası, Marx-Hicks yaklaşımı ve dolaylı ve dolaysız işgücünün istihdam seviyelerinin üretim seviyesine bağlı olarak değişmesi yoluyla ortaya çıktığı varsayılmıştır.

Bu etki mekanizması temel alındıktan ve teorik model önerildikten sonra, analizlerin hangi metotla gerçekleştirileceğine literatürdeki eksiklikler göz önüne alınarak karar verilmiştir. Ampirik literatür incelendiğinde, yapısal kanaldan ilerleyen çalışmaların teorik yapı olarak Kalecki ile daha çok benzerlik gösterdiği, ücret veya kâr payındaki değişimlerin toplam talebin bileşenleri üzerine etkisini ayrı ayrı incelediği ve ağırlıklı olarak ücret yönlü büyüme yönünde bulgulara ulaştığı görülmektedir. (Onaran ve Obst, 2016; Onaran vd., 2011; Onaran ve Galanis, 2012; Stockhammer vd., 2011; Stockhammer ve Wildauer, 2016). Diğer yandan, bütüncül metodolojiyi takip eden çalışmalar bu iki değişken arasındaki karşılıklı etkileşimi ele almakta ve eşanlı denklem sistemleriyle bölüşüm-büyüme ilişkisini iki yönlü nedensellik bağlamında incelemektedirler. Bu çalışmalar Goodwin çevrimlerinin teorik yapısına daha çok uyum sağlamakta olup, yapısal çalışmaların aksine kâr yönlü ekonomi yönünde bulgulara ulaşmışlardır (Barbosa-Filho ve Taylor, 2006; Barrales ve von Arnim, 2017; Diallo vd., 2011; Kiefer ve Rada, 2015). Teorik modelde bölüşüm ve büyümenin karşılıklı etkileşimi temel alındığından ve bölüşüm değişkeni içselleştirildiğinden, tezde ampirik metodoloji olarak toplu yaklaşım izlenmiş ve emek payı, kapasite kullanım oranı, yatırım ve emek verimliliği arasındaki etkileşim, yapısal VAR analizi yardımıyla ekonometrik olarak test edilmiştir.

Ampirik çalışmanın yer aldığı son bölümde, Türkiye'de 1970-2006 yılları için bölüşüm ve toplam talep arasındaki ilişki yatırım, kapasite kullanım oranı, ücret payı ve emek verimliliği değişkenleri kullanılarak ve eşanlı ilişkiler matrisine teorik modele uygun kısıtlamalar getirilerek SVAR yöntemiyle analiz edilmiştir. Tezin ampirik

bulgularına göre, Türkiye ekonomisinde talep rejiminin en azından kısa ve orta dönemde ücret yönlü özellikler gösterdiği sonucuna varılmıştır. Çalışmanın ampirik yöntemi uzun dönemli ilişkiler konusunda bilgi vermese de, en azından Türkiye'nin büyüme rejiminin kâr yönlü olmadığı ve kârlardaki toparlanmanın yatırımlar üzerinde güçlü ve olumlu bir etkisinin gerçekleşmediği anlaşılmıştır. Bu sonuç, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren neoliberal politikalar eşliğinde reel ücretlerin baskılanmasına ve kâr paylarında yaşanan iyileşmeye rağmen yatırım oranlarının durgun bir seyir izlemesini açıklamaktadır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde işgücü fiyatlarının düşük tutularak kâr oranlarını arttırmanın ve üretim maliyetlerini düşürülmenin yatırımları ve büyümeyi canlandıracağı iddia edilmiştir. Ancak, bu amaçlara emek piyasasının baskılanarak nasıl ulaşılacağı tartışmalıdır. Teorik modelde varsayımları basitleştirmek adına üretim maliyetlerinin sadece birim işgücü maliyetlerinden oluştuğu varsayılmış, hammadde ve diğer girdilerin fiyatları ihmal edilmişti. Oysa birim işgücü maliyetlerindeki düşüşün toplam birim maliyetler içerisindeki payı bu noktada önem kazanmaktadır. Türkiye'de birim işgücü maliyetlerinin toplam birim maliyetler içerisindeki payı diğer ülkelere nazaran oldukça düşük seyretmekte ve sektörlerle göre farklılık göstermekle birlikte ortalama olarak %30-35 dolaylarında gerçekleşmektedir. Bu nedenle, düşük ücretlerin üretim maliyetlerine etkisi bu oran derecesinde etkili olacaktır. Türkiye'de üretim maliyetlerinin önemli bir kısmını ithal ara mallar ve hammadde maliyetleri oluşturduğundan, ücretleri baskılamak maliyetlerde oldukça sınırlı bir düşüşe neden olacaktır. Öte yandan, ithal ara mallar ve hammadde maliyetleri döviz fiyatına bağlı olduğundan, yerel paranın değer kaybettiği durumlarda üretim maliyetleri büyük artış gösterecek ve enflasyon artacaktır. Enflasyona eşlik eden düşük ücret düzeyleri ve iç talep, dış taleple desteklenemediği sürece ekonomide durgunluğa neden olacaktır. Bahsedilen bu durum, yukarıda sunulan analiz sonuçları ile uyum sağlamaktadır.

Ulaşılan ücret yönlü toplam talep bulgularının yanı sıra, ücret payının kapasite kullanım oranına tepkisini gösteren etki-tepki fonksiyonu analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de kâr sıkışması olgusu geçerlidir. Buna göre, ekonominin genişleme aşamalarında ücretler daha hızlı artmakta ve ücretler konjonktür ile aynı yönde hareket etmektedir. Ancak bu durum büyümenin arttığı dönemlerde istihdam artışı ve işsizlik oranında düşüşlerin sınırlı olmasına neden olmaktadır. Ücretlerin konjonktür ile aynı yönde hareketi, firmalar için işgücü maliyetlerini arttırmakta, bu da enflasyon üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Bölüşüm ise emek verimliliğindeki değişmelere duyarsız kalmamaktadır. Emek verimliliğindeki artışlar ücret payında kısa dönemde

ani bir düşüşe neden olurken, emek verimliliğinin büyüme ile konjonktür ile aynı yönde hareket etmediği görülmüştür. Bu sonuçlar Kaldor-Verdoorn yasası ve Lavoie'nin (2017) hipotezini desteklememektedir.

Konuyla ilgili gelecek çalışmalara ışık tutması ve bu tezin argümanlarının farklı kanallardan geliştirilmesi açısından birtakım eksikliklere değinmekte fayda vardır. Öncelikle, teorik olarak Kalecki'nin analizleri daha çok kısa dönem için geçerlidir ve uzun dönemin kısa dönemden bağımsız bir karakteri yoktur. Analizler bu duruma uygun olarak gerçekleştirildiğinden, bu tezin bulguları kısa-orta dönem için geçerlidir. Ulaşılan bu bulguların uzun dönemli yöntemlere farklı yönde cevap verebileceği unutulmamalıdır. Ampirik açıdan bakıldığında, analizde yıllık veri seti kullanıldığından, gözlem sayısının düşük olması nedeniyle yapısal kırılma ve kriz dönemleri için kukla değişken gibi yöntemlerden yararlanılamamıştır. Oysa Türkiye 1970 yılından bu yana büyük politika değişiklikleri ve krizler geçirmiştir. Öte yandan, tek denklemlili tahmin yöntemi yerine SVAR modelinin ele alınması, bölüşümdeki değişimin toplam talebin hangi bileşenine daha çok etki ettiği hakkında bir bilgi vermemektedir. Gelecek çalışmalar bu ilişkiyi yapısal kırılmaları dikkate alan, lineer olmayan, zaman değişkeni parametrelerle test edebilir.

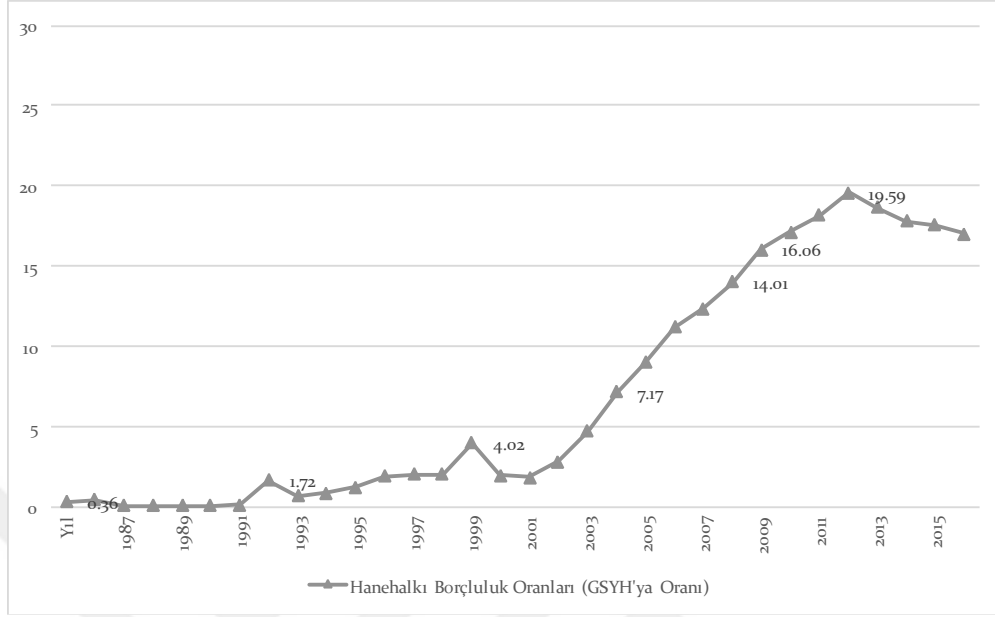
Ücret veya kâr payının makroekonomik değişkenlere etkisi toplulaştırılmış veriler üzerinden, yani milli gelir istatistiklerinden hesaplanan fonksiyonel gelir paylarına dayanarak incelenmektedir. İşgücü piyasasından elde edilen mikro veri setlerinin kullanılmaması durumunda, bir konjonktür devresinde işgücü piyasasında ve özellikle işgücü kompozisyonunda gerçekleşen değişikliklere ait bilgi kullanılamamakta ve reel ücretlerin baskılanmasının ekonomide yarattığı gerçek etkilerin ayrıştırılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle çalışmada kapasite kullanım oranı ve büyümenin verimlilik artışlarına kısa dönemde olumsuz etkisinin Kaldor-Verdoorn Yasasından mı yoksa bir konjonktür dalgasının genişleme aşamasında amir konumunda olan vasıflı işçilerin işgücü içerisindeki payının düşmesinin yarattığı verimlilik artışından mı kaynaklandığı belirlenememektedir. Ayrıca ekonominin daralma dönemlerinde öncelikle dolaysız işçinin işini kaybetmesi, ücret payının kapasite kullanım oranına verdiği tepkiyi belirsiz hale getiriyor olabilir.

Sonuç olarak, tahmin edilen SVAR modeli sistemdeki tüm değişkenler arasındaki beklenen etkileşimi yansıtmaya da çalışmanın ulaştığı bulguların büyük bir kısmı hem teorik model ile hem de Türkiye'nin makro ekonomik görünümüyle tutarlı

bir görünüm sergilemektedir. Yatırım, büyüme ve kapasite kullanım oranının ücret payında değişmelere verdiği tepkiler, 1980'lerden bu yana uygulanan ücretleri baskılamaya yönelik ve dışa açık ihracat odaklı ekonomik büyüme modelinin birikim ve büyümeyi canlandırmada yetersiz kaldığını göstermektedir. Reel ücretlerin baskılanması yoluyla gerçekleşen düşük birim işgücü maliyetlerinin ihracatı ve yatırımları arttırmada sınırlı bir rolünün olduğu, ücret payının düşmesiyle gerçekleşen yetersiz iç talebin ekonomi üzerinde yarattığı daraltıcı etkileri bertaraf edemediği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, sermaye lehine yeniden bölüşüm politikaları daha yüksek yatırım ve büyüme oranlarını yakalamada önkoşul değildir. Ücretler üzerindeki baskıların büyüme ve yatırımlar üzerinde negatif etkileri bulunurken, düşük birim işgücü maliyetlerinin ihracat ve yatırımlar üzerinde belirleyici bir rolünün gerçekleşmediği ve iç talebin ekonomiyi canlandırmada daha önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

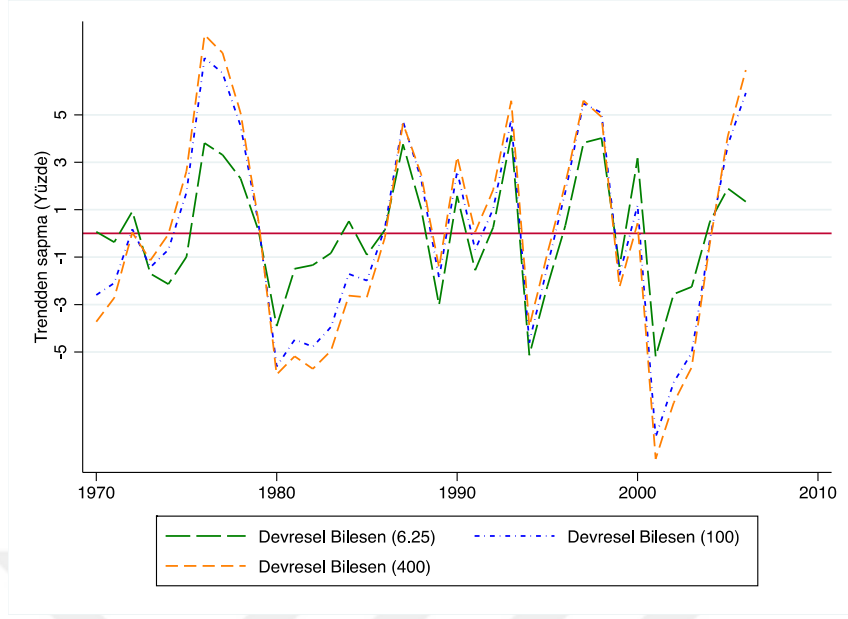
EKLER

Ek.1 Türkiye’de Hanehalkı Borçluluk Oranları

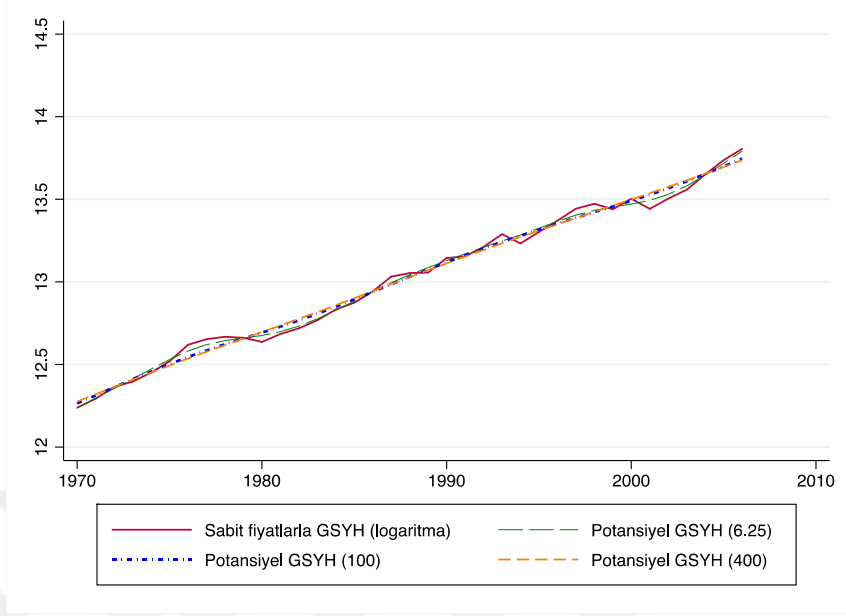
Kaynak: International Monetary Fund (IMF), Küresel Borç Veritabanı, Hanehalkı borcu, kredi ve borçlanma senetleri, GSYH'ya oranı,
https://www.imf.org/external/datamapper/HH_LS@GDD/CAN/GBR/USA/DEU/ITA/FRA/JPN/TUR?year=2017

Ek.2 Kapasite Kullanım Oranı Devresel Hareket Bileşeni

Kaynak: OECD'den elde edilen reel GSYH verileriyle yazarın kendi hesaplaması, <https://doi.org/10.1787/data-00001-en> (accessed on 01 May 2019).

Ek.3 Kapasite Kullanım Oranı Trend Bileşeni

Kaynak: OECD'den elde edilen reel GSYH verileriyle yazarın kendi hesaplaması, <https://doi.org/10.1787/data-00001-en> (accessed on 01 May 2019).

Ek.4 Ampirik Analizde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Tanım	Birim	Kaynak
Ücret Payı (ψ)	Toplam ekonomi düzeyinde düzeltilmiş ücret payı veya reel birim işgücü maliyetleri. Kendi hesabına çalışanlara göre düzeltilmiş toplam işgücü maliyetleri/nominal GSYH	GSYH'ye oranı	OECD, Verimlilik Arşivleri, Yıllık göstergeler, birim işgücü maliyetleri, emek gelirinin payı
Büyüme Oranı (g)	Sabit fiyatlarla TL cinsinden harcama yöntemiyle GSYH endeks değerleri	Hacim Endeks Değeri 2010=100, TL cinsinden, büyüme oranı hesaplanmıştır.	OECD
Kapasite Kullanım Oranı (u)	100XReel GSYH/Potansiyel GSYH	YüzdeX100	OECD'den elde edilen reel GSYH verileriyle yazarın kendi hesaplaması
Sermaye stoku (K)	Sabit fiyatlarla sermaye stoku düzey değerleri	Milyon USD, 2011 fiyatlarıyla, yüzde değişim	Penn Dünya Tabloları (PWT 9.1)
Özel Yatırımlar/GSMH (I)	Özel sektör sabit sermaye yatırımları/GSMH	Cari fiyatlarla, bin TL, yüzde	Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK
Emek Verimliliği (x)	Toplam ekonomi düzeyinde toplam işgücü maliyetleri/Reel GSYH, sabit fiyatlarla	Yıllık büyüme oranı	OECD
Toplam İşgücü Maliyetleri	Toplam ekonomi düzeyinde	Cari fiyatlarla, milyon TL cinsinden düzey değeri	OECD
Yıllık işçi başına ortalama Çalışılan saat	Toplam ekonomi düzeyinde bir yılda çalışılan toplam saat/o yılda istihdam edilen ortalama işçi sayısı	Düzy	OECD
TÜFE	Tüketici fiyat endeksi	Endeks 2015=100	OECD Temel Ekonomik İstatistikler Veritabanı
Reel ücret büyüme oranı (w)	Toplam İşgücü Maliyetleri/ Yıllık işçi başına ortalama Çalışılan saat, TÜFE serisiyle enflasyona göre düzeltilmiş	Endeks 2005=100, Yüzde değişimi hesaplanmıştır.	OECD, Yazarın kendi hesaplaması

Ek.5 Model 1 için Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Örneklem: 1975-2006

İçsel Değişkenler: DI , u , $D\psi$, x

Dışsal değişkenler: sabit terim

Gözlem Sayısı: 32

Gecikme	LogL	LR	df	p	FPE	AIC	HQIC	SIC
0	-249.802	-	-	-	91.029	15.8626	15.9233	16.0458
1	-212.372	74.859	16	0.000	24.0965*	14.5233	14.8269*	15.4393*
2	-200.898	22.948	16	0.115	33.6805	14.8061	15.3527	16.4551
3	-181.565	38.666	16	0.001	31.349	14.5978	15.3873	16.9796
4	-160.358	42.415*	16	0.000	30.1419	14.2723*	15.3048	17.387

LR: Olabilirlik oran (**Sequential modified LR test statistic**).

(*) sembolü seçili kriter tarafından işaret edilen uygun gecikme uzunluğunu simgeler.

Ek.6 Model 1 VAR Tahmin Sonuçları

Sample: 1972 - 2006 No. of obs=35
 Log likelihood = -230.2989 AIC=14.30279
 FPE = 19.28168 HQIC=14.6096
 Det(Sigma_ml) = 6.100844 SBIC=15.19156

Equation		Parms	RMSE	R-sq	chi2	P>chi2

DI		5	1.58249	0.1625	6.790916	0.1474
u		5	.274666	0.3056	15.40241	0.0039
D ψ		5	4.16656	0.1324	5.342892	0.2539
x		5	5.13522	0.3000	14.99987	0.0047

		Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf.
Interval]						

DI						
	DI					
.6170239	L1.	.2161564	.204528	1.06	0.291	-.184711
	u					
.0746265	L1.	-1.867952	.9911297	-1.88	0.059	-3.81053
	D ψ					
.2131217	L1.	.088185	.0637444	1.38	0.167	-.0367518
	x					
.1842146	L1.	.0763251	.0550467	1.39	0.166	-.0315645
380.8317	cons	186.6307	99.08394	1.88	0.060	-7.57023

u100						
	DI					
.1003433	L1.	.0307666	.035499	0.87	0.386	-.0388101
	u					
.7655803	L1.	.428416	.1720258	2.49	0.013	.0912517
	D ψ					
.0346266	L1.	.0129419	.0110638	1.17	0.242	-.0087428
	x					

L1.		-.0011761	.0095542	-0.12	0.902	-.019902
.0175498						
cons		57.18262	17.19754	3.33	0.001	23.47606
90.88917						

-

Dws						
DI						
L1.		-.3783159	.5385029	-0.70	0.482	-1.433762
.6771304						
u						
L1.		2.99196	2.609551	1.15	0.252	-2.122666
8.106587						

D ψ						
L1.		.2420775	.167833	1.44	0.149	-.0868692
.5710242						

x						
L1.		.0805763	.1449328	0.56	0.578	-.2034867
.3646393						
cons		-299.8593	260.8787	-1.15	0.250	-811.1721
211.4536						

-

x						
DI						
L1.		.2728306	.6636966	0.41	0.681	-1.027991
1.573652						
u						
L1.		-11.56156	3.216232	-3.59	0.000	-17.86526
5.257859						

D ψ						
L1.		.2680585	.2068517	1.30	0.195	-.1373633
.6734803						

x						
L1.		.0457488	.1786274	0.26	0.798	-.3043545
.3958521						
cons		1159.555	321.529	3.61	0.000	529.3694
1789.74						

-

Ek.7 Model 1 Diagnostik Testler

a. Model 1 VAR Kalıntıların Serisel Korelasyon LM Testi

DI, u, $D\psi$, x

Ho: Gecikme düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Örnekleme: 1970-2006

Gecikme	LM Stat.	Prob.
1	16.1332	0.44371
2	12.0747	0.73882
3	16.8598	0.39473
4	19.7507	0.23166
Serbestlik derecesi: 16		

b. Model 1 Değişen Varyans Testleri

Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Heteroskedastisite Testi

Ho: Sabit Varyans

Ki-Kare Değeri	Prob.
2.27	0.1316

White test

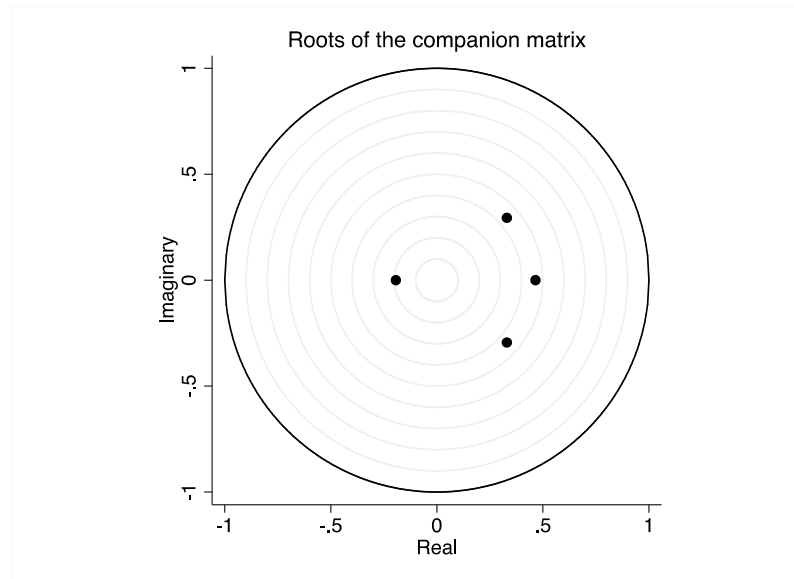
Ho: Homoskedastisite

Ki-Kare Değeri	Prob.
9.29	0.4112

c. Model 1 Katsayı Matrisinin Birim Kökleri ve Birim Çember içindeki Konumları

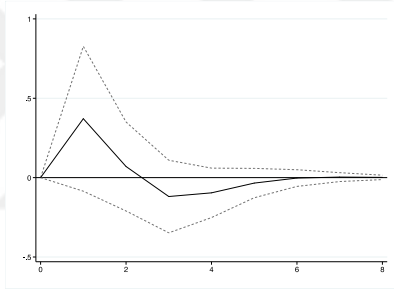
Kök	Birim Çemberdeki Konum
0.4653584	0.465358
0.3301778 + 0.2942666i	0.442278
0.3301778 - 0.2942666i	0.442278
-0.1933153	0.193315

Tüm birim kökler birim çember içinde yer almaktadır. VAR stabilite koşulunu sağlamaktadır.

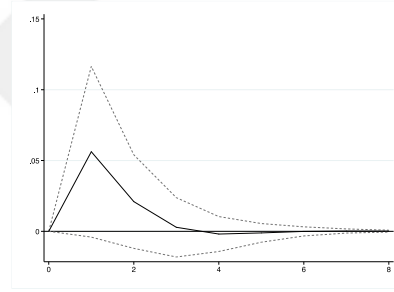

Ek. 8 6.25 Yumuşatma Parametrelili Kapasite Kullanım Oranı ile SVAR Analizi Etki-Tepki Fonksiyonları

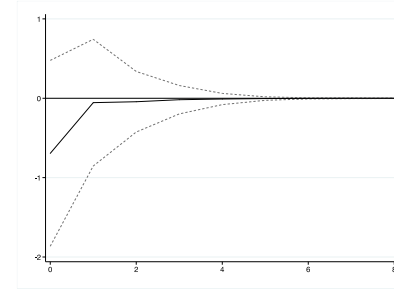
a. Etki: $D\psi$ Tepki: DI

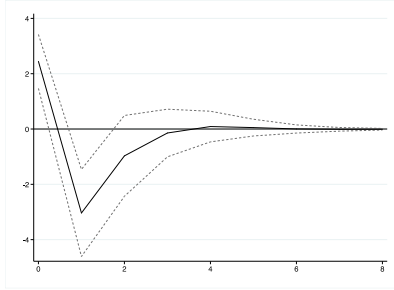
b. Etki: $D\psi$ Tepki: u_{625}

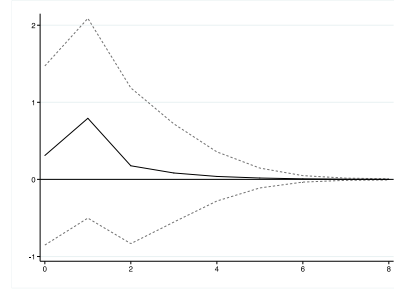
c. Etki: x Tepki: $D\psi$

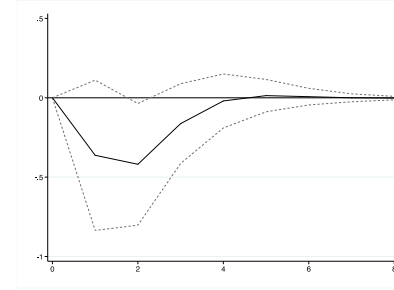
d. Etki: u_{625} Tepki: x

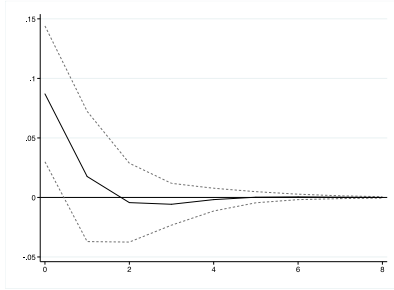
e. Etki: u_{625} Tepki: $D\psi$

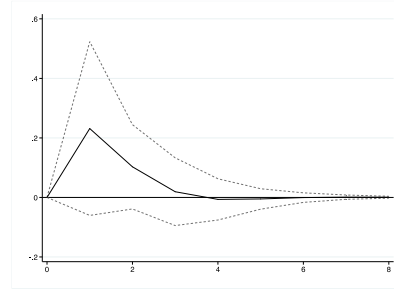
f. Etki: u_{625} Tepki: DI

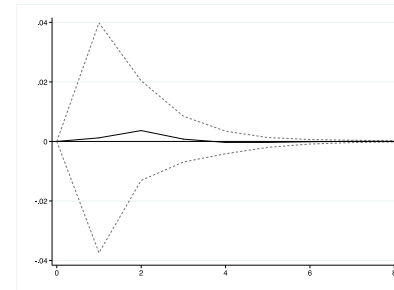
g. Etki: DI Tepki: u_{625}

h. Etki: x Tepki: DI

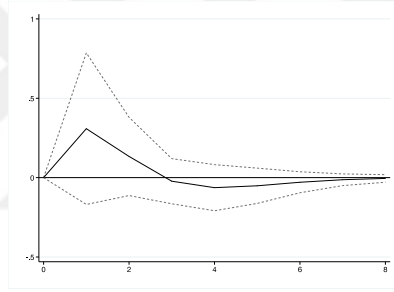

i. Etki: x Tepki: u_{625}

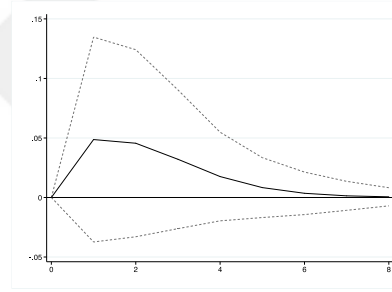

Ek.9 400 Yumuşatma Parametrelili Kapasite Kullanım Oranı ile SVAR Analizi Etki-Tepki Fonksiyonları

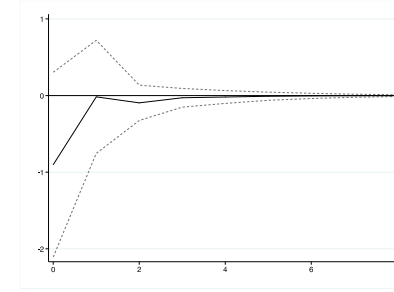
a. Etki: $D\psi$ Tepki: DI

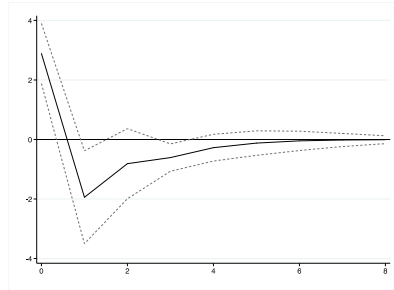
b. Etki: $D\psi$ Tepki: u_{400}

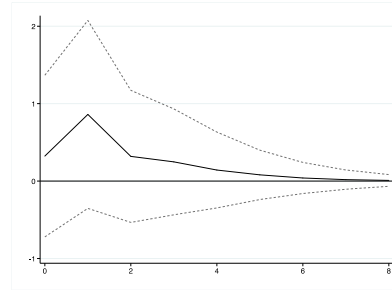
c. Etki: x Tepki: $D\psi$

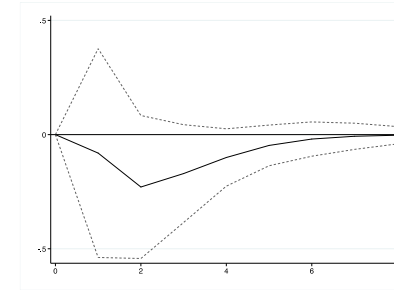
d. Etki: u_{400} Tepki: x

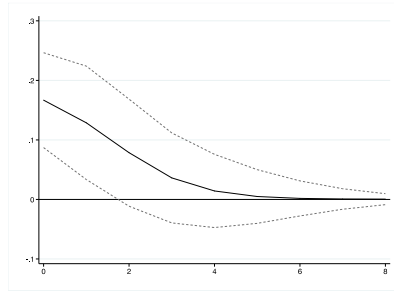
e. Etki: u_{400} Tepki: $D\psi$

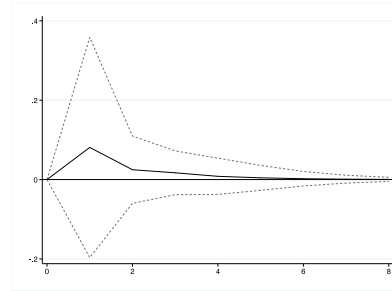
f. Etki: u_{400} Tepki: DI

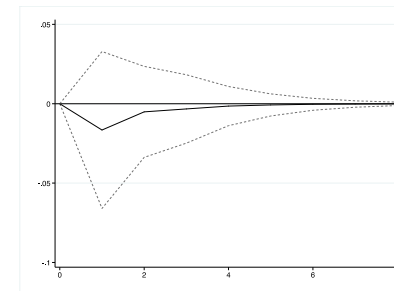
g. Etki: DI Tepki: u_{400}

h. Etki: x Tepki: DI

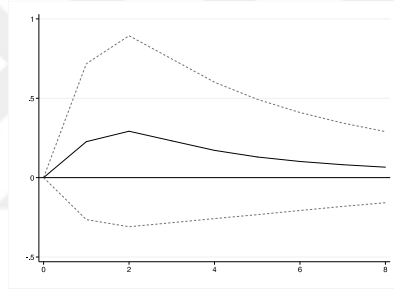

i. Etki: x Tepki: u_{400}

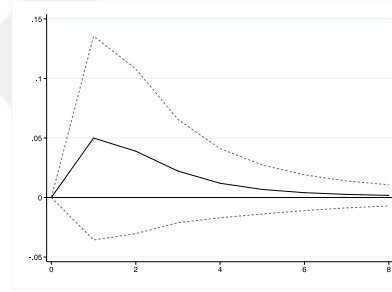

Ek.10 Düzey Değerinde Yatırım Değişkeni (I) ile SVAR Analizi Etki-Tepki Fonksiyonları

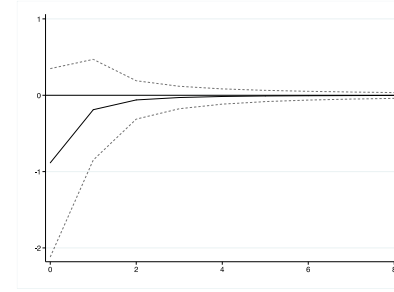
a. Etki: $D\psi$ Tepki: I

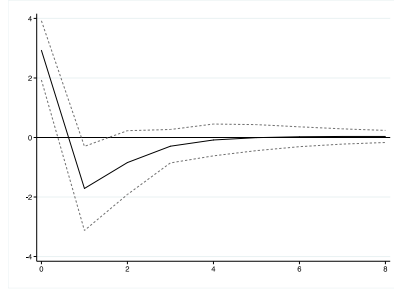
b. Etki: $D\psi$ Tepki: u

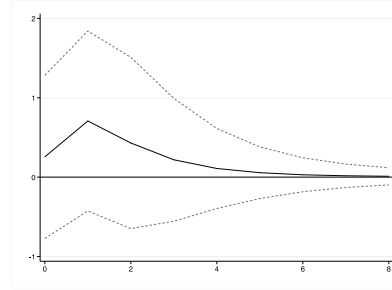
c. Etki: x Tepki: $D\psi$

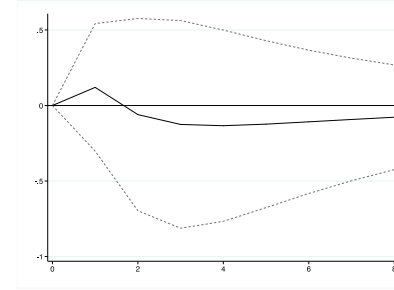
d. Etki: u Tepki: x

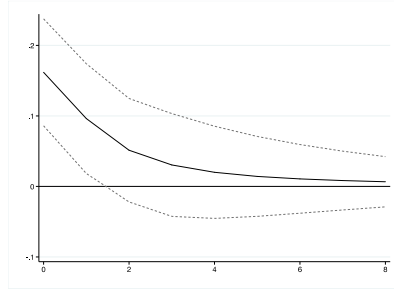
e. Etki: u Tepki: $D\psi$

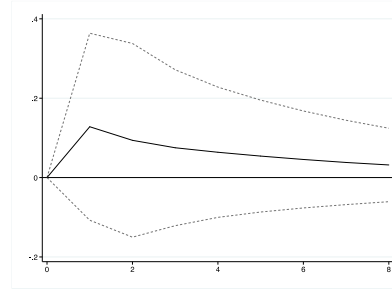
f. Etki: u Tepki: I

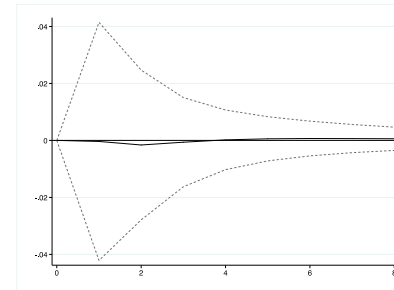
g. Etki: I Tepki: u

h. Etki: x Tepki: I

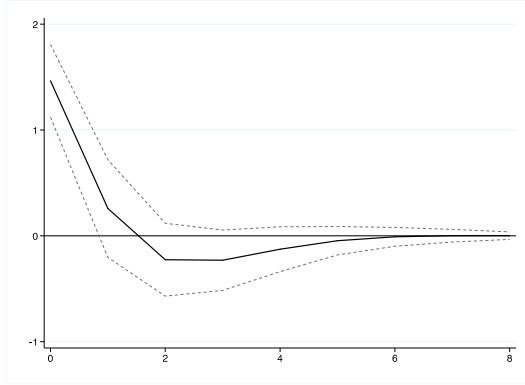

i. Etki: x Tepki: u

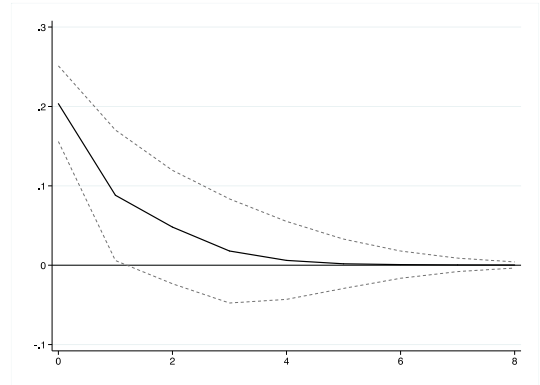

Ek.11 Model 1 SVAR Sistemin Kendi Şoklarına Tepkisi

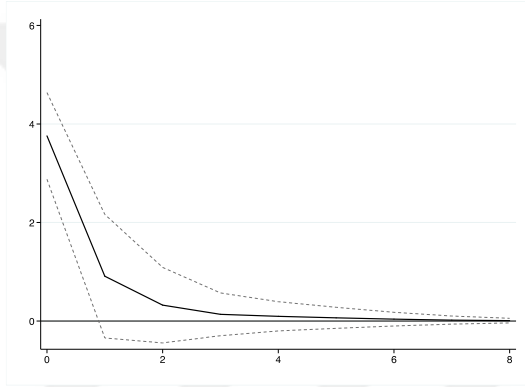
a. DI

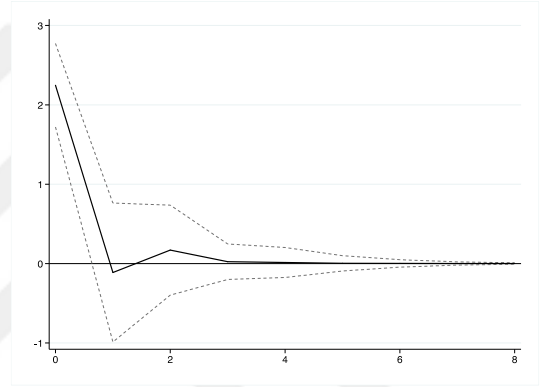
b. u

c. $D\psi$

d. x

Ek. 12 Model 2 için Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Örneklem: 1975-2006

İçsel Değişkenler: DI, u, w, x

Dışsal değişkenler: sabit terim

Gözlem Sayısı: 32

Gecikme	LogL	LR	df	p	FPE	AIC	HQIC	SIC
0	-276.159	-	-	-	472.72	17.5099	17.5707	17.6931
1	-235.59	81.138	16	0.000	102.842	15.9744	16.278*	16.8905*
2	-224.98	21.219	16	0.170	151.726	16.3113	16.8579	17.9602
3	-197.898	54.166	16	0.000	87.0069*	15.6186	16.4081	18.0004
4	-177.803	40.19*	16	0.001	89.6803	15.3627*	16.3951	18.4774

LR: Olabilirlik oran (**Sequential modified LR test statistic**).

(*) sembolü seçili kriter tarafından işaret edilen uygun gecikme uzunluğunu simgeler.

Ek.13 Model 2 Diagnostik Test Sonuçları

a. VAR Kalıntılarının Serisel Korelasyon LM Testi

DI, u, w, x

Ho: Gecikme düzeyinde otokorelasyon yoktur.

Örnekleme: 1970-2006

Gecikme	Ki-Kare Değeri	Prob.
1	17.7940	0.33610
2	17.9750	0.32536
3	26.6277	0.04581
4	16.2404	0.43632

b. Model 2 Değişen Varyans Testleri

Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Heteroskedastisite Testi

Ho: Sabit Varyans

Ki-Kare Değeri Prob.
2.93 0.0872

White test

Ho: Homoskedastisite

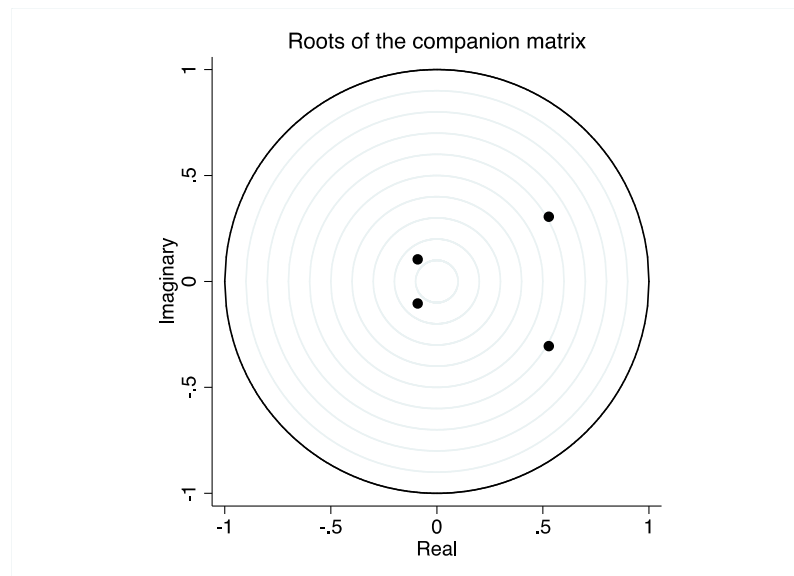
Ki-Kare Değeri Prob.
12.12 0.2065

c. Model 2 Katsayı Matrisinin Birim Kökleri ve Birim Çember içindeki Konumları

Katsayı Matrisinin Birim Kökleri ve Birim Çember içindeki Konumları

Kök	Birim Çemberdeki Konum
$0.5279415 + 0.3053967i$	0.609909
$0.5279415 - 0.3053967i$	0.609909
$-0.0902131 + 0.1043169i$	0.137915
$-0.04989138 + 0.3760489i$	0.137915

Tüm birim kökler birim çember içinde yer almaktadır. VAR stabilite koşulunu sağlamaktadır.

Ek.14 SVAR Model 2 Eşanlı İlişkiler Matrisi

Dönem: 1973-2006

Gözlem Sayısı: 34

Aşırı belirlenmiş model

Log-olasılık: -241.7529

Eleman*	a_{21}	a_{41}	a_{42}
Katsayı	0.0996*** (0.0234)	0.6856** (0.3238)	14.3011*** (1.8667)
Prob.	0.000	0.035	0.000

Aşırı Belirlenme kısıtları için olabilirlik oran (LR): $\chi^2(1) = 0.225$

Matris elemanları: A^{-1} ve $\varepsilon_t = A^{-1}e_t$.

Not: Standart hatalar parantez içinde verilmektedir.

(*), (**) ve (***) sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., P. Restrepo: 2016
“The race between man and machine: Implications of technology for growth, factor shares, and employment”, **American Economic Review**, 108(6), s. 1488-1542.
- Aghion, P., E. Caroli, C. Garcia-Penalosa: 1999
“Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories”, **Journal of Economic Literature**, 37(4), s. 1615-1660.
- Alesina, A., R. Perotti: 1996
“Income distribution, political instability, and investment”, **European Economic Review**, 40(6), s. 1203-1228.
- Amadeo, E. J.: 1986a
“Notes on capacity utilisation, distribution and accumulation”, **Contributions to Political Economy**, 5, s. 83-94.
- Amadeo, E. J.: 1986b
“The role of capacity utilization in long-period analysis”, **Political Economy**, 2(2), s. 147-160.
- AMECO Database
European Commission, Economic and Financial Affairs, **Macro-Economic Database**, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm (accessed on 25 February, 2017).
- Amadeo, E. J.: 1987
“Expectations in a steady state model of capacity utilization”, **Political Economy**, 3, s. 75-89.
- Arrow, K. J.: 1962
“The Economic Implications of Learning by Doing”, **The Review of Economic Studies**, 29(3), s. 155-173.
- Asimakopulos, A.: 1975
“A Kaleckian Theory of Income Distribution”, **Canadian Journal of Economics**, 8(3), s. 313-333.
- Asimakopulos, A.: 1978
An Introduction to Economic Theory: Microeconomics, Oxford University Press.
- Atesoglu, H. S.: 1993
“Manufacturing and economic growth in the United States”, **Applied Economics**, 25(1), s. 67-69.

- Atkinson, A. B., F. Bourguignon: 2000
Introduction: Income distribution and economics. **Handbook of Income Distribution** içinde, Ed. by. A.B. Atkinson, F. Bourguignon, c. 1, s. 1-58.
- Atkinson, A. B.: 2009
“Factor shares: The principal problem of political economy?”, **Oxford Review of Economic Policy**, 25(1), s. 3-16.
- Backus, D. K., P. J. Kehoe, F. E. Kydland: 1992
“International Real Business Cycles”, **Journal of Political Economy**, 100(4), s. 745-775.
- Barbosa-Filho, N. H., L. Taylor: 2006
“Distributive and Demand Cycles in the Us Economy- A Structuralist Goodwin Model”, **Metroeconomica**, 57(3), s. 389-411.
- Barrales, J., R. von Arnim: 2017
“Longer-run distributive cycles: Wavelet decompositions for the US, 1948-2011”, **Review of Keynesian Economics**, 5(2), s. 196-217.
- Barro, R. J.: 1988
“Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, Working Papers 2588, **National Bureau of Economic Research, Inc.**
- Barro, R. J.: 1999
“Inequality, Growth, and Investment”, Working Papers 7038, **National Bureau of Economic Research, Inc.**
- Basu, S., J. Fernald, M. Kimball: 2004
“Are Technology Improvements Contractionary?”, Working Papers 10592, **National Bureau of Economic Research, Inc.**
- Baxter, M., R. King: 1999
“Measuring Business Cycles: Approximate Band-Pass Filters for Economic Time Series”, **The Review of Economics and Statistics**, 81(4), s. 575-593.
- Benabou, R.: 1996
“Inequality and Growth”, Working Paper 5658, **National Bureau of Economic Research, Inc.**

- Bernanke, B.: 1986 "Alternative explanations of the money-income correlation", **Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy**, 25(1), s. 49-99.
- Bernanke, B., R. Gürkaynak: 2001 "Is Growth Exogenous? Taking Mankiw, Romer, and Weil Seriously", **NBER macroeconomics annual**, 16, s. 11-57.
- Bhaduri, A: 1986 **"Macroeconomics—The Dynamics of Commodity Production"**, Palgrave Macmillan.
- Bhaduri, A: 2006 "Endogenous economic growth: A new approach", **Cambridge Journal of Economics**, 30(1), s. 69-83.
- Bhaduri, A., S. Marglin: 1990 "Unemployment and the real wage: The economic basis for contesting political ideologies", **Cambridge Journal of Economics**, 14(4), s. 375-393.
- Birdal, M.: 2018 **Bir Krizin Anatomisi**, İstanbul: Kor Kitap.
- Bivens, J., E. Gould, L. Mishel, H. Shierholz: 2014 "Raising America's Pay Why It's Our Central Economic Policy Challenge", Briefing Paper 378, Washington, DC: **Economic Policy Institute**.
- Bivens, J., L. Mishel: 2015 "Understanding the Historic Divergence between Productivity and a Typical Worker's Pay: Why It Matters and Why It's Real", Washington DC: **Economic Policy Institute**.
- Blanchard, O., R. Perotti: 2002 "An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output", **The Quarterly Journal of Economics**, 117(4), s. 1329-1368.
- Blanchard, O. J, M. W. Watson: 1984 "Are Business Cycles All Alike?", Working Paper 1392, **National Bureau of Economic Research, Inc.**
- Blanchard, O. J., D. Quah: 1989 "The Dynamic Effects of Aggregate Demand and Supply Disturbances", **American Economic Review**, 79(4), s. 655-673.

- Blecker, R. A.: 1989 "International competition, income distribution and economic growth", **Cambridge Journal of Economics**, 13(3), s. 395-412.
- Blecker, R. A.: 1999 "Kaleckian macro models for open economies", **Foundations of international economics: Post-Keynesian perspectives** içinde, Ed. by. J. Deprez, J. T. Harvey, s. 116-150, New York: Routledge.
- Blecker, R. A.: 2002 "Distribution, Demand and Growth in Neo-Kaleckian Macro-Models", **The Economics of Demand-Led Growth** içinde, Ed. by. M. Setterfield, Edward Elgar, Bölüm 8.
- Blecker, R. A.: 2011 "Open economy models of distribution and growth" **A Modern Guide to Keynesian Macroeconomics and Economic Policies** içinde, s. 215-39.
- Blecker, R. A.: 2016 "Wage-led versus profit-led demand regimes: The long and the short of it", **Review of Keynesian Economics**, 4(4), s. 373-390.
- Boddy, R., J. Crotty: 1975 "Class Conflict and Macro-Policy: The Political Business Cycle", **Review of Radical Political Economics**, 7(1), s. 1-19.
- Bowles, S., R. Boyer: 1990 "A Wage-led Employment Regime: Income Distribution, Labour Discipline, and Aggregate Demand in Welfare Capitalism", **The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience (Clarendon, Oxford)** içinde, Ed. by. S. Marglin, J. Schor, s. 187-217.
- Bowles, S., R. Boyer: 1995 "Wages, aggregate demand, and employment in an open economy: An empirical investigation", **Macroeconomic Policy after the Conservative Era: Studies in Investment, Saving and Finance** içinde, Ed. by. G. A. Epstein, H. M. Gintis, MA: Cambridge: Cambridge University Press, s. 143-171.
- Bowles, S., D. M. Gordon, T. E. Weisskopf: 1984a "A progressive alternative to economic and social renewal", **Canadian Centre for Policy Alternatives**, 2.

Bowles, S., D. M. Gordon, T. E. Weisskopf: 1984b	"A Social Model for U. S. Productivity Growth", Challenge , 27(1), s. 41-48.
Bowles, S., D. M. Gordon, T. E. Weisskopf: 1989	"Business Ascendancy and Economic Impasse: A Structural Retrospective on Conservative Economics, 1979-87", The Journal of Economic Perspectives , 3(1), s. 107-134.
Bureau of Labour Statistics (BLS)	Employment Cost Index, (Çevrimiçi), https://beta.bls.gov/dataViewer/view/timeseries/CIU3010000000000001
Caldwell, B. J.: 1980	"A Critique of Friedman's Methodological Instrumentalism", Southern Economic Journal , 47(2), s. 366-374.
Cassetti, M.: 2003	"Bargaining power, effective demand and technical progress: A Kaleckian model of growth", Cambridge Journal of Economics , 27(3), s. 449-464.
Cogley, T., J. M. Nason: 1995	"Effects of the Hodrick-Prescott filter on trend and difference stationary time series Implications for business cycle research", Journal of Economic Dynamics and Control , 19(1-2), s. 253-278.
Cooley, T., L. Ohanian: 1991	"The cyclical behavior of prices", Journal of Monetary Economics , 28(1), s. 25-60.
Cornwall, J., W. Cornwall: 2002	"A demand and supply analysis of productivity growth", Structural Change and Economic Dynamics , 13(2), s. 203-229.
Correia, I. H., J. L. Neves ve S. Rebelo: 1992	"Business cycles from 1850 to 1950: New facts about old data", European Economic Review , 36(2-3), s. 459- 467.
Cripps, F., R. Tarling: 1973	"Growth in advanced capitalist economies, 1950- 1970", Cambridge [Eng.]: University Press.

- Deininger, K., L. Squire: 1998 "New ways of looking at old issues: Inequality and growth", **Journal of Development Economics**, 57(2), s. 259-287.
- Demiröz, D. M.: 2004 "İş çevrimleri ve endüstri analizi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, dnş. Erol Manisalı. 39622.
- Destefanis, S.: 2002 "The Verdoorn Law: Some Evidence from Non-Parametric Frontier Analysis", **Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn's Law** içinde, Ed. by. J. McCombie, M. Pugno, B. Soro, s. 136-164.
- Diallo, M. B., P. Flaschel, H.-M. Krolzig, C. R. Proaño: 2011 "Reconsidering the Dynamic Interaction between Real Wages and Macroeconomic Activity", **Research in World Economy**, 2(1), s.77-93.
- Domar, E. D.: 1946 "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", **Econometrica**, 14(2), s. 137-147.
- Dray, M., A. Thirlwall: 2011 "The endogeneity of the natural rate of growth for a selection of Asian countries", **Journal of Post Keynesian Economics**, 33(3), s. 451-468.
- Durmuş, M.: 2010 "Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişkisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi", **Ekonomik Yaklaşım**, 21(77), s. 1-48.
- Dutt, A. K.: 1984 "Stagnation, income distribution and monopoly power", **Cambridge Journal of Economics**, 8(1), s. 25-40.
- Dutt, A. K.: 1987 "Alternative closures again: A comment on "Growth, distribution and inflation", **Cambridge Journal of Economics**, 11(1), s. 75-82.
- Dutt, A. K.: 1990 "Growth, Distribution and Uneven Development", CUP Archive.

- Dutt, A. K.: 1992 "Rentiers in post-Keynesian models" **Recent Developments in Post-Keynesian Economics** içinde, Ed. by. Arestis, P., Chick, V., Aldershot, Brookfield: Edward Elgar.
- Dutt, A. K.: 2003 "New growth theory, effective demand, and post-keynesian dynamics", **Growth Theories: Old and New** içinde, Ed. by. Aldershot: Edward Elgar, s. 67-100.
- Dutt, A. K.: 2006 "Aggregate Demand, Aggregate Supply and Economic Growth", **International Review of Applied Economics**, 20(3), s. 319-336.
- Dutt, A. K.: 2010a "Keynesian Growth Theory in the 21st Century", **21st Century Keynesian Economics** içinde, Ed. by. P. Arestis, M. Sawyer, s. 39-80.
- Dutt, A. K.: 2010b "Reconciling the Growth of Aggregate Demand and Aggregate Supply", **Handbook of Alternative Theories of Economic Growth** içinde, Ed. by. M. Setterfield, Edward Elgar Publishing, Bölüm 11.
- Dutt, A. K.: 2012 "Distributional dynamics in Post Keynesian growth models", **Journal of Post Keynesian Economics**, 34(3), s. 431-452.
- Ederer, S., E. Stockhammer: 2007 "Wages and Aggregate Demand: An Empirical Investigation for France", **Money, Distribution and Economic Policy—Alternatives to Orthodox Macroeconomics** içinde, Ed. by. E. Hein, A. Truger, Cheltenham, Edward Elgar, s. 119-138.
- Eichner, A. S.: 1978 "Post-Keynesian Theory: An Introduction", **Challenge**, 21(2), s. 4-10.
- Ellis, L., K. Smith: 2010 "The Global Upward Trend in the Profit Share", **Applied Economics Quarterly (Formerly: Konjunkturpolitik)**, 56(3), s. 231-256.
- Enders, W.: 2004 **Applied econometric time series**, 2nd ed., Hoboken, NJ: J. Wiley.

- Epstein, G. A., H. M. Gintis: 1995 **“Macroeconomic Policy after the Conservative Era”**, Cambridge Books.
- Feenstra, R. C., R. Inklaar, M. Timmer: 2013 **“The Next Generation of the Penn World Table”**, **American economic review**, 105(10), 3150-3182, available for download at www.ggdnet.net/pwt
- Fernandez, J. V.: 2005 **“Income Distribution and Aggregate Demand in the U.S. Economy: An Empirical Investigation”**, American University.
- Forbes, K. J.: 2000 **“A Reassessment of the Relationship between Inequality and Growth”**, **American Economic Review**, 90(4), s. 869-887.
- Friedman, M.: 1953 **“The Methodology of Positive Economics”**, **Essays in Positive Economics** içinde, Ed. by. M. Friedman, University of Chicago Press, s. 3-43.
- Galbraith, J. K.: 2001 **“The Essential Galbraith”**, Boston: Mariner Books.
- Galor, O., O. Moav: 2004 **“From Physical to Human Capital Accumulation: Inequality and the Process of Development”**, **Review of Economic Studies**, 71(4), s. 1001-1026.
- Glyn, A.: 2011 **“Functional Distribution and Inequality”**, **The Oxford Handbook of Economic Inequality**, Ed. by B. Nolan, W. Salverda, T. Smeeding.
- Glyn, A., R. Sutcliffe: 1972 **“British Capitalism, Workers and the Profit Squeeze”**, Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Gollin, D.: 2002 **“Getting Income Shares Right”**, **Journal of Political Economy**, 110(2), s. 458-474.
- Goodwin, R. M.: 1982 **“A Growth Cycle”**, **Essays in Economic Dynamics** içinde, Ed. by. R. M. Goodwin, s. 165-170.

- Gordon, D., R. Edwards, M. Reich: 1982
"Segmented Work, Divided Workers: The historical transformation of labor in the United States", Cambridge Cambridgeshire; New York: Cambridge University Press, 1. Basım.
- Gordon, D. M.: 1978
"Up and Down the Long Roller Coaster", US Capitalism in Crisis, s. 22-35.
- Gordon, D. M.: 1980
"Stages of accumulation and long economic cycles", Processes of the world system, 3, s. 9-45.
- Gordon, D. M.: 1995
"Growth, distribution, and the rules of the game: Social structuralist macro foundations for a democratic economic policy", Macroeconomic Policy After the Conservative Era: Studies in Investment, Saving and Finance içinde, Ed. by. G. A. Epstein, H. M. Gintis, Cambridge: Cambridge University Press, s. 335-383.
- Guerriero, M: 2019
"The Labor Share of Income around the World: Evidence from a Panel Dataset", ADBI Working Paper Series, Tokyo: Asian Development Bank Institute, 920.
- Hansen, A. H.: 1949
"Monetary theory and fiscal policy", London: McGraw-Hill Kogakusha, Ltd.
- Harris, R., A. Liu: 1999
"Verdoorn's law and increasing returns to scale: Country estimates based on the cointegration approach", Applied Economics Letters, 6(1), s. 29-33.
- Harrod, R. F.: 1939
"An Essay in Dynamic Theory", The Economic Journal, 49(193), s. 14-33.
- Hart, N., P. Kriesler: 2015
"Post-Keynesian Economics: A User's Guide", Australian Economic Review, 48(3), s. 321-332.
- Hassler, J., P. Lundvik, T. Persson, P. Soderlind: 1992
"The Swedish business cycle: Stylized facts over 130 years", No. 22, Institute for International Economic Studies, Stockholm University.

- Hein, E.: 2008 **“Money, Distribution Conflict and Capital Accumulation: Contributions to Monetary Analysis”**, Palgrave Macmillan.
- Hein, E.: 2009 “A (Post-) Keynesian perspective on financialisation”, No. 1, **IMK Study**.
- Hein, E.: 2014 **“Distribution and Growth after Keynes: A Post-Keynesian Guide”**, Edward Elgar Publishing.
- Hein, E.: 2017 “Post-Keynesian macroeconomics since the mid 1990s: Main developments”, **European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention**, 14(2), s. 131-172.
- Hein, E., H. Krämer: 1997 “Income shares and capital formation: Patterns of recent developments”, **Journal of Income Distribution**, 7(1), s. 5-28.
- Hein, E., C. Ochs: 2003 “Regimes of Interest Rates, Income Shares, Savings and Investment: A Kaleckian Model and Empirical Estimations for some Advanced OECD Economies”, **Metroeconomica**, 54(4), s. 404-433.
- Hein, E., A. Tarassow: 2010 “Distribution, aggregate demand and productivity growth: Theory and empirical results for six OECD countries based on a post-Kaleckian model”, **Cambridge Journal of Economics**, 34(4), s. 727-754.
- Hein, E., L. Vogel: 2008 “Distribution and growth reconsidered: Empirical results for six OECD countries”, **Cambridge Journal of Economics**, 32(3), s. 479-511.
- Hein, E., L. Vogel: 2009 “Distribution and Growth in France and Germany: Single Equation Estimations and Model Simulations Based on the Bhaduri/Marglin Model”, **Review of Political Economy**, 21(2), s. 245-272.
- Hicks, J.R.: 1932 **“The theory of wages”**, London: Macmillan.
- Hicks, J.R.: 1937 “Mr. Keynes and the “Classics”, A Suggested Interpretation. **Econometrica**, 5(2), s. 147-159.

- Hobson, J. A.: 1938 “**Imperialism: A Study**”, New York: Cosimo Classics.
- Hobson, J. A.: 1910 “**The Industrial System: An Inquiry into Earned and Unearned Income**”, Londra: Longman’s Green & Co.
- Hodrick, R., E. Prescott: 1981 “Post-War U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation”, **Journal of Money, credit, and Banking**, s. 1-16.
- İncekara, A.: 2014 “**Türkiye Ekonomisi**”, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Jesus, C. S. de, R. A. Araujo, C. E. Drumond: 2018 “An empirical test of the Post-Keynesian growth model applied to functional income distribution and the growth regime in Brazil”, **International Review of Applied Economics**, 32(4), s. 428-449.
- Jetin, B., O. E. Kurt: 2016 “Functional income distribution and growth in Thailand: A post Keynesian econometric analysis”, **Journal of Post Keynesian Economics**, 39(3), s. 334-360.
- Julius, A. J.: 2009 “The Wage-Wage-. . . -Wage-Profit Relation in a Multisector Bargaining Economy”, **Metroeconomica**, 60(3) s. 537-559.
- Kaldor, N.: 1955 “Alternative Theories of Distribution”, **Review of Economic Studies**, 23(2), s. 83-100.
- Kaldor, N.: 1957 “A Model of Economic Growth”, **The Economic Journal**, 67(268), s. 591-624.
- Kaldor, N.: 1961 “Capital Accumulation and Economic Growth”, **The Theory of Capital: Proceedings of a Conference held by the International Economic Association** içinde, Ed. by. F. A. Lutz, D. C. Hague, s. 177-222.
- Kaldor, N.: 1966 “**Causes of the slow rate of economic growth of the United Kingdom: An inaugural lecture**”, London: Cambridge University Press.

- Kalecki, M.: 1938 "The Determinants of Distribution of the National Income", **Econometrica**, 6(2), s. 97-112.
- Kalecki, M.: 1943 "**Studies in economic dynamics**", London: G. Allen & Unwin Ltd.
- Kalecki, M.: 1954 "**Theory of Economic Dynamics: An Essay on Cyclical and Long-run Changes in Capitalist Economy**", Rinehart & Company.
- Kalecki, M.: 1962 "Observations on the Theory of Growth", **The Economic Journal**, 72(285), s. 134-153.
- Kalecki, M.: 1970 "Theories of Growth in Different Social Systems", **Scientia**, 64(5), 311.
- Kalecki, M.: 1971 "Class Struggle and the Distribution of National Income", **Kyklos**, 24(1), s. 1-9.
- Kalecki, M.: 1971 "**Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy 1933-1970**", Cambridge University Press.
- Kalkınma Bakanlığı, 2015: **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)**, Temmuz 2015, Ankara.
- Keynes, J. M.: 1936 "**General Theory of Employment, Interest and Money**", Atlantic Publishers & Dist.
- Keynes, J. M.: 1939 "Relative Movements of Real Wages and Output", **The Economic Journal**, 49(193), s. 34-51.
- Keynes, J. M.: 1973 "**The Collected Writings of John Maynard Keynes**", London: MacMillan.
- Kiefer, D., C. Rada: 2015 "Profit maximising goes global: The race to the bottom", **Cambridge Journal of Economics**, 39(5), s. 1333-1350.

- Kotz, D. M.: 2011 "The Current Financial and Economic Crisis and the Prospects for the Socialist Movement", **International Critical Thought**, 1(3), s. 257-266.
- Kotz, D. M., T. McDonough, M. Reich: 1994 **"Social Structures of Accumulation: The Political Economy of Growth and Crisis"**, Cambridge University Press.
- Kriesler, P.: 1996 "Microfoundations: A Kaleckian Perspective", **An Alternative Macroeconomic Theory: The Kaleckian Model and Post-Keynesian Economics** içinde, Ed. by. J. E. King, Recent Economic Thought Series, s. 55-72.
- Krueger, A.: 1999 "Measuring Labor's Share", **The American Economic Review**, 89(2), s. 45-51.
- Kurz, H. D.: 1990 "Technical Change, Growth and Distribution: A Steady-state Approach to 'Unsteady' Growth on Kaldorian Lines", **Nicholas Kaldor and Mainstream Economics** içinde, Ed. by. E. J. Nell, W. Semmler, s. 421-448.
- Kutlu, S., L. Horváth: 2017 "Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 32(1), s. 95-129.
- Kuznets, S.: 1955 "Economic Growth and Income Inequality", **The American Economic Review**, 45(1), s. 1-28.
- Lavoie, M.: 1992 **"Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis"**, Edward Elgar Publishing.
- Lavoie, M.: 1995 "The Kaleckian Model of Growth and Distribution and Its Neo-Ricardian and Neo-Marxian Critiques", **Cambridge Journal of Economics**, 19(6), s. 789-818.
- Lavoie, M.: 2014 **"Post-Keynesian Economics: New Foundations"**, Edward Elgar Publishing.

- Lavoie, M.: 2017 "The origins and evolution of the debate on wage-led and profit-led regimes", **European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention**, 14(2), s. 200-221.
- Lavoie, M., E. Stockhammer: 2013 "Wage-led growth: Concepts, Theories and Policies", **Wage-led Growth: An Equitable Strategy for Economic Recovery** içinde, Ed. by. M. Lavoie, E. Stockhammer, s. 13-39.
- Leon-Ledesma, M. A.: 2000 "Economic Growth and Verdoorn's Law in the Spanish Regions, 1962-91", **International Review of Applied Economics**, 14(1), s. 55-69.
- Lima, G. T.: 2004 "Endogenous Technological Innovation, Capital Accumulation and Distributional Dynamics", **Metroeconomica**, 55(4), s. 386-408.
- Lucas, R. E.: 1988 "On the mechanics of economic development", **Journal of Monetary Economics**, 22(1), s. 3-42.
- Lucas, R. E.: 2004 "The Industrial Revolution: Past and future", **Annual Report**, May, s. 5-20.
- Malthus, T.: 1820 "**Principles of Political Economy**", New York: Augustus M.
- Marglin, S. A.: 1984 "Growth, Distribution, and Inflation: A Centennial Synthesis", **Cambridge Journal of Economics**, 8(2), s. 115-144.
- Marglin, S. A., A. Bhaduri: 1990 "**The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience**", Oxford: Clarendon Press.
- Marquetti, A.: 2004 "Do Rising Real Wages Increase the Rate of Labor-Saving Technical Change? Some Econometric Evidence", **Metroeconomica**, 55(4), s. 432-441.
- Marx, K.: 2011 "**Kapital Cilt: 1**", (M. Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

- Marx, K.: 2013 **“Kapital Cilt: 2”, (M. Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.**
- McCombie, J., M. Pugno, B. Soro: 2002 **“Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn’s Law”, Springer.**
- Metzler, L. A.: 1951 **“Wealth, Saving, and the Rate of Interest”, Journal of Political Economy, 59(2), s. 93-116.**
- Mihçi, S.: 1995 **“Post-Keynesyen İktisat ve Joan Robinson”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, s. 155-170.**
- Millemaci, E., F. Ofria: 2012 **“Kaldor-Verdoorn’s Law and Increasing Returns to Scale: A Comparison Across Developed Countries”, Journal of Economic Studies, 41(1), s. 140-162.**
- Minsky, H. P.: 1986 **“Stabilizing an unstable economy”, New Haven: Yale University Press.**
- Mirrlees, J. A.: 1971 **“An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation”, The Review of Economic Studies, 38(2), s. 175-208.**
- Modigliani, F.: 1944 **“Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money”, Econometrica, 12(1), s. 45-88.**
- Mohun, S.: 2006 **“Distributive shares in the US economy, 1964-2001”, Cambridge Journal of Economics, 30(3), s. 347-370.**
- Molero-Simarro, R.: 2015 **“Functional distribution of income, aggregate demand, and economic growth in the Chinese economy, 1978-2007”, International Review of Applied Economics, 29(4), s. 435-454.**
- Naastepad, C. W. M.: 2006 **“Technology, demand and distribution: A cumulative growth model with an application to the Dutch productivity growth slowdown”, Cambridge Journal of Economics, 30(3), s. 403-434.**
- Naastepad, C. W. M., S. Storm: 2006 **“OECD Demand Regimes (1960-2000)”, Journal of Post Keynesian Economics, 29(2), s. 211-246.**

- Nah, W. J., M. Lavoie: 2018 "Overhead labour costs in a neo-Kaleckian growth model with autonomous expenditures", Working Paper, **Institute for International Political Economy Berlin**, No.111.
- OECD OECD (2017), "Unit labour costs" (indicator), <https://doi.org/10.1787/37d9d925-en> (accessed on 14 May 2017).
- OECD OECD (2015), "Annual variation of prices, Consumer Price Index, 1970-2014: Percentage", in **OECD Business and Finance Outlook 2015**, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264234291-graph57-en>.
- OECD OECD (2019), "Aggregate National Accounts, SNA 2008 (or SNA 1993): Gross domestic product", **OECD National Accounts Statistics (database)**, <https://doi.org/10.1787/data-00001-en> (accessed on 01 May 2019).
- Onaran, O., T. Obst: 2016 "Wage-led growth in the EU15 member-states: The effects of income distribution on growth, investment, trade balance and inflation", **Cambridge Journal of Economics**, 40(6), s. 1517-1551.
- Onaran, O., E. Stockhammer: 2001 "The Effect of Distribution on Accumulation, Capacity Utilization and Employment: Testing the Wage-Led Hypothesis for Turkey", **Economic Research Forum for the Arab Countries, Iran & Turkey**.
- Onaran, O., E. Stockhammer: 2005 "Two Different Export-Oriented Growth Strategies: Accumulation and Distribution in Turkey and South Korea", **Emerging Markets Finance and Trade**, 41(1), s. 65-89.
- Onaran, O., E. Stockhammer, L. Grafl: 2011 "Financialisation, income distribution and aggregate demand in the USA", **Cambridge Journal of Economics**, 35(4), s. 637-661.
- Onaran, O., G. Galanis: 2012 "Is aggregate demand wage-led or profit-led? National and global effects", **Conditions of Work and Employment Series** 31.

- Onaran, O., E. Stockhammer, L. Grafl: 2011 "Financialisation, income distribution and aggregate demand in the USA", **Cambridge Journal of Economics**, 35(4), s. 637-661.
- Palley, T. I.: 1992 "A neo-Kaleckian-Goodwin model of capitalist economic growth: Monopoly power, managerial pay, labor market conflict, and endogenous technical progress", No. 105, **IMK Working Paper**.
- Palley, T. I.: 1994 "Debt, Aggregate Demand, and The Business Cycle: An Analysis in the Spirit of Kaldor and Minsky", **Journal of Post Keynesian Economics**, 16(3), s. 371-390.
- Palley, T. I.: 2015 "The middle class in macroeconomics and growth theory: A three-class neo-Kaleckian-Goodwin model", **Cambridge Journal of Economics**, 39(1), s. 221-243.
- Palley, T. I.: 2017 "Wage- vs. profit-led growth: The role of the distribution of wages in determining regime character", **Cambridge Journal of Economics**, 41(1), s. 49-61.
- Partridge, M.: 1997 "Is Inequality Harmful for Growth?" Comment., **American Economic Review**, 87(5), s. 1019-1032.
- Pasinetti, L. L.: 1962 "Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth", **The Review of Economic Studies**, 29(4), s. 267-279.
- Patinkin, D.: 1956 **"Money, interest and prices: An integration of monetary and value theory"**, Evanston, Ill: Row, Peterson
- Persson, T., G. Tabellini: 1994 "Is Inequality Harmful for Growth?" **The American Economic Review**, 84(3), s. 600-621.
- Raghavendra, S.: 2006 "Limits to Investment Exhilarationism", **Journal of Economics**, 87(3), s. 257-280.
- Ramsey, F. P.: 1928 "A Mathematical Theory of Saving", **The Economic Journal**, 38(152), s. 543-559.

- Ravn, M., H. Uhlig: 2002 "On adjusting the Hodrick-Prescott filter for the frequency of observations", **The Review of Economics and Statistics**, 84(2), s. 371-375.
- Razmi, A.: 2016 "Growth and Distribution in Low Income Economies: Modifying Post Keynesian Analysis in Light of Theory and History", **Review of Keynesian Economics**, s. 429-449.
- Ricardo, D.: 1817 "**On the Principles of Political Economy, and Taxation**", J. Murray.
- Robinson, J.: 1956 "**The Accumulation of Capital**", London: MacMillan.
- Robinson, J.: 1962 "**Essays in the Theory of Economic Growth**", London: MacMillan.
- Robinson, J.: 1964 "A Simple model of accoumulation", **Essays in the theory of economic growth** içinde, New York: St Martin's Press.
- Robinson, J.: 1974 "What Has Become of the Keynesian Revolution?", **Challenge**, 16(6), s. 6-11.
- Romer, P. M.: 1986 "Increasing Returns and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, 94(5), s. 1002-1037.
- Romer, P. M.: 1994 "The Origins of Endogenous Growth", **Journal of Economic Perspectives**, 8(1), s. 3-22.
- Rowthorn, R. E.: 1977 "Conflict, Inflation and Money", **Cambridge Journal of Economics**, 1(3), s. 215-239.
- Rowthorn, R. E.: 1981 "**Demand, Real Wages and Economic Growth**", Thames Polytechnics.
- Sasaki, H.: 2010 "Endogenous technological change, income distribution, and unemployment with inter-class conflict", **Structural Change and Economic Dynamics**, 21(2), s. 123-134.

- Sasaki, H.: 2011 "Conflict, growth, distribution, and employment: A long-run Kaleckian model", **International Review of Applied Economics**, 25(5), s. 539-557.
- Sasaki, H., R. Sonoda, S. Fujita: 2013 "International Competition and Distributive Class Conflict in an Open Economy Kaleckian Model", **Metroeconomica**, 64(4), s. 683-715.
- Schoder, C.: 2013 "Credit vs. demand constraints: The determinants of US firm-level investment over the business cycles from 1977 to 2011", **The North American Journal of Economics and Finance**, 26, s. 1-27.
- Schütz, B.: 2012 "Endogenous income distribution in the Bhaduri-Marglin model", **European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention**, 9(2), s. 309-320.
- Setterfield, M.: 2013 "Endogenous growth: A Kaldorian Approach", **The Oxford Handbook of Post-Keynesian Economics, Volume 2: Critiques and Methodology** içinde, Oxford University Press.
- Setterfield, M., J. Cornwall: 2002 "A Neo-Kaldorian Perspective on the Rise and Decline of the Golden Age", **The Economics of Demand-led Growth Challenging the Supply-side Vision of the Long Run**, Chettenham, Edward Elgar, s. 67-86.
- Shaikh, A.: 1978 "An introduction to the history of crisis theories", **US Capitalism in Crisis, Union for Radical Political Economics**, New York.
- Shaikh, A., E. A. Tonak: 2012 "**Milletlerin zenginliğinin ölçülmesi**", Yordam kitap.
- Shapiro, M., M. Watson: 1988 "Sources of Business Cycles Fluctuations", **NBER Macroeconomics annual** 3, s. 111-148.
- Sherman, H. J.: 1983 "Monopoly Power and Profit Rates", **Review of Radical Political Economics**, 15(2), s. 125-133.

- Sherman, H. J.: 1986 "Changes in the Character of the U.S. Business Cycle", **Review of Radical Political Economics**, 18(1-2), s. 190-204.
- Sims, C. A.: 1980 "Macroeconomics and Reality", **Econometrica**, 48(1), s. 1-48.
- Sims, C. A.: 1986 "Are forecasting models usable for policy analysis?", **Quarterly Review**, Federal Reserve Bank of Minneapolis, issue Win, s. 2-16.
- Sims, C. A.: 1992 "Interpreting the macroeconomic time series facts: The effects of monetary policy", **European Economic Review**, 36(5), s. 975-1000
- Sims, C., J. Stock, M. Watson: 1990 "Inference in Linear Time Series Models with Some Unit Roots", **Econometrica**, 58(1), s. 113-144.
- Skott, P.: 2016 "Weaknesses of "wage-led growth", **Economics Department Working Paper Series**.
- Smith, A.: 1776 "**An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**", New York: The Modern Library.
- Smith, A.: 2006 "**Milletlerin Zenginliği**" (H. Derin, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Solow, R. M.: 1956 "A Contribution to the Theory of Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**, 70(1), s. 65-94.
- Solow, R. M.: 2000 "Toward a Macroeconomics of the Medium Run", **Journal of Economic Perspectives**, 14(1), s. 151-158.
- Spatareanu, M.: 2008 "The cost of capital, finance and high-tech investment", **International Review of Applied Economics**, 22(6), s. 693-705.
- Steindl, J.: 1952 "**Maturity and Stagnation in American Capitalism**", NYU Press.

- Stockhammer, E.: 2015 "Wage-led versus profit-led demand: What have we learned? A Kalecki-Minsky view", **Review of Keynesian Economics**, s. 25-42.
- Stockhammer, E., E. Hein, L. Grafl: 2011 "Globalization and the effects of changes in functional income distribution on aggregate demand in Germany", **International Review of Applied Economics**, 25(1), s. 1-23.
- Stockhammer, E., J. Michell: 2014 "Pseudo-Goodwin cycles in a Minsky model", **Cambridge Journal of Economics**, 41(1), s. 105-125.
- Stockhammer, E., O. Onaran: 2004 "Accumulation, distribution and employment: A structural VAR approach to a Kaleckian macro model", **Structural Change and Economic Dynamics**, 15(4), s. 421-447.
- Stockhammer, E., O. Onaran: 2012 "Wage-led growth: theory, evidence, policy", **Review of Keynesian Economics**, 1(1), s. 61-78.
- Stockhammer, E., O. Onaran, S. Ederer: 2009 "Functional income distribution and aggregate demand in the Euro area", **Cambridge Journal of Economics**, 33(1), s. 139-159.
- Stockhammer, E., R. Stehrer: 2011 "Goodwin or Kalecki in Demand? Functional Income Distribution and Aggregate Demand in the Short Run", **Review of Radical Political Economics**, 43(4), s. 506-522.
- Stockhammer, E., R. Wildauer: 2016 "Debt-driven growth? Wealth, distribution and demand in OECD countries", **Cambridge Journal of Economics**, 40(6), s. 1609-1634.
- Storm, S., C. W. M. Naastepad: 2009 "Labor Market Regulation and Productivity Growth: Evidence for Twenty OECD Countries (1984-2004)", **Industrial Relations: A Journal of Economy and Society**, 48(4), s. 629-654.
- Storm, S., C. W. M. Naastepad: 2012 "Macroeconomics Beyond the NAIRU", Economics Books, Harvard University Press.

- Storm, S., C. W. M. Naastepad: 2013 "Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment", **Wage-led Growth: An Equitable Strategy for Economic Recovery**, Ed. by. M. Lavoie, E. Stockhammer, s. 100-124.
- Swan, T. W.: 1956 "Economic Growth and Capital Accumulation", **Economic Record**, 32(2), s. 334-361.
- Taylor, L.: 1985 "A stagnationist model of economic growth", **Cambridge Journal of Economics**, 9(4), s. 383-403.
- Taylor, L.: 1991 "Income Distribution, Inflation, and Growth: Lectures on Structuralist Macroeconomic Theory", MIT Press.
- Taylor, L.: 2004 "Reconstructing Macroeconomics: Structuralist Proposals and Critiques of the Mainstream", Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Terzi, H., S. Oltulular: 2004 "Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 5(2), s. 219-226.
- Tomio, B. T.: 2016 "Understanding the Brazilian demand regime: A Kaleckian approach", (No. 73/2016), Working Paper, **Institute for International Political Economy Berlin**.
- Verdoorn, P. J.: 1949 "On the factors determining the growth of labor productivity", **Italian economic papers**, 2, s. 59-68.
- Vergeer, R., A. Kleinknecht: 2010 "The impact of labor market deregulation on productivity: A panel data analysis of 19 OECD countries (1960-2004)", **Journal of Post Keynesian Economics**, 33(2), s. 371-408.
- Weisskopf, T. E.: 1979 "Marxian Crisis Theory and the Rate of Profit in the Postwar U.S. Economy", **Cambridge Journal of Economics**, 3(4), s. 341-378

- Weisskopf, T. E., S. Bowles, D. M. Gordon: 1985 "Two Views of Capitalist Stagnation: Underconsumption and Challenges to Capitalist Control", **Science & Society**, 49(3), s. 259-286.
- Yamak, N.: 2000 "Cointegration, Causality and Kaldor's Hypothesis: Evidence from Turkey, 1946-1995", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(1), s. 75-80.
- Yılmaz, E.: 2015 "Wage or Profit-Led Growth? The Case of Turkey", **Journal of Economic Issues**, 49(3), s. 814-834.
- You, J.I.: 1994 "Macroeconomic structure, endogenous technical change and growth", **Cambridge Journal of Economics**, 18(2), s. 213-233.
- Young, A. A.: 1928 "Increasing Returns and Economic Progress", **History of Economic Thought Articles**, 38, s. 527-542.
- Zivot, E., J. Wang: 2006 "Vector Autoregressive Models for Multivariate Time Series", **Modeling Financial Time Series**, s. 385-429.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümünde (2010), Yüksek Lisans Eğitimini İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İktisat Anabilim Dalında (2013) tamamlamıştır. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat bölümünde Doktora eğitimine başlamıştır. Doktora araştırmasına devam etmek üzere TÜBİTAK burs desteğiyle 2016-2018 yılları arasında 2 yıl boyunca ABD’de University of Southern California, Marshall School of Business’ta Vincenzo Quadrini danışmanlığında misafir araştırmacı olarak çalışmalar yapmıştır. Makroiktisat, İktisadi Büyüme ve Gelir Dağılımı alanlarında ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde çalışmaları, uluslararası konferanslarda bildirileri, uluslararası workshop ve yaz okullarına katılımı ve “İktisada Giriş” adlı ders kitabı bulunmakta, aynı zamanda lisans seviyesinde derslerin asistanlığını yapmaktadır. Macroeconomic Policy Institute (IMK), Western Economic Association (WEAI) ve Institute for New Economic Thinking (INET) üyesi olan ve Young Scholars Initiative (YSI) adlı kurumdan aldığı finansal destek ile heterodoks iktisat alanında çeşitli uluslararası toplantılara katılım sağlayan yazar, gelir dağılımı, büyüme, bölüşüm ve Post-Keynesyen iktisat alanında çalışmaktadır. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisinde 2014 yılından bu yana Yönetici Editörlük görevini sürdüren yazar, 2012 yılından bu yana araştırma görevlisi olarak İstanbul Üniversitesinde görev yapmaktadır.